APOSTOL STAN

ION MIHALACHE
Destinul unei vieți

Coperta de DONE STAN

Editura SAECULUM I.O.
ISBN 973-9399-31-2

APOSTOL STAN

ION MIHALACHE
Destinul unei vieți

Editura SAECULUM I.O.

București, 1999

Cartea a apărut cu sprijinul Direcției Departamentelor de Studii, Doctrine și Programe a PNȚCD

Introducere

Viaţa politică românească între cele două războaie mondiale se desfăşoară sub impactul realizării epocale care a fost desăvârşirea unităţii statale a naţiunii române în frontierele sale etnice, o întrupare a principiului naţionalităţilor triumfător în acele momente în întreaga Europă central-răsăriteană, unde un şir întreg de popoare timp de secole fuseseră dominate şi divizate de imperiile otoman, rus şi habsburgic. Dar finele aceluiaşi război mai aducea României Mari o reorganizare democratică nu numai sub raport social-economic, ci şi din punct de vedere instituţional politic. Decisiv pentru devenirea democratică a României era introducerea votului universal pentru bărbaţi, ceea ce însemna, în fapt, o autentică revoluţie. Guvernarea înceta, astfel, să mai reprezinte apanajul exclusiv al unor elite selectate pe criterii censitare, care făceau din cei mai înstăriţi şi mai instruiţi oameni cetăţeni cu drepturi mai mari decât aceia săraci şi defavorizaţi de lipsa de avere şi de o instrucţie elementară, de care în ultimă instanţă nu se făceau vinovaţi.

România Mare este un caz tipic de dezvoltare democratică impetuoasă în momentele imediate ale constituirii ei prin transformarea radicală a sistemului organizării politice. Se schimba electoratul, a cărui pondere numerică decisivă se afla acum la baza societăţii, în rândul oamenilor cu stări materiale mici sau modeste. Într-un asemenea context, survin modificări esenţiale şi sub raportul curentelor, tendinţelor şi chiar al configurării Corpurilor legiuitoare. Conservatorii, cu excepţiile de rigoare, identificaţi ani în şir cu apărarea exclusivă a proprietăţii latifundiare, dispăreau de pe scena politică. La orizontul acesteia apăreau partide cu rădăcini înfipte puternic în rândul maselor populare, dar şi al elementelor orăşeneşti, exprimând cu deosebire burghezia mică şi mijlocie atât din vechiul Regat, cât şi din provinciile unite, aici ea reprezentând un conglomerat etnic. Apar, în noile împrejurări, alături de personalităţile politice liberale şi conservator-democratice identificate pe timpul războiului cu imperativele naţionale şi sociale ale românilor, noi oameni politici care sunt propulsaţi în prim-plan tocmai de votul universal.

Ion Mihalache este unul dintre aceştia din urmă, o emanaţie a democraţiei votului universal, ca exponent al maselor ţărăneşti care prin jertfele lor de sânge contribuiseră decisiv la învingerea

tuturor vicisitudinilor unui război pustiitor și la împlinirea unui ideal național ce părea pierdut. Identificat cu interesele straturilor de jos ale societății românești atât de defavorizate sub raport material și educațional, el își leagă întreaga-i activitate cu deosebire de mediul rural, exprimând interesele unei țărănimi cu o pondere demografică în vechiul Regat de circa 80%. Dedicat apărării unor atari interese, se implică în viața politică cu un program de revendicări specifice, acționând pentru o soluționare democratică concordant și cu interesele de ansamblu ale unei națiuni române regăsită în întregime, pentru prim oară în istoria ei, în limitele aceluiași stat unitar. De aici situarea lui Ion Mihalache în prim-planul vieții politice românești prin integrarea lui într-un sistem politic pluralist, în care aducea o doctrină nouă, dar și o puternică voință de a întinde democrația de sus până jos.

Cu mare priză în masa poporului epocii sale, dar cu adversari puternici în grade și limite diferite - de la liberalii lui Ionel Brătianu și legionarii lui Corneliu Codreanu până la comuniștii lui Gheorghiu-Dej -, el a avut, apoi, o posteritate istoriografică nedreaptă. Fiind, alături de Iuliu Maniu, printre cei mai marcanți oameni politici care s-au opus acaparării puterii de către comuniști, aceștia din urmă l-au aruncat în temniță ca pe un criminal. Numele lui, sub regimul comunist, timp de mai multe decenii, a fost proscris, iar faptele, pe fondul interdicției accesului la sursele documentare, i-au fost deformate și răstălmăcite de către ideologii și istoricii de partid. Astfel, acest om politic cu origine în straturile de jos ale poporului, care prin însăși ascensiunea lui era dovada clară că sub vechiul regim democrat-liberal valorile autentice se puteau impune, în ciuda unui șir de vicisitudini și prejudecăți, a fost scos din galeria marilor înfăptuitori ai României timpului său.

Considerentele menționate au impus necesitatea unei monografii consacrate vieții publice și politice a lui Ion Mihalache posibilă de scris astăzi. Și aceasta nu numai datorită lichidării cenzurii ideologice instituită de fostul regim, ci și deschiderii accesului la arhive, ținute decenii în șir ferecate. Grație informațiilor documentare inedite, dar și libertății de creație și reflectare publică pe plan istoriografic, acest om politic ni se revelă într-o multitudine de ipostaze faptice și doctrinare. Este ceea ce ne-am propus să realizăm prin cercetarea de față.

I
Tânărul învăţător

Ion Mihalache se năştea la 15 februarie 1882 la Goleştii-Badii[1], un sat din zona de podgorie a judeţului Muscel - absorbit ulterior de Cârcinov sau Topoloveni - într-o familie săracă şi împovărată cu mulţi copii[2]. Printre aceştia era fratele Dumitru, născut la 10 februarie 1885[3]. Prin obârşie, I. Mihalache îşi are rădăcinile în clasa de jos, în acei călcaşi descătuşaţi în 1864 de servituţi feudale şi transformaţi în proprietari pe loturile deţinute în folosinţă. Dar o asemenea schimbare în structura sistemului de proprietate şi a relaţiilor agrare fusese incompletă, încât spre finele secolului trecut, ea nu adusese prosperitatea celei mai mari părţi a populaţiei. Părinţii lui - Iancu şi Ana - îmbătrâneau tot săraci, fiind întreţinuţi de copii[4].

Ion Mihalache îşi consumă copilăria într-un mediu în care cultul pentru muncă, pentru preceptele creştine şi pentru legăturile de rudenie erau valori supreme. Familia lui era o parte componentă a unui sat în care oamenii, cu rare excepţii, se simţeau solidari încă din vechime din nevoia de a învinge vicisitudinile, în ultimele decenii rezultate din insuficienţa pământului pentru muncă şi pentru creşterea vitelor, condiţie indisolubilă pentru o oarecare prosperitate spre care năzuiau tot mai ardent numeroşi săteni. Acest mediu social în care cele mai multe visuri şi aspiraţii erau legate de pământ îl marchează profund, pecetluindu-i întregul destin.

Comuna Cârcinov sau Topoloveni, aşezată la poalele munţilor într-o zonă de comerţ ţărănesc în care produsele de la câmpie se schimbau periodic cu cele din zona colinară, oferea de timpuriu aceluiaşi copil, o imagine cuprinzătoare despre nevoile, ocupaţiile şi aspiraţiile oamenilor care trăiau într-o societate agrară dominată de structuri vetuste.

Discrepanţele sociale imprimate puternic pe retina şi sensibilitatea aceluiaşi copil veneau în contradicţie totală cu tabloul de basm ce i se revela prin peregrinări zilnice pe văi şi dealuri împădurite, sau acoperite cu vii şi pomi fructiferi. Zona era cu adevărat plină de farmec natural, clocotind de istorie şi de legende regăsite în povestirile unor bătrâni sau întreţinute de cântecele şi naraţiunile folclorice ale rapsozilor populari.

Părinţii lui Ion Mihalache văd viitorul copiilor lor legat de

școală, împinși în această direcție și de precaritatea condiției materiale. Aceștia îl trimiteau deci la școala din satul natal sub îndrumarea învățătorului Nicolae Cristescu care-i surprindea imediat inteligența vie și-i urmărea, apoi, formarea și dezvoltarea până în anii lui de tinerețe. Căci în epocă stăruia puternic părerea printre învățătorii rurali - inoculată cu deosebire de Spiru Haret - că primenirea societății românești și înviorarea ei depindea în măsură considerabilă de atragerea celei mai mari părți a populației, ezitantă încă față de școala publică extinsă la scara întregii țări ca o sarcină guvernamentală prin reforma lui Cuza Vodă din 1864[5]. Într-o atare atmosferă își efectua cursurile școlii primare.

Elev eminent, prin grija aceluiași învățător, Ion Mihalache era trimis la Școala Normală „Carol I" din Câmpulung Muscel. Urma cursurile acesteia la răscrucea dintre două secole, ca bursier al statului, terminându-le în 1901[6]. Fratele Dumitru, încurajat de exemplul lui, dar împins spre aceeași carieră și de calități intelectuale și ambiții personale, absolvă aceeași școală în 1905[7].

La 20 august 1901, era numit învățător în comuna Ludești, județul Dâmbovița[8], rămânând pe un asemenea post până la 1 septembrie 1903, când se transfera la Topoloveni. Își fixa catedra în satul natal motivându-și cererea prin nevoia de a-și ajuta părinții[9]. Încă de la Ludești însă, tânărul învățător era dominat de puternice impulsuri creatoare cu caracter didactic. Expedia, astfel, „Revistei învățătorilor" probleme de matematică, spre a fi publicate[10]. În aprilie 1903, participând la Câmpulung la o conferință generală a învățătorilor, se remarca prin observații privind alegerea propozițiilor din frază cu ajutorul predicatelor, expunând lecția „Ce te legeni codrule"[11], după poezia cu același nume de Mihai Eminescu.

Începând cu 1 noiembrie 1903, timp de un an - când i se acorda un concediu de la catedra din Topoloveni recent ocupată, dar suplinită în acel răstimp de Gh. Găbreanu -, Ion Mihalache satisfăcea stagiul militar la Regimentul 30 Muscel[12]. Aflat în compania unor tineri învățători, încercă să-i solidarizeze pe aceștia cu cauza țărănimii. Chiar din acele momente privește învățătorimea și preoțimea drept partea luminată a satelor, căreia îi incumba obligația unei activități de dezvoltare a acestora nu numai prin instrucție școlară, ci și prin educație creștină, civică și politică. Cu imaginea vie a primului dintre învățători, C. Dobrescu-Argeș, care - la finele secolului trecut - se dedicase scopurilor menționate, Ion Mihalache era frământat de a duce la capăt încercarea nedesăvârșită a acestuia de scoatere a țărănimii din starea de subordonare politică. Preconiza activizarea tuturor forțelor intelectuale ale satelor, inclusiv a studenților și elevilor legați prin origine de acestea[13].

Revenit la catedră după efectuarea stagiului militar, în urma unor cursuri de lucru manual, obținea specializarea în împletituri de răchită și tâmplărie[14]. Erau deprinderi meșteșugărești de absolută utilitate pentru școlarii unor săteni care, în timpul lor liber se ocupau cu confecționarea pentru comerț a unor obiecte casnice din lemn. Obținea, apoi, definitivatul în 1905[15], afirmându-se în județul lui drept unul dintre învățătorii eminenți. În aprilie 1907, la Câmpulung, la un curs de perfecționare, se evidențiase prin expuneri clare privind metodica predării Abcedarului și a Lucrului manual[16]. În iunie 1909 făcea parte dintr-un lot de 15 învățători din județul Muscel care solicitaseră promovarea pe post prin examen. Recomandându-l pentru concurs, inspectorul P. Rădulescu menționa buna lui pregătire și inteligență, asociate de lecturi variate din „Revista învățătorilor", „Noua revistă română", „Viața românească" și scrieri didactice în limba franceză[17]. Deși cu asemenea aprecieri elogioase, Mihalache primise un sever avertisment în 1909, întrucât la reuniuni de specialitate verbul lui critic depășise sfera profesională, dobândind accente social-politice[18]. Strădaniile de promovare pe post erau încununate de succes la 13 mai 1910, prin decizia ministrului Instrucțiunii Publice, Spiru Haret, care îl înainta la gradul de institutor, în urma examenului dat în București unde se clasase pe locul doi, cu media 9,45, după I. Cioată din Gorj cu nota 9,67[19].

Ca învățător, încă de la început, Ioan Mihalache aspiră să devină o făclie aprinsă nu numai pentru copiii pe care îi instruia și-i educa, ci și pentru comunitatea locală. Se voia și un model de conduită civic cetățenească. În această privință considera familia o celulă de bază o societății. În 1907, la 25 de ani, se căsătorea cu Niculina, fiica preotului Dumitrăchescu din Dobrești, Muscel[20]. Naș îi era același N. Cristescu, care se comporta față de el ca un adevărat părinte[21]. Născută în satul menționat în 1886, ca fiică a preotului Ion și Dumitra Dobrescu, cu un bunic Costea Ungureanu legionar în armata lui Avram Iancu, refugiat după 1849 aici, Niculina și alte două surori rămăseseră orfane. Înfiată și crescută de preotul Dumitrăchescu din Dobrești, l-a cunoscut pe Ion Mihalache în 1907. Căsătorită cu acesta, se stabilea la Topoloveni[22], devenindu-i un neprețuit ajutor chiar de la început, proiectele lui școlare și sociale beneficiind total de sprijinul și implicarea afectivă și eficientă a soției sale.

Fratele lui Dumitru, înzestrat cu frumoase calități intelectuale, făcuse din el un model demn de urmat. Frecventa, astfel, aceeași Școală Normală „Carol I" din Câmpulung, devenind învățător - după efectuarea stagiului militar - mai întâi la Priboeni, iar din septembrie 1907 la Goleștii Badii[23], pentru ca apoi să se transfere la Leordeni[24], după căsătoria cu o învățătoare. În 1907, la finele

unui examen, alături de 30 de învăţători şi institutori, urma la Bucureşti un curs de specializare pentru şcolile inferioare de meserii. Haret, ministrul Instrucţiunii Publice, promisese ca banii destinaţi şcolarizării să-i furnizeze statul. La 30 octombrie 1908, Dumitru cerea să i se dea indemnizaţia promisă. Şi pentru că Haret nu mai putea subvenţiona pe cursanţi, învăţătorul din Goleştii Badii se întorcea la postul său[25].

Dumitru Mihalache era înzestrat cu un dar literar deosebit. Amic cu un alt învăţător, C. Rădulescu-Codin, un pasionat culegător de povestiri populare, alcătuia cu acesta lucrarea „Sărbătorile păgâneşti", premiată de Academie. Cu mare interes adunase cântece populare, snoave, proverbe, ghicitori etc. Şi-a încercat, apoi, talentul literar publicând în revistele „Învăţătorul", „Ramuri", „Ion Creangă", „Unirea" din Iaşi şi „Credinţa" din Galaţi. Alcătuise chiar o colecţie de 25 de povestiri intitulată „De-ale noastre". De inspiraţie folclorică, creaţiile lui atestau un talent incontestabil[26].

*

Ca tânăr învăţător la Topoloveni, Ion Mihalache se dedică în primul rând instruirii şi educării copiilor din satul natal. Este un exemplu de camaraderie pentru colegii lui tineri sau mai vârstnici cu care se asociază pentru transformarea şcolii săteşti într-un focar de iluminare. De Marin Biolaru[27], mort în 1917 la Mărăşeşti, se simţise puternic legat printr-un şir de activităţi în folosul şcolii şi al sătenilor. Căci încă de la începutul carierei de învăţător, cu sprijinul colegilor, Ion Mihalache deschidea cursuri inclusiv pentru preşcolari[28]. Se ocupa, de asemenea, de activităţi cultural-educative destinate atât elevilor, cât şi părinţilor[29].

În anii petrecuţi la şcoala din satul natal, deşi implicat în diverse activităţi, îşi găsea timp să se intereseze de istoria Topolovenilor. Detectase şi selectase o serie de surse importante, dar nu avusese răgazul necesar de a scrie monografia pe care şi-o propusese. Era însă satisfăcut - mai târziu - pentru că preotul I. Răuţescu din Dragoslavele, din îndemnul lui, reuşise să redacteze o istorie a Topolovenilor[30]. Ion Mihalache se ataşează şi de satul Dobreşti, după căsătorie. Urmăreşte îndeosebi aici dezvoltarea şcolii săteşti, inclusiv prin construirea unui local corespunzător. Prin memorii către autorităţi, denunţa tergiversarea moşierilor locali, care încălcau chiar promisiunile electorale făcute de Dinu Brătianu, deputat al colegiului III Muscel. Prefectul aceluiaşi judeţ - pe care Ion Mihalache îl denunţa pentru numeroase ilegalităţi - din interese personale, încerca să deturneze banii strânşi de la ţărani pentru şcoală în folosul unei noi primării, pe care voia s-o plaseze vizavi de propria-i cârciumă „spre a-i mări deverul"[31].

Influențat de Spiru Haret, el atribuia funcției de învățător un rol complex, cu implicare nu numai educațională strictă, la catedră, ci și larg socială, legată de interesele locale. În această privință era decepționat că o parte a acelei intelectualități rurale nu se simțea suficient de sudată ca un corp profesional conștient de forța și misiunea lui într-o societate românească în care funcția ei era de o excepțională însemnătate. Învățătorii, considerați și chiar numiți apostoli ai neamului, trebuiau să fie la înălțimea unei atare misiuni. Pentru a se ajunge însă la solidaritatea profesională dorită, dar mai ales pentru a dobândi o conștiință despre forța și însemnătatea educațională și socială a acestui corp profesional, se impunea neîndoielnic o organizare corespunzătoare. Este tocmai rațiunea care a condus la constituirea, la început timid, a unor rețele județene de asociații de învățători. Ion Mihalache este unul din elementele care acționează energic în acea direcție, stimulând o mișcare pe care - la dobândirea funcției de învățător - o găsise într-un stadiu incipient.

Urmărind să imprime învățătorimii concepția largă despre misiunea acesteia, în zilele de 10 și 11 aprilie 1906, la conferința generală din județul Muscel consacrată învățământului istoriei, Mihalache aborda ideile de patriotism și naționalitate ca exigențe obligatorii pentru educația publică. Săteanul - spunea el - este înzestrat cu un sentiment patriotic autentic, nu unul de paradă, cum se practica la nivelul unor elite politice care-l aclamau la ocazii solemne. Patriotismul era o stare sufletească indispensabilă, căci lega pe om de pământul pe care s-a născut, dar și de națiune. Sentimentul acesta îl determina să-și apere pământul cu orice jertfă. El era mai puternic la omul ce ține la vatră, portul, limba și „comorile" moștenite de la părinți[32]. Educația - mai continua el - trebuia să fie națională. Invocând exemplul țăranilor ardeleni înzestrați cu conștiință națională, Mihalache susținea că scopul educației consta în dezvoltarea sentimentului și conștiinței naționale, spre a se asigura prosperitatea poporului. Figurile devenite legendare ale trecutului, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul erau socotiți o baghetă magică pentru coeziune și unitate națională. Sublinia necesitatea unei educații concordante cu idealul național care consta în unirea tuturor românilor în cadrul acelorași limite statale[33].

Orizontul acesta complex al conceptului de educație patriotic-națională, inspirat neîndoielnic din gândirea social-politică a revoluționarilor de la 1848 dar și de ministrul Spiru Haret[34], produse o puternică impresie printre învățătorii județului Muscel, reuniți la Câmpulung în zilele de 10-11 aprilie 1906. Revizorul școlar elogia pe Mihalache înaintând un raport către Ministerul

Instrucţiunii Publice pentru că expunerile lui atinseseră „totul" şi fuseseră la „înălţime" în precizarea rolului învăţământului public în procesul de educaţie şcolară şi naţională a poporului român[35].

În zilele de 28–30 decembrie 1906, la Focşani, Mihalache participa la congresul general al învăţătorilor. De data aceasta combătea, printre altele, idei minimalizatoare despre rolul lor, ca aceea a lui Rădulescu–Motru care susţinuse că ei nu erau în stare să sesiseze rolul cunoaşterii ştiinţifice. Pentru aprofundarea specializării intelectualităţii, I. Mihalache propunea şi de data aceasta – cum o făcuse în 1905 în „Cronica", când critica un proiect parlamentar – înfiinţarea unei şcoli normale superioare, ca facultate pedagogică în cadrul Univesităţii din Bucureşti[36].

Era nemulţumit de sciziunea artificială între institutorii de la oraşe şi învăţătorii de la sate, aceştia din urmă cu o sferă mai largă de preocupări. Respingea ideea neimplicării sociale susţinută de primii la congresul de la Ploieşti, din 18–19 ianuarie 1907. Acea atitudine o combătea printr–un articol din „Neamul româneasc"[37].

Atent la desfăşurarea unui congres al profesorilor – tot în 1907, – Mihalache nu scăpa ocazia de a sublinia interese identice ale acestora atât cu învăţătorii, cât şi cu institutorii. Şi pentru că acea reuniune era prezidată de Spiru Haret, în numele învăţătorilor musceleni îl asigura pe acesta din urmă de tot concursul lor, căci îl considera – cum scria în „Neamul românesc" – „cel mai mare luptător pentru izbăvirea economică şi sufletească a poporului român"[38].

Răscoalele ţărăneşti din 1907, privite de autorităţi ca o instigaţie a învăţătorilor, printre asemenea elemente figurând însuşi Mihalache, perturba într–o anumită măsură reuniunile obişnuite ale intelectualităţii rurale la scară naţională. La 14–16 iulie 1910 însă, la Constanţa, în prezenţa ministrului de resort Spiru Haret, Ion Mihalache este din nou activ şi critic. Despre atitudinea lui în acele momente, N. Iorga scria în „Neamul românesc" că, pe fondul de timiditate a participanţilor, el rostise „câteva cuvinte îndrăzneţe"[39]. În fapt însă făcea un adevărat rechizitoriu împotriva unor racile sociale greu de lichidat. Pregătindu–şi alocuţiunea critică, se inspirase din relatările călătorilor străini despre Principatele Române din secolele trecute – în care găsea moravuri similare cu cele contemporane –, dar şi din ziaristica politică acidă a lui Mihai Eminescu cu care se identifica. Sublinia, astfel, nedreptăţile şi suferinţele marii mase a poporului care continua de sute de ani a fi „veşnic stinsă de puteri, ţinută în sărăcie şi ignoranţă de altă clasă de câteva mii de bogătaşi atotputernici, care nu vor, nu pot să se lipsească de privilegiile în care s–au pomenit"[40]. România

- mai arătase el - era o țară „rău întocmită", aflată sub „tirania unei mari nedreptăți sociale", unde „cântarul social arată mult mai greu pe cele câteva mii de proprietari și orășeni decât pe cele câteva milioane de țărani". Într-un atare context, consideră învățătorimea ca parte componentă a țărănimii. De aici necesitatea de a adopta o altă atitudine, abandonând „văicăreala" și plasându-se pe terenul „luptei drepte, însuflețite, conștiente, cinstite". Se solicita astfel sporuri salariale de la 70 lei la 130 lei lunar, căci era nedrept ca învățătorii să fie ținuți în stare de mizerie față de orașe, unde cel mai „prost" slujbaș al statului primea 150 lei lunar[41].

Tot mai conștient de necesitatea asocierii învățătorilor pentru realizarea unor mari obiective social-educaționale, Ion Mihalache își propuse să elimine slăbiciunile în această privință. Învățătorimea rurală continua a fi înăbușită în afirmarea intereselor ei, de aceea urbană. Ca atare, ca președinte al secției județene a Asociației generale a învățătorilor, la 16 aprilie 1911, convoca la Câmpulung o reuniune menită a constitui Societatea corpului didactic primar rural din județul Muscel. În prezența a 117 participanți, după prezentarea unei evaluări a activității din anul anterior și după adoptarea proiectului de statut alcătuit de el, I. Șerbănescu, C. Cernescu și C. Rădulescu-Codin, Ion Mihalache era desemnat președinte al Societății „Muscelul", o secție a Asociației generale a învățătorilor din România[42]. Mihalache întreprinde, apoi, un demers pentru recunoașterea de către minister a acestui „sindicat". Acțiunea era privită însă cu suspiciune, întrucât manifestările lui dobândeau o tentă social-politică tot mai accentuată. De aici, o intervenție specială pe lângă același minister din partea lui C. Ionescu-Lungu, președințele Asociației generale a învățătorilor din România. Acesta dădea asigurări că Ion Mihalache nu avea intenții subversive, căci voia să facă din învățătorii rurali un factor de cultură în mijlocul poporului. El avertiza că refuzul de a se recunoaște acea organizație ar slăbi spiritul de solidaritate al intelectualilor satelor[43].

Ca reprezentant al învățătorimii rurale din județul Muscel, între 20-23 august 1911 participa la Congresul general de la Târgoviște. Mihalache și alți 151 învățători, recunoscând în Iorga nu numai un mare cărturar, ci și un militant pentru scopurile cărora ei înșiși se dedicau, îi adresau acestuia o invitație de a participa la congres, distanțându-se de președintele Ionescu-Lungu, un fost socialist devenit între timp conservator. Iorga însuși lăsase învățătorimea să creadă că ar fi exponentul ei, considerându-se legat indisolubil de aceasta cel puțin prin faptul că erau deopotrivă dedicați „să crească bine măcar fiii unui neam rătăcit și exploatat". Iorga însă nu venea la congres - spre dezamăgirea lui Ion Mihalache -, scuzându-se că abia se întorsese dintr-o călătorie în Transilvania. Mihalache

însă prezenta conferința „Politica și învățătorii", în care făcea o evaluare critică asupra partidelor politice prin prisma intereselor țărănimii[44]. Era, astfel, abandonată atitudinea indiferentă impusă acestei organizații de către autorități, față de realitățile social-politice.

Convins tot mai mult de necesitatea implicării sociale a învățătorimii, dincolo de funcția ei educațională, între 1–3 iulie 1912, la congresul de la Roman, Mihalache explica rolul grupului din jurul lui care începuse să editeze revista „Vremea nouă"[45]. Fiind tot mai activ și insistent în lupta pentru transformarea învățătorimii într–o autentică forță educațională și intelectuală a satelor, Ion Mihalache se prezintă la Congresul învățătorilor din București din 28–30 decembrie 1913. Take Ionescu, în numele Ministerului Instrucțiunii Publice, conștient el însuși de importanța culturală și socială a acelei intelectualități, rostea într–un atare context un discurs. Ion Mihalache însă continua perseverent acțiunea lui de scoatere a acestei organizații de sub subordonarea guvernamentală, ceea ce–i adusese un mare ascendent în sânul asociaților lui. Devenea, astfel, în acea împrejurare președintele Asociației generale a învățătorilor din România. Linia lui de largă deschidere educațională, culturală și socială, care dobândise câștig de cauză, se confruntase cu aceea statică și strict profesională a fostului comitet. Ea nu fusese purtată în numele unui partid sau al unei idei politice - cum afirmaseră tendențios unele ziare –, ci rezultase dintr–o puternică reacțiune sufletească produsă în urma unei „uriașe" activități desfășurată de N. Iorga. Mihalache se simțea dator a arăta acestuia „recunoștința și respectuoasele" lui mulțumiri. Își datora deci succesul și concursului indirect al lui N. Iorga, căruia la 1 ianuarie 1914 îi transmitea din Topoloveni „noi și mari izbânzi" într–o luptă de emancipare culturală a națiunii în care se simțea solidar cu marele cărturar[46]. Căci în decembrie 1913 – când era ales președinte al asociației menționate - survenise evident o cotitură radicală în activitatea acesteia, un Waterloo al fostei „mișcări dăscălești"[47]. Era părerea elementelor conformiste care înregistraseră un eșec datorită rezumării organizației la chestiuni strict profesionale, rupte de ansamblul societății românești atât de frământată din cauza stagnării reformatoare și a pasivității față de o asemenea situație a învățătorimii atât de legată de viața satelor.

În primăvara anului 1914, ca președinte al organizației învățătorilor, făcea mai multe drumuri la București luându–și concedii de la catedră[48]. Era îngrijorat că adversarii lui recurgeau la diferite mijloace spre a–l sabota. Nu se împăcau cu ideea unei acțiuni independente, ceea ce–i făcea să creeze „Unirea membrilor corpului didactic român", contrapunându–i–o lui. Aici era amestecat direct Ministerul Instrucțiunii Publice ai cărui funcționari dădeau directive cadrelor didactice din județe, punându–le la dispoziția prefecților

pentru organizarea de adunări electorale ale colegiul III[49], fără a ține cont de interesele țărănimii.

În iulie 1914, izbucnind războiul Austro-Ungariei împotriva Serbiei - momentul declanșator al primei conflagrației mondiale -, Asociația generală a învățătorilor se estompa. Urmărind o solidaritate națională pentru combaterea pericolelor externe, autoritățile se simt stânjenite de activități care nu puteau fi controlate. I. Mihalache veghea însă ca organizația lui să nu fie afectată de restricții cel puțin sub raportul asistenței sociale. În acest sens, în 1915 ceruse ministrului Instrucțiunii Publice, I. G. Duca, să permită reținerea cotizației lunare a asociaților din salariul datorat de minister[50], câte 50 de bani pentru fiecare cotizant. Acestei sume i s-ar fi adăugat un procent din același salariu pentru constituirea unui fond de asistență. În februarie 1916, I. G. Duca îi aproba solicitarea[51]. În martie, reunea institutorii din București într-o organizație distinctă pe care o afilia Asociației generale a învățătorilor[52], netezind calea unității de acțiune dintre cele două elemente ale școlii primare românești.

I. Mihalache cu greu se împăca cu gândul ca, tutelat de autorități, să rămână în stare de inactivitate. Timp de un an, sub pretextul războiului - România proclamându-și neutralitatea -, conferințele anuale ale învățătorilor fuseseră suspendate. Din aceste motive, el cerea lui I. G. Duca - la 19 februarie 1916 - să-i permită reluarea lor. Căci - potrivit argumentelor lui - învățătorii înșiși simțeau nevoia unei coordonări de ansamblu pentru accentuarea eforturilor lor profesionale și culturale, dar și a raporturilor de colegialitate[53]. Plănuită a se desfășura în vacanța de Paște, conferința solicitată era admisă. Într-un asemenea cadru, la 9 mai 1916, Ion Mihalache era reinvestit ca președinte al Comitetului central al organizației învățătorilor din România[54].

*

Abia ieșit de pe băncile școlii normale, tânărul învățător devenea adeptul și treptat exponentul strălucit al mișcării cooperatiste din România. Trăind într-o societate în care existența latifundiilor, dar mai ales cultivarea lor pe calea marii arendășii cămătărești care priva majoritatea copleșitoare a țărănimii de accesul direct la utilizarea solului agricol, în lipsa unor măsuri profunde de reformă socială, el vedea în cooperație un mijloc important de ridicare a prosperității claselor de jos. Acestea nu dispuneau de pământ suficient pentru muncă. Proprietățile lor nu puteau fi cultivate intensiv atât pentru că nu posedau unelte adecvate, cât și pentru că erau de dimensiuni mici. De aici nevoia ca micii producători să dezvolte ei înșiși o mișcare cooperatistă, căci - cum se exprimase în scris Ion Mihalache în 1910 - salvarea poporului român robit de „bogătași atotputernici“ nu putea veni decât de la el însuși,

prin mii de diverse cooperative, de cercuri culturale, şcoli de adulţi etc. care „luminează pe ţăran, îi strâng economiile şi-i organizează munca, înlăturând atâţia paraziţi“[55].

Cooperatismul lui derivă din condiţiile specifice ale României. El se înscrie într-un proces accelerat la începutul secolului XX, având printre protagonişti pe învăţători. Activitatea cooperatistă a acestora era impulsionată de însuşi Spiru Haret, ca ministru al Instrucţiei Publice[56].

Un punct de plecare al cooperatismului au fost obştile de arendare ivite din necesitatea de a facilita accesul direct al ţăranilor la pământul deţinut de latifundiari[57]. Într-o atare împrejurare, în sate se constituiau grupuri de oameni care, prin asociere, încercau să surpe marea arendăşie de tip cămătăresc. În Goleştii Badii, de pildă, obştea reuşea, în 1907, să preia exploatarea directă a moşiei satului, distribuindu-i întinderea în funcţie de interesele locuitorilor[58]. Ion Mihalache însuşi, în 1913 deţinea funcţia de preşedinte de obşte. În timpul verii, se ocupa direct de organizarea treieratului de grâu pentru „obşteni“, cu maşini aduse la arie[59]. La 12 februarie 1915, în aceeaşi calitate, călătorea la Bucureşti pentru nevoile „urgente“ ale obştii[60].

Spre a facilita accesul ţărănimii la credit, în lipsa unor instituţii specifice create fie de stat, fie de întreprinzători particulari, el acţionează de timpuriu pentru întemeierea unor bănci populare. În 1903, era secretar-contabil la o asemenea bancă din Topoloveni[61]. Începând din 1905 - după ce revenea din armată -, timp de mai bine de un deceniu, se angaja într-o susţinută activitate locală pentru dezvoltarea creditului cooperatist prin înfiinţarea unei reţele de bănci. Se asociază cu fratele lui Dumitru, dar şi cu alţi învăţători ca Dinu, Marin Biolaru[62] etc. La 5 septembrie 1906 participa la Congresul băncilor populare ţinut la Bucureşti[63]. Un an mai târziu - în august - reunea la Topoloveni pe cooperatorii din zonă. Le propunea federalizarea, alcătuind în acest scop statutele pe care le supunea sancţiunii diferitelor unităţi asociate. Pe baza acelei iniţiative, la 11 martie 1908 se constituia federala „Podgoria“ care reunea 12 bănci populare din plasa cu acelaşi nume a judeţului Muscel, cu sediul la Topoloveni. În noiembrie 1908, federala menţionată făcea cursuri pentru contabili şi conducători de bănci[64].

Ajungând o figură cheie a mişcării cooperatiste în judeţul Muscel, în decembrie 1908 Ion Mihalache era numit controlor de bănci populare şi cooperative săteşti[65]. În răstimpul 10 mai 1909 - 8 ianuarie 1910, tocmai în vederea consolidării unităţilor cooperatiste constituite, îşi suspenda funcţia de învăţător. Ca secretar şi casier al băncilor populare cu un capital de 32.000 lei, el federalizase unităţile din zonă, înfiinţase o cooperativă pentru industrializarea fructelor şi o obşte pentru arendare[66].

Dar Mihalache își dobândește treptat faimă națională. N. Iorga, în august 1907, în „Neamul românesc", îi insera o notă despre băncile populare din plasa Podgoria. În mai 1908, „Muscelul" îi publica, de asemenea, relatările despre experiența menționată, prezentată drept model de urmat[67]. La 15-16 noiembrie 1909, la Ploiești, se ținea primul congres național al cooperației sătești, comentat de I. Mihalache în același ziar al lui N. Iorga, într-un articol semnificativ intitulat „Pe drumul cel bun"[68]. Și tocmai această intensificare a mișcării cooperatiste în mai multe județe ale țării îl făcea să-și pună mari speranțe în viitorul ei, căci în 1910 - cum consemnează el cu satisfacție - existau circa 3000 de bănci populare[69].

Fiind un exponent al cooperației la scară națională, Mihalache insistă în răstimpul 1912-1916 asupra rolului ei în emanciparea maselor populare de sub apăsarea capitalului uzurar. Intervine în „Tribuna cooperației" în 1916 sau, în octombrie 1911, în „Prietenul nostru", când accentua importanța federalelor în procesul de consolidare a băncilor populare. Căci - cum arăta el în „Tovărășia", în septembrie 1912 - acestea erau amenințate de băncile comerciale care își întindeau rețele și la sate[70].

Grația unor eforturi efective, cooperatismul dezvoltat de el la nivelul federalei plasei Podgoria din județul Muscel între anii 1911-1916 dăduse alte rezultate remarcabile. Se constituise, astfel, 2 obștii de cumpărare de moșii, 15 bănci populare și 2 mori. Fusese cumpărată o moșie de circa 400 ha[71]. Se constituise la Topoloveni un imobil al federalei cu pivnițe moderne în care membrii cooperativei vinicole „Cârcinovul" își depozitau produsele[72]. Erau împliniri locale semnificative pe calea mobilizării energiilor economice ale țărănimii în vederea constituirii unui model de dezvoltare social-economică opus unui capitalism spoliator care întreținea o clasă parazitară de arendași și cămătari, ceea ce împiedica formarea unei țărănimi înstărite.

NOTE

1. Ion Mihalache, *Ce politică să facem*, București, 1995, p. 23. Actul lui de deces din închisoare înregistrează drept dată a nașterii 18 februarie 1882 (I. Voicu-Arnăuțoiu), *Un om trecut prin iad: Ion Mihalache*, în „Memoria", nr. 22, 1997, p. 43.
2. Ion Diaconescu, *Ion Mihalache ctitor al țărănismului*, în *Ion Mihalache în fața istoriei*, București, 1993, p. 8
3. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 123-124.
4. Arhivele Naționale București (ANB), Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (MCIP), dos. 17, 1903, f. 128-129; dos. 761/1908, f. 26. Toate informațiile din acest fond ne-au fost furnizate de dl. Nichita Adăniloaie, căruia îi mulțumim și pe această cale.

5. N. Adăniloaie, *Istoria învăţământului primar (1859–1918)*, Bucureşti, 1998.
6. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 23
7. *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 123–124.
8. ANB, MCIP, dos. 597/1910, f. 3.
9. *Ibidem*, dos. 17/1903, f. 128–129.
10. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 23.
11. ANB, MCIP, dos. 109/VI/1903, f. 70–71
12. *Ibidem*, dos. 17/1903, f. 214.
13. Millan Ionescu-Berbecaru, *Partidul Ţărănesc 1879–1918*, în „Calendarul PNŢ", Bucureşti, 1936, p. 93–96.
14. ANB, MCIP, dos. 326/1910, f. 38–39.
15. *Ibidem*, dos. 597/1910, f. 3.
16. *Ibidem*, dos. 190/1908, p. 2–5.
17. *Ibidem*, dos. 597/1910, f. 51.
18. *Ibidem*, f. 3, 14.
19. *Ibidem*, dos. 272/1910, f. 2–4.
20. Ion Diaconescu, *op. cit.*, p. 8.
21. ANB, Fond Mihalache, dos. 58, f. 11.
22. *Niculina Mihalache*, în „Memoria", nr. 22/1997, p. 46.
23. ANB, MCIP, dos. 677/1907, f. 83.
24. *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 123, 126.
25. ANB, MCIP, dos. 761/1908, f. 26.
26. *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 123–127.
27. *Ibidem*, p. 138.
28. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 30.
29. ANB, MCIP, dos. 1127/1915, f. 24–25.
30. *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 456–457.
31. ANB, Fond I. Mihalache, dos. 2, f. 23–28.
32. *Ibidem*, MCIP, dos. 334/1906, f. 60–61.
33. *Ibidem*, f. 75–76, 83.
34. N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 230–231.
35. ANB, MCIP, dos. 334/1906, f. 75–76.
36. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 24–25.
37. *Ibidem*, p. 25.
38. Marin Bucur, *Două repere în biografia lui Ion Mihalache: N. Iorga şi Vasile Pârvan*, în *Ion Mihalache în faţa istoriei*, p. 64.
39. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 28.
40. I. Mihalache, *Îmbunătăţirea soartei materiale a învăţătorilor*, Ploieşti, 1911, p. 3, 20.
41. Idem, *Ce politică să facem*, p. 27.
42. ANB, MCIP, dos. 624/1911, f. 66–67, 69–76.
43. *Ibidem*, f. 68.
44. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 62.
45. *Ibidem*, p. 29–30.
46. *Ibidem*, Anexa 5.
47. I. Scurtu, *Contribuţii privind mişcarea ţărănistă 1907–1914*, în „Studii", tom. 21, 1968, nr. 3, p. 507.

48. ANB, MCIP, dos. 1078/1914, f. 60–63.
49. *Ibidem*, dos. 743/1914, f. 1-3.
50. *Ibidem*, dos. 1080/1916, f. 275.
51. *Ibidem*, dos. 1077/1916, f. 2.
52. *Ibidem*, dos. 1080/1916, f. 422.
53. *Ibidem*, dos. 721/1916, f. 12–13.
54. Ion Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 32.
55. I. Mihalache, *Îmbunătățirea soartei materiale a învățătorilor*, p. 4.
56. Paul-Emanoil Barbu, *Din istoria cooperației de consum și de credit din România*, Craiova, 1996, p. 16, 19, 44, 52, 84, 87–110.
57. ANB, Fond Ion Mihalache, dos. 19, f. 102.
58. *Documente privind marea răscoală din 1907*, vol. I, București, 1977, p. 347–348.
59. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 101.
60. ANB, MCIP, dos. 1719/1915, f. 167.
61. *Ibidem*, dos. 17/1903, f. 214.
62. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 138.
63. ANB, MCIP, dos. 677/1907, f. 68–72; „Răvașul nostru", nr. 5, p. 1–8.
64. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 26.
65. *Ibidem*, p. 26–27.
66. ANB, MCIP, dos. 597/1910, f. 5.
67. I. Mihalache, *op. cit.*, p. 26.
68. *Ibidem*, p. 27.
69. I. Mihalache, *Îmbunătățirea soartei materiale a învățătorilor*, p. 4.
70. Idem, *Ce politică să facem*, p. 29.
71. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 477.
72. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 29, 32–33.

II
Reanimarea țărănismului

Învățător de țară, Ion Mihalache nu-și consideră mult timp încheiată formarea intelectuală. Pentru a putea urmări obiectivele școlare și sociale cărora li se dedica - percepute ca imperative din adâncurile istoriei - simțea nevoia de a instrui nu numai pe alții, ci și pe el însuși. Căci orizontul lui științific, cultural și educațional dobândit la școala normală de la Câmpulung, pentru scopurile propuse, i se părea modest. De aici ideea că, menținându-se în sfera de preocupări a învățământului rural, prin muncă susținută de autodidact să-și completeze și diversifice pregătirea până la nivelul înaltelor exigențe ale epocii. Înzestrat nu numai cu inteligență vie, ci și cu o „voință de fier", pe parcursul mai multor ani el adâncește și asimilează cunoștințe diverse de istorie, economie politică și sociologie. Un britanic care-l întâlnea mai târziu, confruntându-și părerile cu el, fusese uimit de vastele lui cunoștințe, cărora li se adăuga serviabilitate, educație aleasă și delicatețe. Același britanic consemna: „nu știu dacă eu în școli înalte mă simțean egalul său"[1]. Căci Ion Mihalache, în pofida părerilor minimalizatoare preconcepute ale adversarilor lui politici de mai târziu, prin eforturi individuale învățase bine latinește reținând din acea limbă o sumă de aforisme și expresii utilizate, apoi, în discursuri și conversații politice[2]. Tot astfel, singur învățase să vorbească corect și curent franceza, germana și engleza[3]. Erau limbi de mare însemnătate care-i deschideau un vast univers informațional și de contacte cu străinii.

Ca autodidact, își drămuia timpul liber pentru desăvârșirea formării lui. Se retrăgea în „săraca" lui „colibă țărănească" - cum își prezenta locuința din Topoloveni lui N. Iorga, în 1906 - ca într-o chilie. Peretele de la răsărit al acesteia ținea atârnat chipul lui Hristos înconjurat de „apostolii" români: Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Mihail Kogălniceanu, C. Dobrescu-Argeș, Spiru Haret. Își ornase locuința și cu chipul „evangheliștilor": Mihai Eminescu, Ion Creangă, George Coșbuc, acestora mai adăugând încă două „mândre icoane": Octavian Goga și Nicolae Iorga[4].

Adevărurile biblice erau deci pentru el surse supreme de moralitate și dreptate într-o societate atât de plină de inechități.

Aprofundează continuu asemenea precepte nu numai pentru că el însuși era un creștin plin de devoțiune, ci și pentru că trăia în mijlocul unui popor animat de aceleași sentimente. Își însușește, apoi, antichitatea greco-romană și mai ales istoria social-politică a românilor. Și dacă din trecutul medieval își alegea drept repere chintesențiale pe voievozii Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, puntea dintre aceștia și momentul nașterii României moderne, în 1859, o constituia pentru el revoluția de la 1848. Era un admirator al „marelui" Cuza Vodă mai ales pentru faptul că - prin lovitură de stat - zdrobise boierimea conservatoare care se crampona de privilegii. Pentru Mihalache, deși de importanță excepțională, legea rurală din 1864 avea defecte pentru că fusese „smulsă", încât nu satisfăcuse nevoia de pământ a țăranilor. Lui M. Kogălniceanu îi găsea merite excepționale pentru lupta împotriva aceleiași boierimi care, spre a-l discredita, îi aplica epitete de genul: socialist, comunist, provocator[5] etc.

Marii voievozi, revoluționari și mai ales reformatori din trecut sunt pentru Ion Mihalache modele ce trebuiau cultivate, întrucât prin exemplul acestora contemporanii se însuflețeau și se devotau cu toată energia idealurilor care legau trecutul de prezent și le proiectau pe acesta în viitor[6]. Tot astfel, prin viziunea lor profetică, marii poeți întrețineau trează sensibilitatea unui popor întreg care aspira spre împlinirea idealului național. În Eminescu, datorită nu numai scrierilor poetice ci și celor politice, Ion Mihalache vedea o sursă critică de inspirație inepuizbilă[7].

Sub aspectul efectiv al formării ideologice, încă din primii ani învățătorul din Topoloveni se simte atras de curentele literare și sociologice care surprindeau viața grea a țăranilor, căutând soluții de luminare a acestora și mai ales de emancipare economică prin dezvoltarea micii proprietăți. Lecturile lui predilecte erau neîndoielnic revistele „Semănătorul", condusă de marele istoric N. Iorga, și „Viața românească" de la Iași, prin care Const. Stere difuza idei poporaniste[8].

În acea fază a vieții lui se simte atras de Nicolae Iorga. Ca istoric de larg orizont daco-român, ca om politic și îndeosebi militant pentru unitatea națională, dar și ca propovăduitor al emancipării țărănimii cu deosebire prin intermediul școlii și culturii, Iorga îl atrăgea ca un magnet. Admirația purtată acestuia îl determina pe tânărul învățător să-l contacteze direct[9]. În 6 decembrie 1906, de pildă, cu ocazia onomasticii marelui istoric, îl omagia pentru activitatea lui de „apostol" și-l asigura de sprijin deplin în lupta pentru realizarea marilor idealuri ale națiunii române[10].

Ion Mihalache se maturizează în ambianța măsurilor radicale de reanimare a satelor, întreprinse de ministrul liberal al Cultelor

și Instrucțiunii Publice, Spiru Haret. Acesta - în răstimpul 1901-1904, 1907-1910 - imprima școlilor rurale o direcție radical diferită de aceea anterioară[11]. Sub ministeriatul lui Spiru Haret, școala sătească devenea o pârghie importantă de transformare sufletească, culturală și materială a țărănimii. Era tocmai idealul nutrit de Ion Mihalache care în atari împrejurări nu ezita să-l considere pe Haret un demn continuator al lui Cuza și Kogălniceanu. Era primul dintre oamenii politici de la începutul acelui secol care, cu suflet de „apostol" voia să ridice „din mizerie și servitute" întreaga țărănime.

Privea pe Spiru Haret ca pe un general aflat în fruntea învățătorilor rurali, care prin politica lui, umpluse școlile cu elevi, luminând astfel „masele largi ale poporului". Învățătorii rurali fuseseră transformați într-o „putere uriașă", necunoscută în trecut. Ei fuseseră puși în slujba săteanului și prin biblioteci, societăți corale și de lectură. Mișcarea culturală din sânul poporului fusese asociată cu o acțiune economică de organizare de bănci populare, obști și cooperative, toate țintind emanciparea țărănimii de camătă și susținerea efortului ei de dezvoltare a micii proprietăți[12].

Prin concepția largă atribuită funcției de învățător Ion Mihalache are deja o atitudine politică. Ceea ce îl deosebea de alți intelectuali și fruntași ai satelor, adepți ai partidelor conservator sau liberal, era situarea lui pe pozițiile intereselor mari ale țărănimii care, în calculele guvernanților ocupau un loc aproape insignifiant. Cu loturi de pământ mici și cu posibilitatea aproape închisă în folos propriu de a-și utiliza forța de muncă, țărănimea era semiparalizată în lupta ei pentru prosperitate. Acest tablou al relațiilor sociale și de proprietate influența decisiv pe tânărul Ion Mihalache în căutarea soluției adecvate pentru o schimbare radicală. Căci lumea satelor de care se simțea atât de legat cu întreaga-i ființă și cu aspirațiile cele mai îndrăznețe, avea nevoie de o înnoire din temelii. Pentru aceasta însă, datorită paleativelor partidelor guvernamentale, tânărul învățător observa că lipsurile materiale ale țărănimii devenind cronice, periclitau însuși viitorul națiunii.

Ion Mihalache se plasează astfel pe o poziție politică diferită de aceea comodă a interesului strict personal urmată în epocă de numeroși intelectuali din sate. Respingea deci afilierea la partidele guvernamentale, optând pentru o organizație distinctă a țărănimii. Se plasa, astfel, ca un continuator al învățătorului Constantin Dobrescu-Argeș. Și proceda astfel pentru faptul că partidele conservator și liberal, în loc de a pregăti colegiul trei pentru votul universal, îl foloseau ca zestre politică. De aici și interesul acelorași partide de a crea la sate nu o elită de țărani înzestrați cu o înaltă conștiință cetățenească și de responsabilitate publică în numele clasei întruchipate, ci o simplă clientelă. Din acest considerent,

printre altele, Ion Mihalache pornea în activitatea politică de la C. Dobrescu-Argeș, considerând îndreptățit refuzul lui de a deveni deputat guvernamental, luptând pentru cucerirea de către țărani a dreptului efectiv de reprezentare în colegiul III[13].

Un atare ideal politic fusese croit de C. Dobrescu-Argeș[14], tocmai în anii copilăriei și adolescenței lui Ion Mihalache. Acesta fusese impresionat de „Gazeta țăranilor" care circula printre mii de cititori[15]. Dar, mai presus de aceasta, tânărul Mihalache fusese influențat de rolul social atribuit învățătorilor. Căci urmând să recupereze politic colegiul III, să-l smulgă din mâna diferiților potentați ai epocii, încă din 1884, C. Dobrescu-Argeș punea aici candidaturi ale unor învățători de țară[16].

Evoluția acelei mișcări politice fusese lentă, dar prin perseverență C. Dobrescu-Argeș reușea, în 1899, cu ocazia alegerilor pentru Cameră, să prezinte o listă de 18 candidați la colegiul III în 14 județe din țară, în numele unui Partid Țărănesc. Județele care depuneau listele menționate erau: Mehedinți, Gorj, Dolj, Vâlcea, Argeș, Olt, Teleorman, Vlașca, Muscel, Dâmbovița, Prahova, Buzău, Ialomița și Râmnicu Sărat. În restul țării, învățătorii, dar și preoții erau chemați a se sfătui cu sătenii hotărând propuneri de „cei mai vrednici de a lua parte la facerea legilor". Același apel îndemna la constituirea unor structuri sătești ale Partidului Țărănesc. Este de menționat că, alături de candidații binecunoscuți ai învățătorimii: C. Dobrescu-Argeș, Arjocescu, Al. Giulea, Ionescu-Lungu etc., figurau și câțiva intelectuali selecționați pentru simpatia dovedită față de revendicările țărăniste. Printre ei se aflau C. Mille, care prin „Adevărul" pleda pentru asemenea doleanțe, angajându-se să denunțe pe „dregătorii" abuzivi. Tot astfel, Ștefan Drăghicescu devenea candidat ca fost învățător, C. Predescu ca director al ziarului „Opinca", el însuși fiu de țăran[17] etc.

Propunându-și candidați proprii, Partidul Țărănesc blama clasa politică în bloc, drept ciocoi liberali sau conservatori. Cele două partide guvernamentale, respectiv roșii și albii, protejau în egală măsură pe latifundiari și marii arendași lăsând țărănimea în stare de mizerie[18]. Erau neîndoielnic, expresii dure cu accente de clasă, dar reflectau o realitate incontestabilă din satele românești. Partidul acesta își propunea, în 1899, să acționeze pentru emanciparea politică a țărănimii[19].

Nașterea unui asemenea partid politic era privită cu nemulțumire de întreaga clasă politică, inițiativa lui C. Dobrescu-Argeș fiind considerată a fi de inspirație socialistă, ceea ce nu era adevărat. De aici acțiunea guvernamentală de stopare a unei asemenea mișcări prin tot felul de măsuri, cele mai frecvente constând în transferuri obligatorii pentru unii învățători, penalizări cu rețineri

din salariu etc. Căci se îndătinase părerea că, tocmai pentru că erau salariaţi de stat, învăţătorii nu se cuvenea să facă o altă politică în afara celor două partide istorice. Încercările autorităţilor de a înăbuşi în faşă dezvoltarea Partidului Ţărănesc sunt infructuoase până în 1903. Atunci însă, murind C. Dobrescu-Argeş, succesorii lui imediaţi păreau Ionescu-Lungu din Ploieşti sau Paul Luca din judeţul Muscel. Dar dacă primul s-a convertit la conservatori, cel de al doilea s-a „înecat cu argint" de la Centrala cooperativă. Ulterior, succesor la conducerea ţărănismului era văzut Constantin Stere. Însuşi tânărul Ion Mihalache se prefigura de timpuriu ca un continuator al lui C. Dobrescu-Argeş[20].

Convins de necesitatea continuării operei ilustrului lui predecesor, în 1903-1904, la Câmpulung, Mihalache sugerase tinerilor învăţători cu care îşi efectua stagiul militar, să formeze un „cerc ţărănesc". În 1905, lansat în publicistică prin „Cronica" lui Nic. Basilescu[21], analiza critic un proiect de înfiinţare a şcolii normale superioare. Nu ezita, apoi, să se asocieze cu Vasile Kogălniceanu într-o acţiune de reconstituire a Partidului Ţărănesc. La 5 septembrie 1906, cu ocazia reuniunii la Bucureşti a congresului băncilor populare, delegaţii, printre care Ion Mihalache, au constituit un nucleu de Partid ţărănesc. S-a ales comitetul diriguitor, s-a redactat un program şi s-au făcut înscrieri de membri, operaţiunea aceasta din urmă desăvârşind-o Vasile Kogălniceanu, secretarul Comitetului[22]. Se hotărî ca, în acel moment, lupta politică să aibă drept obiectiv trimiterea în colegiul III a unor reprezentanţi autentici[23].

În ceea ce-l privea, Ion Mihalache iniţia contacte cu învăţători din diverse localităţi. Printre aceştia se afla dobrogeanul P. G. Ştefănescu care, în noiembrie 1906, edita revista „Răvaşul nostru". În nr. 5 al acesteia, Ion Mihalache publica articolul „Organizarea ţărănimii în partid ţărănesc". Sosise timpul - menţiona el - să se dea lupta „la lumina zilei". Era hotărât să se consacre acelei cauze pentru că în România „dreptatea nu ţi se dă" decât atunci când dispui de forţă spre a o impune. Ca atare, era nevoie de un partid ţărănesc pentru a se da sătenilor „ce li se cuvine"[24].

El credea în acele momente că organizaţia ţărănească pe cale de reconstituire trebuia retranşată în spatele lui Nicolae Iorga, marele „idealist" şi misionar animat de cele mai bune intenţii pentru naţiune. La 6 decembrie vedea în el „soarele renaşterii unui popor întreg, unui neam întreg". Şi tocmai pentru că înfiripase acele prime baze ale unui partid ţărănesc lupta lui nu rămânea fără ecou în straturile de jos ale poporului. Pentru aceasta, Mihalache îl asigura pe Iorga că privea cu încredere viitorul. „Mergeţi înainte drept şi bizuiţi-vă pe noi. E aproape momentul când nu veţi mai fi singur în luptă". Dădea acele asigurări pentru faptul că dacă

până atunci acțiunea lui N. Iorga se bucurase de solidaritatea sufletească a învățătorimii și chiar a țărănimii, din acel moment, prin partidul menționat, „nu vom mai lăsa să se scape cel dintâi prilej, fără a ne strânge și în linie de luptă". Era un angajament de sprijin pentru marele „idealist" în cazul unei acțiuni efective de schimbare din temelii a realităților sociale în favoarea oamenilor de jos care erau „îngenunchiați"[25].

Pe fondul unor asemenea frământări pentru întemeierea unui Partid țărănesc surveneau în primăvara timpurie a anului 1907 marile răscoale la început în satele din Moldova și apoi extinse treptat și la Muntenia, România fiind cuprinsă de o gravă confruntare socială. O mare parte a țărănimii, jefuită și sărăcită deopotrivă de moșierime și de marii arendași prin intermediul unor învoieli agricole, ajunsă la disperare, s–a năpustit violent asupra unui aparat administrativ corupt și complice la spolierea ei de către moșieri și arendași, conacele acestora și persoanele lor fizice constituind ținte ale protestului violent și anarhic al unei țărănimi adusă în situația de a–și face singură dreptate. Acele răscoale, soldate cu îndepărtarea de la cârmă de către rege a conservatorilor și substituirea lor cu liberalii, erau o demonstrație a faptului că, în ciuda progreselor realizate de țară, în anii de după independență, o oligarhie politică se cantona într–un sistem bazat pe vot cenzitar făcând ca reformele sociale indispensabile să fie mereu amânate.

„Revoluția" din 1907[26] - potrivit lui Mihalache - fusese provocată de condițiile materiale, intelectuale execrabile în care era ținută majoritatea țărănimii[27]. Elocvent în această privință era chiar cazul locuitorilor din Goleștii Badii care timp de 15 ani fuseseră deposedați de izlazul pentru vite, căci arendașul, în scopul satisfacerii poftei „nesățioase" de bani, transformase întreaga moșie în câmp de arătură. Din acea cauză, sătenii sărăciseră neputând ține nici măcar o vacă cu lapte. Dar chiar în primăvara acelui an 1907, organizați în obște în frunte cu N. Cristescu, ei constrângeau pe arendașul Maximilian Popescu să le concedă drepturile contractuale, preluând direct obligațiile aferente față de stat, care era proprietarul moșiei. Obștea parcela apoi moșia, asigurând izlazul necesar pentru vitele mari și pentru cele 300 de oi ale satului, dar și pentru cultura porumbului. Datorită acestui transfer de exploatare a moșiei dinspre marele arendaș spre „obșteni", Goleștii Badii - cum consemna N. Cristescu la 19 iunie 1907 - nu avusese „nici un motiv de rebeliune"[28].

Numai că, guvernanții refuză să vadă adevăratele cauze ale nemulțumirilor țărănești, manifestările lor fiind explicate simplist. Nu gravele disparități sociale și starea de mizerie a unei mari părți a populației constituiseră motivele acelor răscoale, ci propa-

ganda sau chiar subversiunea prin răspândirea în lumea satelor a unor idei pretins anarhice. Și cei care se găseau vinovați de o asemenea culpă erau atât socialiștii, dar mai ales învățătorii rurali. Prefectul județului Muscel, liberalul Cocăneanu, de pildă, în zelul lui represiv împotriva țăranilor, în martie 1907, îi declarase chiar lui Ion Mihalache că „ar trebui împușcat mai întâi Haret - că el v-a dus de nas - și apoi o sută de învățători, și ar trebui dat foc la școlile normale care sunt cuiburi de anarhiști“[29].

Ideea că învățătorii și chiar preoții, cei care prin școală sau biserici luminau satele, ar fi în spatele acelor răscoale devastatoare rezultă chiar din modul în care guvernul liberal trata intelectualitatea rurală. În martie 1907, aflat la Topoloveni, Ion Mihalache era arestat[30]. Aceeași soartă o împărtășeau și alți învățători din Muscel, printre care I. Petrescu din Țigănești[31]. Dus la poliția din Câmpulung și interogat de parchetele județelor Muscel și Ilfov, I. Mihalache era pus în libertate din lipsa unor probe concludente care să ateste implicarea lui directă în răscoale[32].

Printre arestați și persecutați figurau cunoscuți fruntași ai țărănismului. Avocatul A. V. Vălescu din Mușetești-Argeș, un fost asociat al lui C. Dobrescu-Argeș, fusese ridicat din mijlocul țăranilor și închis la Giurgiu timp de șase luni. Eliberarea i-o adusese numai un protest energic semnat de 100 de săteni[33]. Tot astfel, suspectați erau și proaspeții aderenți ai Partidului țărănesc. Printre aceștia se afla învățătorul P. G. Ștefănescu din Dobromir, căruia procurorul județului Constanța îi reproșa legături epistolare cu Ion Mihalache și C. Rădulescu-Codin, dar și adeziunea la partidul menționat din partea căruia primise un Apel către țărani semnat de Vasile Kogălniceanu[34].

Modul abuziv al acelor arestări a stârnit un protest al revizorului județului Muscel, G. Teodosiu. Arestarea fără motiv și fără discernământ a învățătorilor le submina prestigiul, căci oricine trebuia să vadă în ei „apostoli“ ai progresului și păcii. Purtați pe la poliție pe simple bănuieli, se producea „o scădere simțitoare a demnității lor“, a dragostei și zelului cu care „lucrau“ pentru popor. Deținerea lor la poliție era o pedeapsă morală deprimantă și descurajantă. Încercarea de a li se pune în seamă răscoalele contrazicea concepția despre menirea acelor apostoli, căci nu ei, ci situația materială a sătenilor trebuia văzută drept cauză[35].

Scos de sub urmărire penală și neîncarcerat, Ion Mihalache se lansa într-o susținută acțiune publică cu caracter protestatar, împotriva abuzurilor autorităților, dar și a unei mentalități parazitare a claselor de sus care ajunseseră să vadă în școala sătească un pericol social. Era evident o absurditate, dar nu trebuie uitat că, indirect, prin școală, poporul de jos își deschidea mintea și-și forma o conștiință civic-cetățenească. Într-un asemenea context,

Ion Mihalache publica în „Neamul românesc“ articolul *Învățător-instigator*[36]. Ataca, astfel, prejudecata împărtășită inclusiv de presa reacționară care vedea în aceste elemente instruite de la sate adevărați instigatori într-un mediu social dorit a rămâne amorf și contemplativ. După ce combătea autoritățile pentru că se năpustiseră împotriva învățătorilor „instigatori“, deplângea abuzurile prilejuite de arestarea unora dintre aceștia care erau ridicați, arestați, trimiși la parchete și, apoi, închiși la poliții sau pușcării. Era intolerabilă atitudinea autorităților, căci „instigația“ învățătorilor era sinonimă cu lumina difuzată în masa incultă a poporului român. Fiecare învățător - amintea el - învăța cu un salariu mizer de 76 lei lunar până la 150 copii ai „mujicilor“; îi deprindea să-și orânduiască gospodăria, să-și îngrijească grădina, să se roage; îi alfabetiza fără bani pe vârstnici, îi sfătuia la biserică, alături de preoți, cum să-și administreze gospodăria și vitele să-și execute muncile și să crească copiii; le depunea economiile la bănci pentru a scăpa de cămătari; îi învăța să-și organizeze producția și vânzarea mărfii etc.

Nicolae Iorga însuși, frapat de înverșunarea cu care autoritățile se năpustiseră împotriva intelectualității satelor, solidar și oarecum exponent al acesteia, combătea cu energie măsurile represive la adresa unei întregi categorii profesionale, de absolută utilitate pentru luminarea poporului de jos. La 6 mai 1907, în „Neamul românesc“ insera articolul-apel *Către învățători și preoți*, în care spunea: „V-au învinuit că sunteți instigatori, că voi dați foc satelor. Nu se poate o mai mare nedreptate decât aceasta“. Îi considera nevinovați întrucât constituiau fala satelor. Nu erau „negustori de rugăciuni sau de atestate școlare“, ci „sfătuitorii și îndrumătorii chemați. Pe căi legale, voi și nu alții trebuie să îndreptați spre o mai bună stare pe frații voștri țărani pentru care aveți răspundere“[37].

În iulie și august 1907, accentuându-și protestul public față de represiune, I. Mihalache insera articole în „Muscelul“, revista învățătorilor din județul cu același nume. Sugera astfel - la finele acelor convulsii - soluții care serveau armatei, administrației, clasei politice etc. pentru ameliorări în lumea satelor. Totodată, saluta decizia regelui de a amnistia circa 800 de țărani închiși[38].

Nu i se iertau însă ușor atitudinile politice. La 28 august 1907 fusese amendat de Ministerul Instrucțiunii Publice - cu reținerea salariului pe cinci zile - pentru articolul politic din noiembrie 1906, din „Răvașul nostru“ în care pledase pentru un partid țărănesc. Acțiunea lui fusese considerată subversivă, deși Constituția asigura întinse libertăți de expresie. Solicitând ministerului să revină asupra sancțiunii, motiva că acțiunea lui politică era legală și legitimă, căci urmărea trimiterea în Parlament a unor deputați țărani luați din rândul acestora. La 8 octombrie 1907, însuși Spiru

Haret hotăra: „Se revocă pedeapsa cu speranţa că pe viitor va fi mai circumspect“[39]. Era, astfel, incrimnat de ministru pentru lipsă de prevedere, datorită modului tranşant prin care formulase ideea reconstituirii partidului ţărănesc mai periculos pentru clasa politică conducătoare decât socialiştii ce fuseseră asimilaţi de liberali.

NOTE

1. ANB, Fond Mihalache, dos. 59, f. 32.
2. *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 499.
3. ANB, Fond Mihalache, dos. 59, f. 32.
4. Marin Bucur, *Două repere în biografia lui Ion Mihalache: N. Iorga şi V. Pârvan*, în *Ion Mihalache în faţa istoriei*, p. 60.
5. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 166–167.
6. *Ion Mihalache în faţa istoriei*, p. 140.
7. *Ibidem*, p. 304, 314.
8. Ioan Scurtu, *Ion Mihalache – întemeietor al Partidului Ţărănesc*, în *Ion Mihalache în faţa istoriei*, p. 50–51.
9. Ion Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 38–39.
10. Marin Bucur, *op. cit.*, p. 61.
11. N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 229–233.
12. *Ion Mihalache în faţa istoriei*, p. 120–121.
13. ANB, Fond. I. Mihalache, dos. 1, f. 35.
14. Millan Ionescu-Berbecaru, *op. cit.*, p. 87–93.
15. ANB, Fond Mihalache, dos. 52, f. 9.
16. *Ibidem*, dos. 1, f. 1.
17. ANB, Fond Mihalache, dos. 1, f. 137–138.
18. *Ibidem*, dos. 15, f. 112.
19. *Ibidem*, dos. 1, f. 137.
20. ANB, Fond Mihalache, dos. 44, f. 7–8.
21. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 24.
22. Despre Partidul ţărănist al lui V. Kogălniceanu şi Al. Vălescu vezi Ioan Scurtu, *Mişcarea ţărănistă din România până la 1907*, în „Studii“, tom. 25, nr. 3, 1972, p. 545–548.
23. ANB, MCIP, dos. 677, 1907, f. 68–72.
24. „Răvaşul nostru“, nr. 5, 1906, p. 1–8.
25. Marin Bucur, *op. cit.*, p. 61.
26. *Ion Mihalache în faţa istoriei*, p. 189.
27. Ion Mihalache, *Ce politică să facem*, Anexa 2.
28. *Documente privind marea răscoală a ţăranilor din 1907*, vol. I, Bucureşti, 1977, p. 347–348.
29. Ion Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 25, 116.
30. *Ibidem*, Anexa 2.
31. ANB, MCIP, dos. 824/1907, f. 189.
32. *Ibidem*, dos. 825/1907, f. 32–38.

33. *Ibidem*, Fond Mihalache, dos. 52, f. 9.
34. *Ibidem*, dos. 825/1907, f. 105.
35. ANB, MCIP, dos. 825/1907, f. 32-38.
36. „Neamul românesc", an. II, nr. 3, p. 42-44; vezi și Ion Mihalache, *Ce politică să facem*, Anexa 2.
37. „Neamul românesc", an. II, nr. 1, 6 mai 1907.
38. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 25-26.
39. ANB, MCIP, dos. 677/1907, f. 131, 166.

III
Critica regimului agrar latifundiar

Represiunea sângeroasă a răscoalelor țărănești din 1907 îl îndurerase profund pe Ion Mihalache, cu atât mai mult cu cât liberalii - preluând de la conservatori frânele guvernării în acele momente dramatice - nu avuseseră curajul să taie nodul gordian. În loc de a efectua o redistribuire a proprietății funciare în favoarea unor numeroase categorii de oameni dezmoșteniți care plătiseră cu viața clamarea disperată a pretențiilor lor la pământ, printr-o legislație tranzacționistă guvernul D. A. Sturdza oferea paleative. Unul dintre acestea era Casa Rurală, o instituție menită a cumpăra pământ de la moșieri - în cazul în care voiau a-l vinde -, plasându-l, apoi, țăranilor.

În ianuarie 1908, Parlamentul României avea în dezbatere un asemenea proiect care stârnea viul interes al lui Ion Mihalache. Acesta din urmă consultase țărani din zona Topolovenilor asupra Casei Rurale. În temeiul legăturilor lui cu N. Iorga, decisese ca observațiile țăranilor să i le trimită acestuia. Nu se adresa deputaților colegiului III pe care-i considera înfeudați guvernului, ci lui N. Iorga. Avea încredere în acesta, considerându-l luminat și curajos și, în plus, cu „o inimă caldă“ și o cugetare „aleasă“[1]. În zona Topolovenilor - sublinia el - pământul era puțin și scump, greu accesibil țăranilor. Existau însă „unele moșii, cu întinderi mici, care sunt așa de rău întreținute de proprietarii ce nu se interesează deloc de ele și fac atâtea piedici țăranilor“. Dacă acestea s-ar pune în vânzare, ar fi bine pentru ambele părți[2].

Decepționat de modul în care guvernanții menajau interesele moșierimii, Ion Mihalache continua să anime - ca, de pildă, la Priboeni - visul țăranilor pentru pământ[3]. Se lansa, totodată, în redactarea și publicarea unor studii sociologice. Scopul era de a da țăranilor și unor lideri locali un fel de ghid călăuzitor în acțiunea politică. Era necesar - constata el - ca acea „turmă inconștientă de interesele ei“[4] - cum era acreditată în epocă - să-și evalueze forțele și direcția de mișcare. Mereu în gând cu C. Dobrescu-Argeș, voia să ridice frământările țărănimii la nivel de curent politic. Experiența înaintașului lui trebuia recuperată nu numai pentru evitarea unor răscoale de tipul acelora din 1907, ci

și pentru că satele începuseră să arate o anume solidaritate pentru cauze comune, ca, de pildă, crearea de bănci populare și obști de arendare[5]. Era un semnal de abandonare a stării de apatie, dar o atitudine caracteristică doar pentru unele elemente înstărite, a chiaburilor sau burgheziei - cum le numea el - care reprezentau o „pătură foarte subțire", ajunsă la acea situație prin energie, destoinicie, împrejurări favorabile, viclenie și uneori jaf. Acestei categorii aparțineau foști cârciumari, foști slujbași și mai puțini țărani ridicați prin „muncă cinstită". Aceștia însă puteau constitui un nucleu coagulator al unei forțe țărănești, dar nu reprezentau totală încredere, căci sub raport politic își tranzacționau atitudinea în funcție de un interes personal imediat[6].

Țărănimea mică stăpână pe o bucată de pământ, ce-și putea asigura o existență independentă, era pentru Mihalache principalul element care trebuia activizat politic. Alcătuită cu deosebire din fii de moșneni, dar în mai mică măsură din descendenți de clăcași, cu deosebire în zone de deal și de munte, această țărănime era relativ numeroasă. Era avantajată nu numai prin energie, ci și prin faptul că trecuse prin școală. În acest mediu social se înfiripase o mișcare economică. Fiind deci mai liberi și mai luminați, țăranii cu un lot de pământ pentru subzisență puteau constitui forța socială coagulatoare a ansamblului sătenilor, atrăgându-i astfel pe proletarii agricoli și pe sătenii cu pământ puțin. Toate aceste straturi sociale erau chemate de Ion Mihalache a-și pune energia în „serviciul acelor curente ce vor însănătoși țara, de jos până sus"[7].

Intelectualitatea satelor, prin care Mihalache înțelegea doar pe învățători și pe preoți, care prin modul lor de viață se confundau cu țăranii, excludea medicii, funcționarii publici, judecătorii, primarii etc. Toți aceștia din urmă erau considerați instrumente ale guvernului. Învățătorii și preoții, în schimb, erau „trup și suflet" cu țăranii, cu unele excepții, căci nu erau proprietari de pământ și, ca atare, nu năzuiau „a robi brațe". Între ei și țărani era o absolută solidaritate și identitate de viață[8].

Animat de idealul transformării țărănimii într-o forță politică, Mihalache credea că se impunea a i se da o orientare ideologică. În ce direcție să meargă într-o societate românească în care cele două partide liberal și conservator nu dăduseră soluționarea adecvată pentru problema agrară? Era întrebarea pe care în mai multe rânduri, și-a pusese într-o serie de discursuri în cercurile învățătorilor. De data aceasta însă i se părea imperios ca toată această luptă să aibă o fundamentare ideologică.

La 1 octombrie 1910, apărea la Băbeni, județul Vâlcea, „Vremea nouă", o revistă de informație și cultură politică destinată îndeosebi învățătorilor și preoților rurali, considerați de Ion Mihalache elementul menit să dezvolte în mijlocul țărănimii conștiința propriilor

ei interese[9]. Era vorba, prin urmare, de o publicaţie de cultură şi propagandă politică, în redacţia căreia Ion Mihalache apărea începând cu nr. 3. Între octombrie 1912 şi mai 1915, el era redactorul revistei, unde insera un şir de articole de sociologie politică[10]. Ca redactori asociaţi au fost preotul Dobrescu, Apostol Culea, O. Ghibu, V. Ţoni, C. Rădulescu-Codin, At. Necula, I. Ciorănescu. Al. Vlahuţă, N. Iorga şi Bogdan-Duică figurau ca redactori onorifici[11]. Iorga mai ales îşi datora legătura cu revista menţionată prin aderenţa unora dintre învăţători şi preoţi, inclusiv a lui Ion Mihalache, la mişcarea lui naţionalist-democratică[12].

La „Vremea nouă", nume semnificativ pentru afirmarea unei tendinţe radicale de schimbare, Ion Mihalache se dedică unor analize istorice, sociologice şi politice privitoare la dezvoltarea României moderne, cu accentul asupra problemei fundamentale, aceea a relaţiilor agrare şi a sistemului de proprietate funciară. În ciuda unor prefaceri epocale pe planul închegării României ca stat naţional, a organizării ei constituţionale şi a unor succese social-economice incontestabile, inclusiv prin cucerirea independenţei politice, el considera că ţara avansa greoi, şi nu în ritmul cerut de necesitatea depăşirii înapoierii în care fusese ţinută de dominaţia străină. Cauza o constituia faptul că, întocmai ca la începuturile renaşterii ei naţionale, ea nu se descătuşase total de tiparele unui sistem desuet de relaţii agrare şi de proprietate funciară. Deşi se scurseseră mai multe decenii după închegarea ei statală, România rămăsese ţară eminamente agricolă. Într-o atare situaţie, chiar la începutul secolului al XX-lea, lui Ion Mihalache i se părea că conflictul social cel mai acut nu era între agricultură şi industrie, nici între burghezie şi proletariat - ca în Occident -, căci ambele categorii sociale lipseau sau erau insignifiante. Un atare conflict era între moşieri şi ţărani[13], el trebuind rezolvat cu prioritate. Căci de modul în care era soluţionat depindea progresul şi prosperitatea întregii Românii.

Mihalache scrutează trecutul istoric cu scopul de a trage concluzii politice. Se documentează, astfel, dintr-o serie de autori ca Radu Rosetti, A. C. Cuza, C. D. Creangă, Partenie Cosma, C. Stere, Dobrogreanu-Gherea, recurgând pentru comparaţii chiar la străini, de pildă, Ed. Bernstein sau Seignobos, de unde-şi procurase informaţii privitoare la Europa occidentală[14]. El ia astfel în studiu conflictul dintre ţărani şi boieri din epoca regulamentară 1831-1848, urmărindu-i fazele succesive până la 1907. Mihalache, scriind o asemenea serie de articole, aprofundează revoluţiile din 1821 şi din 1848, stăruie asupra Divanurilor ad hoc şi a reformei agrare din 1864, ocupându-se apoi de legea tocmelilor agricole, Casa rurală de după 1907[15] etc. Toată această informaţie, trecută prin filtrul gândirii lui democratice, îi permitea elaborarea unor excelente

studii politico-socilogice puţin observate ca atare în epocă în sfera unor asemenea ştiinţe şi chiar în viaţa politică.

România era o ţară dominată de marii proprietari, numiţi de popor „boieri", indiferent de apartenenţa lor politică liberală sau conservatoare. Toţi se bazau pe exploatarea latifundiilor cu ajutorul unor ţărani, reduşi la situaţia de mici arendaşi, care abia îşi câştigau subzistenţa. Deşi în rândul „boierilor" existau anumite rivalităţi, acestea nu le afectau omogenitatea şi solidaritatea de interese în raporturile cu ţăranii[16]. Şi se perpetua o atare situaţie pentru că, în fapt, cu toate că se aboliseră privilegiile, clasele sociale vechi nu se transformaseră decât în mică măsură. La 1864 „abia s-a smuls - şi încă printr-o lovitură de stat - ceva pământ de la boieri, nu însă şi pădure şi izlaz"[17]. Căci atunci, în 1864, ceea ce se abolise, fuseseră raporturile de condiţionare de tip feudal[18]. Dominând viaţa politică, moşierii - mai constata el - continuau a confunda interesele lor cu cele ale statului. În 1866 şi ulterior, inclusiv în 1907, prin reprezentanţii lor politici, elaborau şi impuneau legi, ca de pildă aceea a tocmelilor agricole. În acest mod, administraţia şi jandarmeria erau puse la dispoziţia lor spre a-i constrânge pe ţărani, inclusiv pe calea manu militari, să le execute munci agricole. Din aceste motive, Mihalache conchidea că „sistemul agrar, juridic, politic are la bază nu interesul propriu al muncitorului, ci munca silită. Legiuirile şi orânduielile noastre au fost, toate, aşa făcute, încât ţăranul să nu poată trăi prin el însuşi, fără boier, şi asta ca să se asigure comoda existenţă a acestuia"[19].

Stagnarea social-economică era perpetuată de proprietatea latifundiară, într-o ţară în care pământul era principala sursă de bogăţie şi prosperitate. Ca urmare, repartiţia unei asemenea avuţii se făcea după sistemul „cel mai monstruos din lume", care adusese pieirea naţiunilor ce-l utilizaseră. Aceasta însemna - potrivit datelor invocate de el - că „boierimea nouă" - evaluată la circa 5000 capi de familie - stăpânea 4-5 milioane ha pământ, în timp ce peste un milion de familii de săteni deţineau 3-4 milioane ha[20].

Sistemul agrar latifundiar era impropriu pentru „un simţitor progres" - constata Mihalache în 1912 - din cauza unei rele distrubuiri a proprietăţii. O atare situaţie afecta atât interesul general, cât şi pe acela special al sătenilor. Principala avuţie a ţării - pământul - era dată pe mâna „unui pumn de oameni" care îşi subordonau populaţia muncitoare. Câteva sute de mari proprietari dispuneau de munca a milioane de mici proprietari care, având minuscule loturi de pământ sau fiind simpli proletari, erau constrânşi să cultive moşiile. În atari condiţii, nici pe acestea din urmă nu era posibilă o agricultură intensivă, ci una rutinieră. Ecuaţia aceasta socială o complica intervenţia marelui arendaş care trăia exclusiv din rentă, din munca aceloraşi ţărani, neriscând nici o investiţie.

Din aceste motive, agricultura, cu rare excepţii, era „prădalnică, jefuitoare, hoţească“[21].

Posesiunea nedreaptă a pământului de către moşierime, dar şi modul extensiv şi spoliator de punere a lui în valoare prin munca şi inventarul agricol rudimentar al celor mai numeroşi ţărani, storşi deopotrivă de stat prin impozite, aduceau pe aceştia nu numai într–un fel de „robie“ economico–socială sau „neoiobogăie“, ci şi într–o „robie“ politică. Ţăranul român, privit şi prin prisma coerciţiilor impuse de legea tocmelilor agricole, i se părea mai aproape de condiţia negrilor şi pieilor roşii de pe plantaţiile de bumbac din America şi Africa de Sud[22]. Interpretarea lui, apropiată prin concluzii de aceea a lui Gherea, privită superficial părea inspirată de teoria marxistă. Numai că Mihalache sublinia un atare antagonism nu în vederea contestării sistemului social–economic bazat pe proprietatea particulară, ci pleda pentru perfecţionarea acestuia prin armonizarea ansamblului de relaţii dintre clasele sociale.

*

În ianuarie 1912, Mihalache insera în „Vremea nouă“ articolul intitulat „Partidele politice“. Făcea o evaluare critică a protagoniştilor vieţii politice româneşti. Definea politica drept „gospodărirea intereselor publice, adică a celor care contribuie sau pot contribui la binele comun“. La baza ei - preciza el - se afla un şir de principii care erau nu numai „maxime filosofice sau interpretări metafizice, ci felul de a înţelege conflictele economico–sociale şi rezolvarea lor“. Interesele îşi puneau pecetea asupra luptelor politice care aveau loc în societate[23].

Interesele politice erau personale sau generale. „Precum gospodăria privată e administrarea interesului personal, precum diplomaţia şi războaiele aranjează interesele naţionale, politica internă gospodăreşte interesele diverselor categorii sociale. Ea se preocupă de binele comun al unei categorii (nu al unei persoane), în vederea binelui comun al societăţii întregi“[24].

Consideră că o politică naţională trebuia să asigure un „echilibru moral“ între diferite straturi sociale, pentru înfăptuirea interesului superior al statului. Nu era admisibilă - spunea el în martie 1912 - dezvoltarea unora în detrimentul sau prin suferinţa altora. Fiecare clasă socială merita să se bucure de binefacerile muncii, avuţiei, culturii şi puterii sale. Era inechitabil ca prin protecţionism şi subvenţii stoarse din punga ţăranilor, să se creeze o burghezie cu o industrie artificială[25].

Promovarea intereselor socio–economice se efectua prin acţiunea unor grupuri de cetăţeni organizaţi în partide politice[26]. Era calea legală de afirmare şi soluţionare a diferitelor interese într–o Românie

cu un regim constituțional care admitea pluralitatea ideilor și lupta politică pentru concretizarea acestora.

Pentru Mihalache însă, în ciuda unui cadru general constituțional generos de joc democratic al diferitelor interese sociale, acestea din urmă se înfruntau și se afirmau nu atât în funcție de acuitatea lor, cât mai ales prin prisma rolului politic atribuit claselor de sus ale societății. În această privință, prin legea electorală cenzitară, moșierimea și burghezia dețineau adevărate privilegii organizându-se în partide politice - liberal și conservator - care doar în mică măsură își justificau scindarea, având la bază îndeosebi rivalități personale sau de grup restrâns. În orice caz, sfera lor de contradicție nu mergea până la temelia societății, așezându-se între ele mari principii și programe reformatoare. Cauza o constituia faptul că ambele partide, cu aceeași structură socială și beneficiind în egală măsură de proprietatea latifundiară, aveau același interes nemărturisit: „apărarea privilegiilor clasei boierești". Trăsătura aceasta era afirmată de Mihalache prin raportarea lor de ansamblu la țărănimea cu care marea proprietate, în mai multe rânduri, venise în conflict. Or, ce constata el? Cele două partide - în diferite momente de criză socială - căzuseră la acorduri pe baza așa-zisului interes al armoniei sociale. Dar nu dăduseră decât „atât cât au impus strict necesitățile de conservare națională și deci de propria conservare a clasei boierești".

Nici liberalii, nici conservatorii - până în anii 1911-1913 - mai observa el - nu se identificaseră cu interesele țărănimii. Căci ambele partide, cu toate că în unele dezbateri lăsau impresia unor contradicții ireconciliabile[27], în fapt, își disputau puterea pe chestiuni mai mult sau mai puțin mărunte. Deopotrivă erau responsabile pentru faptul că nici unul nu făcuse „o reformă mare" pentru țărani. Ce se înfăptuise mai important pentru aceștia fusese rezultatul unor inițiative individuale: Cuza, Kogălniceanu și Haret, „operă pe care partidele au ciuntit-o pe cât au putut". „Nu zicem că partidele n-au făcut nimic pentru țărani", mai ales că aceasta nu era posibil. Numai că răscoalele fuseseră acelea care le amintea periodic cât erau în suferință și că se impuneau unele măsuri „de rușinea Europei". În plus, instinctul de conservare de clasă le dicta și unele înfăptuiri menite a întări într-o anumită măsură țărănimea și, în acest fel, statul. Au făcut însă „cârpeli" și fără implicarea celor direct interesați[28].

Liberalii aveau chiar merite, printre care Mihalache menționa că formulaseră programatic drepturi în favoarea țăranilor. Înfăptuirea acestora însă o amânaseră cât mai mult, căci partidul lor - cum s-a întâmplat, de pildă, sub D. A. Sturdza - era dominat de același spirit conservator de sorginte „boierească". Acelorași liberali le mai găsea meritul că-l toleraseră printre ei pe Spiru Haret care

– ca ministru – făcuse enorm pentru ţărani. Murind acest om politic – în decembrie 1912 – I. Mihalache îi aducea un vibrant omagiu. Vorbind după Ionel Brătianu, dr. I. C. Istrati şi I. G. Duca[29], îi considera moartea o catastrofă. Căci învăţătorii şi ţăranii îl socotiseră „părinte". El le dovedise că idealul în care speraseră avea şanse de reuşită. De aici impresia lui Mihalache că, lăsând prin moarte un gol imens, admiratorii lui Haret se simţeau nu numai descurajaţi, ci chiar „înspăimântaţi" de nesiguranţa viitorului care părea acum ceţos.

Cine să-l continuie pe Haret? Invocând pasaje şi expresii biblice, Mihalache implora Provindeţa în numele învăţătorilor şi ţăranilor din judeţul Muscel, ca faptele lui să fie oferite drept pildă pentru „toţi oblăduitorii" ţării. Intenţia dispărutului de a face cât mai repede „dreptatea cea mare, cea întreagă", anume chemarea ţărănimii la viaţa politică, să fie împlinită. Şi pentru că nu-i vedea în acel moment un continuator, I. Mihalache se arătă convins de „puterea ideilor" lui. Căci trezită printr-un şir de măsuri pregătitoare, ţărănimea însăşi va cere „dreptul la viaţă"[30], dobândind o reprezentare politică deplină şi contribuind astfel direct la ameliorarea propriei ei vieţi.

Criticând deopotrivă pe liberali şi conservatori, care deformau regimul politic al votului cenzitar instituit de ei, Mihalache arăta în 1912 că, în general, campaniile electorale nu erau confruntări cu caracter programatic, ci dispute mai mult sau mai puţin personale sau de grup. Înfruntările dintre candidaţi luau adesea forma ridicolă a unor „declamări" şi injurii, practicându-se pe scară întinsă politicianismul, folosirea funcţionarilor din aparatul de stat drept masă de manevră şi instrument de presiune, adevăraţi „mercenari politici" care în funcţie de împrejurări slujeau unul din cele două partide competitoare[31].

Ambele partide preferau să se înconjoare de o clientelă fără de care organizaţiile lor ar fi fost „schelete goale". În fapt, viaţa politică reală era inexistentă, căci disputele asupra treburilor publice aveau loc într-un mediu social de cel mult până la 10% din populaţia ţării. Aici – potrivit lui – nu se puteau forma curente de idei largi şi sănătoase cu caracter regenerator[32]. Orbirea şi patima politică făcuseră ca cele două partide, preocupate de interese de grup, să deformeze până la caricatură chiar colegiul III considerat drept apanaj guvernamental şi clientelar.

Liberalii şi conservatorii ridicaseră astfel un zid gros între ei şi naţiune, încălcând dreptul legal al ţăranilor de a-şi apăra interesele cu propriul colegiu. Din aceste motive, regimul politic al acelor momente era calificat drept unul oligarhic care scindase societatea în două. Se crease, astfel, „o prăpastie între restrânsa clasă oligarhică atotputernică", care confundă interesul ei de clasă cu acela naţional

al statului, și între „imensa majoritate a țării, ținută în ignoranță și sărăcie și silită a hrăni o dușmănie primejdioasă pentru siguranța țării". Fără rezolvarea acestui conflict „se împiedică acea puternică solidaritate socială și acea luminată conștiință națională care fac din țară un tot coerent, în jurul căreia să graviteze în mod mecanic aspirațiile unui neam întreg"[33].

*

Un autentic regim politic reprezentantiv presupunea trezirea „grosului" populației la viață cetățenească, în caz contrar instituțiile constituționale părându-i-se o „minciună". Un asemenea caracter era dat nu numai de ponderea privilegiată acordată în colegii moșierimii și burgheziei, ci și de apatia politică ce domnea în sânul maselor populare. Țăranii - mai constata el - pierzând încrederea în dreptate, căzuseră într-un fatalism oriental convinși că binele nu putea veni decât de la Dumnezeu. Abstinența politică era larg răspândită, acredintându-se ideea că oamenii cinstiți și de caracter nu trebuiau să se amestece în treburile publice, mai ales că autoritatea în general și guvernul în special stârneau fie neîncredere, fie teamă[34]. Căci într-o societate cu un orizont civic și educațional atât de mărginit, principiile contradictorii care se înfruntau provocau confuzie și dezorientare. Din aceste motive, propunându-și a activa politic această masă pasivă de locuitori, Ion Mihalache era nemulțumit că ea nu folosea deplin nici spațiul constituțional de libertăți politice, al votului cenzitar. Asemenea drepturi - credea el - nu trebuiau privite cu indiferență, ci considerate „o obligație morală, o datorie" impusă fiecărui cetățean de rolul lui în societate. Cetățenii neînregimentați politic trebuiau să iasă din apatie, căci prin acea atitudine nu făceau decât să-și „veșnicească" rolul de „spectatori" ai unor lupte ce se dădeau între alții, în afară de ei[35]. Era tocmai ce doreau cele două partide, liberal și conservator.

Activizarea politică a maselor populare o concepea ca un proces de dezvoltare a conștiinței civice, prin implicarea directă a intelectualității rurale. Să înceteze mentalitatea unei părți a acesteia fie de a se rezuma strict la școală, fie de a se afilia politic la liberali sau conservatori din nevoia de a se apăra de abuzuri sau de a se răzbuna împotriva altora, oscilând între cele două partide în funcție de alternanța lor guvernamentală. Să opteze politic nu după simpatia sau interesul față de o persoană. Ideile acestuia sau ale partidului întruchipat, inclusiv concordanța dintre vorbe și fapte, trebuiau să devină repere orientative[36].

Această acțiune de conștientizare civică și politică a maselor populare presupunea în chip obligatoriu a le „trezi" ca țărani, adică a le conduce pe calea luptei „de exterminare a privilegiilor unei

clase“. Dar nu în scopul de a-și însuși ei acele privilegii, ci în vederea stabilirii unui echilibru social care lipsea țării, fără de care viața ei de stat și idealul național erau în pericol. Nu putea fi solidaritate socială între șase milioane de „suflete împilate“ și „o mână de boieri“ care acaparau „tot bunul țării, lăsând celorlalți doar atât cât pot trăi de azi pe mâine“. Din acest motiv, între cele două clase era o puternică dușmănie, indiferent dacă formal era negată de „clasa dominantă“ care vorbea de armonia socială. Tocmai acea „ură“ dintre clase dăduse naștere revoltelor sociale din 1907[37].

Conceptele de adversitate și luptă dintre clase șocaseră pe sociologii și politicienii care priveau societatea ca o entitate aflată într-o permanentă armonie. Mihalache nu se sfia să le utilizeze, convins că reflectau adecvat realitatea. „Cei ce se tem de lupta de clasă își fac singuri spaime zadarnice, atunci când sunt sinceri. Armonia claselor sociale este o amăgire pentru naivi, o farsă pe care actorii o joacă pe scenă, pentru ca publicul să nu observe că în culise o clasă, cea puternică, despoaie pe alta“. Existau deci clase sociale aflate într-un „veșnic conflict“, din jocul acestora stabilindu-se „echilibrul ce asigură vigoarea nației“.

În România însă se menținea un „periculos dezechilibru“ între clasele sociale. Partidele liberal și conservator promovau pe plan politic un interes egoist, în detrimentul și cu suferințele imensei majorități a poporului. Prin armonie socială înțelegeau menținerea țărănimii în situația de „clienți“ subordonați. Politica devenea pentru ei un instrument de abuz, de periclitare a echilibrului social și a intereselor de ansamblu ale națiunii care, adusă la disperare, era împinsă la răscoale violente și anarhice[38].

Restabilirea echilibrului social just nu se putea face - în aceste condiții - decât prin dezvoltarea unei mișcări politice țărănești. Colegiul III trebuie să devină apanajul destinatarului lui, cum indicau prevederile constituționale, încât liberalii și conservatorii să renunțe la a-l considera drept „zestre guvernamentală“.

Parlamentul ar putea deveni astfel „un regulator civilizat al conflictelor mari sociale“. Această mișcare care apela prioritar la țărani, nu era exclusivistă. Ea își propunea „să absoarbă elementele intelectuale și sincer democrate ce se mișcă acum pe orbite improprii, pentru ca elementele de valoare din țărănime să nu apuce și ele calea rătăcitoare a acelor orbite“[39].

Devenind tot mai tranșant și plin de conținut concret social-economic țărănismul lui Mihalache ca doctirnă și acțiune politică intra lent și sigur în contradicție cu național-democratismul lui Nicolae Iorga care pretindea a-l subsuma. Faptul acesta îl aducea pe primul într-o dispută publică cu cel de-al doilea, survenită în 1912. Și aceasta nu era artificială, ci de fond. Era

Partidul naţionalist democrat o expresie autentică a ţărănismului? Recunoscându-i lui Iorga mari servicii aduse sătenilor, Mihalache îi nega pretenţia că ar întruchipa atari interese, fie şi numai pentru faptul că el se adresa predilect intelectualilor. I. Mihalache se arăta consternat că, perseverând pe o asemenea poziţie, Iorga credea că pentru a-şi împlini o asemenea funcţie, partidului lui nu-i lipsea decât sprijinul învăţătorilor şi preoţilor rurali pe care nu putese conta decât parţial, pentru că-i ispitise „filantropia vagă“ a lui Haret. Din această cauză mii de asemenea intelectuali ai satelor stăteau deopotrivă „timizi“, neimplicaţi în politică. Pe aceştia Iorga îi voia în PND, propagatorii unei politici de care ţăranii să profite „mai mult chiar decât prin expropriere“[40].

Angajat într-o atare dispută cu Iorga care îl privea cel mult ca pe un „vrednic învăţător“, Mihalache arăta un larg orizont doctrinar. PND - susţinea el - era mai mult un curent intelectual, literar şi artistic. Pentru el cultura reprezenta „tăria oricărei naţiuni“, încât numai prin ea se legitimau bunurile economice, morale şi politice pentru toate clasele sociale. Văzând în naţiune un corp omogen, exceptând pe străinii din economie, Iorga n-o privea diferenţiat nici sub raport social. Practica, astfel, un „democratism naţionalist“[41].

Mihalache reproşa lui Iorga faptul că partidul lui nu avea în spate o clasă socială cu interese majore, care să constituie axa demersului politic. Din aceste motive - observa I. Mihalache - partidul lui Iorga nu era nici un organism al clasei dominante, dar nici al clasei de mijloc. Ţărănimea nu era suficient în atenţia aceluiaşi partid, căci acesta nu luase poziţia hotărâtă „în marele conflict“ dintre ea şi moşierime, punând la baza programului lui trecerea latifundiilor în stăpânirea ţăranilor[42].

PND nu se mai putea concepe doar ca o organizaţie de cultură politică, de educaţie naţională, de asanare morală şi de directivă generală a politicii. Să se renunţe deci la acel program vag, orientându-se spre soluţionarea chestiunilor fundamentale ale societăţii din acel moment. Prin acel program, Ion Mihalache nu-l vedea capabil să lovească un regim social agrar care era rădăcina răului şi anomaliilor din ţară, adică reaua repartiţie a proprietăţii asupra solului. Un „pumn de oameni“ răpeau în desfrâu munca milioanelor de „robi“ pe care - spre a le perpetua acea stare -, îi ţin în întuneric şi mizerie. Şi deşi tot ei deţineau toată puterea ţării: parlament, administraţie, justiţie, bogăţie[43], nu erau combătuţi de o viguroasă forţă politică.

Iorga deci nu putea apăra eficient pe ţărani, întrucât nu dispunea de o politică specifică. Nu mai era admisibil ca suferinţele şi nevoile lor vitale să fie amalgamente în programe cu conţinut îndoielnic. Un partid ţărănesc - îi explica lui Iorga - ar trebui să

propună explicit „dezrobirea economică și culturală, politică a clasei țărănești", care este încătușată de un „pumn de moșieri", necesitate cu atât mai acută cu cât această numeroasă populație se confundă cu națiunea. Căci atunci, în 1913, problema fundamentală a României consta în „trecerea pământului în mâinile țăranilor, organizați în obște, cu credite și cu agronomi, reducerea marii proprietăți la strictul necesar a rolului ei social". Acelor revendicări li se puteau adăuga înmulțirea instituțiilor cu rol educativ, impozit progresiv, vot universal[44].

Țărănimea să devină pentru PND principala clasă socială de sprijin. Intelectualii naționaliști erau neîndoielnic importanți, dar nu în sine. Un partid nu se putea bizui numai pe ei, căci erau fie funcționari, și deci de partea guvernului, fie oameni legați de principii care, de regulă, zburau odată cu tinerețea. Dacă nu va îmbrățișa direct și complet interesele țărănimii, PND va rămâne „o școală, o academie politică, dar nu va avea succese politice". Iorga să ia exemplul socialiștilor care au mers la început separat de mișcarea muncitorească, dar îndată ce s-au infiltrat în mijlocul acesteia, au devenit o forță. Tot astfel, el să meargă în mijlocul țăranilor, prin identificarea cu interesele lor naționaliștii democrați putând deveni cel mai puternic partid al țării[45].

Lui Nicolae Iorga însă, ideea plasării țărănimii la baza partidului lui îi repugna, părându-i-se că era în contradicție cu solidaritatea și armonia socială indispensabilă pentru atingerea idealului național. Din aceste motive, formularea unor revendicări sociale cu tentă strict țărănistă, Iorga o reproba ca „fanatism de clasă", asociind-o cu ideile socialiste. I. Mihalache însă considera calificativul nu numai nedrept, ci și diversionist, utilizat de cei interesați în dăinuirea stărilor sociale vetuste pentru a speria lumea cu „fantoma" destructivă a luptei de clasă. Un partid având țărănimea drept axă socială nu era exclusivist, ci o organizație care îngloba și alte elemente, printre care intelectualii nemulțumiți de menținerea regimului agrar latifundiar. Era greșit să se considere că un partid bazat prioritar pe țărănime ar exclude alte clase sociale. Locul lui Iorga și al intelectualilor naționaliști era într-un asemenea partid social-agrar. Aici puteau domni cercurile înalte ale intelectualității, menținând însă „disciplina interesului clasei țărănești" și o atmosferă „rustică" în care sătenii să se simtă gazdă, iar nu oaspeți[46].

Cât privește obiectivul lui Iorga de închegare a solidarității claselor sociale, I. Mihalache nu-l disprețuia. Trebuia însă, mai întâi, să se facă dreptate. Aceasta presupunea să se schimbe echilibrul economico-social dintre clase existent în acel moment, în favoarea țărănimii rezolvându-se astfel „marele conflict" al ei cu boierimea. Aceasta nu însemna „exterminarea altor clase" sau întronarea unei alte „tiranii", ci realizarea unui echilibru social

„sănătos, care să dea o formă socială generală menită a face tăria noastră națională, iar nu cum stă acum, o veșnică primejdie". Se impunea un apel la „lupta de clasă", dar nu în înțeles socialist de desființare a claselor suprapuse în vederea omogenizării sociale, ci în sensul de a stabili un echilibru normal între clase ca „organe naturale"[47].

Faptul că un partid având țărănimea drept pivot nu întruchipa o transpunere pe plan politic a ideii luptei de clasă fusese demonstrat de Ungaria și Bulgaria. Acolo experimentul dăduse rezultate pozitive pe planul democrației parlamentare. Să fie un atare model nepotrivit pentru România unde există „o problemă agrară vitală"? Lui Iorga i se cerea să antreneze țărănimea în lupta politică în numele intereselor ei, iar nu ale adversarilor ei. Evoca exemplul lui Dobrescu-Argeș care crease o mișcare de o impetuozitate și demnitate pe care n-o aveau partidele istorice. Numai astfel se putea mobiliza țărănimea sub raport politic. Dorea PND să încadreze acea „oștire" care stătuse în rezervă pentru că nu i se reprezentau adecvat interesele? Un asemenea partid ar fi și țărănesc și naționalist, încât lui Iorga îi stătea „în mână" să-l aibă la dispoziție[48].

NOTE

1. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, Anexa 3.
2. *Ibidem*, Anexa 1.
3. *Ibidem*, p. 28.
4. *Ibidem. p. 99.*
5. *Ibidem.*
6. *Ibidem*, p. 96–97.
7. *Ibidem*, p. 98–99.
8. *Ibidem*, p. 97–98.
9. *Ibidem*, p. 134.
10. *Ibidem*, p. 28. În 1914 toate aceste articole erau publicate de Ion Mihalache într-o broșură intitulată *Ce politică să facem.*
11. M. Bucur, *op. cit.*, p. 65.
12. Mill. Ionescu-Berbecaru, *op. cit.*, p. 97.
13. Ion Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 76, 85, 158.
14. *Ibidem*, p. 74, 139–140, 143.
15. *Ibidem*, p. 79, 156, 158.
16. *Ibidem*, p. 94.
17. *Ibidem*, p. 79.
18. *Ibidem*, p. 88.
19. *Ibidem*, p. 84–85, 104.
20. *Ibidem*, p. 90, 103.
21. *Ibidem*, p. 82, 84, 90, 108.
22. *Ibidem*, p. 99–100.

23. *Ibidem*, p. 138.
24. *Ibidem*, p. 71, 74–76.
25. *Ibidem*, p. 74–76.
26. *Ibidem*, p. 108.
27. *Ibidem*, p. 112–113.
28. *Ibidem*, p. 115.
29. *Ibidem*, p. 116–117.
30. *Ibidem*, p. 120–121.
31. *Ibidem*, p. 106, 136.
32. *Ibidem*, p. 109.
33. *Ibidem*, p. 108, 110–111, 113–114.
34. *Ibidem*, p. 68–69, 106.
35. *Ibidem*, p. 136–137.
36. *Ibidem*, p. 70–71, 73.
37. *Ibidem*, p. 106, 174.
38. *Ibidem*, p. 144–145, 161.
39. *Ibidem*, p. 173–174.
40. *Ibidem*, p. 124–125, 131.
41. *Ibidem*, p. 119–120.
42. *Ibidem*, p. 122.
43. *Ibidem*, p. 132.
44. *Ibidem*, p. 129, 132.
45. *Ibidem*, p. 123.
46. *Ibidem*, p. 130–131, 133.
47. *Ibidem*, p. 123–124, 129–130.
48. *Ibidem*, p. 133–134.

IV
Exproprierea latifundiilor și votul universal

În octombrie 1912, survenise primul război balcanic care obliga România să facă concentrări de trupe, printre mobilizați fiind și Ion Mihalache, în noiembrie la Câmpulung. Participând la manevre bolnav, se întorcea la cazarmă cu trenul, ceea ce-i atrăgea arest militar dictat de comandanții rigizi. Învățătorii musceleni cereau lui Iorga să-l apere, să fie pus în libertate până la judecată. Consiliul de Război casa însă sentința constatând inexistența faptului imputat[1].

Dar acele evenimente politico-militare din Balcani îi ofereau o perspectivă mai largă de evaluare a situației politice interne, comparată cu aceea a națiunilor care luptau pentru emancipare deplină de sub dominația otomană. Ca și alți români, fusese surprins de modul exemplar în care bulgarii se identificau cu interesele statului. Și nu pentru veleitățile de dominație asupra zonei din partea conducătorilor lor, ci mai ales pentru solidaritatea întregii națiuni în fața adversităților externe. Asemenea constatări, făcute publice în februarie 1913, fuseseră întregite prin observații directe în iunie–iulie, când ca ostaș în armata română participa la campania din Bulgaria.

Sub raportul sistemului de proprietate funciară și al relațiilor agrare, Bulgaria i se părea un model de urmat. Spre deosebire de Ionel Brătianu, liderul PNL care avusese o atare „revelație“ abia în vara lui 1913, prin contactul lui direct - ca ostaș - cu aceleași realități sud–dunărene, Ion Mihalache invocase acel model încă din februarie.

Ce observase el prin compararea celor două societăți? Că dincolo de Dunăre populația nu era scindată antagonic ca în România, în latifundiari și țărani dezmoșteniți. Solidaritatea națiunii bulgare o explica pe existența unei țărănimi libere înzestrată nu numai cu pământ suficient de muncă, ci și cu drepturi politice efective. Acolo - adăuga el - exista un echilibru social „normal“ între diferite straturi sociale[2], neexistând moșierime latifundiară parazitară și tocmai întinderea drepturilor economice și politice

până la baza societății făcuse ca un întreg popor să se identifice cu problemele fundamentale ale statului. Era vorba de „țărănimea luminată și împărtășită de bunurile țării“, într-un moment când în România aceeași clasă socială era ținută în „ignoranță și robie“ printr-un regim agrar latifundiar[3].

Trebuie menționat că în vara lui 1913 survenise o veritabilă „contagiune“ bulgară în rândul armatei române traversată peste Dunăre, ale cărei efective în marea lor majoritate erau alcătuite din țărani. Aceștia văzuseră cu ochii lor o țărănime mai viguroasă, mai îndestulată economic, mai îndrăzneață și mai stăpână pe ea însăși. Tot atunci, lideri politici și cercuri ale opiniei publice „descoperind“ cât de frustrați trebuie să se fi simțit țăranii români în haine de ostași, văd în aceștia o forță înăbușită, gata de o explozie mai mare decât aceea din 1907, dacă nu i se acordau pământ și drepturi politice[4]. În plus, o Românie care avea de îndeplinit un mare ideal național, putea ea să-l atingă fără a da o soluționare dreaptă acutelor contradicții social-agrare?

Ionel Brătianu, șeful PNL, conștient de un asemenea imperativ, abandonând atitudinea nepăsătoare a celor mai mulți din asociații lui politici, după ce în prealabil îl convertise pe rege să-i accepte inițiativele, și-a dat seama că numai „puterea țăranilor“ era speranța României. Dar pentru aceasta, ei trebuiau scoși din „robia“ latifundiarilor. O atare ocazie se ivise chiar în 1907, când - potrivit lui Mihalache - același Ionel Brătianu ar fi putut să-și lege numele de acela al lui M. Kogălniceanu. I-a lipsit tocmai curajul. Ionel Brătianu, în schimb, se identificase cu represiunea sângeroasă a unor răsculați, fără a o răscumpăra printr-o expropriere a unor părți din latifundii[5].

Lui Mihalache i se părea că, ceea ce făcea șeful guvernului liberal în 1913, era legitimarea tardivă a unor acte incriminate ca a fi aparținut unor „instigatori și anarhiști“. Căci el transpunea în formule politice sloganul țărănimii din 1907: „Noi vrem pământ!“[6].

În octombrie și noiembrie 1913, Mihalache constata că programul liberal de reforme era parțial îmbrățișat și de conservatori. Atmosfera pentru asemenea schimbări era doar aparent favorabilă, dacă nu se declanșa o mișcare de jos în aceeași direcție. Se temea că partidele politice, după obiceiul lor tranzacționist, ar putea să golească de conținut acele reforme mult așteptate. De aici ideea lui că țărănimea nu trebuia să se încreadă exclusiv în partidele politice. „Zadarnic vom aștepta pasivi să ne vină mântuirea de-a gata, de sus, de la alții, noi zicând doar: amin și bogdaproste. Nu! Până ce țărănimea nu se va mișca, până nu va lua parte activ și efectiv la facerea legilor, până atunci nădejde de mântuire nu poate fi“. Era nevoie să se agite satele în sensul acelor idei reformatoare. Sătenii nu mai puteau să accepte postura de clientelă

politică oferită de partide, ci trebuiau să acţioneze „ca parte direct interesată, ca reclamantă în marele proces“[7].

Pentru a exprima direct asemenea deziderate, Mihalache preconiza formarea unei Ligi ţărăneşti. Aceasta nu era un partid politic, ci un organism coordonator care se adresa tuturor adepţilor marilor reforme, peste deosebirile politice, în special intelectualilor. Liga era menită a pregăti în sânul partidelor politice o atmosferă prielnică schimbării, iar jos, în masele populare o acţiune de orientare şi ordonare a revendicărilor, asumându-şi şi rolul de a vorbi în numele clasei ţărăneşti. Era necesar a se proceda astfel pentru că reformele, cu deosebire exproprierea, urmau să aibă efecte contradictorii: pe de o parte diminuarea însemnătăţii oligarhiei, iar pe de alta întărirea clasei ţărăneşti. În cazul în care nu se crea acea ligă, dublul scop urmărit nu putea fi atins integral, întrucât însuşi PNL se sprijinea pe oligarhie[8].

Liga ţărănească ar mai fi avut menirea de a expune un întreg program reformator, dar nu în numele unui partid, ci de pe poziţii naţionale. În octombrie şi noiembrie 1913, Mihalache considera că programul ligii ar trebui să includă ca principii fundamentale: exproprierea latifundiilor, vot universal, impozit progresiv pe venit, înmulţirea şcolilor primare, întărirea armatei. Este de menţionat că unele din aceste revendicări fuseseră formulate cu mai mulţi ani înainte.

În septembrie 1911, constatând în întreaga Europă un proces de democratizare prin lupta pentru introducerea votului universal, sublinia că o asemenea necesitate era mai imperioasă pentru România, unde puterea politică era exercitată de o oligarhie. Votul universal era afirmat clar şi în mai 1913, când vedea în realizarea lui o modalitate de a se pune capăt unei puteri administrative şi politice atribuită unor „şnapani“ care, prin cens, terorizau satele, transformate în adevărate „paşalâcuri“. Nemulţumit că Ionel Brătianu propusese numai colegiu unic, dreptul de vot fiind condiţionat de un minimum de instrucţie şcolară, Mihalache cerea, dimpotrivă, vot universal, căci pentru neştiinţa de carte vina o purtau guvernanţii.

Exproprierea concepută prin despăgubire, o legitima prin dreptul sfânt al omului de a trăi, singurul de fapt „imanent“. De aceea, o preconiza cât mai întinsă, spre a se realiza „condiţiile de a exista şi trăi“ pentru o clasă de 6 milioane de oameni, care prin număr reprezentau „o ţară şi o naţiune“[9].

*

Preluând guvernarea la 4 ianuarie 1914, Ionel Brătianu proceda la alegeri parlamentare, în luna viitoare, spre a-şi învesti cu legitimitate programul reformator prin adeziunea Corpurilor legiuitoare. Avea neîndoielnic adversari redutabili în conservatori care,

cu unele excepţii, considerau exproprierea şi colegiul unic extrem de dăunătoare. Survenea, astfel, o luptă înverşunată între liberalism şi conservatorism transferată în acele prime două luni ale anului 1914 în colegiile electorale, pentru câştigarea unor aderenţi pro sau contra reforme.

În acele împrejurări politice se înscrie intervenţia lui Ion Mihalache care, de mai mulţi ani se pronunţase categoric ca o asemenea dispută să nu survină doar în sânul partidelor „oligarhice", oricât de binevoitori ar fi liberalii, promotorii reformelor, ci să fie antrenată direct însăşi ţărănimea. De aici acţiunea lui de a scoate colegiul III de sub tutela celor două partide politice, printr-o campanie electorală independentă. Hotărât să-şi pună candidatura la colegiul ţărănesc în judeţul Muscel, conformându-se legilor în vigoare, Ion Mihalache era constrâns să renunţe momentan la catedra de învăţător[10]. Demisiona, de asemenea, de la preşedinţia Asociaţiei generale a învăţătorilor în acelaşi scop.

Implicându-se într-o campanie electorală independentă, el îşi atrăgea adversitatea liberalilor. Aceştia însă, nereuşind în încercările repetate de a-l atrage în tabăra lor, chiar cu preţul unei poziţii importante de lider[11], văd în el un pericol. Ca atare, în împrejurările luptei efective pentru reforme, Ion Mihalache trebuia oprit să dezvolte o acţiune politică proprie. Pentru a-l împiedica, liberalii îi contestă, mai întâi, legalitatea candidaturii chiar după demisia de la catedra de învăţător, că nu era ţăran. Avocatul Emilian Georgescu din Domneşti, Muscel, combătea un articol în acest sens din ziarul „Seara". Cine putea condida la colegiul III? Numai ţăranii înregimentaţi în partidele politice? Interesele acestora nu puteau fi slujite mai bine decât de candidaţi care trăiau în mijlocul lor şi se identificau cu asemenea aspiraţii, cum era neîndoielnic Ion Mihalache[12].

Făcând campanie electorală de pe poziţiile ţărănimii, îşi propunea organizarea unor reuniuni politice. La 20 ianuarie 1914, de pildă, în schimbul sumei de 100 lei, închiriase pentru seara de 5 februarie sale cinematografului complet iluminată, mobilată şi încălzită din Târgul Cârcinov, pentru ţinerea unei reuniuni politice[13]. Această manifestare este însă contracarată de liberali prin Dinu Brătianu, fratele şefului guvernului. Proprietarul cinematogrfului, căpitanul V. Culea, era presat de autorităţi să anuleze învoiala cu I. Mihalache, oblingându-l să-l despăgubească pe acesta cu 400 lei, în caz contrar fiind ameninţat cu închiderea sălii pe timp de trei luni. Căci învăţătorul din Topoloveni era prezentat ca un veritabil agitator, un „tulburător" care voia să „pescuiască" în ape învolburate şi chiar o „coadă a conservatorilor", urmărind să deruteze ţărănimea. Somat să-şi anuleze reuniunea electorală din 5 februarie, Mihalache nu numai că a refuzat, ci şi a chemat electorii făcându-şi publicitatea

ideilor prin afișe. Liberalii contraatacă prin poliție lansând „afișul roșu", spre a-l discredita drept comunist. Și pentru că Mihalache sfida acele amenințări, seara, în timp ce se afla în mijlocul electorilor lui, a fost dat afară „în brânci", de fostul director de prefectură și directorul Băncii „Muscelul", C. Rădulescu-Codin, sub privirile aprobatoare ale lui Dinu Brătianu care considera colegiul III al județului Muscel fieful lui electoral. I-au luat deci cu forța sala arvunită, în timp ce poliția ocupase toate celelalte săli din oraș. I. Mihalache era constrâns să se retragă într-o berărie, dar nici aici auditoriul n-a fost îngăduit de însuși Dinu Brătianu[14].

Supraveghindu-l îndeaproape, liberalii obstrucționau prin toate mijloacele administrative campania electorală. Prefectul județului Muscel - după ce în reuniuni publice îl combătuse -, împreună cu revizorul școlar - spre a-l rupe de învățători - îi constrângeau pe aceștia din urmă să participe la reuniunile politice liberale[15]. În deplasările lui prin sate, Ion Mihalache era supravegheat de notari comunali, agenți speciali și chiar cete de câte 20 de jandarmi, toți aceștia proferând amenințări printre oamenii cu care liderul țărănist venea în contact. Preoții, învățătorii și comercianții erau somați să nu-l găzduiască pe timpul deplasărilor lui. Asemenea ilegalități erau denunțate de Mihalache atât Ministerului de Interne, dar și presei prin „Neamul românesc" și „Minerva", subliniind furia autorităților liberale pentru că, prin acțiunea lui, pierdeau colegiul „minciunei"[16].

Decis să ocupe locul de deputat al țăranilor, Ion Mihalache lansase o scrisoare către alegători încă de la 12 ianuarie[17]. Sfidând obstacolele autorităților liberale, prin contacte directe sau prin simple reuniuni se adresa sătenilor cu apelativul „fraților de luptă"[18]. Se prezenta ca un continuator al lui C. Dobrescu-Argeș, chemând îndeosebi oamenii în vârstă să i se alăture în numele legăturilor lor cu fostul fruntaș țărănist spre a relua, astfel, „lupta sfântă de odinioară". Se angaja să cultive „adevărul și sinceritatea", condiții esențiale ale oricărui progres[19]. Ajunsese la asemenea convingeri inspirat de creștinism, calificat „cea mai măreață clădire sufletească", întrucât izbise necruțător în fariseism, sinonim cu politicianismul practicat în România.

În campania electorală, el explica faptul că inițiativa liberală pentru reforme nu era un act de generozitate, ci fusese precipitată de o contagiune externă. Abia în timpul campaniei militare din Bulgaria, oameni politici mai luminați, în fața unor soldați români care descoperiseră bunăstarea țăranilor bulgari, admiseseră necesitatea unor prefaceri imediate sociale și politice. Ion Mihalache însuși împărtășea impresii proprii despre starea bună a țăranilor bulgari, în contrast cu situația din România. Soldații români, puși în fața acelor realități, se simțeau umiliți. Ei spuneau: bulgarii nu

numai că trăiesc mai bine, dar n-au nici „ciocoi". La ce le folosea „biruința" împotriva lor dacă se întorceau acasă tot „în robie"? Mihalache însuși, în fața unor atari stări sufletești, fusese „îndurerat". Asemenea sentimente - adăuga el - îl încercaseră și pe Ionel Brătianu, cu atât mai mult cu cât observase că, în timp ce românii dezmoșteniți participaseră din plin la campania militară, diverși „coconași" se eschivaseră de la efortul național, ocrotindu-și avutul și mai ales persoana, de avatarurile războiului. În atari împrejurări, I. Brătianu gândise: „Să-i liberez" pe țărani. Îl lăuda pentru că „a avut curajul eroic să pronunțe cuvintele: colegiu unic și expropriere. Pentru acest curaj să-i fim recunoscători. Eu, ca om cinstit ce mă cred, nu mă pot abține de a striga: Trăiască Ion Brătianu!"[20].

Numai că, impunând aceste idei partidului liberal, membri ai acestuia se prefăceau că-l urmează, afirmând demagogic că erau chiar cuprinși de „entuziasm". Pentru Mihalache era suspectă o atare atitudine. Ce fel de reforme vor ieși din „dragostea latufundiarilor" pentru ele? Liberalii avuseseră în program cele mai înaintate idei, inclusiv votul universal încă din 1891. Cu cine va realiza Ionel Brătianu schimbările? Cu un partid ai cărui membri - mulți - erau nesinceri? „Boierii" - după ce făcuseră să eșueze reformele din 1907 - nu puteau să-și reteze singuri „craca de sub picioare". Nu vor face schimbări reale, ci ceva „de ochii lumii". De aici nevoia ca țăranii să se implice direct în această luptă pentru reforme.

În ce să constea acțiunea lor? Să înceteze a mai fi spectatori la lupta între partide sau de a fi o clientelă politică pentru guvernanți. Venise momentul când autoritățile, inclusiv regele, puteau fi constrânse să respecte legile, în cazul de față existența distinctă a colegiului III, ceea ce însemna 38 deputați țărani. Mihalache considera că, întocmai ca la 1848 în Comisia proprietății sau în 1857, în Adunările ad hoc, țăranii aveau nevoie de reprezentanți din rândul semenilor lor. Nu avocați sau orășeni care nu le cunoșteau nevoile și suferințele, ci oameni care erau încercați de aceeași apăsare. Partidele politice, care neglijaseră atât de mult interesele claselor de jos, nu trebuiau lăsate să facă doar ele o „tocmeală" atât de importantă asupra colegiului unic și exproprierii. Căci prin scrutinul pe listă se promovau scopuri politicianiste. Țăranii să acționeze prin ei înșiși, spre a prăvăli „stânca" suferințelor și mizeriilor lor. Întocmai ca Moise care eliberase pe evrei din captivitatea Egiptului, tot astfel ei să acționeze pentru propria lor eliberare[21]. Urmărind întărirea și autonomizarea colegiului III, susținea că puterea acestuia consta nu atât în numărul de deputați, cât mai ales în forța morală a acestora. Invoca exemplul celor 7-8 deputați români din Dieta de la Budapesta, care deși reduși

numericeşte, „sperie pe unguri". Şi asta pentru că desfăşurau o luptă acerbă în numele unei întregi naţiuni.

Cât priveşte exproprierea, Mihalache îi invoca necesitatea de pe poziţiile a milioane de ţărani ţinuţi „într-o robie economică, politică şi sufletească de un pumn de moşieri". Prin reformele preconizate cerea să se facă „dreptate întreagă, nu ciuntită". Să se exproprieze, mai întâi, marile moşii care trebuiau reduse mult ca întindere, pe baza lor dezvoltându-se mica proprietate liberă. Chiar moşiile mici - acolo unde era cazul - se cuvenea a fi şi ele expropriate pentru întregirea aceleiaşi proprietăţi mici. Acest transfer de pământ era legitim nu numai pentru că în trecut el aparţinuse ţăranilor şi domnului - fiind în decursul secolelor uzurpat de boieri -, ci şi pentru că ţăranii aveau „bunul simţ" de a-l răscumpăra[22].

Sub raport politic era nevoie a se introduce principiul egalităţii între cetăţeni, încât cei care erau deopotrivă la sarcini, să beneficieze de aceleaşi drepturi. Doar evreii, consideraţi de Mihalache „lupi în mijlocul oilor", trebuiau ţinuţi încă la distanţă. Era o înrâurire naţionalist-democratică din partea lui N. Iorga şi A. C. Cuza, exercitată încă asupra lui. Altfel, el propunea o formulă de vot universal, despre care Dinu Brătianu spunea că este „o adevărată aberaţie". Din perspectiva acelei confruntări cu privire la profunzimea şi amplitudinea drepturilor politice lui Mihalache i se părea legitim să lanseze, când avea ocazia, îndemul: „Nu staţi şi nu cerşiţi fraţilor. Ridicaţi-vă şi luptaţi. Drepturile nu se capătă cerşind, ci se cuceresc luptând"[23].

Acea campanie electorală, în ciuda marii ei rezonanţe în straturile de jos ale societăţii şi în cercurile politice, nu-i aduce lui Mihalache succesul sperat. O parte a ideilor lui, dar mai ales modul în care le expunea, dezvăluiau o societate românească plină de contrarietăţi. Din această perspectivă, el oferea o explicaţie politică a motivelor care paralizaseră stagnarea social-economică timp de decenii. Răspunderea o arunca asupra întregii clase politice beneficiare a sistemului electoral cenzitar, căci ea pusese mai presus interesele moşierimii decât cele generale ale naţiunii, întruchipată de majoritatea copleşitoare a populaţiei, ţărănimea. O asemenea explicaţie, corectă în mare măsură, era dezagreată nu atât de conservatori, paralizaţi în tentativa lor de a împiedica reformele, cât mai ales de liberali care îi considerau ideile prea radicale.

Mihalache este deci un om politic periculos. Ţărănismul lui are puncte aparente de tangenţă cu doctrina socialistă, cel puţin prin modul în care erau interpretate raporturile dintre clase, ceea ce permitea adversarilor lui liberali o acţiune energică de compromitere a lui. Deşi liderul ţărănist nu era socialist, el cunoştea

bine acea doctrină, fără a se lăsa prins în capcanele ei, care – cum afirma el – sedusese mulţi „naivi"[24]. Conştient că prin vehemenţa socială era greşit înţeles într-o societate românească deprinsă să judece linear, în anii 1912–1913 el făcuse o serie de consideraţii negative asupra doctrinei socialiste, demonstrând că nu avea nici un succes în România. Căci aici exista o numeroasă ţărănime care, prin mentalitate şi prin instinctul de proprietate, era adversarul cel mai redutabil al ideilor socialiste. Cu toate aceste delimitări, în 1914, Mihalache este pentru liberali un adversar care trebuia învins chiar prin deformarea ideilor, căci acţiunea lui conducea la apariţia unui partid al democraţiei ţărăneşti. Atunci, în 1914, nucleul unui asemenea partid, reunit la Bucureşti de V. M. Kogălniceanu şi L. Arjoceanu, îl ridicase pe Mihalache „în slava cerului"[25].

Datorită reprobării lui politice de către un întreg aparat administrativ judeţean, Mihalache nu ajungea deputat al colegiului III Muscel. Un asemenea eşec îl determina să revină la catedra din Topoloveni, în urma unui demers din 7 februarie 1914 către Ministerul Instrucţiunii Publice[26]. În mai şi iunie, în campania politică pentru Constituantă deschisă de liberali, el nu-şi mai punea candidatura. Sprijinea reformele prin câteva discursuri de aceeaşi tendinţă radicală. Sublinia, astfel, nevoia de pământ pentru ţăranii aduşi în stare de „robie" de către latifundiari. Nu trebuia invocat caracterul sacru al proprietăţii – proclamat de moşieri – până când sătenii nu dobândeau pământ suficient care să le permită să vieţuiască. În acelaşi spirit relua ideea drepturilor politice pentru ţărani, reafirmând necesitatea votului universal[27].

NOTE

1. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 30.
2. *Ibidem*, p. 87.
3. *Ibidem*, p. 107.
4. *Ibidem*, p. 147.
5. ANB, Fond Mihalache, dos. 1, f. 38–39; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 155, 156–157.
6. *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 194.
7. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 152–153, 156, 172.
8. *Ibidem*.
9. *Ibidem*, p. 67, 113–114, 149–151, 157.
10. ANB, Fond Mihalache, dos. 1, f. 80.
11. I. G. Duca fusese primul liberal care-i spusese că are stofă de ministru, dar să devină liberal (Vezi „DAD", nr. 60 din 16 martie 19120, p. 1079; Stere Diamandi, *Galeria oamenilor politici*, 1991, p. 211).
12. ANB, Fond Mihalache, dos. 1, f. 28–29.

13. *Ibidem*, f. 50–51.
14. *Ibidem*, f. 19, 31, 34, 51.
15. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 31.
16. ANB, Fond Mihalache, dos. 32, f. 80–81.
17. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 31.
18. ANB, Fond Mihalache, dos. 1, f, 32, 51.
19. Barbu Pițigoi, *Ion Mihalache continuator al gândirii lui C. Dobrescu–Argeș*, în *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 49.
20. ANB, Mihalache, dos. 1, f. 37–40, 52.
21. *Ibidem*, f. 32–36, 42–43, 55.
22. *Ibidem*, f. 45–47, 209–210.
23. *Ibidem*, *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 194.
24. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 118–119, 143.
25. ANB, Fond Mihalache, dos. 19, f. 23.
26. *Ibidem*, MCIP, dos. 917/1914, f. 69.
27. *Ibidem*, Fond Mihalache, dos. 1, f. 51–52, 54–55.

V
În războiul pentru întregirea României

Lupta politică pentru reforme interne era însă întreruptă intempensiv în iulie 1914, când declanșarea războiului Austro-Ungariei și Germaniei împotriva Serbiei aducea după sine un conflict militar la scară europeană și apoi mondială. România însăși, în temeiul alianței ei cu cele două Puteri Centrale era chemată să se alăture acestora, ceea ce ar fi fost în contradicție cu idealul național, a cărui direcție de înfăptuire - cum se profilase tot mai clar încă de la începutul secolului - nu era compatibilă cu scopurile Austro-Ungariei. Căci prin politica de deznaționalizare a românilor de peste Carpați, puterea habsburgică nu se bizuia la București decât pe sprijinul regelui Carol I și al unui grup restrâns de oameni politici conservatori, aceștia persistând în a o considera drept o pavăză contra agresivității Rusiei. Din aceste motive, în iulie 1914, Consiliul de Coroană de la Sinaia decidea, în ciuda părerii contrare a regelui, proclamarea neutralității, întrucât Puterile Centrale dezlănțuiseră un război de agresiune, scopul fiind lichidarea Serbiei spre care gravitau conaționalii acesteia din Imperiul habsburgic. Era, prin urmare, un război al puterii bicefale de salvare a însăși existența ei, inclusiv a politicii de amalgamare a unor numeroase etnii, în rândul acestora aflându-se un număr mare de români.
În iulie 1914, datorită acelor împrejurări externe, idealul național al României, adică lupta efectivă de emancipare a conaționalilor de sub dominația străină, devine un obiectiv prioritar al cercurilor politice. Toate comunitățile etnice - constatase Ion Mihalache încă din 1912 - situau la baza dezvoltării lor statale ideea de naționalitate, amplificată de înflorirea și extensiunea culturii. Din aceste motive, politica diferitelor popoare, mai ales a acelora subjugate de mari imperii, dobândea un cuprinzător orizont național, obligând guvernele să procedeze în consecință[1]. Idealul național nu mai era considerat doar o stare de spirit la nivel cărturăresc sau măcar, o țintă înăbușită și îndepărtată, greu de atins, cu un vizionar, totuși, ca N. Iorga care după cum observase însuși Ion Mihalache o formulase politic încă din 1906.

Idealul național evolua însă, depășind faza contemplativă. Cărturarii, inclusiv institutorii, învățătorii și preoții sunt captivați de

un asemenea vis. I. Mihalache însuși, poate și datorită originei transilvănene a soției sale, privește cu fascinație peste Carpați fără însă a omite Basarabia, atât de asuprită de ruși. Pentru a cunoaște situația conaționalilor din provinciile menționate, el se informează cât mai amănunțit. Încă din 1905, efectua o călătorie pe jos în Transilvania pe ruta Sinaia, Brașov, Avrig. Atunci - poate și cu alte ocazii - întâlnise dincolo de Carpați români, inclusiv țărani, cărora le vorbise despre „visul" unității naționale, a reîntregirii României[2]. Speranța aceasta o inoculase școlarilor lui de timpuriu, dar prin Asociațai învățătorilor o transmitea și acestora, ca în decembrie 1913, când invocând necesitatea dezrobirii „fraților din țările vecine, unirea cu ei", cerea o pregătire sufletească pentru acel moment. Tot atunci, prevăzând un război în care românii se vor „răfui cu dușmanii", apela la învățători să se pregătească pentru acel scop, căci devenind soldați era necesar „să fie o conștiință"[3].

Impresionat - ca și boierul luminat Dincu Golescu, după 1821 - de starea materială mai bună a românilor de peste Carpați, Ion Mihalache era convins că actul unității naționale trebuia precedat de înfăptuirea acelor reforme social-politice profunde cerute în 1913. Nu puteau fi dezvoltați alții de către aceia care „sunt ei înșiși robi". Și asta pentru că România era o țară a contrastelor sociale, cu o majoritate a populației cu stare materială precară greu de asociat cu asupritorii ei. Mai era nevoie de reforme sociale și pentru că altfel statul român nu putea exercita în rândul conaționalilor subjugați „acea forță magnetică de atracție"[4].

Ion Mihalache era convins că pentru a elibera provinciile românești din Austro-Ungaria, România trebuia să facă imediat un război împotriva acesteia. Îl considera chiar iminent, în lunile iulie și august 1914, căci atât el cât și o serie de învățători urmaseră o școală militară pregătitoare, la capătul căreia cursanții pretindeau gradul de sublocotenent. Totuși, în loc de război imediat împotriva Puterilor Centrale, Ionel Brătianu se retranșa în neutralitate. O asemenea poziție, atât lui cât și unor cercuri ale opiniei publice, părea nesatisfăcătoare, cu atât mai mult cu cât, toți aceștia nu cunoșteau dedesubturile politicii liberale și mai ales reorientarea hotărâtă spre Antantă, cu condiția obținerii unor garanții privind recunoașterea acelor revendicări[5]. Această politică guvernamentală desfășurată pe percursul a doi ani, pentru Ion Mihalache și învățătorii lui, dar și pentru oameni politici de talia lui Take Ionescu sau Nicolae Filipescu, era ezitantă și dezamăgitoare, căci țara dorea intrarea imediată în războiul pentru emanciparea conaționalilor de peste Carpați.

La Topoloveni, la 4 ianuarie 1915, oferea sătenilor un spectacol de poeme, cântece patriotice și o piesă „Jertfa" prelucrată de el, spre a-i pregăti sufletește pentru războiul întregirii naționale[6]. În

„Vremea nouă", în luna menționată, publica articolul „Acum ori niciodată, chemați-ne Domnilor"[7]. Vorbea în numele a 1500 de învățători. Deși nu aveau funcții de răspundere politică, pentru rolul jucat în mijlocul poporului și al armatei, ei - învățătorii - se simțeau obligați să pretindă guvernului să asculte vocea națiunii. În acel moment, ei își ascuțeau „săbiile" spre a preda foștilor școlari „cea mai glorioasă lecție de istorie", împlinirea idealului național, visul cu care își formaseră elevii. Să fie chemați deci la luptă pentru că sosise „ceasul de jertfe pentru dezrobirea fraților de sub unguri și de sub nemți". Guvernul să adopte rapid o atare decizie, până nu se stingea în ei tot ce aveau mai „sfânt". Clipa i se părea propice, căci era vorba de o conflagrație mondială care „va schimba lumea prin acte de cel mai mare eroism însuflețit de principiul naționalităților". Era convins că din acea înfruntare gigantică la scară planetară românii înșiși vor ieși schimbați, inclusiv prin „dezrobirea" internă, pentru că aveau „cele mai largi aspirații de revendicat, prin acte de jertfă și eroism, punând totul în serviciul idealului celui mare". Să se pornească deci la luptă pentru „alipirea celei mai prețioase părți a românismului"[8].

Interpretând evenimentele prin prismă emoțională, lui Ion Mihalache i se părea că guvernanții nu erau la înălțimea împrejurărilor, vădind o nesiguranță în orientare și neîncredere în puterile națiunii. În plus, era contrariat că nu toți oamenii politici se însuflețeau de „conștiința aceluiași ideal", căci dacă unii erau cu Antanta, alții se situau alături de Puterile Centrale. Mai mult, aceștia din urmă comiteau chiar un sacrilegiu întrucât arătau că „nu ne trebuie Ardealul" pentru că locuitorii acestei provincii ar fi chipurile „mai răi decât ovreii", iar în caz de alipire, cei din vechiul Regat ar trăi mai prost. Asemenea manifestări trebuiau înăbușite. Expectativa politică în care se retranșase guvernul era inadecvată, semnificând o „lașitate de cugetare și de simțire", adică frica de a afirma răspicat năzuința de eliberare a Transilvaniei. O asemenea atitudine total neinspirată nu putea fi contracarată, întrucât învățătorii se simțeau dezarmați prin desființarea de către guvern a cercurilor culturale. Era îndurerat că se promova o asemenea politică tocmai când se impunea ca entuziasmul să se afirme puternic de la un capăt la altul al pământului românesc[9].

Guvernul Ionel Brătianu mai era criticat pentru că tolera „pervertirea sentimentelor celor mai sfinte" sădite de învățători în sufletul tinerei generații, într-un moment excepțional de favorabil când - după exemplul altor națiuni - aceasta trebuia să dovedească conștiință și eroism. Căci dacă școala cultivase principii morale ca idealism, eroism și jertfă pentru neam, guvernul prin practica lui politică de așteptare le contrazicea, I. Mihalache - luând

dorinţele drept realităţi - pretindea guvernului să renunţe la tacticile „diplomatice", clamându-şi cu toată forţa adevăratele intenţii[10].

El crede necesar ca vocea lui, a învăţătorilor şi a ţăranilor, spre a fi auzită mai puternic de către guvern, s-o alăture Federaţiei Unioniste care făcea presiuni pentru intrarea imediată în război de partea Antantei. Din aceste motive, cu câteva zile înainte de 15 octombrie 1915, într-o duminică, asistase la „imensa adunare" de la „Dacia", unde vorbiseră Take Ionescu, Barbu Delavrancea, Octavian Goga etc. angajându-se să participe la toate adunările publice ale acelei organizaţii proantantiste[11].

La 15 octombrie 1915, din Tolopoveni, el scria o epistolă intitulată „Respectabile şi iubite domnule Goga", cu gândul de a-şi conjuga eforturile politice cu acest bard al românismului transilvănean, a cărui operă poetică şi politică îi era atât de bine cunoscută. Se simţea îndurerat pentru că Asociaţia generală a învăţătorilor - pe care o conducea - „nu e o înjghebare legală încă", neputând astfel „să reziste loviturilor unui guvern". Căci ar fi voit să convoace un congres al învăţătorilor „cum nu s-a văzut încă", astupându-se „gurile acelora care-şi croiesc patriotismul lor din iluzia că ţăranii sunt fricoşi, că nu vor război". Îi destăinuia lui Goga intenţia de a antrena în manifestările proantantiste pe înşişi ţăranii. Numai că o atare acţiune, în România, „vâră groază în boieri; ea poate fi determinantă. Ea nu se poate bănui că ar fi clientelă. O „opinie publică" reală, puternică, nu poate zice că este la noi, unde mişcările se reduc la o subţire pojghiţă de deasupra, iar adâncimile rămân în nemişcare. Mişcaţi adâncurile şi veţi vedea"[12].

Pentru ridicarea gradului de reprezentativitate a mişcării de opinie publică, în vederea antrenării tocmai a acelor „adâncuri" ale societăţii româneşti, cerea concursul lui Goga fie pentru organizarea unor adunări ţărăneşti, fie - în caz de neputinţă - pentru editarea unui ziar pentru sate, spre a le afilia pe acestea la Federaţia Unionistă. Tot la 15 octombrie, Goga era întrebat de soarta ziarului promis, căci prin apariţie el ar fi „un pinten ascuţit pentru guvern". Mihalache se arăta „mai hotărât ca nicicând" să angajeze ţărănimea în acel efort de mobilizare a opiniei publice pentru război. Această implicare în tabăra Federaţiei Unioniste îi aducea însă „dojana" ministrului Culterlor şi Instrucţiunii Publice, I. G. Duca, care pretindea tuturor slujitorilor şcolii să nu se lanseze în manifestări antiguvernamentale[13].

*

Dar nerăbdarea lui şi a Federaţiei Unioniste de a precipita intrarea în război pentru emanciparea românilor din monarhia habsburgică nu era satisfăcută decât în august 1916. Atunci, după

epuizarea unui șir de negocieri cu reprezentanți ai Antantei și după recunoașterea de către aceștia a legitimității revendicărilor de întregire statală, Ion I. C. Brătianu abandona expectativa.

Zilele premergătoare războiului fuseseră pentru el extrem de febrile. La 26 iunie 1916, ca președinte al Asociației generale a învățătorilor, cerea Ministerului Instrucțiunii Publice clarificări cu privire la încorporarea unor învățători scutiți de mobilizare. Căci dacă unele corpuri de armată țineau cont de asemenea execeptări, altele, în schimb, le nesocoteau. În aceeași lună iunie, tot el solicita lui I. G. Duca să intervină pe lângă Ministerul de Război, pentru ca refugiaților transilvăneni - deveniți învățători în România - în cazul în care intrau în armata română să li se acorde gradele avute în Austro-Ungaria. Cei ce nu aveau grade, să fie admiși în școala de ofițeri de rezervă cu termen redus[14].

Declanșând războiul la 14/27 august 1916 împotriva Austro-Ungariei, Românie era constrânsă să lupte pe două fronturi: unul ofensiv în Transilvania și altul defensiv în Dobrogea. În atari condiții o pleiadă întreagă de tineri învățători fuseseră mobilizați și repartizați la comanda unor mici unități militare, în care grosul trupei îl constituiau țăranii[15].

Sublocotenentul Ion Mihalache fusese încorporat la Regimentul 70 infanterie, brigada 33[16]. Era trimis în Dobrogea, unde în august trupele bulgaro-germane declanșau vestita bătălie de la Turtucaia. Se afla astfel pe frontul din Cocargea, județul Caliacra, unde în zilele de 21, 23 și 26 septembrie românii fuseseră supuși unor puternice bombardamente de artilerie și atacuri cu mitraliere. Era un adevărat infern acea încrucișare de arme de foc ucigătoare, sub puterea lor distrugătoare pământul ardea și se cutremura.

Batalionul lui - la 26 septembrie - ataca Enigea. La comanda plutonului, Ion Mihalache - din proprie inițiativă - a atacat cu violență o trupă inamică ce urmărea să învăluie flancul stâng al batalionului 2, respingând-o și producându-i mari pierderi[17]. Ajungea în tranșeul eliberat de fratele lui, Dumitru, comandantul plutonului 2 din Compania a 5-a. Sub ploaia de gloanțe care cădeau asupra trupelor române, afla, apoi, că fratele lui căzuse rănit. Sărind din tranșee și sfidând moartea, l-a descoperit „culcat pe spate, cu ochii-n lacrimi, slăbit“. Avea un glonte în pântec. L-a îmbărbătat cam o oră, părăsindu-l după ce s-a asigurat de evacuarea lui în spatele frontului. Ion Mihalache s-a întors, apoi, la pluton, unde și-a continuat lupta. Scăpat cu viață din acel iad, era avansat locotenent și decorat cu „Coroana României“[18].

Spre toamna anului 1916, deznodământul acelor prime lupte purtate de români părea catastrofal. În ciuda eroismului soldaților, luptând pe două fronturi în condițiile unei mari superiorități numerice și tehnice a Puterilor Centrale, fără ajutorul promis de Aliați,

România înregistra eșecuri pe ambele fronturi. Retras cu unitatea lui militară din Dobrogea și reamplasat într-un alt dispozitiv de luptă, Ion Mihalache dovedea aceeași tenacitate și spirit de sacrificiu. În noaptea de 3-4 octombrie 1916, el ataca prin surprindere și din proprie inițiativă inamicul ce stăpânea înălțimea Plăișorul Mic, înlesnind prin aceasta batalionului misiunea de a-l respinge ulterior din Valea Pravăț[19].

Între timp, Dumitru Mihalache, vindecat de rana dobândită în Dobrogea și avansat la gradul de locotenent[20], dovedea același eroism. Regimentul 61 infanterie în care se afla se angajase în lupte grele împotriva germanilor pentru apărarea Bucureștiului. În retragere spre Mihăilești, luptase „cu mult curaj", în pădurea Epurești, unde rămăsese singur cu plutonul lui, reușind să-l salveze. El era însă rănit grav, de data aceasta mortal. La 19 sau 20 noiembrie 1916, ordonanța lui reușea să-l înhumeze la cimitirul militar din București. Ion Mihalache, interesat de soarta lui, afla despre acea moarte după circa un an, când consemna consternat - la 3 noiembrie 1917 - la Onești: „Va să zică, nenorocirea s-a întâmplat. Ultima speranță mi-a fost risipită azi"[21].

Aflat pe frontul din Moldova unde se concentrase întreaga energie și speranță românească, Ion Mihalache credea cu fermitate în succesul final, deși Puterile Centrale încercau să demoralizeze armata română inclusiv prin propaganda defetistă făcută prin „Lumina" lui C. Stere[22]. Cu sufletul plin de tristețe el îmbărbăta subordonații, făcându-i să lupte cu dârzenie. La 7-12 august, din proprie inițiativă, la comanda unei companii de mitraliere, declanșa un contraatac împotriva forțelor inamice care „puseseră piciorul" pe Răchitașul Mic, provocându-i pierderi „neobișnuite" și contribuind decisiv la ocuparea și menținerea acelei poziții[23]. Este de menționat în contextul luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, rolul comandanților de plutoane, cei mai mulți învățători ca Ion Mihalache, care s-au comportat eroic și s-au contopit cu suferințele și nevoile țăranilor îmbrăcați în haine ostășești. Printre cei căzuți eroic la Mărășești s-a aflat și amicul lui, învățătorul Marin Biolaru, căruia mai târziu îi aducea elogii[24].

Deși ostaș preocupat îndeosebi de soarta militară a țării lui, Ion Mihalache era un atent observator al scenei politice românești și al unor desfășurări evenimențiale în statele participante la război. Ca mulți români încercase sentimente complexe încă din februarie 1917, când unul din aliații României, Rusia țaristă se prăbușise ca putere politică și militară sub loviturile unei revoluții interne cu consecințe nu numai pentru soarta acelui imperiu absolutist și multinațional în care gemeau diferite popoare, inclusiv românii basarabeni. Dar Rusia, prin tăria sau slăbiciunile ei - deopotrivă evidențiate de acele convulsii interne - putea reprezenta o speranță

sau o amenințare îndeosebi, fie și numai pentru faptul că o bună parte a forțelor ei militare, ca aliate, se aflau în Moldova.

Ion Mihalache este atent și la desfășurările interne. Chiar dacă România poseda atunci doar acel colț de pământ în care își mai manifesta propria suveranitate, forțele ei politice și în primul rând guvernul liberal, dar și regele Ferdinand I, deși copleșiți de grijile purtării războiului, se arată tot mai conștienți de nevoia unor schimbări social-politice. Soldații care luptau în tranșee, dându-și viața pentru apărarea țării - deși lipsiți de pământ și drepturi politice - în contextul atâtor evenimente dramatice, trebuiau să vadă clar că patria nu era o simplă abstracțiune. Ca urmare, programul liberal de reforme din 1913 - a cărui realizare fusese suspendată de conjunctura războiului - trebuia reanimat și garantat chiar în acele împrejurări ale unui viitor incert. Este tocmai ceea ce explică promisiunea regelui pentru reforme - în decembrie 1916 - și consacrarea ei constituțională, la Iași, în iunie 1917.

Spre toamna lui 1917 când prin defetismul trupelor ruse contaminate de bolșevism frontul românesc se prăbușea, evoluându-se spre o pace separată cu Puterile Centrale, I. Mihalache reflecta asupra destinului țării și națiunii lui. Ce era de făcut? Credea cu convingere în triumful Antantei și deci al idealului național pentru care țara, cu mari jertfe, se angajase într-un război atât de inegal. Ca militant politic, repudiind partidele guvernamentale, observa schimbări în gândirea politică când, la Iași, în primăvara aceluiași an, se constituise un Partid al Muncii în jurul unui nucleu de foști liberali. Considera însă pe N. Iorga omul politic cel mai apropiat de ideile lui. Din aceste motive, sigur în toamna lui 1917, l-a vizitat la Iași, propunându-i să întemeieze împreună un partid țărănesc. Iorga însă îi respingea oferta invocând drept motiv faptul că el era adeptul armoniei sociale, repudiind ideea unui partid cu rezonanță de clasă. I. Mihalache însă, prin partid țărănesc, nu voia să contrapună masele populare burgheziei și moșierimii, ci să creeze o armonie socială bazată pe eliminarea flagrantelor nedreptăți din domeniul sistemului de proprietate latifundiar, înzestrând țărănimea cu pămân și cu drepturi politice[25]. În acele moment de frământare sufletească se apropiase cu mult interes de generalul Averescu, o personalitate cu care s-ar fi putut asocia în lupta politică. Căci în anii 1916-1917, printre soldații de pe front se răspândise zvonul că ar fi cerut ca „ciocoii“ din partea sedentară a trupei să fie trimiși pe câmpul de luptă[26]. Un asemenea limbaj mergea la inima soldaților și a militantului țărănist Ion Mihalache[27].

La 3 noiembrie 1917, aflat la Onești[28], în spatele frontului, la marginea unui imens cimitir cu cruci albe de mesteacăn, unde zăceau mii de soldați secerați de luptele pentru apărarea pământului

Moldovei, el se considera obligat, în numele acestora, să redacteze un program politic cât mai adecvat[29].

Gândirea lui politică, comparată cu exprimările de dinainte de război, merge însă în aceeași direcție pozitivă, fără a se lăsa clintită de valurile de exagerări și demagogie care veneau dinspre Rusia, unde revoluția democratică degenerase în extremism populist, anarhism și bolșevism.

Programul lui de reforme pentru „Noua Țară" conceput la Onești afecta deopotrivă sferele politice și social-economice. Afirma necesitatea unor schimbări pentru care să se asigure trecerea puterii politice din „mâinile celor puțini, fără merite și cu interese potrivnice binelui obștesc, în mâna celor mulți, harnici, cinstiți și cu interese ce se confundă cu cele naționale". Să se suprime Senatul, rămânând ca for legislativ doar Camera. Să se realizeze o schimbare fundamentală în repartiția avuției naționale pentru ca partea cea mai mare să se dea celor mai mulți și mai îndreptățiți. În acest sens schița un plan de expropriere a latifundiilor care - o parte însemnată - trebuia atribuită țăranilor prin despăgubire. Creșterea avuției naționale să se bazeze pe libertatea economică. Să se creeze astfel industrii pe baza materiilor prime interne, să se dezvolte comerțul prin cooperative federale și raporturi directe cu piețele străine. Să se introducă impozitul progresiv pe venit atingând mai greu pe bogați. Preconiza dezvoltarea sistemului bancar și de credit, beneficiile BNR trecând în contul statului. Băncile să fie scoase de sub influența politică. În acest context, se propune înființarea unei rețele de bănci populare în interesul principalelor mase de producători. În final, prevedea o prefacere a moravurilor în administrație, școală și biserică[30].

Intențiile lui rămâneau însă în stare de proiect, căci spre finele anului 1917, țara evolua către o pace separată cu Puterile Centrale. Decepțiile încercate în această privință erau recompensate de un fenomen cu totul extraordinar declanșat în contextul revoluției ruse, anume apariția în Basarabia a unei mișcări de recuperare a identității. O provincie considerată moartă pentru românitate învia, începând cu primăvara lui 1917. Dar această redeșteptare fiind încă în fașă și expusă la un șir de adversități, mai ales din partea puterii bolșevice instalată la Moscova în octombrie 1917, mișcarea națională din Basarabia își caută un scut de apărare. Este motivul care a impus prezența unor trupe românești în acea provincie.

Printre ostașii români trecuți peste Prut, alături de forțele de asigurare a ordinii interne perturbată de bandele bolșevice, s-a aflat o unitate specială alcătuită din învățători și profesori. Lista, redactată de Ministerul de Război la 23 ianuarie 1918, cuprindea 94 de nume, Ion Mihalache figurând alături de D. Țoni, T. Iacobescu, I. Ștefănescu, D. Cădere, Tudor Pamfilie, S. Teo-

dorescu–Kirileanu, Al. Vasiliu[31] etc. Ion Mihalache pare a fi vizitat Basarabia prima dată în noiembrie 1917, când fusese trimis de generalul Al. Averescu. Cert este că el rămânea acolo în răstimpul ianuarie–martie 1918[32].

Această unitate de tineri ofiţeri avea misiunea de a străbate satele Basarabiei pentru a contacta direct pe ţărani. Interesul era de a-i lumina şi a-i scoate din confuziile în care se aflau, căci timp de aproape un an asupra lor se exercitase o puternică influenţă ideologică populistă şi bolşevică, prin demagogie ţăranii basarabeni fiind derutaţi cu privire la propria identitate şi mai ales la soarta de croit pentru provincia lor. Acţiunea lui I. Mihalache şi a coechipierilor lor se înscria într-un moment extrem de important, când la Chişinău Sfatul Ţării urma să decidă statutul politic-administrativ al acestei provincii. În atare împrejurare, care trebuia să fie ţinta finală a mişcării naţionale: autonomie în cadrul Rusiei, un statut de independenţă, unirea cu România?

Învăţătorii şi profesorii în haină militară trimişi de guvernul de la Iaşi se constituiau, în fapt, într-un corp de propagandă menit să contacteze elementele ezitant unioniste din rândul ţărănimii, să le informeze şi mai ales să le risipească o serie de prejudecăţi cu privire la România, inoculate nu numai de demagogia bolşevică, ci şi de secolul de dominaţie ţaristă. Era vorba deci de o acţiune pentru o schimbare de imagine. Trebuia, mai întâi, ca propagandiştii să spulbere temerea ţăranilor basarabeni că, în cazul unirii lor cu România, şi-ar pierde libertatea recent câştigată, căzând sub stăpânirea „ciocoilor" români.

Ion Mihalache se simţea „adânc lovit" în sufletul şi în mândria lui de român, când pretutindeni - prin satele basarabene - fusese întâmpinat cu întrebarea: „Să ne unim noi cu ciocoii din Ţara Românească care au secătuit pe ţărani?"[33] Îi venea greu să combată o asemenea aserţiune întrucât el însuşi luptase cu insucces, ani în şir, împotriva acelor latifundiari care, în mintea basarabenilor, dobândeau proporţii şi mai malefice. Dificultatea de a-i convinge decurgea şi din faptul că, în rândul celor care invocau acel argument, mulţi fuseseră soldaţi pe frontul român, ei pretinzând că dispun de argumente irefutabile.

Pledând pentru românism şi pentru unitate naţională, I. Mihalache şi ceilalţi propagandişti - fără a nega marile abisuri sociale - au arătat şi feţele luminoase ale României, mai ales din perspectiva unor schimbări reformatoare radicale cu caracter social-economic şi politic, consacrate recent prin Constituţie ca obligaţii imperative. Au fost dezvăluite, apoi, virtuţile ţăranului român, printre care iubirea de patrie atestată pe câmpul de luptă, cu deosebire în vestitele bătălii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz[34], precum şi un şir de trăsături pozitive aparţinând naţiunii în ansamblu, toate

acestea urmând a se consolida într-o Românie Mare. Un asemenea tablou în care ţărănimea era proiectată drept model de virtute românească a devenit „un magnet puternic" pentru sufletele conaţionalilor din Basarabia. Căci nu ciocoimea trebuia luată drept criteriu absolut, când se judeca societatea în ansamblu, ci ţărănimea, majoritatea copleşitoare a naţiunii[35].

Cutreierând Basarabia de la Bălţi la Akerman, Ion Mihalache studiază cu atenţie unele forme cooperatiste, printre care instituţii de credit de tip Raiffeisein, create de coloniştii germani, se implică, de asemenea, în fondarea unui cerc cultural la Cetatea Albă[36]. Stabilea contacte directe cu intelectualitatea rurală, cu oameni obişnuiţi din diferite locuri, contribuind astfel la sudura sufletească cu acea parte de românitate ce fusese atât de înstrăinată de opresiunea rusească. Se poate, astfel, spune că învăţătorii români în haine militare, întocmai ca pe front, când ca ofiţeri coagulează în jurul lor o întreagă energie naţională, desfăşurau cu acelaşi succes în Basarabia, în primele trei luni ale anului 1918, o activitate uriaşă de dezintoxicare ideologică a unei ţărănimi pe care o aduceau pe calea unionismului. Este partea de contribuţie a lui Ion Mihalache şi a altor învăţători la unirea Basarabiei cu România proclamată de Sfatul Ţării la 27 martie / 9 aprilie 1918.

Cu actul menţionat, realizat împotriva tuturor aşteptărilor şi speranţelor, România putea momentan să suporte mai uşor înfrângerile administrate de Puterile Centrale consemnate prin Tratatul de pace de la Buftea din 27 aprilie / 4 mai 1918 care, printre altele, îi impunea demobilizarea armatei. În atari împrejurări, ostaşii din Moldova erau trimişi acasă, printre ei aflându-se şi Ion Mihalache. La 9 aprilie 1918, acestuia - înaintat între timp la gradul de căpitan - i se atribuia ordinul „Mihai Viteazul" clasa a III-a. Deşi o răsplată meritată pentru eroismul şi spiritul de sacrificiu arătate în timpul luptelor contra Puterilor Centrale, acelei decoraţii nu-i mai percepe semnificaţia în împrejurările în care ţara fusese îngenuncheată şi constrânsă să semneze o pace umilitoare.

NOTE

1. „DAD", nr. 56 din 12 martie 1921, p. 1102; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 145.
2. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 24, 107, 166-167.
3. *Ibidem*, p. 30, 148.
4. *Ibidem*, p. 107.
5. ANB, MCIP, dos. 696/1914, f. 180; „DAD", nr. 14, 30 decembrie 1919, p. 158-159.
6. ANB, MCIP, dos. 1127/1915, d. 24-25.
7. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 31-32.

8. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 128–131.
9. *Ibidem.*
10. *Ibidem.*
11. Ion Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 32, Anexa 6.
12 *Ibidem.*
13. *Ibidem.*
14. ANB, MCIP, dos. 1027/III/1916, p. 48–50; dos. 1027/II/1916, f. 238.
15. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 141.
16. ANB, MCIP, dos. 168/1918, f. 289.
17. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, Anexa 7 și 8.
18. *Ibidem*, p. 33, Anexa 8.
19. *Ibidem*, Anexa 7.
20. ANB, MCIP. dos. 168/1918, f. 289.
21. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, Anexa 9.
22. „DAD", nr. 56 din 12 martie 1921, p. 1101–1102.
23. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, Anexa 7.
24. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 139, 141.
25. N. Iorga, *O explicație pentru prietenii mei și pentru opinia publică*, „Neamul românesc", XVI, nr. 279 din 6 decembrie 1921.
26. „DAD", nr. 32 din 4 august 1920, p. 548.
27. Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc 1918–1926*, București, 1975, p. 12–13.
28. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, Anexa 9.
29. „DAD", nr. 62 din 31 martie 1920, p. 1089.
30. ANB, Fond Mihalache, dos. 1, f. 69–73.
31. V. Harea, *Basarabia pe drumul unirii. Aminitiri și comentarii*, Iași, 1995, p. 261; ANB, Fond Președinția Consil. Min., dos. 106/1918, f. 2–3, 9, 23.
32. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 34.
33. „DAD", nr. 62 din 31 martie 1920, f. 1093.
34. *Ibidem*, nr. 32 din 4 august 1920, p. 561.
35. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 197.
36. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 34.

VI
Şef al Partidului Ţărănesc şi ministru

Revenit de pe front în satul Dobreşti în aprilie 1918, Mihalache este dominat de ideea înfiinţării unui Partid Ţărănesc. O atare intenţie o împărtăşeşte marilor istorici N. Iorga şi Vasile Pârvan încă din luna martie[1], la Iaşi, după ce se întorsese din Basarabia. În mai însă, cu ocazia alegerilor organizate de Al. Marghiloman, făcea propagandă pentru Liga Poporului condusă de Al. Averescu, care se bucura de o mare popularitate printre ţăranii demobilizaţi[2]. Vara şi-o petrece la Dobreşti, atent la desfăşurarea războiului dintre Puterile Centrale şi Antantă, tot mai favorabil acesteia din urmă. În octombrie, în timp ce şcoala lui din Topoloveni era închisă, afla că acolo o favorită a unui ofiţer german preda un curs de germană. Decidea să evacueze pe cei câţiva elevi, dar îşi atrăgea reclamaţii. Sfida însă autorităţile, inclusiv pe un ofiţer german care voiau să-l ancheteze[3].

Pe măsură însă ce evenimentele politico-militare atestau clar o înfrângere a Puterilor Centrale şi deci un reviriment al speranţelor de rataşare la România a conaţionalilor de peste Carpaţi, el abandona relativa inactivitate. La 22 octombrie, Simion Mehedinţi, ministrul Culterlor şi Instrucţiunii Publice din guvernul Al. Marghiloman, îl invita la Curtea de Argeş, spre a asista la înscăunarea noului episcop[4], sigur ca exponent al învăţătorimii din România. Era frământat atunci de faptul că Liga Poporului, căreia i se ataşase iniţial, în loc de a se structura ca un partid de largă reprezentare a maselor ţărăneşti, se constituia într-un instrument de reconvertire a unor politicieni, câţiva dintre aceştia foşti „stâlpi de granit ai clasei conducătoare reacţionare“[5].

Ion Mihalache hotăra - în atari condiţii - să deschidă o acţiune energică de întemeiere a partidului pe care mulţi ani îl considera indispensabil. Nu ezită să apeleze din nou la Iorga şi Averescu. Dar, pentru că aceştia, solicitaţi, îi refuzaseră concursul, dedicându-se Partidului Naţionalist Democrat şi respectiv Ligii Poporului, se mulţumea cu Vasile Pârvan, care-şi asuma doar rolul de consilier. Celebrul arheolog, pe care îl mai întâlnise la Iaşi, nu era însă un om de partid şi cu atât mai puţin un militant[6], dar se identifica

cu scopul urmărit de Mihalache. În consecință, la Muzeul de Antichități al Universității din București, Pârvan întâlnea în mai multe rânduri pe el și asociați. Savantul prezida dezbateri doctrinare și programatice, implicându-se astfel sub raport ideologic în configurarea noului partid[7].

Lupta efectivă pentru închegarea acestuia - deschisă în județul Muscel[8] - presupunea ralierea în jurul lui a unor categorii specifice de aderenți. El conta, în primul rând, pe soldații demobilizați care, deși captivați încă de Al. Averescu, prin revendicări mai profunde îi depășeau intențiile. În plus, unii dintre ei erau conștienți de forța și mai ales de rosturile lor în noua țară ce se prefigura, încât se raliaseră deja în grupuri sau „societăți“[9], spre a-și impune unele revendicări. Ion Mihalache putea deveni exponentul lor, mai ales că pe unii dintre fruntași îi cunoștea inclusiv din timpul războiului.

Învățătorii rurali, în noiembrie 1918, se profilau pentru el drept un element indispensabil pentru concretizarea intenției de partid politic și de coagulare a straturilor de jos ale poporului. Avea, desigur, alături unii dintre aceștia, dar necesitățile erau stringente, de unde ideea ralierii lor la scară mare. Căci liberalii înșiși - cărora li se deschidea calea unei noi guvernări -, în mai multe județe, activizau o parte din ei pentru a-și întinde influența în sate. Pentru a contracara un atare pericol, Mihalache voia să-și asigure sprijinul învățătorilor. Se profilau momente „sublime“ de fine de război, când țării i se deschidea calea unor prefaceri radicale. Pentru aceasta însă, din perspectiva alegerilor parlamentare, era nevoie de un partid nou. Și el, bazat pe învățătorime, își propunea să-l creeze. Convoca, astfel, Asociația generală a corpului didactic primar pentru adoptarea unor decizii majore. Din sate veneau îndemnuri ca, tot în acele împrejurări, să fie asociați inclusiv preoții[10]. Fapt este că în zilele de 3 și 4/16 și 17 decembrie 1918, el cerea Consiliului general al acelei organizații să se pronunțe asupra rolului învățătorilor „ca factor de educație politică a țărănimii“. După dezbateri intense, propunerea lui era respinsă, ceea ce l-a făcut să demisioneze din funcția de președinte al acelei organizații[11].

Insuccesul însemna, în fapt, neacceptarea ideii de politizare a Asociației generale, dar nu și abținerea acestei categorii profesionale de la viața politică. Mihalache însă nu se resemna. La 5 decembrie convoca „un cerc de cooperatori demobilizați“[12] în localul Biroului central al Federalelor sătești din București, str. Lipscani 80. Erau prezenți 160 delegați ai țăranilor, învățătorilor și preoților din vechiul Regat[13]. Mill. Ionescu-Berbecaru, unul dintre inițiatorii congresului, menționa prezența a doar 130 persoane, reprezentând opt județe din Muntenia[14]. Președinția reuniunii a fost încredințată lui Șt. Morărescu.

De ce era nevoie de un Partid Țărănesc? Ca principal protagonist al congresului, Ion Mihalache expunea un șir de necesități. Afirma, astfel, că vechile partide „au fost și sunt expresia ciocoismului" care, guvernând decenii în șir, nu-și împliniseră misiunea cu o egală grijă pentru toate clasele sociale. Din această cauză, țărănimea care reprezenta 80% din populația țării fusese lăsată în „mizerie și incultură". A trebuit să survină un război devastator care, odată cu desăvârșirea unității statale, adusese consacrarea definitivă a tuturor drepturilor năzuite atât de românii din Regat, cât și de cei din provinciile unite. Ca atare, reformele promise n-au venit din inițiativa guvernelor, ci s-au impus prin sângele vărsat pe câmpul de luptă și prin dragostea lui Ferdinand I „regele țăranilor"[15]. Guvernele acelorași partide, acuzate că practicaseră un patriotism de paradă, erau făcute răspunzătoare de nepregătirea adecvată a războiului, care adusese „inutil câteva sute de mii de morți dintre cei mai nenorociți fii ai claselor muncitoare"[16].

Ieșiți din război cu o nouă dispoziție sufletească, cu un simțământ de mândrie și cu o conștiință a demnității, țăranii înșiși vedeau acum mai clar nevoia unui partid propriu, a cărui existență embrionară se perpetuase mulți ani în trecut sub o „coajă" care-l ținuse „ascuns". Maselor sătești le trebuia un instrument politic care să-și fixeze axul și centrul de gravitate înlăuntrul intereselor și nevoilor lor. Căci „mecanica politică" nu era în ultimă instanță decât „mecanica socială", adică partidele politice nu înfăptuiau decât ceea ce le dictau clasele sociale pe care se bazau[17].

Într-o conjunctură europeană, în care firele războiului adusese schimbări sociale fundamentale, chiar prăbușirea unor tronuri - cum prevăzuse Take Ionescu -, când bolșevismul în Rusia și socialismul în Occidentul Europei deveneau prevalente, România nu se mai putea bizui doar pe vechile partide. Pentru Ion Mihalache și asociații lui, un Partid Țărănesc era menit a revendica „partea de putere" de stat corespunzătoare numărului și însemnătății țărănimii care reprezenta - potrivit lui Virgil Madgearu - peste trei pătrimi din populație[18]. El putea garanta aceleiași clase dezmoștenite împlinirea „întreagă și nefățarnică a tuturor nevoilor ei materiale și sufletești", implicând-o direct și activ în viață politică. Aceeași organizație proprie își propunea a feri țărănimea de „bolșevism", dar și de „soarta de zestre guvernamentală" rezervată de partidele „boierești". Se respingea deci clar și categoric atât bolșevismul ca ideologie și acțiune politică pentru masele populare, cât și „boierismul" vechilor partide care ar fi voit cel mult să înlocuiască o dominație semifeudală printr-o oligarhie financiară.

Tot Partidul Țărănesc era destinat a împlini funcția de liant indispensabil cu provinciile unite care priveau cu suspiciune „opera administrativă nefastă a oligarhiei" și se temeau de „pericolul domniei boierești"[19].

Plasându-se între boierism - cum era numit sistemul politic al votului cenzitar - și bolșevism, noul partid - cum se afirma în procesul verbal de constituire - nu avea o alură revoluționară, deși solicita colaborarea nu numai a țăranilor, ci și a muncitorilor de la orașe și a intelectualilor neînregimentați în vechile partide. La baza lui erau puse ideile de religie, patrie, tron, armată și proprietate individuală. Mihalache însuși, explicând acele concepte, sublinia că cea mai înaintată democrație rurală - spre care aspira - era perfect compatibilă cu regimul monarhic constituțional. La 10 iulie 1920, se „închina“ regelui pentru că, făcând război pentru eliberarea conaționalilor de peste Carpați, își sacrificase legăturile de sânge și tradițiile de familie, impunând apoi reformele sociale[20]. Partidului Țărănesc i se fixau următoarele puncte programatice: împărțirea tuturor moșiilor la sătenii care le munceau, cu prețuri modice; restabilirea vechilor lor drepturi în munți, păduri și izlazuri; subsolul - mine de cărbuni, sare și păcură - să intre în proprietatea statului; autonomie comunală „cu buget suficient și neciuntit de stat“, cu plasa, județul și provincia ca unități administrative de autoguvernare prin care să se lovească politicianismul „corupător“ și să se facă „ gospodărie cinstită“; așezăminte culturale pentru popor; impozite potrivit averii fiecăruia; descentralizarea cooperativă; autonomia bisericii; înlocuirea jandarmeriei; reforma serviciului sanitar; lege pentru justificarea averilor funcționarilor publici acumulate pe timpul războiului[21].

Conducerea PȚ era încredințată unui Comitet central format din Ion Barcea, profesor la Universitatea din Iași, N. D. Popovici-Lupa, profesor la Școala de agricultură Herăstrău; Titus Enacovici, inginer de mine la Comănești; Ion Giuglea, profesor la Liceul Militar Mănăstirea Dealului; Ion Răducanu, profesor la Academia de înalte studii comerciale; Mill. Ionescu-Berbecaru, doctor în drept; Ion Mihalache, învățător la Topoloveni, Muscel[22]. Erau nume inclusiv de moldoveni care se constituiau în garanți că organizația, bazată pe reprezentanți ai Munteniei, se va extinde și în Moldova.

Ion Mihalache este perceput drept „sufletul“ și „apostolul“ țărănismului[23]. În jurul lui se raliaseră o seamă de intelectuali, unii promovați la conducere, ca Ion Răducanu, cu studii economice în Germania și inspector la băncile populare și cooperative de care însuși Ion Mihalache era legat[24]. Câteva luni mai târziu, se alătura grupului menționat un alt economist de prestigiu, cu specializare tot în Germania, Virgil Madgearu[25]. N. Lupu, despre care Ion Mihalache menționa că împreună cu el pusese „urzeală nouă a democrației țărănești în vechiul Regat“[26], se află până în 1921 în fruntea unei grupări autonome.

Congresul din 5/18 decembrie 1918, organizat în grabă din

motive electorale, nu putea consacra un PȚ la scara vechiului Regat, atâta timp cât Moldova nu era reprezentată. Mai mult, în această provincie, din motive identice, un grup de profesori ieșeni formaseră Partidul Muncitor, o denumire cu oarecare rezonanță marxistă. Se impunea imperios ca cele două entități să se contopească. În acest scop acționau nu numai profesorii moldoveni de la cârma PȚ, ci și Ion Mihalache. Acesta din urmă, pentru a realiza fuziunea, recurgea din nou la concursul lui Vasile Pârvan care, cunoscând pe profesorii ieșeni P. Bujor, I. Borcea, C. Parhon, și N. Costăchescu „pusese la cale" unirea celor două grupări survenită la 3/16 februarie 1919.

Partidul Țărănesc își fixa sediul clubului la hotelul „Astoria" din București[27]. Începând din iunie, el își lansa și un ziar propriu intitulat „Țara nouă" cu redacția alcătuită de Eugen Crăciun, Eugen Filotti, Gib Mihăescu, Cezar Petrescu și Pamfil Șeicaru[28].

Noul partid a fost întâmpinat cu o vădită neliniște și iritare de către o bună parte a clasei politice care repudia o doctrină cu o deschidere explicită spre masele țărănești. Din acest motiv, guvernul liberal își propunea să-l compromită încă din fașă. Acestuia i se trimiteau, astfel, serii de telegrame de solidaritate din Rusia bolșevică pe numele atât al lui Mihalache, cât și pe cel al lui dr. N. Lupu, care, de fapt, erau simple plăsmuiri ale Siguranței. Scopul era de a se demonstra înrudirea doctrinară dintre bolșevism și țărănism, încât mulți oameni, unii de bună credință, se întrebau dacă PȚ nu era un agent al comunismului[29]. Asocierea celor două curente părea relativ ușor de demonstrat datorită unor concepte utilizate de țărăniști, printre care clasele sociale și adversitatea dintre ele, caracterul oligarhic al vechilor partide, o democrație țărănească cu concursul „marei oaste" de săteni[30] etc. Toate acestea, deși clar delimitate de socialism și comunism, până și lui Mihail Manoilescu păreau a fi rodul cel puțin al unei „doctrine confuze"[31].

Această imagine negativă proiectată în societatea românească, premeditată sau nu, aducea evident mari daune lui Ion Mihalache. Din aceste motive, dar și din nevoia de a se crea un partid mare de alternativă spre stânga spectrului politic, liderul țărănist conta pe Iorga și Averesccu într-o încercare de ultim moment de a realiza nu numai o alianță cu partidele lor, ci chiar o fuziune, mai ales că în primele momente ale existenței lui, PȚ era confundat cu Liga Poporului[32]. Mihalache însuși, întâlnind pe Averescu la 6 decembrie 1918, îi spusese că România Mare avea nevoie de schimbări radicale, cerându-i să nu-și pună serviciile în slujba vechilor partide. Să caute făgașul nou și larg al democrației, colaborând sau fuzionând cu PȚ[33]. Iorga, căruia Mihalache îi făcuse aceeași propunere, îl respingea pe acesta sub pretextul că

se lansa pe un „drum periculos, introducând principiul socialist al luptei de clasă în dezvoltarea țărănimei". Mihalache îi respinsese o asemenea deformare a ideilor lui, susținând că, de fapt, ceea ce aducea el pe scena politică era o „metodă nouă" de soluționare a gravelor contradicții social-agrare[34].

Privit cu rezervă atât de Averescu cât și de Iorga, șefii Ligii Poporului și Partidului Naționalist Democrat, cu intenții declarate de a reprezenta revendicările țărănimii, Ion Mihalache era văzut cu suspiciune de cea mai mare parte a clasei politice. De aici necesitatea unei campanii, inclusiv un memoriu către rege despre natura Partidului Țărănesc. Acesta - preciza Mihalache - era condus de oameni luminați, cinstiți și curați, cărturari de la sate și orașe, îndeosebi neafiliați vechilor partide. Rândurile partidului lui erau deschise îndeosebi țăranilor dar și muncitorilor. Aceste elemente sociale nu mai trebuiau considerate o zestre politică guvernamentală. Dar deși cu rădăcinile în acel mediu social, Partidul Țărănesc nu avea un caracter revoluționar, ci era un element de ordine[35]. Caracteristica lui constă în preluarea revendicărilor economico-sociale ale țăranilor, concordant cu structura lor sufletească. Căci obiectivul lui esențial era de a înlătura „corupțiunea" partidelor oligarhice și de a fi „contraponderea curentelor democrației revoluționare"[36].

Constituit în pripă, Partidul Țărănesc avea nevoie de organizații locale și județene. Misiunea pentru înființarea lor și-o asumau conducătorii lui care colindau satele unde erau întâmpinați de țărani însuflețiți de mari speranțe de „mântuire". Erau antrenați într-o veritabilă mișcare politică în primul rând învățători care - ca în județul Romanați - „luptară fățiș formând elementele esențiale ale partidului și acel cadru strategic în care ei comandau și instruiau țărănimea". Guvernul liberal i se opune prin organele administrative care purced la arestări împotriva învățătorilor. Interveneau prin persecuții chiar „organele de control" din învățământul primar. Marii proprietari se manifestau și ei disuasiv prin insulte și ironii[37].

Totuși, această mișcare politică desfășurată în primele luni ale anului 1919, era de nestăvilit, căci elementele implicate se considerau un fel de legatari testamentari ai atâtor eroi morți în timpul războiului de a croi un partid menit a asigura un viitor mai bun pentru urmașii lor. Și în fruntea acestei campanii de organizare pe plan local se afla Ion Mihalache. El însuși se considera - în reuniunile politice - un exponent al „acelor mase cetățenești care în vremuri de primejdie își dau fiii în primele linii". Vorbea neîndoielnic în numele unei țărănimi care îmbrăcase haina militară în timpul războiului, angajându-se în acele momente să lupte în viața politică pentru revendicările ei de dreptate și prosperitate. Din aceste motive - cum se întâmpla la Câmpulung, la 17 ianuarie

1919 - cuvintele lui se constituiau ca „un balsam alinător" pentru speranțele și suferințele unei întregi clase dezmoștenite. Era motivul pentru care ele erau sorbite cu „nesaț"[38].

Adunări locale și județene atrăgeau un număr mare de oameni: săteni, preoți, învățători și alți intelectuali, toți veniți din diverse localități. Sala Dâmboviceanu din Câmpulung, de pildă, fiind arhiplină, mulți participanți au stat „cățărați" pe ferestre. În incintele și clădirile unde se desfășurau asemenea reuniune se arbora tricolorul drept simbol al luptei pentru consacrarea dreptății și libertății maselor țărănești. Se expunea, apoi, programul partidului.

Vorbitori locali aduceau în prim-plan alte revendicări, uneori din perspectivă istorică, evocându-se amintirea lui C. Dobrescu-Argeș, acel „apostol" și întemeietor al țărănismului[39]. Se aduceau și revendicări specifice, în același spirit al dezvoltării micii proprietăți, inclusiv pe calea obștilor și cooperației. Ședințele se încheiau cu procese verbale și liste cu numele întemeietorilor diferitelor organizații locale. Alte liste - ca în județul Muscel - cuprindeau adrese cu nume de oameni și sate, unde urma a fi expediate abonamentele la „Glasul țărănimii", difuzate prin „curieri" plătiți și alți distribuitori[40].

Organizații țărăniste au apărut, astfel, în multe județe. În Teleorman, învățătorilor și preotului Florea Drăghici li s-au asociat avocații Vasile N. Florescu și Eduard Mirto[41]. În județul Olt, încă din octombrie 1918, Millan Ionescu-Berbecaru înființase în comuna Urluiască o grupare țărănească, constituindu-se apoi un șir de organizații similare[42]. În Romanați, „umilita învățătorime" se pusese în mișcare, ca și în Dolj unde apropiați ai lui Mihalache, printre care Al. Giulea, Petre Ștefănescu, C. C. Rocșoranu - acesta din urmă un fost colaborator al lui C. Dobrescu-Argeș - înregistrau succese[43]. Acțiuni similare se declanșaseră la Buzău, Brăila[44] etc. Este de menționat că, învățătorilor și preoților care se aflau printre fruntașii unor asemenea organizații comunale și județene, li se adăugau avocați.

La 17 ianuarie 1919, la Câmpulung, Ion Mihalache constata că până în acel moment Partidul Țărănesc se organizase în 12 județe. La 20 iulie, tot el consemna că organizații similare existau deja în județele Dâmbovița, Argeș, Teleorman, Olt, Buzău, Vlașca, Prahova. În Oltenia, cu unele excepții, printre acestea Romanați, procesul de extensiune era mai lent. Se primeau, totuși, scrisori de adeziune din diverse locuri care atestau interesul față de țărănism. Cât privește Moldova, mai mult de jumătate din județele acesteia alcătuiau asemenea organizații. Mihalache însuși intrase în legătură cu partidele similare din Transilvania și Basarabia cu intenția de a le consolida și a le aduce la aceeași matcă[45].

*

Deși absorbit de grija pentru consolidarea PȚ, Mihalache nu neglija soarta școlii din Topoloveni. Aflase că C. Rădulescu-Codin, ajuns revizor școlar al județului Muscel, în timpul războiului se pusese în slujba ocupanților germani. La 17 iunie îl denunța Ministerului Instrucțiunii Publice - cerându-i destituirea din funcția de revizor - pentru colaboraționsm: percepuse bani de la familiile învățătorilor mobilizați pentru serviciul de a le încasa avizele de plată; îndemnase pe învățători să denunțe la ocupanți pe primarii care n-ar fi dat concurs școlii, cerând amestecul lor în administrație; a propagat și înființat școli în limba germană; a recomandat revizorilor școlari să supravegheze pe învățătorii demobilizați care întrețineau spiritul de rezistență; a impus munci zilnice în folosul acelorași ocupanți; a susținut pe P. P. Carp și manifestul acestuia antidinastic; a încercat să creeze în județul Muscel o mișcare politică favorabilă Puterilor Centrale etc. Erau acuzații grave, dar drepte, dictate de o înaltă conștiință morală, cu atât mai exigentă cu cât Rădulescu-Codin îi fusese coleg de școală și colaborator în multe activități. Drept replică la șirul acesta de fapte incriminate, reclamatul încerca să-l prezinte și pe Mihalache drept colaboraționist pentru că în calitate de diriginte al școlii din Topoloveni ar fi tolerat cursuri de germană deschise în incinta ei[46].

În primăvara și vara anului 1919, Mihalache își arunca privirile asupra statutului extern al țării lui, cu frontierele încă nerecunoscute de Aliați. Acestea i se păreau în pericol și datorită unor evenimente din Ungaria, Balcani și Rusia, încât cerea ministrului de Război să ia măsuri pentru pregătirea armatei[47].

În toamna aceluiași an se implică treptat în campania pentru alegeri parlamentare. Era un moment favorabil când satele clocoteau de interes pentru viața politică. Căci pentru prima dată în istoria țării, toți locuitorii dispuneau de dreptul egal de vot. Mihalache își propuse să combată partidele care întruchipau ciocoismul și oligarhia. Dar nu de unul singur, ci printr-o alianță electorală sau chiar fuziune cu grupările care păreau a avea țeluri similare, reprezentate de Averescu și Iorga[48]. De aici recomandarea făcută prin „Țara nouă" de „tovărășie" cu naționaliștii democrați și averescanii, motivând că aceștia nu aveau „ciocoi" în rândurile lor[49].

În octombrie, PȚ publica manifestul program în care se expuneau un șir de măsuri reformatoare: exproprierea moșiilor fără limită: socializarea pădurilor, minelor, carierelor, petrolului; etatizarea Băncii Naționale; sprijinirea cooperației populare; desființarea Senatului; asigurarea celor mai largi libertăți democratice, inclusiv organizarea sindicală; egalitatea în drepturi a naționalităților con-

locuitoare; înlocuirea jandarmeriei printr-o miliţie comunală; participarea statului la beneficiile comerţului exterior[50]. Expresii ca tovărăşie, socializare, etatizare, miliţie comunală etc. erau neîndoielnic tributare influenţelor populist-socialiste, cel puţin ca formă, ele fiind pe placul maselor populare atât de avide de dreptate socială, provocând îngrijorarea în rândul vechilor partide politice şi straturilor de sus ale societăţii.

Cu un asemenea fond ideologic PŢ se lansează în campania electorală într-o atmosferă de mare încredere şi speranţă într-o Românie copleşitor agrară. PŢ era văzut în asemenea medii ca singurul reprezentant autentic al intereselor lor, căci Averescu, cu o imagine execepţională printre ţărani, se abţinea de la alegeri. În atari condiţii, imaginea lui pozitivă de aici se capitaliza în folosul lui Mihalache, considerat un fel de *alter ego* al generalului, deşi cei doi se distanţau sub raport doctrinar. Cu o asemenea ocazie, liderul ţărănist explica programul lui politic, anume intenţia de a făuri - pornind de la modelul occidental, adaptat la condiţiile specifice româneşti - o democraţie rurală[51]. Ataca, astfel, pe liberali arătând că autorul reformelor din 1917 - merit revendicat în mod exclusiv - nu erau numai ei, căci le instituţionalizaseră sub impactul revoluţiei ruse. Regele şi soldaţii de pe front avuseseră rolul decisiv[52]. Din aceste motive, Mihalache îşi atrăgea în campania electorală intoleranţă, ostilitate şi chiar violenţă, cu deosebire în Oltenia, în judeţele Olt şi Dolj. Asupra lui şi a unor asociaţi ca C. C. Rocşoreanu şi Giulea s-au tras „salve de focuri“[53], întrucât se acreditase ideea că ţărăniştii erau elemente de disoluţie socială, o versiune a bolşevismului, a căror ascensiune politică trebuia oprită cu orice preţ.

În ciuda acelor vicisitudini, Partidul Ţărănesc înregistra o autentică consacrare de către electoratul sătesc, ca cel mai puternic din vechiul Regat, cu 73 de mandate[54]. Un asemenea succes pentru un învăţător din Buzău apărea drept „marea faptă săvârşită“ de poporul român. Acesta, prin voinţa lui, îşi trimise reprezentanţi într-o instituţie deţinută până atunci „pe nedrept şi nemeritat de o oligarhie burgheză“. În acea atmosferă politică euforică, Ion Mihalache era desemnat deputat în două judeţe: Muscel şi Râmnicul Sărat[55]. Succesul era de proporţii şi la scară naţională, întrucât în alegeri triumfaseră partidele politice care aveau afinităţi cu ţărăniştii: naţionalii din Transilvania, naţionaliştii democraţi din Bucovina şi Basarabia şi alte grupări care, toate, constituind majoritatea parlamentară, cu N. Iorga, preşedintele Camerei, propus de Mihalache[56].

Alianţa politică cunoscută sub numele de Blocul democrat desemna la 1 decembrie 1919 guvernul Alexandru Vaida Voevod. La 22 decembrie, vorbind pentru prima oară în parlamentul României, Iuliu Maniu elogia guvernul Vaida pentru că întruchipa

conceptul de democrație. Viața de stat - accentuase el în acord cu Ion Mihalache - trebuia să se bazeze pe „păturile largi ale poporului", ale căror interese să se protejeze deopotrivă de autoritatea guvernamentală[57].

Ion Mihalache devenea ministrul Agriculturii și Domeniilor abia la 16 decembrie, până atunci funcția fiind deținută de Victor Bontescu. Răstimpul menționat îl consumase în negocieri cu șeful guvernului, acceptând oferta acestuia după ce i s-a admis punctul de vedere privitor la legea agrară ce urma a fi adoptată[58]. Dar, în timp ce el era învestit ca ministru, Al. Averescu, la Interne, își abandona postul. Existase speranța că, deși nu avea parlamentari în numele partidului propriu, generalul nu se putea situa decât de partea Blocului democrat, ridicat la cârmă - în toate provinciile României Mari - de votul copleșitor al țăranilor, pe care Averescu pretindea a-i reprezenta. Din acel moment speranța lui Mihalache că generalul i s-ar asocia la realizarea marilor reforme se spulbera.

Ajuns într-o funcție ministerială cheie, Ion Mihalache era salutat cu entuziasm și mândrie de numeroși învățători care vedeau concret cum puterea miraculoasă a democrației înălțase un om din mijlocul lor la o mare și plină de răspundere demnitate. Primea deci calde urări de fericire „ca întâiul învățător ministru" al României Mari. Considerat a întruchipa „norocul clasei țărănești", era îndemnat să-i ilustreze „disprețuita haină" prin darul și norocul ce i s-au dat. „Fii mândria și tăria Partidului Țărănesc". Să-și încordeze priceperea și să-și oțelească energia, făcând să se sfârșească nedreptățile și să se aline suferințele. Era văzut ca „ministrul țăranilor", de unde îndemnul de a fi al doilea Kogălniceanu și „mai presus de Tudor Vladimirescu, spaima și ciuma ciocoilor"[59].

În fața unei avalanșe de speranțe din rândurile celor mai umile și nedreptățite straturi sociale, la atribuirea funcției de ministru fusese copleșit de marea răspundere care îi incumba. Deși autodidact, el depășea - cum arăta N. Iorga - „capete căptușite cu diplome ale acelora care au urmat toate școlile din lume"[60], căci aceștia din urmă nu cunoșteau realitatea și mai ales nu erau stăpâniți de dorul sacru de a o schimba în folosul celor mulți. Și totuși, fusese încercat de îndoieli cu privire la capacitatea lui de a soluționa chestiuni atât de grave acumulate timp de decenii. „Nu știu dacă voi corespunde", se confesase el unui asociat de la „Țara nouă". Și îndoielile i se păreau cu atât mai justificate cu cât, din județe primea un șir de solicitări privitoare la ridicarea stării materiale a învățătorilor, reglementări privind izlazurile în zonele de deal și munte, redresarea cooperației prin eliminarea ilegalităților, sprijin pentru participarea unor negustori la târgul de la Lyon etc. Era, de asemenea, avertizat că noua administrație instalată, cel puțin

în unele județe, era înfeudată oligarhiei și uneltelor ei. Era îndemnat a aplica hotărât principiul: „Timpuri noi, oameni noi“[61].

Ca un om nou într-o atare funcție într-un moment de răscruce istorică, Ion Mihalache apărea în Cameră, la 2 martie 1920, unde făcea declarații cu privire la elaborarea și aplicarea celei mai importante reforme. Cu țăranii trebuia începută „opera“ de consolidare a nemaului românesc, cu atât mai mult cu cât ei erau supuși „tentațiilor celor mai amăgitoare“, evident de natură anarhică. Era o clipă istorică înălțătoare, când parlamentul era chemat să dea o legislație prin care „țăranii cei mai oropsiți“ să fie puși în stăpânirea pământului, considerându-se că numai astfel se putea apăra ceea ce românii câștigaseră prin atâtea sacrificii în „cel mai crâncen și mai îndreptățit război în teritoriul vechiului Regat și prin cea mai firească revoluțiune în provinciile din afară“ aflate sub ocupație străină. Anunța, apoi, că va depune treptat legi agrare pentru vechiul Regat și provinciile unite, acestea din urmă întocmite potrivit condițiilor lor specifice economice, administrative și juridice. Credea că întreaga legislație va fi adoptată în cursul unei luni de muncă, când se va limpezi situația confuză din acel moment prielnică „discordiilor și trăgătorilor de sfoară împotriva unui guvern cu adevărat democrat“[62].

Legile acestea agrare anunțate a fi prezentate parlamentului în scurt timp, deși în anumite privințe diferite, fuseseră deja discutate de Mihalache în Consiliul de Miniștri. Inițial, el considerase a fi necesar un singur text de lege, dar fusese convins și acceptase reglementări diferite cu condiția menținerii aceluiași sistem de principii. Aceasta nu excludea anumite particularități pe zone. Principiul unificator consta în exproprierea pe proprietar, iar nu pe moșie[63].

La 8 și 9 martie 1920, apărea în Cameră pentru consacrarea finală a legii agrare pentru Basarabia, înfăptuită de Sfatul Țării la 27 noiembrie 1918. Elogia prevederea prin care se reglementa împroprietărirea pe un anume lot, dar și crearea unei rezerve de păduri deținute de stat, prin care să se completeze ulterior proprietatea țărănească. Susținea ca guvernul să-și fixeze drept ideal ca pădurile și apele să ajungă la dispoziția statului, spre a le exploata prin comunități țărănești. Aurel Vlad, ministru în același guvern, aprecia acea proprietate etatică introdusă în Basarabia drept un început de socialism. Mihalache îi răspundea că nici socialismul, nici comunismul nu-l îngrijorau dacă prin acel mod s-ar statornici o viață sufletească și economică mai bună pentru țărani, iar împroprietărirea s-ar face pe baze individuale[64].

Pentru vechiul Regat, Mihalache care urmărea lichidarea oligarhiei agrare, financiare și politice, concepuse un plan de expropriere cu mult diferit de acela liberal înscris în 1917 în Constituție și

rezumat la două milioane hectare. Potrivit lui N. Iorga, el zăbovise asupra lui cam mult, dorind să treacă cu el prin toate „vămile văzduhului". Îl redactase însă cu spirit țărănesc, de gospodar care ținea să fie perfect organizat când își primea musafirii în casă. Căci Mihalache - declara public tot Iorga - avea în vedere nu numai întinderea proprietății, ci și servicii sociale și fiscale ce-i trebuiau rezervate. Era o inovație legislativă de cea mai mare însemnătate[65].

Acel proiect îndelung și rațional elaborat își propunea un șir de obiective: pământul să aparțină „celui care-l cultivă"; o gospodărie țărănească cu lot agricol, dar și cu acces la pășune și pădure oriunde este cu putință, pe baza servituților feudale din 1864 care fuseseră lichidate în defavoarea lui; asigurarea dezvoltării satelor; desființarea parazitismului agricol și a comerțului cu pământ, luându-se întreaga moșie din mâna acelora ce n-o exploatau singuri; reducerea la minimum a forței sociale a marii proprietăți. Se preconizau exproprieri masive, încât pământul obținut astfel trecea în stăpânirea țăranilor în loturi de 3-5 ha, țintindu-se comasarea și dezvoltarea cooperativelor agricole. Pe partea de moșie rămasă disponibilă după împroprietărirea localnicilor, se preconizau colonizări de 15-25 ha. Se rezervau terenuri pentru ferme model, stațiuni agricole etc. Se creau pășuni în fiecare sat și pădure comunală. Exproprierea se făcea prin plată[66].

Proiectul de lege agrară în care se reflectau ideile menționate, fusese discutat atât cu Nicolae Iorga, președintele Camerei deputaților, cât și cu membrii guvernului care, la 6 martie, decideau trimiterea lui la rege pentru aviz prealabil. Monarhul însă refuza să semneze mesajul de recomandare pentru Corpurile legiuitoare[67]. Mihalache - pentru depășirea acestui impas - încercase să-l contacteze pentru explicații, încât îi ceruse fără succes, de patru ori „favoarea unei audiențe", pentru a grăbi adoptarea unei legi pe care o aștepta „cu o periculoasă nerăbdare". În fața unui impas legislativ, aflat sub presiunea Blocului democratic - care-și însușea acel proiect - Mihalache ceda - cum îi spunea regelui - datorită unor stăruințe pe care nu le mai putea „birui". Era obligat - la 12 martie 1920 - să aducă proiectul în dezbatere din inițiativă parlamentară[68]. Era neîndoielnic o sfidare a regelui, îndeosebi a rolului de cenzor asumat de acesta exagerându-și prerogativele constituționale. Mihalache însuși, tot la 12 martie, conștient că printr-un asemenea gest periclita poziția guvernului, îi propusese să-l considere demisionat dacă avea o altă părere[69].

Dar Blocul parlamentar și guvernul nu admiteau a li se limita artificial un drept esențial, mai ales că era în joc „legea cea mare, care punea la încercare adevărata forță democratică" a României Mari. Ca atare, la 12 martie, Gr. Iunian în Cameră și Spânișteanu

în Senat prezentau proiectul de reformă agrară. Dar, în loc de a se proceda la dezbaterea acestuia, liberalii prin Gh. Mârzescu insistau asupra rolului regelui în procesul legislativ. Era inacceptabilă inițiativa parlamentară - susțineau ei -, încât, preocupați de înlăturarea guvernului, cereau ca proiectul să-și urmeze calea constituțională, știindu-se că aceasta fusese închisă chiar de rege. Mai susțineau fără temei existența unui pretins conflict între majoritate și guvern, asertiune respinsă de Mihalache în mod categoric prin sublinierea unității de vederi dintre cei doi factori politici[70]. Gh. Mârzescu, continuându-și atacurile, pretindea că autorul proiectului încălca Constituția din 1866 încă în vigoare, care limitase suprafața de pământ expropriabilă la circa două milioane hectare. Invocarea acelei Constituții se făcea evident interesat, căci prin reglementări speciale, inclusiv prin legea electorală ea fusese reajustată spre a se pune de acord cu realitățile, fără însă a se fi reușit, deplin, cum însuși liberalul Dissescu scrisese în „Viitorul". Mihalache afirma că dacă s-ar respecta cu strictețe litera și spiritul acelei Constituții, provinciile unite ale României Mari n-ar avea dreptul de reprezentare parlamentară. O atare interpretare liberalii o taxau drept lipsă de cultură politică, insultă nemeritată adusă lui spre a-l discredita în opinia publică. Replica ministrului era usturătoare, căci el arăta că pentru adversarii lui cultura politică echivala cu intrigi și uneltiri prin cafenele și saloane, ceea ce lui îi lipsea cu adevărat[71].

După acele dezbateri procedurale prin care opoziția liberală încerca să răstoarne guvernul pe motiv de neconstituționalitate, de la tribuna Camerei deputaților, Ion Mihalache dădea deoparte vălul motivelor formale de nemulțumire. Afirma, astfel, că Blocul democratic era pus în fața unei întregi „conspirații" în care erau implicați nu numai parlamentarii opoziției, ci „toate partidele politice boierești" care se simțeau amenințate mortal prin legea de expropriere alcătuită de el, aprobată de guvern și adusă în dezbatere prin inițiativă parlamentară. Toate acele forțe - mai susținea el - se prefăcuseră a fi democrate, atunci când conveniseră a consacra reforma agrară din Basarabia, pentru că erau fapte împlinite și nu-i priveau direct. Îndată însă ce interesele lor erau lezate, toți „conspiră" spre a împiedica exproprierea latifundiilor din vechiul Regat. De aici profunda nemulțumire din sânul majorității, de unde se stârniseră proteste antiliberale și învinuiri privitoare la răspunderea lor pentru starea mizerabilă a poporului de jos, inclusiv pentru represiunea răscoalelor din 1907. „Să dați pământ țăranilor!" se auzise puternic o voce, căci altminteri „o să vă treziți cu țăranii aici! Reformă agrară nu discuțiune". Survenise chiar o viguroasă altercație, împiedicată să degenereze de Iorga prin suspendarea ședinței pentru câteva minute[72].

Care erau dedesubturile acelei cospirații denunțate de Ion

Mihalache? Blocul democratic instalat de putere în mod legitim, deși alcătuit din mai multe partide, avea drept trăsătură de unire consensul asupra unor reforme sociale profunde, cu deosebire în domeniul agrar. PNL, care inițiase atari schimbări în 1913, consacrându-le apoi constituțional în 1917, se vedea depășit de concepțiile mult mai largi ale partidelor politice ieșite din votul universal, cu aplecare mai lucidă și mai dreaptă spre nevoile maselor populare. Din această cauză, liberalii se vedeau aruncați, dacă nu la periferia vieții politice, cel puțin într-o opoziție îndelungată și mai ales într-un proces de ajustare a ideilor lor spre a le pune de acord cu noile realități. Ca atare, guvernarea Blocului democratic trebuia întreruptă, căci periclita profund interesele marii moșierimi. De aici o susținută acțiune de subminare a guvernului Vaida desfășurată de Ionel Brătianu îndeosebi, dar și de alți politiceni ca Al. Marghiloman, Take Ionescu și Al. Averescu, acesta din urmă pornit împotriva țărăniștilor lui Ion Mihalache.

PNR, principala grupare politică din Blocul democratic, deși aflat sub conducerea unui om echilibrat și profund atașat democrației, Iuliu Maniu, era considerat regionalist. Pentru „conspiratori", declarațiile de fidelitate față de statul român făcute cu atâta fermitate, dar și ale acestuia - cu ocazia primelor apariții parlamentare - despre necesitatea unei democrații autentice și dezvoltarea națiunii române în corelație cu grija pentru apărarea unor drepturi esențiale pentru minoritățile naționale[73], nu sunt considerate de forțele oculte drept garanții certe pentru guvernul Vaida.

Cum să se evite deci concretizarea reformei agrare preconizată de Ion Mihalache? Pentru că suspendarea activității guvernului pe cale parlamentară era imposibilă, toate acele „partide boierești" se retranșaseră în spatele regelui, el însuși un factor constituțional important de ultimă instanță. În acest sens, Palatul devine un centru al intrigilor urzite împotriva guvernului Vaida, cu acuze împotriva PNR și PȚ. Miniștrii din guvern, văzuți ca un pericol pentru țară, erau N. Lupu, la Interne, considerat „bolșevic"[74] și Ion Mihalache, pe care chiar regele nu numai că nu-l socotea un om politic, dar era convins că urmărea „rezbel de clase". În contextul unor intrigi urzite la Palat nu numai de Ionel Brătianu, ci și de Octavian Goga și Al. Averescu[75], care vedea în Mihalache un real pericol pentru partidul lui, guvernarea Blocului democratic era în pericol. Acțiunea concertată a atâtor forțe oculte, inclusiv a regelui care încerca sentimentul că prin dreptul de inițiativă parlamentară arogat de Camera deputaților i se încălca în mod periculos o prerogativă esențială, soarta guvernului Vaida era pecetluită.

La 12 martie 1920, prefigurând-o, Ion Mihalache declara că nu se crampona de funcția ministerială. Dacă va fi demis, va fi cu atât mai bine pentru el, căci se va simți din nou liber,

întorcându-se la școala din Topoloveni și lângă ostașii cu care luptase pe front. Avea însă o experiență în plus pe care o va folosi în favoarea „flămânzilor" care îl așteptau, căci îi chemase la luptă. Va acționa „cu mistria muncii drepte și cinstite în stânga", dar nu va lăsa nici „sabia credinței" în dreapta. Va lupta astfel până când „se vor ridica odată zidurile adevăratului Ierusalim al democrației vieței celei noi românești"[76]. Era o profesiune de credință menită să spulbere suspiciunile cu privire la scopurile lui politice, deformările și calomniile debitate la adresa lui și a partidului pe care-l întruchipa.

Guvernul Vaida era demis de rege la 12 martie 1920, pe motive pur formale, fără a i se permite nici măcar dezbaterea în parlament a legii rurale. Era o tactică politicianistă pentru a ascunde adevăratele cauze de nemulțumire ale „oligarhiei"[77] care, prin uneltiri, împreună cu Palatul retezau mugurii democrației românești, apăruți prin puterea miraculoasă a votului universal, în 1919.

NOTE

1. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 34.
2. Pamfil Șeicaru, *Istoria partidelor Național, Țărănesc și Național Țărănesc*, II, Madrid, 1963, p. 24-25.
3. ANB, Fond Mihalache, dos. 2, f. 1.
4. *Ibidem*, dos. 2, f. 1.
5. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 171.
6. Ion Mihalache, *Profesorul Pârvan și Țărănismul*, în „Țărănismul", an III, nr. 16-17, 14 august 1927, p. 16-17.
7. Emanoil Bucuța, *Vasile Pârvan al amintirii*, în „Gândirea", an VII, nr. 9, 1927, p. 209-210.
8. ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 132.
9. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 336.
10. ANB, Fond Mihalache, dos. 38, f. 1-2.
11. „Universul", XXXVI, nr. 28 din 27 noiembrie/10 decembrie 1918, nr. 48 din 18/31 decembrie 1918.
12. „Dreptatea", nr. 82 din 30 noiembrie 1944, p. 3.
13. „Țara nouă", din 29 iunie 1919; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 34.
14. Mill. Ionescu-Berbecaru, *op. cit.*, p. 104-106.
15. ANB, Fond Mihalache, dos. 79, f. 3.
16. *Ibidem*, dos. 93, f. 15.
17. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 149, 169, 201; ANB, Fond Mihalache, dos. 79, f. 2-3.
18. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 132, 134-135.
19. *Doctrina țărănistă în Românie*, Antologia de texte, București, 1994, p. 90-91.
20. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 132, 134, 144.
21. ANB, Fond Mihalache, dos. 79, f. 3-4; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 133-134, 136.

22. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 136.
23. ANB, Fond Mihalache, dos. 79, f. 1.
24. Pamfil Șeicaru, *op. cit.*, p. 34.
25. „Dreptatea", nr. 82 din 30 noiembrie 1944.
26. *Ibidem*, nr. 2270 din aprilie 1935.
27. ANB, Fond Mihalache, dos. 42, f. 5; dos. 80, f. 39; dos. 86, f. 1.
28. Ion Mihalache, *Profesorul Pârvan...*, p. 16–17; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 35.
29. *Discursul lui I. Mihalache rostit la Câmpulung în ziua de 27 iulie 1937*, p. 30.
30. ANB, Fond Mihalache, dos. 39, f. 3–4; dos. 79, f. 35.
31. Mihail Manoilescu, *Memorii*, I, București, 1993, p. 30.
32. ANB, Fond Mihalache, dos. 70; f. 3,6; „DAD", nr. 32 din 4 august 1920, p. 554–555.
33. „DAD", nr. 103 din 16 iunie 1921, p. 2664.
34. N. Iorga, *Memorii*, II, București, [1931], p. 148.
35. ANB, Fond Mihalache, dos. 79, f. 3, 7.
36. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 134–135.
37. ANB, Fond Mihalache, dos. 1, f. 25; dos. 48, f. 213; dos. 79, f. 1.
38. *Ibidem*, dos. 48, f. 213; dos. 79, f. 4–5, 39; dos. 93, f. 11.
39. *Ibidem*, dos. 79, f. 1–2, 7.
40. *Ibidem*, f. 5, 8, 10, 15–25.
41. *Ibidem*, dos. 80, f. 38; dos. 86, f. 7.
42. Mill. Ionescu Berbecaru, *op. cit.*, p. 101–103.
43. ANB, Fond Mihalache, dos. 1, f. 25–27; dos. 15, f. 20, 112.
44. *Ibidem*, dos. 59, f. 18; dos. 73, f. 1.
45. *Ibidem*, dos. 1, f. 25; dos. 79, f. 2–3, 13.
46. *Ibidem*, dos. 2, f. 1–9, 11–13, 15–16.
47. *Ibidem*, dos. 93, f. 15.
48. *Ibidem*, dos. 79, f. 6, 13.
49. „Țara nouă", din 14 septembrie și 12 octombrie 1919.
50. *Ibidem*, din 13/26 octombrie 1919.
51. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 171–173, 218.
52. „DAD", nr. 6, din 31 martie 1920, p. 1091.
53. ANB, Fond Mihalache, dos. 15, f. 112–113, 118.
54. Z. Ornea, *Constantin Stere*, II, p. 239–240.
55. ANB, Fond Mihalache, dos. 39, f. 1; dos. 51, f. 25; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 35.
56. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 36.
57. „DAD", nr. 18 din 6 ianuarie 1920, p. 220.
58. *Ibidem*, nr. 113 din 29 iunie 1921, p. 2905.
59. ANB, Fond Mihalache, dos. 86, f. 1; dos. 39, f. 5; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 230–231.
60. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 39.
61. ANB, Fond Mihalache, dos. 1, f. 25; dos. 39, f. 3–4; dos. 40, f. 3–7; dos. 56, f. 23.
62. „DAD", nr. 52 din 5 martie 1920, p. 903.

63. *Ibidem*, nr. 62 din 31 martie 1920, p. 1093.
64. *Ibidem*, nr. 56 din 10 martie 1920, p. 958; nr. 57 din 11 martie 1920, p. 985.
65. „Țara nouă“ din 21 martie 1920; „DAD“ nr. 110 din 25 iunie 1921, p. 2798.
66. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 14–16.
67. *Ibidem*, p. 37.
68. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 21; I. Scurtu, *Proiectul de lege agrară depus din inițiativa parlamentară în martie 1920*, în „Analele Universității București“, Istorie, an. XVIII, nr. 2, 1969, p. 87–97.
69. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 1.
70. „DAD“, nr. 60 din 16 martie 1920, p. 1076–1079.
71. *Ibidem*.
72. *Ibidem*, p. 1077.
73. *Ibidem*, nr. 18 din 6 ianuarie 1920, p. 216–220; nr. 44 din 25 februarie 1920, p. 686.
74. N. Iorga, *O viață de om*, III, p. 32; Al. Marghiloman, *Note politice*, III, p. 355.
75. Al. Marghiloman, *op. cit.*, III, p. 357, 394; M. Manoilescu, *op. cit.*, I, p. 58.
76. „DAD“, nr. 60 din 16 martie 1920, p. 1079.
77. *Ibidem*, nr. 113, din 19 iunie 1921, p. 2905.

VII
Mihalache și Averescu

La 13 martie 1920, regele instala la cârmă pe Al. Averescu. Ce reprezenta guvernul acestuia? Generalul își păstra încă vie în rândul țăranilor amintirea din timpul războiului, când se identificase cu interesele lor și mai ales dovedise înalte virtuți ostășești, el însuși, în anumite momente ale frontului, fiind dezavantajat și ofensat prin decizii politice părtinitoare. Își atrăsese și din aceste motive simpatia și devotamentul soldaților, inclusiv al lui Ion Mihalache, iar, apoi, când constituise Partidul Poporului mizase neîndoielnic pe sprijinul acestora, spre a se impune în viața politică postbelică.

Or, ce simțea Mihalache în acele momente de preluare a puterii de către general? Era decepționat, întrucât Averescu însuși, în primele două săptămâni ale cabinetului Vaida deținuse funcția de minstru de Interne, retrăgându-se, apoi, în chip neașteptat. Survenise în ultimul timp o alienare într el și Mihalache, explicabilă îndeosebi prin faptul că, în ciuda refuzului lui de a i se asocia pentru crearea unui Partid Țărănesc, acesta nu numai că țâșnise la suprafață, dar într-o campanie electorală în care Partidul Poporului se abținuse, obținuse un triumf răsunător. Devenise clar că, în atari condiții, baza social-politică a generalului era în pericol. De aici distanțarea lui de Mihalache, semnul clar în această privință fiind abandonarea guvernului Vaida, în 16 martie 1920, în momentul când liderul țărănist îi devenea membru.

Despărțindu-se de Blocul Democrat, Averescu se gândește la un viitor politic independent, mai ales că era presat de un șir de politicieni care roiau în jurul lui animați de gândul unor cariere, cultivând pe acest general care stârnea încă simpatia în rândul masei poporului. Este motivul care îl determină pe Averescu să-și reevalueze amicii și inamicii politici. Constata, astfel, că rivalitățile dintre el și liberali nu aveau la bază o contradicție fundamentală. Or, cu Ion Mihalache nu mai putea coopera. Acesta devenise principalul lui adversar în momentul luptei ascuțite pentru reforma agrară. Dovada o constituie faptul că, după instalarea la conducere, prezentându-și programul lui în Cameră, a atacat „violent presa țărănistă și mai ales un articol al lui Mihalache“[1].

Alienându-se de Ion Mihalache, Averescu se apropiase de liberali. Şi nu întâmplător, căci înconjurându-se de un „amalgam" de oameni politici[2], cu bază socială în moşierime şi burghezie, Partidul Poporului era doar formal legat de masele populare. El se profilase ca o forţă conservatoare, cu o doctrină apropiată de aceea liberală. Uitând faptul că liberalii îl umiliseră şi, mai mult, îl taxaseră drept „trădător", generalul se grăbise să încheie cu ei un fel de „armistiţiu"[3], animaţi de aceeaşi aversiune faţă de liderul ţărănist.

Această alianţă, care în opinia publică era proiectată drept o măsură menită a impune ordine şi disciplină într-o ţară cuprinsă de frământări social-economice, era - potrivit lui Mihalache - „masca" prin care se învăluia realitatea. Căci ţinta guvernului Averescu consta în a înăbuşi „reformele noi şi cinstite şi sincere democratice"[4]. Din aceste motive, generalul şi partidul lui se configurau drept trupe de acoperire a vechilor partide politice. Scopul acelui guvern era de a amâna sau atenua un şir de reforme sociale care se impuseseră ca o necesitate pentru dezvoltarea unei societăţi româneşti democratice[5].

Deşi decepţionat de manevrele „politicianismului român"[6], Mihalache era hotărât să-l înfrunte în campania de alegeri parlamentare fixate pentru 25-27 mai 1920. Nu se lăsa descurajat de propuneri locale - ca, de pildă, din judeţul Buzău - care-i cereau ca, împreună cu grupările din Blocul Democrat, să protesteze împotriva guvernului Averescu prin abţinerea de la alegeri. Se tindea ca în acel mod să se aducă la putere un guvern neutru, care să prezideze alcătuirea Constituantei „spre împăcarea tuturor sufletelor nerăbdătoare de progres, linişte şi politică cinstită"[7]. Mihalache însă se angaja în campania electorală convins că „cutremurul" care trecuse peste ţară - adică războiul şi lupta de eliberare a provinciilor unite - lăsase în conştiinţa publică urme adânci. Cu alte cuvinte, poporul de jos trebuia să participe activ la viaţa politică, pentru combaterea unor „moravuri ticăloase" care se perpetuau încă în societatea românească[8].

La 14 martie 1920, constituia, împreună cu N. Iorga şi dr. N. Lupu, Federaţia Democratică[9], hotărându-se o alianţă electorală. Consecinţa era, printre altele, apariţii comune ale celor trei oameni politici în diferite localităţi. Iuliu Maniu însuşi, la congresul din aprilie 1920 de la Alba Iulia, elogiind pe Mihalache pentru intenţia de a face o reformă agrară echitabilă, în folosul claselor sociale, îşi anunţa candidatura pentru Cameră în judeţul Muscel[10]. Tot el, la unele reuniuni electorale, apărea alături de Ion Mihalache[11].

PŢ este ţinta principală a atacurilor PP, acesta din urmă cu semnul electoral „steaua", spre deosebire de primul care avea ca simbol „secera". Înfruntarea dintre cele două partide era aspră.

Țărăniștii fredonau și scandau lozinca: „Câte stele sunt pe cer, Pân' la ziuă toate pier, Dar eu cu secera mea, Fac la pâine cât oi vrea!" Împotriva țărăniștilor era ridicată atât administrația publică, cât și o parte a preoților și învățătorilor cu simpatii averescane. Dat fiind că marii proprietari se raliaseră în jurul PP, țărăniștii acționau pentru demitizarea lui Averescu, arătând electoratului că „s-a unit cu ciocoii". Tot ei cereau un vot discriminatoriu, adică cine nu era „nici boier, nici ciocoi", să voteze cu ei[12].

În atmosfera în care lupta de idei dobândea forma unei înfruntări înverșunate între boieri și ciocoi, adică moșieri și țărani, multe localități erau în stare de frământare. PP debita, prin materiale de propagandă, calomnii, minciuni și exagerări împotriva lui Ion Mihalache. I se deforma ideologia politică, înfățișat, apoi, ca avid de putere. În Moldova, Ion Mihalache era proiectat ca vândut „jidanilor" și pe deasupra, devenit „mare bogătaș" prin înfruptarea din bugetul statului[13]. Într-o asemenea atmosferă tensionată, cu deosebire în unele orașe - ca la Brăila, de pildă - Mihalache era atacat cu pietre și scaune de fier[14]. La numeroasele nedreptăți și violențe, el nu răspundea prin incitarea țăranilor la rezistență[15], conștient că în acel mod ar fi perturbat legalitatea pe care voia s-o impună ca practică guvernamentală.

Prin presiunea guvernului și a prefecților locali, Averescu reușea să-și constituie un parlament fidel câștigând 42% din voturi. Față de anul precedent, când alegerile fuseseră cu desăvârșire libere, el reintroducea în viața politică sistemul ingerințelor din România votului cenzitar, alterând substanțial o democrație pe cale de constituire. Tocmai împotriva unui asemenea sistem protesta hotărât Mihalache, dezvăluind, pe bază de date concrete - cu ocazia validării Corpurilor legiuitoare - o seamă de ilegalități și represiuni. Împiedicat să-și ducă la capăt protestul de noii parlamentari, el îi calificase drept „o armată de cazaci politici care ascultă de ordin"[16]. C. Argetoianu, ministrul de Justiție în timpul alegerilor, transferat între timp la Interne, îl combătea cu cinism, susținând că va proceda identic și în alte ocazii, spre a diminua mai mult ponderea țărăniștilor. Mihalache nu se arăta descumpănit, afirmându-și crezul într-o guvernare legală și civilizată. Dacă însă nu se va ajunge la aceasta, atunci „vom împărți noi moșiile ciocoilor"[17].

Consacrat prin alegeri în bună măsură măsluite, guvernul Averescu este neîndoielnic un substitut liberal, o forță politică de acoperire a PNL, reprezentând „ariergărzile clasei conducătoare care se prăbușește" - cum bine îl califica Mihalache -, al cărui scop consta în împiedicarea unei reforme agrare radicale. PP, care întruchipa guvernarea menționată, se baza exclusiv pe popularitatea unui general dobândită în timpul războiului, fără o legătură intrinsecă

cu masele ţărăneşti[18]. Privind banca ministerială, Mihalache vedea în jurul lui Averescu politicieni ca Argetoianu, Const. Garoflid, Take Ionescu, Dimitrie Greceanu, fiind îndreptăţit să califice PP drept o formaţiune neoconservatoare[19].

Averescu, în răstimpul 13 martie 1920 - 16 decembrie 1921 - cât a deţinut puterea - în afară de soluţionarea unor chestiuni curente, ca ordinea internă, de pildă, are meritul de a fi spulberat orice tendinţă autonomistă, fie ea cât de mică, în provinciile unite. Sub acest raport, la 26 martie 1920, Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului Dirigent, îşi exprima satisfacţia că guvernul intenţiona să blocheze „separatismele provinciale" atât de dăunătoare unităţii sufleteşti a României întregite. Unificarea administrativă încă nu trebuia bruscată, cu atât mai mult cu cât Transilvania se alăturase patriei-mamă fără nici o condiţie[20].

Reforma agrară concretizată printr-o lege specială tocmai la 17 iulie 1921, îl aducea pe Mihalache în conflict cu parlamentul averescan. Liderul ţărănist, prin ideile lui, îşi ridică împotrivă reprezentanţii liberalilor şi foştilor conservatori, aceştia din urmă raliaţi acum în jurul primilor. Căci anvergura dobândită de acea mare problemă socială - similară în anumite privinţe cu aceea din momentul epocal 1864 - avea ca esenţă nu atât exproprierea latifundiilor acceptată de toate forţele politice. Se înfruntau contradictoriu două concepţii. Aceea liberală, cu limitele stabilite constituţional în 1917, şi aceea ţărănistă susţinută de Ion Mihalache şi de foştii aliaţi din Blocul Democratic, care pretindea a se depăşi în mare măsură acel cadru.

Încă de la 26 martie 1920, Ion Mihalache ataca pe Averescu pentru că trădase idealurile de dreptate socială, pe ţăranii de pe front, cărora le spusese atunci, în 1917, că legiferarea reformelor fusese impusă de teama impactului revoluţiei ruse şi de insistenţa regelui. Aliindu-se cu „boierii", generalul se ghida acum după acele reglementări, omiţând faptul că ele nu mai puteau să aibă valoare într-un parlament al votului universal. În plus, era chiar o datorie patriotică a politicienilor care, legiuind în condiţii privilegiate, să fie „largi la suflet" lăsând drum liber revendicărilor venite din „straturile cele mai adânci ale ţării". Să se facă o lege concordantă cu „vremurile de azi"[21].

Din dorinţa unei abordări tranşante a acelei mari contradicţii sociale, mai ales că parlamentarii averscani încercau să estompeze realităţile, înfăţişând un tablou relativ idilic al relaţiilor agrare, Ion Mihalache făcea incursiuni amănunţite în istoria acestora. Ca şi în alte rânduri, în articole publicistice, studii sociologice sau discursuri politice, în intervenţiile lui oratorice făcea un adevărat rechizitoriu împotriva partidelor liberal şi conservator. Acestea - cum mai spusese şi în alte dăţi - aveau aceeaşi bază socială, liberalii

remarcându-se prin formularea unor principii frumoase, care însă nu se aplicau. De aici concluzia că vechile partide reprezentau în general interese de clasă. Din această optică conchidea că întreaga guvernare a României „n-a dus la altceva decât la satisfacerea intereselor clasei stăpânitoare în dauna clasei celei mai numeroase, care este țărănimea“[22]. Chiar industrializarea liberală se făcuse prin banii contribuabililor, furnizați la bugetul de stat. Deși existase o întreagă legislație democratică, clasa suprapusă o aplicase diferit. Însăși Constituția din 1866, dacă pentru aceeași clasă era o haină „foarte largă“, pentru țărani - când ajungea în mâna lor - devenea un act subversiv, era confiscată. Constituția pentru ei era în „teaca“ dorobanțului și a jandarmului[23].

Mihalache proiectează în același parlament imaginea reală a unei lupte acerbe pentru pământ între țărani și boieri, fără a omite că rândurile acestora cuprinseseră și oameni care se identificaseră cu aceleași idealuri, implicit cu masele țărănești[24]. Nu putea uita însă reacționarismul unora dintre boierii cu funcții decisive; în momente istorice cheie, denunțați de Dinicu Golescu sau de contele rus Pavel Kiseleff, în anii 30 ai secolului trecut[25]. La 1848, fii de boieri, inspirați de ideologia occidentală, promovaseră ideea împroprietăririi țăranilor. Cei mai mulți boieri însă, în obtuzitatea lor, o blocaseră în Comisia proprietății. Pentru Divanurile ad-hoc francezul Thouvenel ceruse o reprezentare a țăranilor. Boierii fuseseră constrânși să-i aibă ca parteneri. Deși s-au dovedit patrioți votând unirea, au fost reacționari respingând revendicările țăranilor. Ca atare, ideea emancipării acestora nu venise de la boieri, ci de la puterile europene[26]. Dar aceștia dorind a soluționa problema agrară în funcție de propriile lor interese, siliseră pe Cuza și Kogălniceanu să recurgă la lovitura de stat spre a crea o proprietate mică țărănească. Și pentru că aceasta fusese insuficientă încă de la constituirea ei, același conflict dintre boieri și țărani se perpetuase pe tot parcursul finelui secolului trecut, încât în loc de a se atenua, se înăsprea inclusiv prin legea tocmelilor agricole. De aici răscoale violente și tragice din 1888 și 1907, care demonstrau că contradicția socială dintre boieri și țărani - tratată cu paleative - rămăsese nesoluționată. Ea se cronicizase și agravase până în acele momente, prin tot felul de promisiuni neonorate de clasa politică conducătoare[27].

Era o critică aspră dar dreaptă cu privire la atitudinea partidelor politice care se identificaseră în mare măsură cu moșierimea, fără să se plaseze pe o poziție de echitate și de echilibru social. Țărănimea, lipsită de reprezentare politică adecvată, nici chiar prin răscoalele ei atât de frecvente, nu reușise să impună o redistribuire mai echitabilă a pământului agricol deținut de moșierime în mare

proporţie. Decenii în şir, latifundiile fuseseră exploatate în mod cămătăresc şi devastator pentru gospodăria ţărănească.

Acest tablou sumbru al relaţiilor dintre cei doi poli sociali mai fusese zugrăvit de Mihalache şi în alte ocazii, dar niciodată sub cupola parlamentului României. Este ceea ce-l făcea pe N. Iorga să consemneze elogios la 28 iulie 1920: „Azi a vorbit foarte frumos Mihalache“[28], care avusese „un foarte mare succes cu o expunere bogată, în care s-a dovedit om învăţat pe altă cale decât a diplomelor şcolare“[29].

În acele momente de încordate lupte politice din parlamentul averescan, Ion Mihalache devenise cel mai temut adversar al partidelor guvernamentale. Liberalii mai ales, a căror politică agrară o înfăptuia PP, îi deformau ideile[30]. Încă înainte de război, îi sesizaseră calităţile de om politic, dar pentru că el le respinsese ofertele de a fi unul din liderii lor marcanţi, le devenise un adversar implacabil. Îl combătuseră energic începând din anii premergători ai luptei pentru reforme, până în clipa când, prin proiectul lui agrar se încumeta să surpe o paternitate pe care liberalii şi-o arogau cu atâta mândrie. În plus, Mihalache era un spin în ochii liberalilor, de unde un şir de persecuţii la care fusese supus şi pentru îndrăzneala lui de a fi încercat detronarea lui Dinu Brătianu de pe piedestalul colegiului III Muscel, fieful lui electoral. Din aceste motive, în acele momente ale luptei parlamentare, Mihalache era atacat de liberali şi de adversari prin mijloace variate, inclusiv prin presă. Pentru a-şi atinge un asemenea scop, ei cheltuiau - cum liderul ţărăniştii declara în Cameră, la 24 februarie 1921, - „zeci de mii de lei şi numai să înjosească persoana mea“[31].

Fiind o prezenţă activă în Camera Deputaţilor, era tratat cu ostilitate şi deseori ironizat cu aroganţă de însuşi preşedintele Duiliu Zamfirescu, iritat că un simplu învăţător rostea aforisme în limba germană şi, mai mult, dădea lecţii politice unor parlamentari cu diplome universitare. Îi erau deseori întrerupte alocuţiunile atât de docte, iar în cazul protestelor lui sau al unor intervenţii intempestive, era uneori eliminat pentru câteva şedinţe, ca un simplu şcolar[32]. Era o formă de umilire a acestui învăţător care, sub modestia meseriei lui şi a îmbrăcămintei ţărăneşti, se ascundea un mare orator şi om politic. De aceea, trebuia înjosit că n-ar sluji scopuri naţionale, ci unele străine. Era, astfel, proiectat în opinia publică drept bolşevic şi revoluţionar[33]. Evident, o interpretare deformată şi tendenţioasă în cele mai multe cazuri, a ideologiei ţărăniste. O asemenea etichetare, similară cu o culpă, fusese aruncată de liberali chiar asupra unei provincii întregi, Basarabia. Şi asta pentru faptul că dincolo de Prut - cum semnala în aceeaşi Cameră averescană, Ion Inculeţ - ţăranii se plasau pe poziţii sociale mai radicale, fără însă a fi comunişti, căci dacă ar fi simţit astfel, nu s-ar fi unit

cu România[34]. Pentru mulţi politicieni de la Bucureşti aparţinând vechilor partide, bolşevismul era, în fapt, o formă de blamare a radicalismului social. Liberalii, dar şi alţi detractori ai lui Mihalache uitau că antecesorii lor de la 1848 pentru programul de emancipare şi împroprietărire a ţărănimii fuseseră declaraţi comunişti. Chiar Cuza şi Kogălniceanu - cum amintea Mihalache în Cameră, respingând calificativul de bolşevic - suferiseră atacurile altor forţe reacţionare în acelaşi mod, ca anarhişti sau socialişti[35].

Dat fiind că împotriva lui şi a propriului partid se purta un război ideologic nu numai pentru a-i justifica îndepărtarea de la cârmă, ci şi pentru a-i diminua influenţa în societate, Mihalache se lansă într-o serie de consideraţii teoretice. Camera deputaţilor o transforma într-un fel de Academie în care îşi dezvăluia o faţetă neaşteptată, aceea de mare doctrinar şi excelent orator. Căci era pus în situaţia de a demonstra că partidul lui, deşi alcătuit pe baze de clasă, avea un profund fond democratic, fără vreo contingenţă ideologică cu socialiştii sau bolşevicii. În această privinţă, invoca teoriile lui Marx, Engels, Lenin şi Kautsky de pe poziţii critice[36]. Astfel, teoreticianul Mihalache clasifică o serie de concepte ale partidului lui, cărora, pentru politicienii pragmatici şi neînclinaţi spre filosofie, le dădea înţelesul adecvat. Elucida noţiunea de clasă socială, care pentru mulţi nu avea decât semnificaţie marxistă, căci în general, politica lor părea a nu face disocieri dintr-o asemenea perspectivă, pretinzând că guvernarea se realiza în mod exclusiv pe baza armoniei sociale. Şi totuşi, o împărţire într-un asemenea sens fusese efectuată chiar la statuarea Constituţiei din 1866, când drepturile electorale erau repartizate pe trei colegii: I moşieri, II burghezie şi III ţărani, primele două clase dezavantajând pe ultima.

Existau - afirma Mihalache - clase sociale cu interese şi aspiraţii diferite, ale căror revendicări intrau adesea în conflict excluzând-se reciproc când nu era găsită o formulă reală de a le armoniza, mai cu seamă de a promova pe plan politic interesele celor năpăstuiţi, cum se întâmplase în România în ultima jumătate de secol[37]. Din aceste motive, a arăta că ţărănimea era nedreptăţită nu însemna că interesele ei erau privite pe baza luptei de clasă, cum Mihalache era acuzat, printre alţii, de Anibal Teodorescu. Însuşi N. Iorga, într-o replică dată acestuia din urmă, susţinuse că „Luptele de clasă, în elementul lor material, sunt fireşti şi, oricât le-ar contesta cineva, nu va ajunge niciodată să le înlăture". Mai presus de orice, era moral „să lupţi pentru drepturile clasei nedreptăţite a unui popor, dar să nu uiţi că peste materialitatea lor învălmăşită se ridică larg bolta morală a unităţii sufleteşti a unui neam întreg"[38].

Era ţărănimea o clasă socială? Deşi socialiştii îi respingeau o atare clasificare sociologică, Mihalache o privea în ansamblu prin

prisma vieții ei materiale și spirituale, a rolului economic, social și politic jucat în stat. O numea ca atare spre a o deosebi de industriași și comercianți care alcătuiau categorii de interese distincte sau de marii proprietari latifundiari, aceștia constituiți decenii în șir drept clasă stăpânitoare[39].

Dacă existau clase sociale, era oare legitimă organizarea politică pe asemenea baze? Mihalache combătea pe adversarii lui liberali și averescani demonstrând că ei doar formal se proclamau partide de armonie, chiar și în acele împrejurări postbelice. Acea „cazanie" a armoniei claselor sociale fusese predicată și practicată o jumătate de secol, răstimp în care cei bogați s-au întărit pe seama celor săraci. „Cântecul" armoniei nu putuse dărâma „zidurile" dintre clase. Era legitim deci partidul care-și fixa centrul de greutate pe țărănime[40]?

Dar partidul lui nu era al unei armonii de fațadă, ca în trecut. Luând drept model pe marele boier Dinicu Golescu care fusese printre primii ce afirmase existența unei adversități dintre boieri și țărani, el recunoștea nu numai contradicțiile sociale, ci și antagonismul de clasă. Dar, când dezvăluia acele realități, nu vorbea cu ură sau cu resentiment de clasă. Având suflet de „clăcaș, în sângele căruia clocotește nedreptatea de veacuri", se considera împovărat de o mare răspundere, anume să scoată țărănimea din despuierea materială și culturală ținută într-o atare situație de toate partidele politice și de întreaga clasă dominantă. Era constrâns deci să acționeze aprig împotriva acestora, chiar de pe pozițiile luptei de clasă, dar într-un sens opus socialiștilor și comuniștilor. Căci PȚ, vorbind în numele unei clase sociale nedreptățite, nu tindea a antagoniza societatea, ci a repara un „dezechilibru" care păgubește sănătatea statului. Partidul lui, deci, urmărea „o restatornicire a echilibrului social" prin a da țărănimii, prin ea însăși, rolul care i se cuvine în țară și în conducerea ei politică, în măsura numărului și a jertfelor ei făcute îndeosebi în timpul războiului[41]. Și deși vorbea în numele a 80% din populație, avea drept scop nu lichidarea bazelor democratice ale societății, ci numai zdrobirea oligarhiei și ciocoimii. Dar nu pe cale revoluționară, ci prin parlament conceput ca „regulatorul legal și la lumina zilei" al conflictelor sociale. Nu era vorba de o redistribuire de funcții politico-administrative, ci de lichidarea parazitismului claselor suprapuse prin determinarea lor de a-și asuma o funcție economică activă[42].

Mihalache pretinde interpretarea corectă a ideologiei partidului lui. Bun cunoscător al doctrinei marxiste și al ipostazelor ei în diferite țări, demonstrează că doar unele aparențe puteau apropia pe țărăniști de socialiști. Ca și aceștia din urmă, ei erau un partid al maselor populare, interesați ca și primii în „dărâmarea oligarhiei

politice". Dar chiar în acest caz, deosebirile erau esenţiale. Căci PŢ intenţiona să lovească rădăcinile vechiului sistem social-politic: marea proprietate latifundiară şi financiară, tradiţii şi moravuri bizantine, clasa electorală parazitară[43] etc.

Ţărăniştii - recunoştea el - învăţaseră de la socialişti că „mântuirea" unei clase nu putea fi decât opera ei însăşi. Se constituiseră astfel ca un partid distinct, dar nu să provoace un război civil împotriva altor clase, ci pentru a restaura un echilibru între diferite interese. Preciza că se folosea de „lupta de clasă" până când erau lichidate marile contraste social-agrare[44].

Partidul însă nu era exclusivist alcătuit numai din rurali umili, ci era deschis către toate categoriile sociale, cu deosebire intelectuală, cu condiţia de a nu fi legaţi de tradiţii oligarhice şi bizantine. Nu era deci un partid exclusivist de clasă, căci considera legitimă participarea la viaţa politică şi a celorlalte straturi sociale: industriaşi, comercianţi etc. Nu avea nici pretenţia de a fi singurul partid de guvernământ, întrucât credea că toate grupările politice ce se vor sprijini nu atât pe program, cât mai ales pe clasele sociale vor avea reprezentare parlamentară, încât cel mai democratic şi constituţional program va fi acela ce va reflecta compoziţia „claselor sociale ale naţiunii". Or, socialiştii ce urmăreau? Lichidarea bazelor economico-sociale pluraliste şi întemeierea unei societăţi bazată pe o singură clasă care, în ultimă instanţă, instaura o dictatură[45].

Între ţărănişti şi socialişti - mai afirma el - erau contradicţii ireconciliabile. Socialismul nu numai că aducea ceva exotic, dar nu se mai împăca cu natura sufletească a ţăranului şi agricultorului, şi mai ales cu nevoile acestuia. Îndeosebi „osia căruţei noastre ţărăneşti nu se potriveşte pe roata socialismului". Din cauza stăpânirii individuale asupra pământului, ţărănimea era imună la socialism. În plus, simplificând fenomenele şi tinzând spre proletarizarea întregii societăţi, socialiştii intrau în conflict inclusiv cu ţăranii cei mai săraci. Chiar şi aceştia, în loc de a fi atraşi de socialism, erau legaţi de proprietatea individuală ca de un magnet[46].

Scopul ţărănismului - declara răspicat Mihalache - constă în instaurarea unei democraţii rurale, o doctrină politică antinomică socialiştilor. Fiind monarhici, iar nu republicani, democraţia ţărănistă se baza pe valorile tradiţionale ale naţiunii, iar nu pe modele revoluţionare internaţionale. Aceeaşi democraţie se va inspira din valorile Occidentului, altoite pe structurile autohtone[47]. PŢ care îşi propunea asemenea obiective era de tendinţă conservatoare, o denumire care în acele momente nu şi-o asuma din cauza semnificaţiei termenului, compromis de politicienii din trecut.

Prin lupta lui dârză pentru o reformă agrară democratică, Mihalache îşi atrăgea sprijinul opoziţiei din Camera deputaţilor, numită Federaţia democraţiei sociale sau Blocul naţional-social.

Erau desemnaţi astfel foştii aliaţi politici din guvernul Vaida. În numeroasele sale intervenţii oratorice, el vorbea de identitatea de vederi dintre ţărăniştii din vechiul Regat şi grupările similare din Basarabia şi Transilvania. Menţiona, de asemenea, un sprijin şi din partea PNR, Vaida însuşi confirmându-l[48]. Iorga îi susţinea discursurile, blamând majoritatea parlamentară care-l întrerupea şi chiar insulta. Mihalache îl numea pe liderul PND nu numai „dascălul politic al ţărănimii", ci şi „mare fruntaş" printre conducătorii naţiunii. Şeful ţărănist, în acel context al luptei parlamentare, invocând regruparea partidelor „oligarhice", pentru contracararea slăbiciunii partidelor democratice sociale, preconiza întărirea lor printr-o fuziune. Pentru realizarea acesteia era dispus să se pună sub conducerea unui lider mai „capabil"[49].

Cu un atare sprijin politic, la 5 iulie 1920, afirma necesitatea ca parlamentul să procedeze cât mai rapid la rezolvarea problemei agrare pentru că ţărănimea era în aşteptare şi frământare, dorind pământ, izlazuri şi păduri comunale. În numele Opoziţiei naţional-sociale, prezenta din iniţiativă parlamentară proiectul lui de lege din primele zile ale lui martie 1920, motiv care condusese la căderea guvernului Vaida. O asemenea reformă era pentru el marele proces istoric dintre ţărani şi latifundiari. El se derula de data aceasta în prezenţa ambelor părţi, ţărănimea având un partid propriu şi aliaţi de nădejde. Mântuirea depindea acum şi de ea, nu numai de „indivizi apostoli", ca odiniară M. Kogălniceanu[50].

Intenţia lui prin acel proiect era de a da clasei conducătoare „lovitura de graţie", dezrădăcinând-o din parazitismul economic. Urmărea o expropriere radicală, cum se făcuse în Transilvania şi Basarabia, căci ţăranii din vechiul Regat aveau nevoie nu numai de pământ pentru agricultură, ci şi de izlaz şi pădure[51].

Atacând proiectul guvernamental susţinut de ministrul C. Garoflid[52], un fost conservator care apăra, acum, platforma liberală din 1917, Mihalache limita marea proprietate la 100 ha, cu condiţia de a fi cultivată pe cont propriu. Tindea, astfel, ca pământul să nu mai poată fi socotit o rentă din care să trăiască o clasă parazitară. Invoca în acest sens şi exemplul Cehoslovaciei şi, parţial, al Poloniei[53]. Preconiza menţinerea unor moşii mai mari numai dacă făcuseră investiţii de capital şi erau ferme autentice[54].

Depunând acel proiect de lege, Mihalache era calificat drept demagog atât de deputaţii guvernamentali, cât şi de Averescu[55]. Era o denigrare dureroasă, mai ales când era rostită de un general care îi cunoştea bine intenţiile şi căruia îi oferise cu generozitate chiar conducerea propriului partid. Avea, totuşi, satisfacţia că eforturile lui erau bine înţelese într-o parte a opiniei publice, de unde primea elogii, uneori chiar versificate[56].

Mihalache lega împroprietărirea ţăranilor de măsuri speciale

pentru dezvoltarea cooperației. Căci - potrivit lui - de la reforma lui Cuza și Kogălniceanu, până în acel moment, ea fusese construcția economică cea mai importantă și mai solidă. Prin intermediul ei, o parte a țărănimii, prin băncile populare, scăpase într-o anumită măsură de creditul cămătăresc, inclusiv de specula intermediarilor comerciali. Dar procesul acesta trebuia consolidat îndeosebi în sfera producției agricole țărănești. Se impunea, astfel, o legislație specifică care să organizeze creditul țărănesc, menit a fi folosit pentru ameliorări funciare, asigurări, învățământ tehnic, activități culturale[57] etc. Prin cooperație, mica proprietate putea să tragă avantajele productive ale marii culturi. Nu trebuia privită cu suspiciune, căci nu era nici socialistă, nici importată din alte state, ci impusă de necesități. Evoca din nou rolul lui Spiru Haret care, prin preoți și învățători, impulsionase un proces pornit spontan chiar de la baza societății românești[58].

Dar cooperația, spre a-și îndeplini marele ei rol, trebuia debarasată de orice influență politică, încât să nu se admită - cum se întâmplase în trecut - subordonarea fie de guvern, fie de partidele politice. Să fie lăsată să se dezvolte prin forțele ei proprii, de unde ideea autonomiei Casei centrale a băncilor populare. Averescu însă părea înclinat să-i stopeze evoluția. Profita de unele nereguli de la federațiile din Olt și Topoloveni - cunoscute deja de Mihalache pe timpul când fusese ministru, pe care le voise soluționate de Parchet -, pentru a lovi în rețeaua de cooperative întinsă în mai multe județe. Susținând măsuri aspre de asanare morală și financiară, acolo unde surveniseră iregularități, Mihalache cerea să nu se facă confuzie „între spiritul adevărat de cooperative cu tendințele sale curate și între ceea ce se datorește intervențiunii politicianismului din afară“[59].

Pornind de la unele neîmpliniri ale legii agrare din 1864, el propune măsuri de concentrare și sistematizare a satelor, reactivând o idee a lui C. Dobrescu-Argeș despre necesitatea unor „comune mari, comune model“[60]. Era un moment propice atunci - ca și pentru atribuirea unor loturi de 5 ha pentru biserici, dorite mici ferme - de a se croi o nouă înfățișare satului românesc, căci se preconizau deplasări masive de locuitori pe diverse moșii expropriate și slab populate. Urmau să survină adevărate colonizări, Mihalache propunând loturi de 15-25 ha și înlesniri bănești pentru construirea de locuințe model și procurarea de inventar agricol. În acel mod, prisosul de populație, în loc de a emigra în SUA, va popula câmpiile țării[61].

Complementul indispensabil al comunei era autonomia ei administrativă. O concepea ca „un fel de republică condusă absolut liber de reprezentanții ei“. Deciziile îi aparțineau în întregime, atât adoptarea impozitelor și dărilor, cât și utilizarea acestora[62]. Comuna

era datoare să dezvolte o acțiune culturală în rândul țărănimii, consolidându-i virtuțile fizice și morale[63].

Propunându-și o acțiune hotărâtă pentru „purificarea“ moravurilor și a atmosferei politice din țară, inclusiv printr-o lege de control a averilor funcționarilor și a îmbogățiților din timpul războiului[64], Mihalache încerca mari deziluzii în primăvara și vara anului 1921. Legea agrară a guvernului Averescu era gata, fără a-i reflecta amendamentele propuse. În județe însă, moșieri și oameni ai acestora recurseseră la ilegalități spre a-și salva anumite proprietăți de la expropriere. În această privință, din Racovița, județul Muscel, primise o relatare potrivit căreia proprietarii nu dădeau țăranilor pământul cuvenit, uitând că aveau „o datorie sfântă“ de îndeplinit față de jertfele lor din timpul războiului[65].

Impulsionat, astfel, de seria de nereguli din vechiul Regat, ca și în alte rânduri, blamând politicianismul și bizantismul partidelor guvernamentale și al moșierimii, la 25 mai 1921 Mihalache ataca pe însuși C. Garoflid, ministrul Agriculturii și Domeniilor care, ca mare moșier, își înstrăinase între timp o parte din proprietate, spre a o slava de expropriere. Era, de altfel, o practică extinsă la scară mare pe care o voia contracarată. Indiferent de acele vânzări sau redistribuiri deghizate de terenuri din marea proprietate, el propusese ca soarta ei să se decidă în funcția de situația juridică de dinainte de 15 august 1916. Acel procedeu fusese uitlizat de „oligarhie“ după preluarea puterii de către Averescu, întrucât se speriase de proiectul lui. Părțile de moșie vândute și sustrase astfel de la expropriere ajunseseră în mâinile cămătarilor și îmbogățiților de război. Să se confiște deci acele pământuri cumpărate cu bani câștigați prin speculă de război[66]. Era o pretenție dreaptă, dar vocea lui răsuna în pustiu.

NOTE

1. Al. Marghiloman, *Note politice*, III, p. 357.
2. „DAD“, nr. 32 din 4 august 1920, p. 551.
3. *Ibidem*, nr. 19 din 11 decembrie 1923, p. 259.
4. *Ibidem*, nr. 62 din 31 martie 1920, p. 1095.
5. *Ibidem*, nr. 32 din 4 august 1920, p. 548-549, 555.
6. Ibiden, nr. 62 din 31 martie 1920, p. 1096.
7. ANB, Fond Mihalache, dos. 59, f. 19.
8. *Ibidem*, dos. 40, f. 10.
9. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 37-38.
10. „Patria“ din 30 aprilie 1920; I. Maniu, *Testament moral-politic*, p. 40.
11. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 38.
12. ANB, Fond Mihalache, dos. 1, f. 59-60.

13. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 230-231.
14. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 38.
15. „DAD", nr. 9 din 2 iulie 1920, p. 142.
16. *Ibidem*, nr. 5 din 27 iunie 1920.
17. *Ibidem*, nr. 9 din 2 iulie 1920, p. 154.
18. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 175.
19. *Ibidem*, p. 148-150, 173.
20. „DAD", nr. 62 din 31 martie 1920, p. 1089, 1093.
21. *Ibidem*, nr. 62 din 31 martie 1920, p. 1091-1092.
22. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 177, 192.
23. „DAD", nr. 104 din 17 iulie 1921, p. 2697; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 187.
24. „DAD", nr. 32 din 4 august 1920, p. 548.
25. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 178-179, 182.
26. *Ibidem*, p. 183-186.
27. „DAD", nr. 62 din 31 martie 1920, f. 1092; nr. 32 din 4 august 1920, p. 558-561.
28. N. Iorga, *Scrisori către Catinca*, București, 1991, p. 206.
29. Idem, *Memorii*, III, București, [1932], p. 49.
30. „Viitorul" din 20 mai 1921.
31. „DAD", nr. 45 din 27 februarie 1921, p. 914-915.
32. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 22.
33. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 197, 216; „DAD", nr. 61 din 27 martie 1920, p. 1085.
34. „DAD", nr. 55 din 11 martie 1921, p. 1092.
35. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 185.
36. *Ibidem*, p. 206.
37. *Ibidem*, nr. 32 din 4 august 1920, p. 555-556.
38. *Ibidem*, nr. 110 din 25 iunie 1921, p. 2789, 2797.
39. *Ibidem*, nr. 32 din 4 august 1920, p. 562.
40. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 176-177.
40. *Ibidem*, p. 176-179, 193, 196, 200-201, 215.
42. „DAD", nr. 110 din 25 iunie 1921, p. 2789.
43. *Ibidem*, nr. 32 din 4 august 1920, p. 566; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 210-211.
44. „DAD", nr. 32 din 4 august 1920, p. 562; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 202.
45. *Ion Mihalache în fața isotiriei*, p. 208-210; „DAD", nr. 32 din 4 august 1920, p. 562-565.
46. „DAD", nr. 32 din 4 august 1920, p. 562.
47. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 218.
48. „DAD", nr. 62 din 31 martie 1920, p. 1090; nr. 14 din 8 iulie 1920, p. 221-223; nr. 32 din 4 august 1920, p. 567.
49. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 213, 220-223.
50. „DAD"; nr. 14 din 8 iulie 1920, p. 221-223; nr. 117 din 5 iulie 1921, p. 2948.
51. *Ibidem*, nr. 62 din 31 martie 1920, p. 1093-1094.

52. *Ibidem*, nr. 32 din 4 august 1920, p. 151–152.
53. *Ibidem*, nr. 100 din 12 iunie 1921, p. 2594; nr. 117 din 5 iulie 1921, p. 2960.
54. *Ibidem*, nr. 32 din 4 august 1920, p. 564; nr. 100 din 12 iunie 1921, p. 2594.
55. *Ibidem*, nr. 14 din 8 iulie 1920, p. 224.
56. ANB, Fond Mihalache, dos. 40, f. 9–10.
57. „DAD“, nr. 13 din 7 iulie 1920, p. 198; nr. 32 din 4 august 1920, p. 565.
58. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 208.
59. „DAD“, nr. 13 din 7 iulie 1920, p. 197–199.
60. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 198.
61. „DAD“, nr. 32 din 4 august 1920, p. 565.
62. *Ibidem*, p. 554.
63. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 213–214.
64. *Ibidem*, p. 216–217; ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 66.
65. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 26–28, 198.
66. „DAD“, nr. 100 din 12 iunie 1921, p. 2588–2589.

VIII
Cooperatism și capitalism

În timpul vacanței parlamentare, Mihalache se dedică mai energic consolidării PȚ din vechiul Regat tinzând spre fuziune atât cu gruparea similară a dr. N. Lupu, cât mai ales cu basarabenii. Contactându-l pe Pan. Halippa, cu care își găsea tot mai multe afinități, îi arăta că în fața liberalilor care se pretau la intrigi spre a sparge blocul țărănesc din parlament, se impunea fuziunea. Făcându-i o atare propunere, el ataca aspru „oligarhia vechiului Regat în care mișcă sângele pestriț de la Bizanț și trăiește un suflet meschin, incapabil de a înțelege viața nouă, dar care are meșteșuguri drăcești, bani mulți și influență în înaltele cercuri", adică la Palat. „Ciocoimea" nu putea fi îngenuncheată decât de un partid unitar țărănesc la scara întregii Românii Mari[1]. În același sens, Comitetul executiv și grupul parlamentar PȚ din vechiul Regat propuneau președintelui grupului similar basarabean condus de Ion Inculeț să se constituie o Comisie mixtă pentru redactarea unui program unificat[2].

Rezultatul unor atari eforturi era absorbirea fracțiunii lui N. Lupu la 17–18 iulie, dar și intrarea a 11 deputați basarabeni în partidul lui Mihalache în frunte cu Constantin Stere[3], dar fără Inculeț.

Personalitate politică extrem de controversată pentru atitudinea lui din timpul primului război mondial, Stere avusese un rol important în unirea Basarabiei cu România. Dincolo de Prut avea o influență politică hotărâtoare. Mihalache, tocmai pentru evoluția lui spre țărănism, în pofida unor rezerve față de conduita din timpul războiului, exprimată ca atare chiar atunci, găsea numeroase puncte de tangență cu acesta. Era motivul pentru care, în martie 1921, în timp ce Camera averescană voia să-l excludă din mijlocul ei pentru germanofilism, el îl apăra pentru că nu exista o bază juridică în acest sens. Era nedreaptă atitudinea de ostracizare a lui Stere, căci pe când cei mai numeroși oameni politici susțineau – alături de Carol I – o alianță cu Puterile Centrale, iar în interior reprimau democrația, el „sângera în temnițele din Rusia" pentru Basarabia. Chiar în acele momente îi atrăgea atenția lui Averescu

că dacă germanofilismul lui Stere era blamat, alţii vinovaţi de aceeaşi culpă erau miniştri[4].

În vara lui 1921, pregătind convocarea unui congres de unificare, prin directive speciale, Mihalache declanşase în vechiul Regat o autentică acţiune de întărire şi dezvoltare a unor organizaţii locale[5]. În judeţul Râmnicu Sărat şi Gorj, ţărăniştii care coabitaseră cu naţionaliştii lui N. Iorga, se despărţeau de acesta. Separarea organizatorică, cu deosebire în primul judeţ, fusese stimulată şi de adeziunea lui C. Stere la partidul lui Mihalache, care dobândea un prestigiu mai mare printre „notabilităţi". Tot astfel, în Argeş, se întăreau structurile ţărăniste acolo unde erau slabe, printr-o acţiune dusă de echipe speciale. Se preconiza ca, în acelaşi gen, să se precedeze şi în Transilvania[6]. Aici, în octombrie 1921, se înfiinţase un Comitet executiv compus din Gheorghe Bogdan-Duică, Gheorghe Giuglea şi Sabin Oprean[7].

Întărirea organizaţiilor locale se baza pe difuzarea unor materiale de propagandă: manifeste, statute, broşuri, ziare etc., prin care se expunea ideologia partidului. Atacându-se partidele guvernamentale, averescanii şi liberalii, se blamau fanariotismul şi ciocoismul, în antiteză cu spiritul „ţărănesc" prin care se vor elibera satele din „ghiarele" şi de sub „jugul" ciocoilor[8]. La Racoviţa, Muscel, Matache Ionescu citea ziare ţăranilor analfabeţi, cărora le vorbea despre lupta lui Mihalache pentru drepturile lor. Cu faţa „palidă de munca zilei şi arşiţa soarelui", ţăranii se înveseleau „de bucurie".

În diferite locuri, se făceau informări despre preconizatul Congres de unificare, relevându-se importanţa lui la scară naţională. În Argeş, se cerea fiecărui sat să-şi desemneze câte un delegat, pentru acea reuniune. În Dâmboviţa, în acelaşi scop, lui Mihalache i se trimitea o listă cu numele membrilor Comitetului judeţean compus din 9 persoane, cu predominanţa învăţătorilor şi preoţilor[9].

În timpul campaniei politice premergătoare Congresului, în Argeş, lui Mihalache i se sugera ca parlamentarii ţărănişti să demisioneze provocând, dacă nu alegeri generale, cel puţin unele parţiale. Într-o atare împrejurare, ţărăniştii să-şi pună candidaţi atât în vechiul Regat, cât şi în Transilvania, desemnând oameni energici şi curajoşi. Şi atari propuneri nu erau întâmplătoare, căci spre toamnă, după ce adoptase legea agrară potrivit vederilor lor, liberalii pretindeau ca averescanii să le cedeze puterea. În acest sens, în judeţul Argeş, ei atacau „ticăloşiile" guvernării averscane, asociată chipurile în acele momente cu ţărăniştii[10].

Avea vreo bază o atare aserţiune? Că liberalii voiau să preia puterea este o certitudine. Încă din toamna lui 1921, degajându-se de Averescu care considera deopotrivă cu ei că, prin legea din iulie, chestiunea agrară fusese rezolvată, liberalii îşi căutau un aliat în Transilavania[11]. Voiau ca în acest mod să-şi extindă influenţa

prin partidul lui Iuliu Maniu, stopând astfel colaborarea acestuia cu Mihalache și marginalizând pe țărăniști. La 16 noiembrie, Sever Dan, secretarul general al PNR, pornind de la hotărârea lui Mihalache de a boicota parlamentul averescan, îl întreba: „În schimb, dacă ți se fac oferte serioase de colaborare la guvern, și veți primi măcar 3 portofolii importante, primiți? Vom căuta să vă urmăm". Condiția era de a se realiza o colaborare pe baza unui „program de acțiune imediat realizabil, după care să urmeze dizolvarea Camerelor, cel mai târziu la începutul primăverii". Mihalache era chemat la Cluj, spre a se concerta cu Sever Dan în scopul menționat[12].

Pe Mihalache îl preocupă atunci nu o asociere contra naturii cu liberalii, ci Congresul PȚ pentru unificare desfășurat la București în zilele de 20 și 21 noiembrie 1921. Organizația politică a celor „mulți și mici" - cum o defineau unii dintre adepții lui - chema oameni din toate județele și provinciile, din unele locuri fiind aduși numeroși țărani. Datorită prezenței masive a acelor elemente, congresul se desfășoară fără metodă și fără disciplină. Era de altfel dificil să se asigure atari premise la o reuniune în care prevala entuziasmul. I se aduc, astfel, saluturi kilometrice din partea satelor reprezentate, făcându-se discuții relativ improvizate unde oricine ia cuvântul vorbind „ce-i vine pe limbă"[13].

În privința liderilor, Mihalache îi are alături pe V. Madgearu și dr. N. Lupu, dar și pe Pan. Halippa și C. Stere, aceștia din urmă reprezentând Basarabia. C. Stere mai ales, pentru ascendentul lui ideologic, îl aduce pe Mihalache într-o relativă izolare. Pentru că ideile lui echilibrate privitoare la rolul și locul țărănismului într-o societate românească pluripartită sunt cel puțin radicalizate de pe pozițiile asaltului puterii în numele masei țărănești[14]. Survenea, sub inflența lui Stere, o infuzie de elemente ideologice socialiste cel puțin formale, care creau neîndoielnic confuzie. Aceasta însă deriva din intenția de a asigura o acoperire ideologică pentru toată stânga spectrului politic, deschizându-se spre muncitorii atrași de socialiști.

Congresul oferă o imagine asupra lumii postbelice[15], denunțându-se „imperialismul capitalist" pentru neputința de „a asigura omenirii o muncă pașnică și de a feri societatea de năprasnica risipă de vieți și avuții". Se prăbușise justificarea istorică a dominației lui care - provocând războiul - pusese lumea civilizată în fața unui „monstruos conflict de interese". Gr. T. Coandă, în numele organizației județene Argeș, găsea îndreptățită revoluția rusă pe care o asemuia cu aceea franceză din 1789, depășită doar de excese, distrugeri și devastări.

România însă continua a fi guvernată de „uzurpatorii, capitaliștii, exploatatorii" care după război deveniseră mai bogați și mai

puternici. Din aceste motive, țărănimea numită clasă muncitoare și producătoare, era angrenată într-o luptă economică împotriva „exploatațiunei capitaliste". Ea trebuia să-și facă aliați „muncitorii cu mintea"[16], dar și pe cei cu brațele de la orașe. Aceștia, deși tindeau să se organizeze într-un partid socialist, își puteau satisface mai bine interesele prin PȚ. Pentru că, în afara țărănimii și cu atât mai mult împotriva acesteia, nu se putea constitui în România un partid al maselor muncitorești, care să le poată întrupa interesele. Țărănimii să i se alăture deci muncitorimea orășenească, dar și alte categorii de populație care și-au însușit „concepțiunea socială muncitorească"[17].

În efortul de a se defini și ca partid muncitoresc, deschis spre proletariatul orășenesc, Congresul țărănist sublinia identitatea intereselor celor două clase sociale, anume că purtau deopotrivă o înverșunată luptă politică împotriva claselor posedante. Și, în acel context, țărăniștii redefineau conceptul luptei de clasă care - potrivit lor - nu fusese inventat de socialiști, ci se afirmase în decursul istoriei drept factor hotărâtor al dezvoltării și mobilității sociale. Numai lupta de clasă stabilea raportul real de putere în societate, echilibrul specific fiecărei faze istorice, încât era singura modalitate de a se hotărî dacă schimbarea prin reformă era reală, dacă se realiza sau nu la timp, spre a se asigura mersul pașnic al evoluției sociale. Căci lupta de clasă era „o formă de colaborare", și nu o convulsie socială. Ea era, în ultimă instanță, singura modalitate de „armonie socială" cunoscută de istorie, iar nu o luptă disperată de nimicire a unei clase de către alta. Numai ideologiile de dreapta - fără a se remarca faptul că bolșevicii procedau identic - combăteau teoria menționată ca un instrument de apărare a unor privilegii amenințate.

În pofida unor accente ideologice marxiste, țărăniștii se definesc la congresul de unificare drept un partid reformist. Deși deschiși spre o colaborare cu socialiștii, mai ales „în chestia industrială", adică a unor revendicări firești pentru muncitorime[18], ei combat tenta revoluționară imprimată soluționării acestora. Nici un partid politic - afirmau ei - „nu-și poate îngădui o politică revoluționară, fiindcă România nu-și poate îngădui luxul inițiativelor istorice, dar nici nu poate rezista curentelor triumfătoare în istoria mondială". Grevele erau considerate o formă de extremism muncitoresc, căci făceau insuportabilă viața poporului, împingându-l la disperare și revoltă, contra organizației statele democratice[19].

Dar dacă nu era revolționar, deși solidar cu socialiștii împotriva oligarhiei - atât timp cât aceștia din urmă își plasau lupta pe tărâmul real al democrației și al dreptății sociale -, ce fel de partid erau țărăniștii? Așa cum Ion Mihalache explicase în parlamentul averescan, ei - cum și un delegat la congres îi propunea - se

puteau defini ca Partid țărănesc conservator. Numele suna oarecum ciudat în acele împrejurări, căci față de PNL aveau „o atitudine revoluționară. În viitor, când țăranul va avea ce conserva și față de extremismul de stânga, partidul țărănesc va fi partidul conservator"[20].

Idealism, doctrină și religie erau concepte des uzitate la congres, unde se exprimau păreri privitoare la concilierea politicii cu morala, ca un antidot contra politicianismului. Idealul în conduita țărăniștilor trebuia să rămână pur și neîntinat. Era nevoie de idealism – propunea Gr. T. Coandă din Pitești –, ca puterea să se urmărească nu cu orice preț, ci cu șanse de realizări concrete. Propulsat la guvernare, partidul să-și desemneze miniștri doar din oameni „îndoctrinați"[21].

Sub raportul împlinirilor concrete, congresul prelua unele idei ale lui Mihalache - ușor modificate - privitoare la constituirea unui regim agrar de mică proprietate, cu un maximum de întindere pentru moșierii care-și cultivau singuri pământul de 200 ha și pentru vie 10 ha. Orice moșie arendată în ultimii 10 ani va fi expropriată, prețul răscumpărării fiind egal cu 20 înmulțit cu venitul anual. Pământul expropriat se va atribui țăranilor în parcele individuale. Acestea vor fi puse în valoare prin organizarea în obști de aprovizionare și desfacere, cu culturi obligatorii în primii zece ani[22].

Se introducea și un nou concept asupra proprietății, anume că pământul aparținea aceluia care-l cultiva. Stăpânirea asupra lui nu se mai întemeia pe dreptul absolut de proprietate, ci dobândea o funcție social-economică. Pentru a se asigura prosperitatea generală, statului i se atribuia dreptul de a transforma permanent proprietatea mare în loturi mici, dar nu brusc, ci treptat. Erau evident idei socializante, neagreate de Ion Mihalache care intervenea fixând limitele inalienabile și intangibile ale marii proprietății. Măsuri speciale prevedeau protejarea loturilor țărănești, zădărnicind reconstituirea marii proprietăți sub o altă formă. Statului i se da un drept de preemțiune față de orice vânzare a pământului. Ținta era ca în România să se creeze un regim de mică proprietate, la dimensiunile muncii unui gospodar cu familia sa[23].

Preconizându-se obligativitatea cultivării lotului, sporirea eficienței acestuia era concepută prin cooperație. Se prevedea o rețea de asemenea asocieri sătești pentru procurarea semințelor selecționate, folosirea în comun a mașinilor agricole, organizarea asigurărilor mutuale etc. Pentru ca produsul muncii să nu fie spoliat, se avea în vedere cooperația de credit care, sprijinită de Banca de emisiune, alimenta nevoile producției agricole, înlăturând specula băncilor private. Organizarea pe baze cooperatiste privea și desfacerea internă și externă a mărfurilor țărănimii. Prin unificarea liberă a

cooperatorilor în federații și a acestora în centrale, se spera ca instituția în ansamblu să fie scoasă de sub tutela statului, dobândind autonomie.

Congresul PȚ se mai referea la abolirea arendășiei particulare, comasarea satelor chiar obligatorie, dacă era cerută de majoritatea locuitorilor, cadastrarea proprietății rurale, excluderea de la împroprietărire a dezertorilor de război și a altor elemente care încălcaseră legea, școală de agricultori experimentală etc. Colonizările erau, de asemenea, încurajate ca modalitate de a dezvolta o agricultură mijlocie pe o întindere minimă de 20 ha. Pentru a se întemeia un asemenea gen de ferme, se prevedeau facilități și împrumuturi bănești extrem de avantajoase din fondul băncilor populare[24]. Tot Mihalache voia ca pădurile și munții să devină proprietatea obștilor de țărani din împrejurimi, comuna rezervându-și 25% din întindere, restul intrând în proprietăți individuale. Satului i se acorda dreptul și obligația de a exercita un control asupra exploatărilor, de regulă prin cooperative, replantări obligatorii, împădurirea râpelor[25] etc.

Industria - potrivit congresului - trebuia să înceteze a fi un scop în sine. Să se încurajeze doar ramurile cu bază de materii prime interne, iar cele întreținute artificial să fie abandonate căci scumpeau produsele pe seama țăranilor. Îndeosebi industriile agricole, inclusiv cele țărănești, să fie susținute predilect de către stat. Monopolurile să fie anulate. Căile ferate să se dezvolte, dar nu prin concesiuni la străini sau autohtoni, ci ca o întreprindere economică autonomă. Pentru industria energetică: petrol, cărbuni, gaze naturale și căderi de ape să se instituie „o politică unitară“ din perspectiva interesului general[26].

Comerțului intern și extern să i se acorde o deplină libertate, jugulându-se tendințele parazitare și de exploatare a consumatorilor. Să fie prohibit importul articolelor de lux, iar exportul să fie liber pentru toate produsele ce prisosesc[27].

Congresul constata o depreciere a monedei naționale, dintr-un complex de factori, inclusiv politici. Prin producție susținută, dar și printr-un raport echitabil între comerțul intern și extern, să se asigure stabilizarea cursului monetar și stoparea inflației. BNR să fie emancipată de sub tutela guvernului și orientată spre interesul general, printr-o conducere cu reprezentanți ai Ministerului Finanțelor, ai instituțiilor financiar-bancare și ai cooperației[28].

Impozitele directe să fie reformate prin calculul venitului progresiv, dar și exonerarea minimului de existență și o serie de degrevări în interes de familie și de tratament medical din veniturile din muncă, din capital și din capital plus muncă. Impozite sporite pentru veniturile mari și diminuate pentru veniturile mici și mijlocii[29].

PȚ unificat pretindea convocarea „neîntârziată“ a unei Constituante sub forma unei singure Adunări naționale suverane - Senatul fiind desființat -, cu depline puteri de a elabora și adopta Constituția

României Mari, concordant cu spiritul vremii și noile nevoi ale națiunii întregite. Adunarea națională se desemna prin sufragiu universal, egal, secret și obligatoriu, cu reprezentare proporțională. Basarabenii ceruseră fără succes lui Mihalache un drept similar și pentru femei[30]. Elaborarea Constituției să aibă loc sub un guvern neutru, asigurând libertatea alegerilor prin eliminarea tuturor restricțiilor excepționale. Se enumerau un șir de principii constituționale individuale și colective, precum și mijloacele de apărare legală a drepturilor cetățenești împotriva oricărui abuz de putere.

Partidele politice să se constituie ca instrument al unor interese sociale, pentru a se sfărâma oligarhia politică și practicile ei politicianiste. Mihalache însuși precizase ca puterea executivă să emane exclusiv de la parlament, iar nu de la voința regelui[31]. Căci o guvernare derivată din sufragiu universal nu putea fi substituită printr-un regim personal, prin abuzul dreptului de dizolvare sau a dreptului de veto. De aici necesitatea principiului responsabilității ministeriale, atât individuale, cât și a întregului cabinet. Numai parlamentul era îndrituit a declara război și a încheia pace sau a ratifica tratate internaționale.

Se reafirma, apoi, cunoscuta idee țărănistă cu privire la descentralizarea administrativă, cu autonomie locală și județeană, la acest nivel, dorindu-se un fel de „mic parlament". Minorităților etnice li se recunoaștea dreptul de a se constitui în comunități, spre a-și putea îngriji toate interesele cultului și ale învățământului în limba proprie, statul român fiind obligat să susțină material acele instituții minoritare[32]. Într-un atare context de toleranță și înțelegere deplină față de minoritățile naționale, Mihalache propunea organizarea țărănimii pentru „boicotarea jidanilor". Era o acțiune împotriva unor firme evreiești care practicau un comerț de monopol. O reglementare constituțională trebuia să consemneze „normele de organizare a sindicatelor profesionale, spre a asigura muncitorimii apărarea intereselor ei economice"[33].

Țărăniștii formulau și idei privitoare la relațiile externe în spirit pacifist, vizând clădirea unei alte ordini internaționale bazată pe drept și dreptate. Liga Națiunilor - substituind dominația statelor mari - să se transforme într-o adunare reprezentativă mondială, pe bază de egalitate de drepturi reglementând diferendele și litigiile dintre state, inclusiv cooperarea lor economico-financiară. Armata țării se concepea ca o instituție populară. Tinerii instruiți timp de un an, erau apoi demobilizați și chemați periodic cu armele în posesie, la instrucție suplimentară „în fiecare centru de populație". Corpul ofițeresc, spre a se lichida spiritul de „castă", se democratiza inclusiv prin desființarea ordonanțelor. Rezervându-i exclusiv funcții de apărare a statului, armata nu putea fi implicată în dezordini interne, decât la solicitarea parlamentului[34].

Congresul PȚ unificat formulează pentru prima dată un concept

nou cu privire la natura statului. Ținta finală a partidului, în cazul în care programul lui ar fi fost înfăptuit, era construirea unui stat țărănesc[35]. Era neîndoielnic o influență a ideologiei socialiste. În acest sens este semnificativă afirmația cu desăvârșirea unității statale românești survenise în condițiile prăbușirii imperialismului capitalist, ceea ce implica necesitatea ca însuși statul român să-și schimbe caracterul. El devenea țărănesc, potrivit cu natura poporului. Românii alcătuiau o comunitate de țărani nu numai prin ponderea copleșitoare a acestora, ci și pentru că munca lor condiționa toate celelalte activități economice. Pentru că orice societate, în ultimă instanță, este o formă de organizare a muncii. Muncitorii orașelor nu putea fi decât „frați de luptă ai țăranilor“, intelectualii fiind și ei chemați să se alăture țărănimii[36].

Dar statul țărănesc era opus internaționalismului socialist, căci punea la baza lui ideea națională care se putea desăvârși abia sub o democrație rurală. Cultura română și toate componentele creației intelectuale se vor dezvolta sub un asemena stat în chip neîngrădit, printr-o serie de instituții răspândite nu numai în orașe, ci și la sate mai ales. În același context se acorda o susținere specială culturii și creației spirituale a minorităților[37].

Un stat țărănesc oferea un program de asigurări sociale generos. El consta în generalizarea asistenței medicale obligatorii, stimularea construcției de locuințe adecvate la orașe și sate, un control asupra chiriilor pe locuințe, o politică muncitorească adecvată prin recunoașterea asociațiilor profesionale ca organe de mijlocire între muncă și capital, ocrotirea muncitorilor minori și a femeii, ziua de muncă de 8 ore și repaus duminical, igiena locului de muncă[38] etc.

Agregarea țărănismului la scară națională este un succes al acțiunii politice a lui Mihalache de organizare a unei atari alternative politice. Dar doctrina lui sedimentată în atâția ani anteriori suferise o infuzie de concepte marxiste, încât - neputându-le împiedica afirmarea - Mihalache a rămas oarecum „izolat“[39]. Prin accentul excesiv pus asupra emancipării maselor țărănești, alți factori productivi de însemnătate excepțională erau estompați. Dacă marea agricultură putea fi substituită prin cooperație, industria și instituțiile bancar-financiare, preconizate a fi integrate în același sistem cooperatist, nu-și găseau cadența într-un stat menit a purta o pecete țărănească.

Această nouă față conceptuală dată țărănismului nelinișteа nu numai cercurile politice „oligarhice“, ci mai ales prietenii politici ai lui Mihalache, în primul rând PNR. Iuliu Maniu, încă de la primele contacte cu acesta, își pusese mari speranțe în PȚ, căruia îi prevedea un mare viitor[40]. Mihalache însuși, nutrind aceleași afinități și constatând că îndeosebi prin bază socială PNR putea să fie complementul lui peste Carpați, încă din septembrie 1920,

îi întâlnise pe Maniu și Vaida la Cluj, propunându-le fuziunea[41]. Este motivul pentru care „Patria" îi aprecia programul drept compatibil cu o societate democratică[42].

Dar asemenea relații excelente par compromise după congresul de unificare. La 29 noiembrie 1921, Sever Dan, secretarul general al partidului menționat, comunica lui Mihalache că era decis să-l critice public pentru „cel mai nesocotit" program politic adoptat vreodată de un partid în dezvoltare. „Nu așa se face un program politic pentru vremuri noi, că ciupești de ici ceva, de colo ceva. Ce înțelepciune politică este să imitezi pisica cu clopot și să trâmbițezi întruna că vei restrânge drepturile regale, când în realitate nu faci altceva decât să precizezi? Astfel de probleme nu se rezolvă vânturându-le înainte. Un om politic le pune la ordinea zilei atunci când are puterea de a le rezolva. Pe urmă nefericita aia de solidaritate între țăran și proletar, atunci când toată ideea țărănistă își are îndeplinirea în comunitatea de interese. Și, prin urmare, solidaritatea între țăran și intelectual, iar nicidecât muncitorul industrial!?! Nu mai vorbesc de «internaționalismul» timid, plus armata locală sau garda comunală. În sfârșit, nu știu nici eu ce vreți în programul dv. Dar de ideologie pacifistă ne arde nouă, când patru dușmani de patru laturi pândesc noul război european, care fatal va izbucni peste 30–40 de ani?!!? Cu astfel de naivități slavizante voiți dv. să faceți cuceriri în Ardeal? Cu «garda comunală», cum am avut și noi în 1918, în timpul unirei, vreți poate să opriți ofițerimea care este armata în timp de pace, să nu facă politica partidelor vechi?"[43].

Însuși Iuliu Maniu, „veșnic cumpănitul" președinte PNR, rămăsese contrariat de același program. Nu cu o frazeologie socializantă se putea demonstra intrarea în viața politică a unor „oameni noi", când, în fond, ei nu voiau decât să-i substituie pe cei vechi. Iar PȚ zbătându-se atât de mult să se afirme ca un partid al prezentului, își compromitea - potrivit lui Sever Dan - chiar viitorul.

Era o critică îndreptățită pentru alunecarea mult spre stânga socialistă. Mihalache însuși se simțea nu numai stânjenit la nivelul conducerii, dar avea nevoie chiar de forțe de contrabalans pe care spera să le găsească în afară, la PNR. Din acest motiv, îl trimisese pe Virgil Madgearu la Cluj, spre a conveni cu Sever Dan ca tineretul din Transilvania să se pronunțe fățiș pentru PȚ, pentru ca Mihalache să se poată „opune mai curajos curentului sterist". În acel mod, se deschidea o nouă fază a luptei pentru fuziune cu PNR.

*

Între timp însă, viața politică românească se afunda tot mai mult în politicianismul atât de detestat de Mihalache. Uneltirile

liberalilor de a precipita venirea lor la cârmă se concretizaseră prin destrămarea guvernului averescan, urmat de un cabinet de tranziţie condus de Take Ionescu. Acesta, un fost ministru de Externe al lui Averescu, între 17 decembrie 1921 - 19 ianuarie 1922 prezidează o formaţiune conservator-democrată. Era un cabinet fără nici o perspectivă, menit a acoperi tranziţia spre liberali. Take Ionescu, „stâlpul cel mai talentat al oligarhiei" - cum îl calificase Mihalache în parlament - se preta încă la un asemnea joc antidemocratic, în pofida avertismentelor liderului ţărănist de a nu intra în combinaţie cu „sfărâmături ale oligarhiei", căci refacerea lui nu era posibilă decât de pe poziţiile maselor populare[44]. Era motivul pentru care, la 17 ianuarie, Mihalache refuza să-i acorde votul de învestitură, contribuind la prăbuşirea lui[45].

La 19 ianuarie 1922, însă, printr-o intrigă de culise, liberalii îşi atinseseră ţinta prin promovarea de către rege a guvernului Ion I. C. Brătianu[46]. Era sentimentul îndreptăţit încercat de Mihalache, care la 31 decembrie 1921, convocat de rege la Sinaia pentru consultaţii[47], fusese înşelat în aşteptările lui. În acea atmosferă, locuitori de pe Valea Slănicului, Buzău, aflând de dizolvarea Corpurilor legiuitoare „fără vreme" şi programarea unor alegeri în zilele de 1-11 martie, cereau lui Mihalache să le boicoteze, mai ales că ele aveau menirea să desemneze o Constituantă. Or, aceasta nu putea fiinţa dacă nu promova „voinţa întregei ţări", fără lideri politici reprezentativi ca Mihalache, Iorga, Vaida, Lupu, Maniu, Halippa şi socialiştii. Or, liberalii ce făceau? Se precipitau într-un mod „măiestrit ţesut de un politicianism specific, cu intervetiri neutilizate nici în tradiţia vechilor partide de beizadele, cu alegeri întâi pentru Senat şi apoi pentru Cameră, cu soroace deosebite după regiuni şi alte interese meschine şi de partid"[48].

Insensibili în faţa contestaţiilor de uzurpare a puterii, liberalii îşi croiau calea legală de exercitare a ei prin desemnarea unor Corpuri legiuitoare fidele. Ei aveau însă de înfruntat un PŢ care, unificat, devenise extrem de puternic prin aderenţa satelor. Acestea, răscolite de ultimul congres, erau încă în frământare - ca la Brăila, în decembrie 1921 - unde „emisari" de la centru creau „comitete locale", distribuind fotografiile liderilor Mihalache, dr. Lupu, Bujor, Pan. Halippa[49] etc.

Ţărăniştii sunt pentru liberali principalii adversari politici care, tocmai datorită adeziunii lor în masa electoratului, trebuiau învinşi. Conştient de miza extraodinară a acelei lupte politice şi, printre altele, din dorinţa de a da o unitate opoziţiei antiliberale, Mihalache încheiase o alianţă electorală cu Maniu[50]. Aceasta era şi un gir de onorabilitate pentru ţărănişti. Căci liberalii, în acea campanie electorală, voind puterea cu orice preţ, desfăşoară în opinia publică nu o luptă de idei, ci una confuză şi calomnioasă de dezinformare

- în județul Muscel condusă de însuși Dinu Brătianu - împotriva partidului lui Ion Mihalache.

PȚ era proiectat în opinia publică drept bolșevic, lumea cultă căzând mai ușor pradă unei atari intoxicații de unde, în consecință, necesitatea de a fi „distrus" la urne. În acest sens se tipăreau maldăre de manifeste, pretinzându-se că țărăniștii erau vânduți „jidanilor" și rușilor, potrivit parodiei: „De la ruși, de la jidani, Mihalache a luat bani, bani murdari scăldați în sânge, ai poporului ce plânge!" Și o asemenea campanie de intoxicare ideologică își atinsese efectul dorit de liberali. Magistrați și militari căzuseră în acea capcană, fiind de părere că era permis orice spre a se scăpa de „acești bolșevici". Până și Iorga, cel care găsise atâtea elogii în parlamentul trecut pentru programul agrar al lui Mihalache, scrisese în „Neamul românesc" că în spatele ștergarului lui țărănesc se ascundea steagul roșu! Regele însuși fusese convins că țara se afla într-un atare pericol[51].

Campania electorală a lui Mihalache se desfășoară în jurul programului lui agrar neîmplinit, subliniindu-se - cum o făcea „Gazeta patriei" - ziar al țăranilor din Oltenia - complotul „ciocoilor" pentru îndepărtarea lui din guvern. Liderul țărănist este socotit „apostolul țărănismului", „cel mai mare bărbat politic" al acelor timpuri, întruchipând toate virtuțile nealterate ale națiunii anemiate timp de două milenii. Prin ele se prăbușea „o lumea veche, reacționară, nedreaptă și pădubitoare țării", fiind înlocuită în România cu „o eră nouă de dreptate și omenie"[52].

Pentru combaterea PȚ, liberalii recurg la sprijinul întregii administrații[53]. Aceasta nu numai că distribuia manifeste, dar urmărea toate deplasările și reuniunile liderului țărănist, încercând să le înăbușe încă din fașă. În Muscel, la Țigănești și Priboeni, el era urmărit de 13 jandarmi cu baioneta la armă, împiedicându-i simpatizanții să-l întâlnească: „Nici sub ocupația germană - reclama el - satul n-a pomenit așa teroare". Surveneau atacuri ale jandarmilor și soldaților asupra unor grupuri pașnice de manifestanți, încăierări cu acestea și bătaia suferită de unii suporteri, precum și arestări temporare. În județul Muscel, unde aderența pentru Mihalache era enormă, aveau loc adevărate acțiuni represive împotriva țărăniștilor[54].

Ținta unor atari atacuri, de către bande de bătăuși, erau îndeosebi Mihalache și dr. Lupu. Aceștia, în județul Vâlcea aveau alături echipe locale care, atacate de liberali, dădeau răniți. La Mateești și prin alte sate, în ianuarie 1922, Mihalache, dr. Lupu și Coandă fuseseră conduși cu o mașină „prin tumultul infernal al liberalilor așezați pe ambele laturi ale șoselei din Târgul Bălcești". Take Prisiceanu și Ștefan Tătărescu îi păzeau cu armele în mână[55].

În județul Muscel, Dinu Brătianu și prefectul Virgil Alimănișteanu purtau împotriva lui o luptă nu numai murdară, ci o autentică „teroare electorală" cu scopul de a-i descuraja simpa-

tizanții, dar încercau chiar să-i împiedice exercitarea votului. La 1 martie, fusese arestat la Topoloveni, luat de la școală de către doi jandarmi călări și dus, pe jos, la Câmpulung, unde era ținut închis timp de 24 de ore. Procurorul, un liberal, îl ancheta sub pretextul unui denunț că ar fi insultat monarhia. Era pus în libertate, dar soția lui era sfătuită să nu-l lase să participe la vot, că există ordin să fie arestat[56].

Consecința unei atari campanii electorale, pe planul general al confruntării dintre partidele politice, era o victorie liberală. Mihalache, în ciuda „teroarei", desfășurase o luptă plină de ardoare și energie. Partidul lui se situase pe locul doi cu 14,5% din voturi[57]. Bucurându-se de o mare popularitate printre săteni, era ales deputat în mai multe județe: Prahova, Teleorman, Constanța, Iași și Muscel[58].

La finele lui martie și începutul lui aprilie 1922, în Camera brătienistă, el contesta rezultatul alegerilor. Acreditarea părerii că însuși regele considera partidul lui un grav pericol pentru țară și pentru Coroană[59], dăduse frâu liber agenților electorali și administrației publice de a recurge la calomnii, insulte, abuzuri, bătăi și arestări împotriva adepților lui. Guvernul I. I. C. Brătianu sugrumase deci sufragiul universal, violența și frauda asociate făcând din alegeri o „odioasă mistificare". O infimă minoritate „plutocratică", prin faptele menționate, compromitea chiar unirea realizată. PȚ nu recunoștea parlamentul liberal, cu atât mai mult că avea și funcția de Constituantă. Până la o hotărâre definitivă cu privire la conduita parlamentarilor țărăniști, aceștia vor dezvălui toate acele acte care făceau din democrația română o parodie[60].

Cât despre acuza de bolșevism, Mihalache o respingea și de data aceasta. În România, între PȚ și bolșevism nu era un singur gard, ci două. Dincolo de el se afla Partidul Socialist Democrat care nici el nu era bolșevic. Era grav că deputații fie din ignoranță, fie din rea-credință confundau țărănismul individualist cu comunismul. Făcea în acest sens încă o profesiune de credință pentru democrația parlamentară, care trebuia să ia în calcul toate interesele claselor sociale reprezentate de partide, extrapolând conflictele care nu trebuiau escamotate, ci scoase la lumină și soluționate[61].

*

Instlați în modul menționat la putere, liberalii se consideră îndreptățiți să consacre oficial România Mare prin câteva acte simbolice. Printre acestea, la 15 octombrie 1922, ei organizau la Alba Iulia încoronarea regelui prin ceremonii menite, printre altele, a-și rememora merite incontestabile în slujirea cauzei întregirii naționale. O asemenea manifestare de anvergură venea însă pe un fond politic intern de puternică contestație antiliberală.

Ion Mihalache nu respingea acel gen de manifestări simbolice. Considerând primul război mondial un triumf al principiului națio-

nalităţilor[62], el însuşi luptase pe front. Pentru actele lui brave primise următoarele decoraţii: ordinul „Mihai Viteazul", „Legiunea de Onoare" franceză, ordinul rus „Stanislav", „Steaua României" şi „Coroana României" cu precizarea „pentru vrednicia şi curajul care le-a avut în luptele de la Pravăţ" şi pentru „purtarea sa distinsă sub toate raporturile"[63]. Legiunea de Onoare franceză - decretată pentru căpitanul Ion Mihalache la 31 martie 1920[64], îi fusese înmânată personal de mareşalul Joffre, aflat la o ceremonie în Parcul Carol, la 21 august, în prezenţa regelui Ferdinant I[65]. Atunci, dacă primul îl îmbrăţişase, cel de-al doilea îl sărutase[66]. Asemenea merite ostăşeşti îi recomandau prezenţa, alături de rege, la 15 octombrie 1922. Dar omul politic Mihalache nu omitea conduita antidemocratică liberală afirmată ca atare chiar în acele momente, când - refuzând invitaţia regelui - se justificase că nu participa la o sărbătoare naţională pe care liberalii o organizau ca o reuniune partinică. Era o atitudine de boicot convenită cu Iuliu Maniu[67].

Liberalii au în Mihalache un contestatar neîmpăcat cu funcţia de Constituantă atribuită Corpurilor legiutoare. Şi nu numai pentru că fuseseră desemnate prin ilegalităţi şi fraudă, ci şi pentru că respingeau sugestii ale opoziţiei, inclusiv ale PŢ. La 29 martie 1923 - la două zile după adoptarea Constituţiei - văzându-şi irosite eforturile persuasive, declara în Cameră că o considera „nulă" de drept, anunţând reuniuni protestatare[68]. Intenţiona, în acest sens, să asocieze atât PNR, cât şi PP, spre a împiedica pe liberali să realizeze legile de aplicare a Constituţiei[69]. În martie 1926 - înainte de expirarea mandatului de guvernare - lupta hotărât împotriva legii electorale care prevedea o primă pentru partidul majoritar în alegeri, considerată o modalitate de falsificare a voinţei naţionale[70]. Încercase să blocheze o atare lege anticonstituţională apelând la acţiuni comune cu PNR şi PP, printr-o declaraţie că nu vor primi niciodată puterea în atari condiţii, dar Averescu îşi refuza concursul[71].

Un obiectiv important al luptei lui pentru apărarea democraţiei constituţionale era scoaterea monarhiei din jocul politicianist. La 16 martie 1923, din Iaşi, Mihai Cantacuzino, un fost conservator democrat, îl asigura de întregul lui sprijin contra „unui om de o trufie bolnăvicioasă", Ion I. C. Brătianu, care ţinea pe rege într-un „cerc de fier" şi într-o „ţesătură de neruşinoase intrigi". Îi susţinea acţiunea pentru ca regele să fie redat „ţărei sale şi poporului său, pentru ca rezemându-se pe popor şi contopindu-şi voinţa cu libera voinţă a poporului să-şi poată îndeplini înalta şi glorioasa misiune"[72]. Preocupat de grija unei legături indestructibile dintre tron şi ţară, la 27 noiembrie 1923, în Cameră, Mihalache dădea regelui un fel de avertisment, cerându-i să se ferească de combinaţii personale

sugestionate de unele partide politice (aluzie la liberali), situându-se sincer și ferm pe principiul: Regele domnește iar nu guvernează[73].

Regele Ferdinand I însă aprecia scena politică românească în lumină exclusiv liberală. În iulie 1925 era primit la Palat. Expunând pentru prima oară programul economico-social al PȚ, monarhul s-a arătat „vizibil montat de clișeele liberale“. Survenind criza dinastică cu privire la succesiunea principelui Carol, Mihalache - ca și alți șefi de partide - era invitat la Consiliul de Coroană de la Sinaia. La 31 decembrie, într-o audiență prealabilă la rege, liderul țărănist aprecia că renunțarea la tron a unui principe moștenitor implica „incalculabile primejdii“ în viitor. Propunând un demers persuasiv pe lângă prințul Carol, Ferdinand I i-a vorbit de zădărnicia lui, întrucât era „o creangă putredă“ care trebuia retezată spre a salva Coroana[74]. Spre deosebire de Maniu, Vaida și Iorga, care la ședința consiliului au propus un demers pe lângă principe, spre a-i schimba hotărârea[75], Mihalache, de data aceasta alături de Ionel Brătianu, a susținut părerea regelui. Acesta, impresionat de neașteptata lui atitudine, îi transmitea prin Barbu Știrbei că adusese „un mare serviciu Coroanei și Țării“[76].

Biserica ortodoxă, ridicată în februarie 1925 la rang de patriarhie în frunte cu Miron Cristea, îl îngrijora enorm. Ea - potrivit unor informații de la prelați -, devenise pe alocuri un fel de „speluncă, în care toți tâlharii și nechemații își fac afacerile lor, nesupărați de nimeni“[77]. O atare situație se datora în primul rând politicii liberale, care prin legea de organizare și unificare a Bisericii ortodoxe române, dăduse guvernului competențe în alegerea ierarhiei. Preoții înșiși, în unele județe, erau instalați de autoritățile locale, inclusiv de jandarmi[78].

*

Hotărâți să promoveze cu fermitate o politică economică prin „noi înșine“, liberalii închid cât mai mult porțile nu numai în fața capitalului străin, a cărui penetrație este mult îngrădită, dar și la modelul cooperatist apărut în societatea românească la finele secolului trecut, ca un mijloc de promovare a intereselor claselor de jos. Un control asupra băncilor populare îndeosebi era cu atât mai imperios cu cât economiile bănești ale unui mare număr de locuitori scăpau de sub subordonarea marelui capital[79]. Era deci o luptă între burghezia bancară, comercială și industrială, susținută de liberali și micii agricultori înzestrați cu loturi după reforma din 1921. Aceștia, prin băncile populare care le satisfăceau parțial nevoile de credit ieftin, dar și prin alte cooperative de producție sau desfacere aflate în plin proces de dezvoltare[80], aveau în țărăniști un puternic sprijin politic. Din aceste motive, rețeaua de cooperative este văzută de liberali ca un obstacol în calea extensiunii băncilor

lor comerciale în același mediu social. De aici, din punct de vedere liberal, o politică dacă nu de lichidare, cel puțin de îngrădire prin control guvernamental a întregii mișcări cooperatiste.

În Camera deputaților, Mihalache atacă întreaga concepție juridică de susținere prin orice mijloace a capitalismului bancar. Și asta pentru că prin băncile comerciale se subordona întreaga economie agrară. Se acaparau, astfel, comerțul, pădurile și subsoslul, precum și piața cerealelor și exportul în general. Printr-o politică de „clasă" exprimată prin buget, greutatea impozitelor și taxelor era pusă asupra țăranilor[81]. Se instituise un sistem economico-financiar în care „paraziții" - potrivit lui V. Madgeanu - trăiau „din exploatarea muncii celor mulți"[82].

Acestei politici i se opunea cooperația, antidotul la capitalul bancar spoliator prin care sătenii puteau deveni stăpâni deplini asupra loturilor, dar mai ales asupra muncii și produselor lor. Capitalul bancar nu era repudiat, ci conceput ca element auxiliar, subordonat agriculturii. Federalele cooperatiste, dar și alte instituții bancare erau menite a da un impuls agriculturii, ca sector principal al economiei naționale. Aici era nevoie mai mare de credite avantajoase pentru procurarea de unelte moderne, organizarea și raționalizarea culturii, ameliorare și industrializare agricolă, valorificarea produselor țărănești, îndeosebi a cerealelor[83] etc.

Liberalii însă, pentru a-și realiza politica de dezvoltare prioritară bancar-industrială, duc o campanie de subordonare a cooperației pretextând că era de inspirație bolșevică[84]. Era o diversiune combătută energic de Mihalache, în Cameră, în noiembrie 1923, când, dimpotrivă, menționa originea ei națională, printre inițiatori fiind liberalul Spiru Haret. În plus, prin individualismul țărănist ea învingea nu numai capitalismul parazitar, ci chiar comunismul. Furniza drept dovadă în acest sens NEP-ul din Rusia care activizase țărănimea, aceasta părând a fi clasa socială menită a restaura democrația.

Cooperația însă este sub guvernarea liberală un fel de cenușăreasă. PNL, în măsura în care - cum observa Mihalache - „se leapădă treptat de caracterul feudal și devine capitalist", adică muta accentul dinspre agricultura latifundiară spre economia industrial-bancară, elaborează legi de strangulare a cooperației. Consiliul de administrație al Casei Centrale a cooperației fusese, astfel, subordonat guvernului prin acordarea în favoarea acestuia a dreptului de veto asupra unor hotărâri importante. Pe asemenea competențe survenise o dispută - la congresul cooperației - între autonomism și control guvernamental. Mihalache - ca delegat al federalelor Topoloveni și Câmpulung - îl înfruntase pe I. G. Duca[85], plasat la conducerea Casei Centrale, fără a fi cooperator. Comportându-se ca niște „stăpâni absoluți", liberalii și-au extins controlul asupra

federalelor cooperatiste din Severin, Craiova, Caracal, Topoloveni, Câmpulung, Oltenița etc., o zonă în care capitalismul bancar nu putuse pătrunde prin intermediul concurenței.

Cooperația era sugrumată - cum protesta Mihalache în Cameră, la 26 noiembrie 1923 - și prin BNR, o instituție particulară dominată de liberali, care o obliga să se mențină în limite financiare strict restrictive. Concludent era că cele câteva milioane de țărani cooperatori, din 6,5 miliarde lei împrumutați de Banca Centrală, nu primeau decât suma infimă de 500 milioane pentru toate cooperativele și băncile populare din România. În schimb, numai Băncii Românești condusă de Vintilă Brătianu i se acordase un împrumut de 1,5 miliarde. Faptul acesta - potrivit lui Mihalache - aducea „robirea" țăranilor de către băncile capitaliste. Tinzând spre consolidarea micii proprietăți țărănești prin cooperație, Mihalache își crease un model social-politic bazat pe libertăți, ale căror origini pleacă de la sat și comună ca „prim focar de viață economică, socială, politică și administrativă, o gospodărie sufletească și economică, a intereselor obștești locale ca temelie și ca școală administrării interesului statului"[86].

Din această perspectivă, în noiembrie 1923, ataca pe ministrul Agriculturii pentru că pretindea în mod eronat că legea rurală fusese aplicată, deși prin diferite mijloace - cum dovedea el - ea fusese eludată, spre a salva de la expropriere o serie de moșii. În iunie 1925, critica, de asemenea, politica prețurilor maximale la produsele agricole, care favoriza „clase parazitare" și îndeosebi băncile, în detrimentul țăranilor[87].

În mai 1924, discutând asupra unui proiect de lege pentru păduri comunale, după ce-și atribuia îndreptățit paternitatea ideii, critica pe liberali pentru că-i deturnau sensul. Etatizând pădurile de peste 100 hectare, ofereau țăranilor doar un drept limitat pentru lemne de foc și pentru construcții ușoare. Îl nemulțumea faptul că se întărea centralismul și birocratismul afectându-se, în plus, drepturi mai largi posedate deja de săteni din Transilvania. Pe baza unei informații vaste privitoare la pădure din Anglia, Franța, Germania, Bulgaria etc., își expunea propria concepție. Năzuia „un regim economic bazat pe mica proprietate liberă și integrată cu pădure și pășuni"[88].

Ca deputat, el era un om politic incomod. În fața atâtor nedreptăți, răbufnea uneori cu apostrofe, ca la 5 februarie 1926, când, pe baza unor dovezi certe de măsluire a unor alegeri comunale, îi strigase lui Vintilă Brătianu: „Falsificatorule..., fii cinstit în luptă"[89]! În martie și mai 1923, de pildă, fusese chemat în fața Comisiei de indisciplină, incompatibilitate și imunitate spre a fi judecat pentru că adusese majorității și unor miniștri „expresiuni neparlamentare". Era exlus de la dezbateri pentru mai multe ședințe.

Era o modalitate de a ține în frâu un asemenea deputat care denunțase practica clandestină a stării de asediu[90].

Pentru că organizațiile lui erau persecutate de un întreg „aparat oligarhic fanariot" - cum era numită jandarmeria locală - și împiedicate prin agenți plătiți să-și desfășoare pașnic reuniunile[91], Mihalache protesta energic. Căci guvernul liberal făcea din unele drepturi constituționale forme fără fond, el însuși fiind arestat, cu ocazia unor vizite în sate[92]. Protestul lui în acest sens ajungea până la rege căruia, într-un memoriu din 1 mai 1925, îi denunța „agresiunea brutală" împotriva lui Halippa și o politică în Basarabia „de teroare și arbitrar" care nu se justifica. Acolo - după răscoalele de la Tatar-Bunar, din 1924, uneltite de ruși - fuseseră suspendate toate libertățile publice, creându-se „un infern" care stimula banditismul și bolșevismul din unele județe. Mihalache propunea relaxarea măsurilor excepțio-nale[93]. Această conduită autoritară a liberalilor o punea deseori în continuitatea aceleia represive din 1907, momente pe care le evoca uneori pentru modul sângeros în care acționase autoritatea de stat[94].

NOTE

1. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 17, 19.
2. Pan. Halippa, *Partidul Național Țărănesc din Basarabia*, în „Calendarul PNȚ", București, 1936, p. 73.
3. M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după marea Unire*, II 1, p. 110; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 40.
4. „DAD", nr. 56 din 12 martie 1921, p. 1102.
5. ANB, Fond Mihalache, dos. 1, f. 61-63.
6. *Ibidem*, f. 64.
7. *Adunarea Partidului Țărănist la Cluj*, în „Patria", III, 1 noiembrie 1921.
8. ANB, Fond Mihalache, dos. 41, f. 1; dos. 77, f. 1; dos. 93, f. 25-26.
9. *Ibidem*, dos. 1, f. 63; dos. 41, f. 3.
10. *Ibidem*, dos. 1, f. 63-64.
11. *Comunicatul Partidului Național*, în „Patria", III, nr. 263 din 23 noiembrie 1921.
12. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 33-34.
13. *Ibidem*, dos. 22, f. 262; dos. 41, f. 3; dos. 42, f. 1-2; dos. 93, f. 35-36.
14. Mihail Manoilescu, *Memorii*, I, p. 42.
15. Vezi *Proiectul de program al Partidului Țărănesc din România aprobat de Congresul general din 20-21 noiembrie 1921*, București, 1921.
16. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 38-39, 49-50.
17. *Ibidem*, dos. 93, f. 40-41.
18. *Ibidem*, f. 55.
19. *Ibidem*, f. 41, 51.
20. *Ibidem*, f. 18.

21. *Ibidem*, f. 50.
22. *Ibidem*, f. 56–58.
23. IBidem, f. 44.
24. *Ibidem*, f. 57.
25. *Ibidem*, f. 59.
26. *Ibidem*, f. 44–45.
27. *Ibidem*.
28. *Ibidem*.
29. *Ibidem*, f. 46.
30. *Ibidem*, f. 41–42, 55, 66.
31. *Ibidem*, f. 43.
32. *Ibidem*, f. 60–61; „DAD", nr. 32 din 4 august 1920, p. 566; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 216.
33. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 42, 55.
34. *Ibidem*, f. 38, 48.
35. „Aurora" din 21 și 23 noiembrie 1921; „Patria" din 23 noiembrie 1921.
36. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 38–39.
37. *Ibidem*, f. 41, 47, 67.
38. *Ibidem*, f. 46–47.
39. *Ibidem*, f. 35.
40. *Ibidem*, f. 35–36.
41. I. Scurtu, *Partidul Ţărănesc*, p. 70–74.
42. „Patria" din 1 august 1920.
43. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 35–36.
44. „DAD", nr. 56 din 12 martie 1921, f. 35–36.
45. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 40.
46. „DAD", nr. 2 din 31 martie 1922, p. 5.
47. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 77.
48. *Ibidem*, dos. 59, f. 19.
49. *Ibidem*, dos. 73, f. 2–3.
50. „Aurora", II, nr. 84 din 3 februarie 1922; Constantin I. Stan, *Puterea și opoziția în alegeri parlamentare din martie 1922*, în „Apulum", XXXIV, 1997, p. 584–585.
51. „DAD", nr. 14 din 22 aprilie 1922, p. 210–211.
52. „Glasul Patriei", an. I, 9 ianuarie 1922.
53. Const. I. Stan, *op. cit.*, p. 589 și urm.
54. ANB, Fond Mihalache, dos. 80, f. 11–14, 22–24, 41.
55. *Ibidem*, dos. 29, f. 15, 23, 102.
56. *Ibidem*, dos. 80, f. 14; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 41.
57. Const. I. Stan, *op. cit.*, p. 589, 594.
58. ANB, Fond Mihalache, dos. 22, f. 23; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 41.
59. „DAD", nr. 14 din 22 aprilie 1922, p. 210.
60. *Ibidem*, nr. 2 din 31 martie 1922, p. 5.
61. *Ibidem*, nr. 14 din 22 aprilie 1922, pa. 211, 219.
62. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 302.
63. ANB, MCIP, dos. 71/1921, f. 214–216.

64. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, Anexa 10.
65. *Ibidem*, p. 39.
66. *Discursul d-lui Ion Mihalache la Câmpulung Muscel în ziua de 27 iulie 1926*, p. 7.
67. I. Scurtu, *Partidul Ţărănesc*, p. 111.
68. *Ibidem*, p. 117.
69. ANB, Fond Mihalache, dos. 85, f. 1–4.
70. M. Rusenescu, I. Saizu, *Viaţa politică*, p. 185.
71. ANB, Fond Al. Averescu, dos. 4, f. 3.
72. *Ibidem*, Fond Mihalache, dos. 93, f. 95–96.
73. „DAD", nr. 20 din 14 decembrie 1923, p. 309.
74. Armand Călinescu, *Însemnări politice*, Bucureşti, 1990, p. 51, 53–54.
75. A. Plămădeală, *Contribuţii istorice privind perioada 1918–1939 – Elie Miron Cristea – documente, însemnări şi corespondenţă*, Sibiu, 1987, p. 373.
76. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 54–55.
77. ANB, Fond Mihalache, dos. 86, f. 29–31.
78. „DAD", nr. 90 din 26 mai 1925, p. 2285–2286; nr. 26 din 23 ianuarie 1926, p. 654.
79. *Ibidem*, nr. 19 din 11 decembrie 1923, p. 264–265.
80. ANB, Fond Mihalache, dos. 15, f. 6; dos. 28, f. 81; dos. 29, f. 103.
81. „DAD", nr. 19 din 11 decembrie 1923, p. 266; nr. 20 din 14 decembrie 1923, p. 298–301.
82. *Doctrina ţărănistă în România*, 1994, p. 96.
83. „DAD", nr. 20 din 14 decembrie 1923, p. 303; nr. 19 din 11 decembrie 1923, p. 265–267.
84. *Ibidem*, p. 263.
85. *Ibidem*, nr. 19 din 11 decembrie 1923, p. 267; nr. 20 din 14 decembrie 1923, p. 302; nr. 19 din 11 decembrie 1923, p. 263–264.
86. *Ibidem*, nr. 19 din 11 decembrie 1923, p. 265; nr. 97 din 13 iunie 1924, p. 2664.
87. *Ibidem*, nr. 19 din 11 decembrie 1923, p. 258–261; nr. 148 din 16 septembrie 1925.
88. *Ibidem*, nr. 97 din 13 iunie 1924, p. 2664–2668, 2669.
89. *Ibidem*, nr. 47 din 14 aprilie 1926, p. 1225.
90. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 90, 99–100.
91. *Ibidem*, dos. 45, f. 9; dos. 93, f. 221.
92. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 41.
93. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 128–129.
94. „DAD", nr. 129 din 11 august 1925, p. 3475–3476.

IX
Ion Mihalache și crearea Partidului Național Țărănesc

Guvernarea liberală voluntaristă și arbitrară îi accentua imaginea de „simbol al dreptății“ în rândul unor oameni dezavantajați și persecutați[1], de unde creșterea de simpatie pentru partidul lui.

La 10 iunie 1922, la Cernăuți, se constituia cea dintâi organizație țărănistă din Bucovina în frunte cu octogenarul Zaharia Zub. Mihalache marca acel moment prin prezența aici, alături de N. Lupu, V. Madgearu, N. Costăchescu, I. Borcea, I. Răducanu[2] etc. În iulie, vizita județul Teleorman. Dar pentru că administrația și jandarmeria nu permiteau reuniuni în aer liber, i se propunea un itinerar cu trenul, oprindu-se în gări unde erau aduși țărani. Un organizator, preotul Florea Drăghici, îi arăta ulterior puternica impresia stârnită asupra țăranilor, vizita lui fiind văzută ca „o ploaie strașnică după o secetă îndelungată“[3]. În comuna Otești, Olt, organizația țărănistă se voia și un mijloc de apărare împotriva abuzurilor autorităților. Sătenii din comuna menționată îl informau că deciseseră - la finele unei reuniuni de „constituire“ - să deschidă un proces contra modului fraudulos în care se făcuse exproprierea, formând o obște de cumpărare a unei proprietăți[4].

Liderul PȚ veghea, totodată, la dezvoltarea presei locale, repurtând în acest sens succese cu „Secera Mare“ a lui Eduard Mirto în Teleorman, „Secera Brăilei“, după o serie de dificultăți, se redresa, sub redacția lui Ion Eftimie. „Glasul Patriei“ era un ziar pentru întreaga Oltenie etc. Ion V. Rădulescu publicase broșura „Partid țărănesc“, care i se recomanda s-o consulte, spre a comanda exemplare, dacă o găsea „folositoare“[5].

Dar, în anii 1922-1923, partidul lui Mihalache, în unele organizații locale, intrase într-o criză de identitate. Ce straturi sociale să aibă în vedere PȚ? Surveneau astfel critici dinspre dreapta democratică cerându-se extinderea bazei sociale[6]. Ștefan N. Tătărescu din Râmnicu Vâlcea, într-un memoriu către Comitetul executiv, considera o greșeală a se apela numai la „clasa muncitoare“

drept potențial aliat social, căci se acredita involuntar ideea unei doctrine revoluționare, care ar conduce spre dictatura proletariatului. În plus, a privilegia relațiile cu muncitorimea orașelor, deși socialiștii excludeau orice ideologie comună a proletariatului industrial cu țărănimea, echivala cu o tendință neosocialistă imprimată unui partid țărănesc, de unde reținerea, dacă nu înstrăinarea față de el, a unor intelectuali și orășeni, inclusiv menținerea la distanță a aceluiași partid față de puterea de stat. Limbajul revoluționar privitor la problema agrară, anume că latifundiile dispăreau sub presiunea „muncitorimii sătești" nu era nici exact, nici potrivit, căci schimbările nu surveniseră prin mișcări ale maselor țărănești. Se mai impunea o reformulare a conceptului de proprietate, întrucât combătându-se forma ei absolută quiritară, se promovase forma de proprietate de muncă sau folosință. Era o eroare să se procedeze astfel, pentru că țăranul se voia proprietar absolut asupra lotului său[7].

Dar Mihalache era supus la presiuni privind identitatea politico-ideologică și dinspre stânga țărănistă. Întemeietori ai PȚ ca Teodor Geantă din Râmnicu Vâlcea, în februarie 1923 îi reproșa că față de programul inițial făcuse compromisuri, încât partidul devenise „de un colorit variat". Era concesiv atât față de dezertorii și trădătorii de război, cât și față de evrei. Pentru un critic ca avocatul P. Bălan din Brăila, fost deputat, contestat în organizație și privit cu rezervă chiar de Mihalache, în septembrie 1922, ceea ce conta era originea socială. „Sunt fiu de țăran clăcaș, am această mândrie, cum și pe aceea că mă prenumăr printre întemeietori". Atitudinea politică îi era dictată de sângele, sufletul și „suferințele de veacuri" ale strămoșilor lui. De aici, în unele organizații, resentimentul de clasă împotriva boierilor considerați fanarioți[8]. La Tutova, se respinsese cererea de înscriere în partid a lui M. Bali-Cârlomănești. Membrii din comitetele comunale - era informat Mihalache - s-au opus cu „înverșunare", pentru că „au o oroare și o frică instinctivă contra boierilor". Nu puteau înțelege cum unul dintre aceștia, cu alte interese decât ale lor, „le-ar putea folosi și face bine în mișcarea de dezrobire pe care au întreprins-o prin Partidul Țărănesc și care mișcare este îndreptată contra lor, a boierilor". Le era frică de trădare, cum li se întâmplase în „celelalte partide în care s-au amestecat boierii"[9].

Și totuși, nu toți boierii erau respinși. M. Contacuzino, profesor la Universitatea din Iași, îi purta lui Mihalache o mare admirație încă de la înființarea PȚ. Erau „legături sincere și puternice, care - cum îl asigura, în decembrie 1923 - izvorăsc din convingerea că acest partid reprezintă un produs necesar al structurii noastre actuale și singura putere reală și statornică de rezistență împotriva

regimului de absolutism și minciună în care trăim", adică guvernarea liberală. Ca tendință generală, i se părea că PȚ „corespunde cu ideile și năzuințele" de care fusese animat totdeauna. Deși bătrân, M. Cantacuzino voia să devină țărănist activ, proclamându-se drept adversar implacabil al „oricărei tiranii, fie a unui om sau a unei mari adunări, fie a unui partid sau clase, fie chiar a unei credințe"[10].

Devenind membru PȚ în decembrie 1923, „tovarăș de idei" cu Mihalache, M. Cantacuzino îi arăta o deplină afecțiune. Era „mândru și recunoscător" că i se consacrase un atare statut. Și pentru că se dorea ca gestul lui să fie marcat printr-o sărbătoare, o respingea mulțumindu-se cu prietenia cu care fusese înconjurat. Din aceste motive, lui Mihalache, Madgearu, Iunian și Lupu, dar nu și lui Stere ale cărei idei nu le agrea, le mulțumea pentru că, venit în București, îl primiseră cu flori. Era o atenție care-i mersese la inimă[11].

La fine de an 1923, M. Cantacuzino se angaja să lupte alături de ei pentru „cauza care ne e scumpă". Voia să fie dusă mai departe, „cu energie cuminte și cu durere de țară, opera de dezrobire a țăranului prin organizarea liberei cooperații de muncă, căci fără de această dezrobire armonia socială la care trebuie să tindem, rămâne o minciună"[12].

Adeziunea față de programul lui din partea acestui fiu de mare boier trebuie să-i fi adus lui Mihalache o mare satisfacție sufletească. Cu atât mai mult cu cât lupta lui politică se izbea încă de vicisitudini din partea administrației și jandarmeriei liberale. Îi parveniseră reclamații din Curtea de Argeș, Cepești-Olt, Titu, Cernăuți[13] etc. privind amenințări, intimidări, bătăi și chiar arestări temporare suferite de adepți ai lui. Mihalache însuși, dar și alți lideri ca dr. Lupu, Pan. Halippa etc. fuseseră bruscați, loviți și chiar arestați, cu ocazia unor deplasări prin județe[14]. Era motivul pentru care el adresa proteste energice Ministerului de Interne.

Ținta lui era întărirea legăturilor cu forțele politice antiliberale prin care să realizeze o fuziune, de pe pozițiile unei democrații rurale. Nicolae Iorga, unul din mentorii lui culturali și politici, șeful Partidului Naționalist Democrat pe care, mulți ani, încercase fără succes să-l facă exponentul țărănismului, îi devenea adversar. Și nu numai în timpul campaniei electorale când - atacând pe Mihalache pentru pretins bolșevism - se aliase cu conservatorii democrați, cu rezultate proaste pentru partidul lui. Sub guvernarea lui Ionel Brătianu, în noiembrie 1923, în Cameră, în timp ce Mihalache apăra cooperația de ingerințele guvernamentale, Iorga interpreta demersul lui ca o luptă acerbă între țărăniști și liberali pentru controlul instituției menționate. Mihalache era chiar atacat pentru că marea lui ambiție ar fi contrastat cu „mica lui pregătire".

Era nu numai o insultă, ci și o încercare de a-i pune la îndoială cunoștințele teoretice și practice într-un domeniu în care se dovedise un mare expert. Mihalache rămăsese stupefiat la o atare reacție, căci venea din partea unui om politic care îl cunoștea, elogiindu-l în trecut, iar acum considerându-l un simplu ambițios. Drept răspuns, îi amintea că intrase în politică împins de necesități, încât ambiția lui era de a se vedea de prisos în viața politică. Și pentru că Iorga îi replicase stârnind ilaritate: „Să-ți ajute Dumnezeu!", el motiva că nu-i era ușoară o atare decizie. Pentru că se considera „un ostaș căruia țara i-a pus o armă în spinare mai grea decât puterile sale câteodată, dar pe care nu poate să o arunce, fără să dezerteze de la datorie"[15].

Un câștig pentru politica lui de contopire a partidelor democrației rurale erau relațiile tot mai accentuate cu PNR. Încă de la 12 martie 1922, Sever Dan, într-o epistolă către Mihalache, deplângea lipsa unei solidarități depline a celor două entități. Propunea ca, începând din acel moment, „să ne călcăm pe inimă și în o părticică oarecare chiar și pe principii" pentru a îndepărta de la putere regimul de „asasinare și tâlhării". Îi cerea o întâlnire cu Maniu, la Cluj, spre finele lui martie 1922[16].

Între timp, după alegeri, liderul țărănist era contrariat că fruntași PNR - la un apel al regelui - erau tentați să colaboreze cu liberalii la guvernare. Din aceste motive, Sever Dan îi cerea să nu se „înspăimânte" de relativele succese ale liberalilor peste Carpați, căci nu puteau fi opriți cât timp veneau cu intenția de a împărți pământ. PNR era hotărât să acționeze împotriva lor. Dar pentru aceasta avea nevoie de aliați. La 8 august 1922, îi imputa lui Mihalache că „trece vremea" și nici el, nici un alt delegat al său nu se deplasa în Transilvania pentru concertare. Partidul lui Maniu intenționa ca, în decurs de 10 zile, după ce-și va stabili strategia politică, să invite la Cluj pe șefii opoziției, la o consfătuire. Spera că PȚ i se va asocia, căci în acel moment, ca și anul trecut, liberalii duceau o luptă politică pentru „înfrângerea țărănismului". Sever Dan, prezentându-se de o atare tendință, arăta că PNR făcuse și va continua să facă „rezistențe pline de jertfe pentru a nu vă lăsa pradă", susținând deci PȚ. I se cerea ca, în schimb, „să ne urmați"[17].

La 8 august 1922, Mihalache părea a privi PNR cu o anume circumspecție. Este semnificativ apelul insistent al lui Sever Dan, ca „o ultimă sforțare", de a-l aduce la Cluj. Altfel, naționalii erau siliți a „legitima" o altă politică de urmat, dacă nu izbuteau să introducă „un veritabil regim de coaliție". Și pentru că Mihalache era dorit la Cluj „în mod oficial" între 10-15 septembrie, la

locuința lui Maniu, i se cerea adresa unde să i se trimită „depeșa de chemare"[18].

Între timp, țărăniștii și naționalii colaborau în parlamentul brătienist și în viața politică românească, drept o forță de alternativă la liberalism. Ei se situează pe principii identice atât în privința ceremoniilor de încoronare a regelui Ferdinand, la Alba Iulia, la 15 octombrie 1922, dar mai ales în legătură cu Constituția liberală, adoptată în 1923, prin ignorarea de către majoritățile liberale a amendamentelor lor îndreptățite. Mihalache se simțea tot mai aproape de Maniu și Vaida[19]. Este tocmai ceea ce provoca, la 24 mai 1923, un congres extraordinar al PȚ, care însărcina delegația permanentă să negocieze un acord de fuziune cu PNR[20].

Totuși, procesul acesta era marcat de reticențe, existente în ambele partide, căci dacă naționalii priveau pe țărăniști cu anumite rezerve ideologice, neînțelegând sensul adevărat atribuit de aceștia luptei de clasă, cei din urmă aveau încă rețineri față de primii din cauza „asimilării" conservatorilor democrați. La 21 iunie 1923, fuziunea menționată rămânea un deziderat[21]. O bună bucată de timp și pentru că Maniu încerca un ultim efort, în prima parte a anului 1924, să-l atragă pe aceeași cale pe N. Iorga[22], un om politic care se distanța tot mai mult de Ion Mihalache, punându-și speranțele redresării partidului lui în Const. Argetoianu.

Ion Mihalache însă, în februarie 1924, publica în numele PȚ o scrisoare către PNR și PP pentru crearea unui bloc opoziționist care, în final, să aducă fuziunea atât de insistent căutată[23]. Maniu însă abia în mai, după eșecul negocierilor cu Iorga, accepta contacte oficiale cu reprezentanții țărănismului. S-au implicat astfel din partea acestora Ion Mihalache, V. Madgearu și C. Stere, în timp ce pentru PNR au negociat Maniu, V. Goldiș și Mihai Popovici[24].

Negociatorii conveniseră un program în 10 puncte care, la 12 iunie 1924, era adoptat de delegația permanentă a PȚ. Acesta era următorul: monarhie constituțională; solidaritatea tuturor claselor cu țărănimea, factorul principal de producție națională, baza structurii sociale și a vieții de stat; principiile de la Alba Iulia din 1918 și declarațiile de unire de la Chișinău și Cernăuți ca „norme directive ale partidului"; politica externă axată pe legături strânse cu Aliații din timpul războiului; întronarea în viața de stat a unui regim legal și constituțional; înscrierea în Constituție a unor garanții pentru libertățile și drepturile cetățenești; asigurarea libertății și sincerității alegerilor; descentralizarea administrativă și autonomia locală pe fondul unității politice a statului; principiile progresului economic: a) economie cooperatistă și protecția proprietății țărănești pe temeiul utilității sociale și naționale, asigurând țărănimea împotriva exploatării; b) dezvoltarea industriei naționale prin exploatarea

resurselor de cărbune, petrol, gaz metan, căderi de apă; valorificarea produselor agricole; organizarea industriei mijlocii și mici; excluderea protecției industriilor lipsite de baze naturale de dezvoltare; c) egalitate de tratament a capitalului străin în raport cu capitalul național; d) ocrotirea muncii potrivit normelor internaționale; întărirea armatei spre a o face capabilă să apere statul național. Numele dat organizației rezultată din fuziune era Partidul Național Țărănesc[25].

Normele menționate erau adoptate de cele două partide reunite în congrese separate la 22 iunie. Trei zile mai târziu, Mihalache și Maniu își înmânau reciproc rezoluțiile de acceptare a programului convenit. Fuziunea era însă amânată, căci de ambele părți continuau a se menține reticențe, suspiciuni și chiar contradicții[26].

Această stopare intempestivă a procesului unionist dintre cele două partide crea unor personalități țărăniste vii nemulțumiri: „Știi cât m-am bucurat când ai venit să mă înștiințezi - scria Simion Mehedinți lui Ion Mihalache, la 24 iunie 1924 - că unirea cu Partidul Național s-a împlinit. Invitându-mă să-mi spun și eu părerea în adunarea menită a da votul definitiv, am făcut-o fără zăbavă". Respingând motivele amânării ca secundare, S. Mehedinți deplora nerealizarea contopirii ca „o grea lovitură dată țării"[27]. M. Cantacuzino, o altă figură marcantă a PȚ, considera inadmisibil să se lege soarta acestei organizații de C. Stere, o personalitate - potrivit lui - nefastă chiar pentru țărănism pentru că voia să-și creeze cu basarabenii un statut de „partid în partid", asigurându-și prin ei și pentru ei „cea mai periculoasă dictatură". Ca atare, între M. Cantacuzino și C. Stere nu putea eixsta „solidaritate", căci concepeau contradictoriu rostul și direcția țărănismului[28].

Numai că ideea lui M. Cantacuzino - identică cu aceea a PNR - de a-l îndepărta pe Stere de la cârma noului partid unificat, îl aducea în conflict cu conducerea PȚ, care-l dezavua public. M. Cantacuzino încerca să-l convingă pe Mihalache să nu mai susțină un om care în timpul războiului „a voit să-și asigure dictatura cu concursul inamicului", iar în acele momente intenționa s-o impună prin alte mijloace „primejdioase pentru ideea națională și pentru rolul pe care PȚ are de îndeplinit în politica țării". Țărăniștii nu trebuiau să-l apere cu orice preț, mai ales că nu credea că el ar putea să aibă în Basarabia importanța decisivă atribuită de Mihalache, cu atât mai mult cu cât el promova în acea provincie o linie regională. M. Cantacuzino făcea pe Stere răspunzător de „lamentabilul și ridicolul rezultat al tratativelor de fuziune". Mihalache era avertizat că, alături de el, existau „elemente impoderabile de credință și de sentiment" care, în lupta pentru afirmarea lor, erau capabile a paraliza acțiunea partidului, condamnându-l la agitații

sterile. Greșise când crezuse că Stere va fi inofensiv, atunci când îl adusese în PȚ. Dacă țărăniștii voiau să guverneze, nu trebuia să permită unor lideri să conducă pe căi primejdioase[29].

La 10 septembrie 1924, pe o epistolă a lui M. Cantacuzino în care i se cerea să combată regionalismul lui Stere, deblocând fuziunea, Mihalache creiona următorul răspuns: „M-a durut foarte mult scrisoarea dv.“ Avea conștiința împăcată că făcuse tot posibilul să mențină laolaltă intelectualii reprezentativi ai partidului, adică atât pe Stere, cât și pe M. Cantacuzino, sperând în împăcarea celor doi și în concursul lor la afirmarea țărănismului[30].

La începutul lui octombrie 1924, în zile frumoase de toamnă, Mihalache se afla la Topoloveni ocupându-se de culesul viei. Gândul încă îi era la eșecul fuziunii din vară. Era stimulat și de Vasile Goldiș, care îi ceruse la Sibiu să evalueze împreună „cele ce s-au petrecut, căutând să vedem cum putem să îndreptăm dacă mai e chip“. Declinându-i invitația, într-o epistolă îi propunea drept loc de întâlnire, București, la 15 octombrie, cu ocazia deschiderii Camerei Deputaților. Atunci, cei doi vor putea aborda „împrejurările regretabile care au avut un deznodământ așa de dureros unei opere în care se puneau atâtea speranțe și pentru care și dv. lucraserăți cu atâta râvnă“. Îl încredința pe Goldiș că, în ce-i privește pe țărăniști, ei au acționat „deschis, pe față, cu toată sinceritatea“ spre a putea fi total înțeleși, deși nu li s-a răspuns în același mod. Ca atare, ei nu se simțeau „vinovați“ de eșec, așteptând de la naționali o atitudine francă, întrucât fără aceasta „nu se poate clădi nimic temeinic și serios“[31].

Țărăniștii se reuneau din nou în congres - între 26-28 octombrie 1924 -, adoptând modificări programatice: proprietarii mijlocii puteau recurge la „concursul de brațe ale semenilor“, libera circulație a pământurilor pentru selecția naturală a cultivatorilor; colaborarea cu capitalul străin; socializarea unor industrii în scopul creșterii producției[32].

Considerând incompletă și nedreaptă împroprietărirea din 1921, Mihalache afirma hotărârea de a o revizui. El reamintea cunoscutele teze de transformare a marii proprietăți bazată pe exploatare de brațe în mică proprietate liberă, întemeiată pe muncă și cooperație. Autonomizată, cooperația trebuia să consolideze sfera creditului și să dezvolte producția diferitelor ramuri agricole și industriale. Se preconiza o expropriere totală a moșiilor arendate, dar se admitea extinderea marii proprietăți de la 100 ha în sus în cazul moșiilor cultivate pe cont propriu. Exproprierea se aplica pe proprietar cu excepția fermelor ce puteau servi ca model pentru mica proprietate. Excepții în sus până 250 ha de proprietar erau admise în regiunile

cu populaţie rară, până la 500 ha în zonele de colonizare. Se încurajau proprietăţile particulare transformate în ferme[33].

Se expunea concepţia ţărănistă privind pădurile comunale constituite în unele regiuni specifice din fondurile statului. Acolo unde acestea nu existau, se recurgea la exproprierea particularilor care deţineau întinderi mai mari de 100 ha. Se vor revizui şi împlini, totodată, izlazurile săteşti.

La 25 ianuarie 1925, Mihalache convoca Comitetul executiv spre a se pronunţa asupra liniei politice de urmat pentru PŢ, după eşecul fuziunii din vara trecută. Cine era vinovat sau mai precis care fuseseră impedimentele de netrecut în calea împlinirii acelui deziderat? Liderul ţărănist reafirma categoric că nu partidul lui purta responsabilitatea eşecului, ci oamenii „nesinceri" de la vârful conducerii PNR, cum recunoscuseră înşişi V. Goldiş şi Ioan Lupaş. Căci în timp ce PŢ negocia cu sinceritate, naţionalii pregăteau ţărăniştilor un fel de „asasinat". Dacă aceştia considerau că scopul urmărit - democratizarea statului pe bază de structură ţărănească - era mai solid garantat prin fuziunea pe baza celor 10 puncte convenite, conducerea PNR i se părea duplicitară. De conivenţă cu cercurile Palatului de care liberalii nu puteau fi străini, ea voia fărâmiţarea forţelor ţărăniste prin izolarea, deocamdată, a basarabenilor pe aşa numita chestie Stere, dar apoi şi a dr. Lupu. Se tindea slăbirea partidului lui, compromiterea ţărănismului şi constituţionalismului lui prin asigurarea supremaţiei elementelor takiste şi reacţionare. Maniu însuşi, considerat implicat în acel joc politic de conivenţă cu regele, pentru crearea unui mare partid de alternativă prin eliminarea radicalismului ţărănesc, nu se sfia a recomanda maselor ţărăneşti „cadrele takiste". Căci ceea ce voise conducerea PNR era fuziunea cu un PŢ fracţionat şi cu prestigiul alterat[34].

Mihalache aprecia atari uneltiri drept noi manifestări ale forţelor reacţionare de distrugere a ţărănismului, în condiţiile în care „valurile reacţiunei" băteau în exterior. Şi pentru că PŢ nu renunţa la ideea de democratizare a statului pe baza unor structuri socio-economice rurale, atacurile contra lui se intensificau, concentrându-se şi chiar colaborând în această direcţie mai multe forţe politice. În esenţă, însă, „clasele capitaliste" se raliaseră în jurul liberalilor în vederea anatemizării PŢ pentru culpe imaginare: legături suspecte cu duşmanii interni şi externi ai ţării, relaţii cu Internaţionala comunistă, subordonare faţă de instituţii bancare internaţionale[35] etc. Erau cunoscutele calomnii, colportate acum de o presă mult mai puternică pe care PŢ, lipsit de mijloace similare, n-o putea combate cu succes.

Uneltirile oculte ale unor forţe politice pentru slăbirea PŢ erau profesate şi de la tribuna Camerei Deputaţilor. În această privinţă

excela liberalul Mircea Djuvara. Iorga însuși, îngrijorat de ascensiunea țărănismului în detrimentul partidului lui, insinua că ar fi vândut străinilor. Căci țărăniștii - potrivit lui Mircea Djuvara - erau revoluționari de esență marxistă, nerespectând valorile „scumpe" ale poporului român. Acuzat că ar urmări revoluția socială, Mihalache îi replicase la 2 decembrie 1924: „Prin urne..., se face revoluția singură dacă mai veniți în alegeri cu jandarmi și furați urnele"[36].

Sub multiple asemenea presiuni, PȚ era atins de o criză cauzată de „sarcina peste măsură de grea" asumată, de a schimba falsul constituționalism, printr-un regim parlamentar. Aceasta ar fi însemnat pieirea tuturor „coteriilor" politice menținute la putere, dominarea „forțelor capitaliste" de către noua democrație, răsturnarea unei tradiții încă în ființă de subordonare politică a Palatului[37]. Toate acestea erau cauza pentru care PȚ își ridicase împotrivă forțele „calsei stăpânitoare" care mobilizase împotriva lui averea, presa și talentele de intrigă, spre a-l discredita ca pe un corp străin în sistemul politic românesc[38].

În atari condiții de contestare a țărănismului, chiar Iuliu Maniu, din perspectiva guvernării, încerca să-i atenueze unele forme prea radicale. Liderul PNR, sub presiunea lui Goldiș de a relua tratativele pentru fuziune, le-a început mai întâi cu Partidul Naționalist al Poporului condus de Iorga și Argetoianu. La 4 ianuarie 1925, atât Maniu, cât și Argetoianu i-au propus lui Mihalache formal și categoric contopirea celor trei partide. Maniu însuși, spre a deveni mai convingător pentru Mihalache, motiva că regele dorea acea fuziune în vederea preluării succesiunii liberale[39].

Presat de atari exigențe, într-o zi de ianuarie 1925, Mihalache se întâlnea discret cu Sever Dan pentru PNR și C. Argentoianu pentru PNP. Convorbirile lor, care au avut loc la hotelul „Esplanada", s-au desfășurat nu în trei, ci în doi: Mihalache-Argetoianu, Mihalache-Sever Dan și Sever Dan-Argetoianu[40]. Atunci - cum consemna Armand Călinescu - s-au „ciocnit" doi oameni „într-un duel unde rutina politică s-a izbit de pătrunderea nativă, unde dorința de captivare s-a izbit de instinctul robust al forței redeșteptate"[41]. Argetoianu invocase „Țara și partizanii noștri din toate partidele de opoziție" care cereau „să ne unim pentru a răsturna guvernul liberal. Cine crede că partidul liberal va fi distrus se înșală. Atâta vreme cât el va reprezenta puterea financiară a țării, el va fi puternic. Nici unul din partidele opoziției nu-i va rezista. Ele trebuie să se unească. Fuziunea numai între partidele național și țărănesc n-ar asigura venirea la putere. Liberalii ar putea manevra la Palat cu succes. Trebuie adus în fuziune și al treilea partid. Care e de preferat? Averescu e compromis și legat de liberali. Se impune deci fuziunea acestor trei partide: național, țărănesc și

naţionalist al poporului. E singura cale de răsturnare a guvernului şi de venire la putere". Nu exista nici o piedică pentru concretizarea acelei formule, nici chiar Stere contestat de Iorga pentru atitudinea lui din timpul războiului, căci era vorba de o eroare de apreciere, caracteristică de altfel şi pentru alţi „buni români". Garanta că Iorga l-ar accepta pe Stere în partidul fuzionat[42].

Dar, Mihalache judeca viaţa politică într-o altă lumină. Recunoştea că liberalii erau un partid puternic pentru că se sprijineau pe forţa financiară a ţării. Reprezentând „ceva viu", el apăra interesele clasei bogate adunate şi organizate în bănci şi întreprinderi economice şi financiare. Partidul conservtor fusese o jucărie în mâna liberalilor, tocmai pentru că „nu reprezenta o forţă vie". În România însă, singura capabilă a le fi opusă era doar ţărănimea. Societatea românească avea, astfel, o plutocraţie cu puternica ei organizaţie capitalistă care nu putea trăi decât prin „subjugarea" producţiei ţărăneşti şi prin supunerea acestei clase care este izvorul de avuţie şi de energie politică. Aflată la celălalt pol, ţărănimea aspira spre emancipare economică prin cooperaţie liberă, care să-i asigure şi să-i desfacă produsele, fără a fi îngenuncheată de băncile capitaliste[43].

Pe plan politic, plutocraţia era reprezentată de liberali. Dar dacă se voia instaurarea unei democraţii autentice, numai ţărănimea putea constitui baza politică contra liberalilor. Căci se impunea nu atât răsturnarea acestora de la guvernare, ci mai ales schimbarea unui întreg sistem patronat de ei, care trebuia înlocuit cu unul reprezentând voinţa liber exprimată a naţiunii. Să se întemeieze deci un sistem bazat pe lege, dreptate, libertate, omenie şi cinste. Sub acest raport, Mihalache vedea între PŢ şi PNP deosebiri esenţiale. Căci partidul lui urmărea ca, odată liberalii îndepărtaţi de la putere, să nu fie slăbiţi până nu se introna un sistem democratic. Nu folosea cu nimic ţării dacă, răsturnaţi de la cârmă, ei conduceau fie prin intermediari ca Averescu, fie dictau condiţii prin camarila Palatului sau prin presiuni exercitate de băncile lor. Dacă ar accepta un atare sistem s-ar compromite nu numai PŢ, ci întreaga democraţie. Ca atare, nu se putea primi decât o fuziune care să promoveze prioritar interesele ţărănimii, slăbind plutocraţia[44].

Discursul principial al lui Mihalache era transferat de Argetoianu pe un făgaş tranzacţionist. Acesta din urmă admitea că un partid politic serios nu putea fi conceput doar ca „o tovărăşie" de oameni în jurul unui şef. Recunoştea că el trebuie să fie „o fiinţă vie", cu o bază în realitatea economico-socială, în genul PŢ, care numai el se va putea impune în faţa PNL. Deosebirea? Ţărăniştii credeau că puteau face acele lucruri „azi", în timp ce PNP nu le întrevedea îndeplinirea decât peste două decenii. Cu alte cuvinte, ritmul

constituia motivul disputei. Cum să se reazeme pe țărani în lupta contra liberalilor, când la Galați un candidat cumpără un sat întreg cu 30.000 lei? „D-ta îmi arăți o treaptă pe scara politică și zici: «pune piciorul pe treapta asta că d-aici poți doborî pe liberali». Eu răspund: «Treapta d-tale e foarte solidă, dar piciorul meu n-ajunge deodată la acea treaptă; dă-mi voie să mai pun una într-ajutor mai slabă - e drept - dar pe ea să pot sări p-a d-tale». Până la acel partid țărănesc puternic, din viitor, să facem combinația aceasta care să răstoarne pe liberali și, apoi, vom păși mai departe“[45].

Mihalache privea cu suspiciune un om politic versatil ca Argetoianu, încât „treapta lui de ajutor“ - cum metaforic numea fuziunea - o considera un „putregai“ care, în loc să „salte la treapta sănătoasă, ne prăbușește de nu ne mai putem ridica. Cu dl. Argetoianu în spate - fie cu iertare - nu credem că cineva se poate ridica spre treapta țărănsimului“. Dădea exemplul generalului Averescu care devenise un fel de pion liberal, încât PȚ nu era „orb să pună piciorul pe orice“. El putea lua în calcul „tovarășii“ de moment pentru un anume scop, dar „cununie“ pe viață cu oricine nu. Prefera drumul sănătos și sigur, care era numai al țărănimii. Asocieri sigure de izbândă nu puteau fi făcute decât pe acel drum chiar dacă mersul era încetinit[46]. În plus, vorbindu-i sincer, Mihalache îi mai spunea că n-ar putea să apară alături de el în fața opiniei publice. Între ei era un abis politic care nu putea fi umplut de simple declarații, anume deosebiri doctrinare, morale și mentale. Ei nu-și găseau nici o afinitate, încât se despărțeau strângându-și mâinile[47].

Respingând fuziunea în trei, Mihalache o acceptă pe aceea cu PNR. Într-un moment în care era frământat de atari gânduri, la 25 ianuarie 1925, din Cluj, Sever Dan îi expedia o epistolă explicativă. PNR era, la rându-i, vizat de o „formidabilă intrigă politică“ țesută în casa ministrului liberal Al. Constantinescu (Porcul), pentru destrămarea lui. Se acționa pentru o disidență, țărănistofilă regionalistă ortodoxă menită a se alinia lui Averescu, împotriva lui Mihalache. Acestuia din urmă i se exprima mâhnirea lui Maniu și Vaida, întrucât „curentul flămânzilor“ și al oportuniștilor din partidul lor trezise ecou chiar în PȚ care, din calcul politic, îi deschidea coloanele presei „pentru toate calomniile obraznice“ la adresa conducerii. Sever Dan asigura pe Mihalache că relațiile bune dintre ei rămâneau statornice. Nu voise scindarea PȚ, cum își închipuise însuși liderul țărănist. Mărturie erau relațiile dintre cele două partide în ultimii cinci ani. Căci PNR nu voia un Mihalache și un Lupu cu prestigiul scăzut, ci, dimpotrivă, un PȚ întreg. În ce privea cazul Stere, nu numai presiunea curentului

„oportunist-palatist" determina pe liderii de peste Carapţi să se distanţeze de el, chiar dacă ar fi fost un înger al democraţiei. „Faptul crud este că, în faţa intelectualităţii române, în raporturile noastre cu Coroana, naturale într-un stat monarhic, în acţiunea de raliere a opoziţiei, în legătură cu ţările Apusului, dl. Stere este o piatră la gât". Nu se putea accepta sacrificarea lui Maniu şi Mihalache pe altarul reabilitării lui Stere[48].

Era, prin urmare, natural ca Mihalache să pledeze în Comitetul executiv din 25 ianuarie 1925 pentru fuziune cu PNR, lăsând deoparte „chestii de persoane", adică statutul politic al lui Stere, decizie care nemulţumea pe M. Cantacuzino. Liderul ţărănist considera că apropierea de guvernare făcea şi mai imperioasă necesitatea de a schimba sistemul pseudoconstituţional în fiinţă în ţară, în acele momente, cu unul „curat constituţional şi parlamentar", căci aceasta însemna triumful voinţei naţionale prin alegeri libere şi prin cucerirea puterii, deschiderea procesului de reorganizare a statului pe baza unor structuri ţărăneşti. Din aceste motive, el cerea membrilor partidului un spirit de martiriu în acţiunea lor, în genul mucenicilor Evangheliei. Era de aşteptat ca cei veniţi pentru demnităţi sau situaţii materiale să-l părăsească, întrucât prevedea că, în pofida fuziunii, cucerirea puterii necesita timp[49].

Pentru consacrarea acelei linii politice, în februarie 1925 Mihalache reunea PŢ în congres. Reconfirmat în funcţia de preşedinte, era văzut de cei „obidiţi" ca o întruchipare a ţărănimii şi a idealului democratic al neamului românesc, în genul lui Tudor Vladimirescu. Dar fiind că era urât „de toată oligarhia capitalistă" - cum i se relata din Brăila -, pentru a asigura „biruinţa" crezului ţărănist[50], i se recomanda fermitate. Preotul Diaconescu-Pucioasa, un veteran, fost asociat al lui C. Dobrescu-Argeş, îi cerea să fie „mână de fer cu toţi prozeliţii, neofiţii şi transfugii cari dau năvală să vă linguşească sau pe furiş să se prinză în hora noastră"[51], aceştia fiind consideraţi mai periculoşi decât adversarii declaraţi.

Dar, pentru că în acele momente de precipitare a contopirii cu PNR se constatau frământări printre asociaţii lui, Mihalache se preocupă de acţiunea de luminare la sate prin cămine culturale[52]. La 15 martie 1925, el inaugura „Ţărănismul", o foaie teoretică săptămânală al cărei director şi autor era până în 1928[53]. Erau inserate aici temele specifice programului partidului, expuse de altfel şi pe calea unor prelucrări periodice, în organizaţiile locale. „Ţărănismul", alături de „Aurora", care prin abonamente circula în sate, pătrundea în unele judeţe[54]. În altele însă - cum protesta Mihalache în Cameră, la 16 mai 1926 -, atacând chiar pe Ionel Brătianu - era confisct şi împiedicat a fi difuzat de administraţia liberală[55].

Îngrijorarea lui Mihalache era provocată de faptul că, în rândul unor membri ai PȚ persistau confuzii profunde cu privire la sensul luptei lui. Era trist că un mare intelectual ca Simion Mehedinți, în februarie 1925, după ce participa la congres, se retrăgea din partid sub pretext că acesta s-ar plasa pe poziții exclusive de clasă[56]. Era neîndoielnic reflexul unei calomnii vehiculată cu succes de adversarii lui politici, pe care Mihalache o dezmințise în atâtea rânduri. Numai că, în unele organizații, în primăvara și vara lui 1925, în interpretarea unor exponenți locali, relațiile sociale luau înfățișarea unei adversități de clasă. Arhimandritul Calinic din Beiu, Teleorman transpunea în atari termeni o dispută cu „ciocoiul și micul satrap" din acel județ, N. Racotă, care, criticat în „Aurora", „pângărea" legea și exercita presiuni cu ajutorul autorităților. În același județ, preotul Florea Drăghici, chiar din amvon, blama „trândăvia" boierilor-ciocoi, în contrast cu istovirea țăranilor prin muncă. Pentru el, însuși Hristos fusese răstignit de „ciocoi". Tot astfel, în Dâmbovița și Tighina, se spera că PȚ va face ca munca, întruchipată de țărani, să învingă trândăvia specifică „ciocoiului fanariot"[57].

Preoți ortodocși erau nemulțumiți de toleranța partidului față de neoprotestanți, îndeosebi evangheliști. C. N. Cercel din Brănești, Dâmbovița, cerea lui Mihalache, la 1 iulie 1925, să fie mai rezervat față de evrei, mai ales aceea care colaborau la „Aurora", căci era incompabitil internaționalismul lor cu naționalismul românesc. Ziarul menționat păcătuia că, în numele apărării drepturilor omului, prin articole, jignea sentimentele naționale ale românilor[58].

Voci locale îndemnau să privească partidul ca o organizație strict țărănească. Erau o reflectare și a propagandei adversarilor lui care îl prezentau ca atare. Din această perspectivă - cum era sfătuit de preotul Cercel, la 1 iulie 1925 - partidul să se inspire din felul de a fi și simți al „păturei țărănești", căci altminteri ar deveni ca celelalte, „oligarhic și reacționar". Prin asemenea pretenții exclusiviste, se legitima într-o anumită măsură învinuirile adversarilor că era vorba de un „partid revoluționar, bolșevizat". Un atare sentiment îl încercau intelectualii țărăniști din Teleorman, care se arătau indignați de o propagandă radicală anticiocoiască[59].

Dintr-o asemenea optică, la 18 februarie 1925, preotul Diaconescu-Pucioasa felicita pe Mihalache că respinsese fuziunea cu PNP, o ramură politică „ciocoiască", adeptă a lui Nicolo Machiavelli, care însă - la 26 ianuarie - fuzionase cu Maniu. Excluzând morala din politică și fără frică de Dumnezeu, aceștia erau niște „monștri". Căci era dovedit cetățeanului cinstit și harnic că „ciocoiul e tot ciocoi, fie alb, fie roșu, fie cărărat". Se punea la îndoială chiar fuziunea cu PNR pentru că ar acționa cu „registre duble". După

ce acceptase cele zece puncte din vara anului 1924, bătea apoi în retragere însușindu-și fără jenă un program de esență țărănistă. Era o conduită „mișelească“[60].

Spre finele anului 1925, preocupat de viitoarele alegeri parlamentare, Mihalache voia să reia negocierile cu PNR în vederea fuziunii. Convoca, astfel, la 20 decembrie, Comitetul executiv al PŢ cu delegaţi din judeţe, iniţiind o dezbatere în sensul menţionat, în care și-au spus părerea următorii: Livezeanu, Moisescu, Bădnărescu, Căpăţâneanu, Costăchescu, Stoenescu, Rădulescu Mehedinţi, Armand Călinescu, Madgearu etc. Vorbitorii fuseseră de acord că PŢ se afla la răscruce. Era cuprins de o mare oboseală din cauza atâtor dușmănii. Guvernările anterioare, dar mai ales aceea liberală pe cale de a se încheia, provocaseră ţărăniștilor nu numai răni spirituale, ci și fizice. Făcându-i-se un fel de bilanţ al acestora, la 21 noiembrie Mihalache fusese avertizat că „nelegiuirile“ continuă, arestările, percheziţiile, batjocurile, tracasările etc. la care erau expuși cei mai de seamă fruntași ai partidului, nu numai că-i obosiseră, dar îi și intimidează, căci contra unora dintre ei se exercita o adevărată teroare. Ei nu-și găseau protecţie sub scutul legii. Cu greu se mai puteau încumeta singuri să înfrunte noi alegeri, într-o ţară în care viaţa politică era la discreţia lui Ionel Brătianu. Exista chiar pericolul ca PŢ să fie scos în afara legii[61].

Ce era de făcut? A. Călinescu preciza că dacă PŢ nu-și atingea ţinta, adică puterea, opoziţia lui devenea distructivă. Se va menţine mult timp într-o atare situaţie, căci regele nu-l va aduce niciodată singur la putere. Nu se putea baza doar pe aderenţa populară, cu atât mai mult - cum îl avertiza un învăţător - cu cât lăsa impresia că promova o luptă „fraticidă dintre sat și oraș“. Ascensiunea lui era practic blocată de administraţie care stăpânea „corpul electoral“. Să se contopească cu PNR care, și el, era expus la presiuni, fiind de asemenea obosit de atâtea prigoane, și expus - unele disidenţe - la absorbţia liberală. Masele însești doreau ca PŢ să ajungă cât mai repede la cârmă, iar aceasta nu putea fi atinsă decât în uniune cu PNR. Să nu se uite că perspectiva puterii era singurul mijloc de a ţine masele în liniște, împotriva regimului de excepţie. Era ilogică temerea că, ajuns la putere, partidul și-ar pierde indentitatea, din moment ce-și transformase punctele programatice într-un fel de decalog[62].

La capătul unor atari dezbateri, Mihalache dobândea mandat de a relua negocierile cu naţionalii lui Maniu, cu condiţia de a asigura partidului lui apărarea programului, egalitatea de reprezentare în parlament, guvern și la nivelul diferitelor structuri organizatorice.

Colaborarea ţărăniștilor cu naţionalii era și mai imperioasă la

începutul lui 1926, când guvernarea liberală devenise scadentă. Mihalache aștepta să se confirme ce-i spusese regele într-o audiență, anume că guvernul viitor nu se va forma fără partidul lui. Pe baza unor atari asigurări, înainte de 24 martie, el se consultase cu Maniu pentru repartiția posturilor ministeriale, alcătuind chiar o listă, cu acesta în postura de prim-ministru. Lista menționată fusese înaintată chiar regelui. Ferdinand I însă doar amăgea cu puterea pe țărăniști și naționali, considerând gruparea Mihalache-Maniu și Iorga „trei cai de rasă deosebită", adică neomogenă politic[63]. El se afla sub presiunea lui Ionel Brătianu și a forțelor oculte din Palat, regina Maria și Barbu Știrbei, care, de conivență cu Ionel Brătianu, nu agreau un guvern de alternativă veritabilă. Liberalii se temeau că întreaga lor operă legislativă ar fi fost amendată substanțial, mai cu seamă politica economică în care agricultura și mica proprietate fuseseră subordonate unei industrii subvenționată din bugetul statului și pe seama unor măsuri protecționiste și prohibitive, care apăsau pe micul consumator, țărănimea îndeosebi.

Regele și Ionel Brătianu promovau la cârmă - la 30 martie 1926 - pe generalul Averescu, în contradicție cu ponderea partidelor politice în opinia publică. Din aceste motive, la 24 martie, în Camera Deputaților, Mihalache protesta împotriva acelor mașinații, spunând: „De ce să trăim în veșnică minciună că puterea emană de la națiune? Atunci să facem o nouă Constituție: «puterea emană de la Vodă»"[64]. Era, evident, un strigăt în pustiu, întrucât cursul schimbării simulate își urma drumul, cu o ofertă formală de colaborare pentru țărăniști făcută de O. Goga, deși se cunoștea că aceștia nu-i puteau trăda pe naționali, de care se simțeau apropiați moral și programatic.

Atari uneltiri politicianiste provoacă în mijlocul țărăniștilor „un nou elan" de luptă în campania pentru alegeri parlamentare. Ei consimt să meargă uniți cu naționalii, obligați în acest sens și de legea primei electorale[65]. Partidul lui Maniu se decidea și el în acest sens, în urma unui congres extraordinar ținut la 17 aprilie, când propunea fuziunea, iar în caz de neacceptare a acesteia, cartel electoral. PȚ primea momentan cooperarea electorală, încât, susținută principial, fuziunea urma a fi înfăptuită ulterior[66].

Alegerile din 25 mai 1926 aduceau unele organizații țărăniste, județene și locale într-o oarecare frământare. În Buzău, de pildă, erau nedumeriri cu privire la alianțe. Țărăniștii care se confruntaseră totdeauna cu takiștii, ce atitudine să aibă față de ei, când aprțineau naționalilor? Dar față de aderenții grupării Iorga-Argetoianu, cu care colaboraseră în trecut, ce atitudine să adopte? În același județ, Mihalache trebuia să dea un sens competiției pentru candidaturi

la funcţia de deputat. Unii care emiteau atari pretenţii considerau că întruchipau voinţa celor „mici şi nevoiaşi". Preşedintele Comitetului local din Ruşavăţ, Buzău, Ion R. Vlădilă, se considera îndreptăţit a fi candidat, întrucât era membru al partidului de la întemeierea lui, luptase din „răsputeri" pentru luminarea ţăranilor din zona montană, stimulase energiile acestora şi propovăduise „mântuirea" numai prin PŢ. Munca lui dăduse roade înrădăcinate adânc în „masele largi ale poporului", încât vântul „oligarhic" n-o va anihila. Candidatura i se cuvenea ca un „omagiu" din partea conducerii partidului[67].

Patronate de ministrul de Interne, O. Goga, care angajase întreaga administraţie de partea PP, alegerile cu deosebire în vechiul Regat urmăreau să anihileze pe ţărănişti. Fruntaşii locali ai acestui partid erau direct vizaţi, unii nelăsându-se intimidaţi. De pildă, Vasile Baboi din Retevoieşti, Muscel, era felicitat de Mihalache pentru că, arestat, scăpase, se deghizase, votase în fruntea satului şi, apoi, plecase chiuind. „Dacă am avea în fiecare sat zece inşi îndrăzneţi" - scria liderul ţărănist - s-ar „schimba faţa Ţării în câţiva ani"[68].

Mihalache însuşi, chiar în fieful lui electoral, Muscel, fusese „consemnat" la Câmpulung, interzicându-i-se să meargă în sate. Totuşi, el a sfidat interdicţiile, s-a urcat în tren şi a ajuns până la Stâlpeni, unde voia să reprezinte pe baza unei procure pe Bogdan-Duică, candidat la funcţia de senator, la secţia din Livezeni. Pretorul şi jandarmii l-au prins, l-au urcat cu forţa într-un automobil şi l-au dus la Miceşti, într-o comună la o distanţă de circa 20 km. A fost apucat „de picioare" şi băgat în cancelaria postului de jandarmi. Un grup de vreo 12 ţărani din judeţ aflaseră de arestul lui, încercând să-l scape. Le-a cerut să se astâmpere. În faţa unor atari umilinţe, întreba pe N. Lupu, destinatarul epistolei: „Mai e nevoie să-ţi spus ce simt şi ce cuget?"[69].

Prin utilizarea aparatului administrativ, dar şi a legii primei electorale, guvernul Averescu îşi constituia Corpuri legiuitoare dorite. Ţărăniştii şi naţionalii, în pofida unor mari presiuni şi ilegalităţi, obţineau 27,73% din voturi. Mihalache era ales deputat în judeţele Muscel şi Buzău[70].

Îndurerat de atâtea nedreptăţi făcute partidului lui, de umilinţele la care el însuşi fusese supus, având consensul colegilor lui din conducere, în primele zile ale lui iulie 1926 fusese autorizat să examineze cu PN „posibilitatea" fuziunii[71]. La 12 iulie, Maniu primea o scrisoare de la Mihalache cu o asemenea propunere[72]. Cei doi reiau negocierile, în lunile august şi septembrie întâlnindu-se în mai multe rânduri[73]. De ambele părţi erau personalităţi care aveau încă reticenţe. Dacă la ţărănişti, pe o atare poziţie se plasau

dr. N. Lupu și Bogdan-Duică, la naționali N. Iorga încerca să stopeze acel proces. Căci el, la 26 ianuariei 1925, se integrase în PN cu Partidul Naționalist al Poporului, fără a fi reușit să-și asigure președinția, împărțind-o cu Iuliu Maniu care avea un ascendent mai mare.

Cei doi negociatori - Mihalache și Maniu - adoptau un șir de decizii, consemnate în procese-verbale, în care se preciza că formațiunea politică rezultată va purta numele de Partidul Național Țărănesc. La baza activității lui vor fi puse cele 10 puncte stabilite încă din 1924, ca de altfel și statutul elaborat tot în acel an. Conducerea supremă va fi încredințată unui Comitet central alcătuit din Delegația permanentă a naționalilor și Comitetul executiv al țărăniștilor. Se preconiza un comitet de direcție compus din 12 membri, delegați în mod egal de fiecare partid din sânul Comitetului central. Președintele PNȚ va fi desemnat de comitetul de direcție. Țărăniștii acordau funcția lui Iuliu Maniu, dar acesta o acceptase sub rezerva unui vot dat de naționali. Se mai decideau structurile provinciale ale PNȚ, precum și deținătorii unor atari funcții provizorii. Între Mihalache și Maniu au mai survenit înțelegeri privind ponderea la nivelul conducerii județene a reprezentanților celor două partide în vechiul Regal și Transilvania. Compromisul era următorul: țărăniștii obțineau Clujul, Maramureșul și un județ minoritar, iar naționalii Botoșani, Covurlui și Brăila[74].

Acordul încheiat pe bazele menționate era consemnat într-un protocol, la 12 septembrie 1926[75], ratificat de conducerile celor două formațiuni politice. Totuși, cursul acesta nu putea fi desăvârșit până când nu se lămurea deplin poziția celuilalt copreședinte al PN, Nicolae Iorga. Acesta, aflat încă în dispută cu Maniu pentru președinție, se îndepărtase tot mai mult de țărăniști, considerați un partid extremist care, acționând în mediul social râvnit chiar de Iorga, ar fi distrus „un naționalism de solidaritate și iubire, de acțiuni pozitive, de înalt și nobil idealism“ la care se formase însuși Mihalache. Țărăniștii erau repudiați și pentru faptul că, în dorința de a ajunge la guvernare, „s-au lăsat atrași de undița dibaciu-mănuită de călugăreștile mâini ale ermitului din Bădăcin, un om de post, meșter în a prinde pești“. Era o interpretare resentimentară față de Maniu și nedreaptă față de Mihalache care, spre deosebire de C. Dobrescu-Argeș care refuzase compromisurile, acesta ar fi cedat lui Iuliu Maniu pentru că era ros de ambiții. Pentru Iorga, Mihalache rămânea un „om inteligent, deși fără spirit, și doritor de a învăța, capabil de a ajunge și de a întrece oameni cu studiile făcute pe când el nu le-a început măcar pe ale sale... Iute și sprinten învățător din epoca postharetică, având îndemânarea de a vorbi..., el stârnește admirație la congresele breslei sale.

Politicienii îl privesc cu lăcomie și se gândesc cum l-ar putea achiziționa. El însuși o simte, se simte. Ambiția răsare în capul pedantisat de o pedagogie copilărească și învechită, a excelentului învățător care n-a scris și n-a creat nimic și care, de acum înainte, sigur de sine nici nu va scrie, nici nu va crea“[76].

Spre a-l determina pe Iorga să înțeleagă sensul exact al acordului dintre el și Maniu, Mihalache trimitea la Vălenii de Munte, pentru a da explicații, pe V. Madgearu și D. R. Ioanițescu[77]. El însuși, într-un ultim efort de a-l avea alături, într-o scrisoare din 21 septembrie îi explica înțelegerile survenite între el și Maniu. Insista asupra condiției pusă de țărăniști, ca la președinția PNȚ să se afle Iuliu Maniu, deși acesta propusese ca omul consacrat în funcția supremă să fie ales de naționali din mijlocul membrilor lor. Mihalache își încheia demersul exprimând sentimentul că fuziunea era un act important „pentru viitorul statului român“, atât de mult așteptat de „masele partidelor noastre și de întreaga opinie publică a Țării“[78].

Iorga însă se considera marginalizat, încât la 20 octombrie când ambele partide se convocau în congrese spre a consacra prin vot PNȚ, refuza să participe, exemplul lui fiind urmat și de unii conservatori democrați. Dr. Lupu, care o combătuse inițial, se ralia apoi fuziunii. Se desemna și ierarhia conducătoare cu Iuliu Maniu ca președinte, flancat de o delegație permanentă în care se adăugau Ion Mihalache, Al. Vaida-Voevod, dr. N. Lupu, Pavel Brătășanu, Mihai Popovici și Virgil Madgearu. C. Stere figura la eșalonul doi al conducerii, membru în Comitetul central executiv[79].

Crearea PNȚ - susținea el, la 10 octombrie 1926 - semnifica „confluența celor două ape ale democrației românești“, care porniseră de pe același versant național, puneau în comuniune „sufletul țăranilor de pretutindeni“[80]. Noul partid - cum adăuga el mai târziu - cimenta organic pe români prin obiectivele democratice preconizate a înfrăți o națiune despărțită de veacuri nu numai de stăpâniri străine, ci și de un șir de legislații și moravuri moștenite „dintr-o lungă tradiție de fanariotism“. PNȚ spărsese „zidurile despărțitoare de suflete“, reaprinzând flacăra unui ideal de dreptate socială în România Mare[81].

Organizația lui Mihalache și Maniu se constituie ca un puternic partid de alternativă la liberalism, acestuia fiindu-i opus din acel moment o forță politică reprezentativă pentru aspirațiile și interesele maselor țărănești în general, ale păturilor mici și mijlocii orășenești și ale unei părți a intelectualității legată de democrația rurală[82]. În acest context, atât el, cât și Virgil Madgearu[83] se lansau în explicații privitoare la accepțiunea doctrinei țărăniste, înțeleasă ca o modalitate de extrapolare și focalizare a unor interese specifice

în vederea rezolvării lor nu prin anihilarea altor aspirații, ci, dimpotrivă, prin corelarea lor în spiritul unei armonii sociale. Pe asemenea cale, PNȚ acționa pentru desființarea „luptei de clasă“, adică a înfruntărilor violente dintre anumite segmente sociale.

*

În răstimpul 20 octombrie - 10 noiembrie 1928, în calitate de șef al PNȚ pentru vechiul Regat, Mihalache este supus la puternice încercări în acțiunea de agregare și sudare a unor organizații devenite atât de pestrițe. În unele județe se auzeau contestații categorice ale unor veterani ca Diaconescu-Pucioasa, Rocșoreanu, Giuglea, Rioșeanu etc., care respingeau categoric fuziunea, întrucât aducea îngroparea țărănismului din interior, de către takiști și mai ales de către „monștri ardeleni“. Din Dolj, Galați, Buzău etc., Mihalache primea avertismente că ideea țărănistă va fi „mult compromisă“, pentru că takiștii, mai experimentați și mai culți, dar și adepți ai metodelor oculte, îi marginalizau pe țărăniști care erau oameni deschiși. În Dolj, organizațiile erau asaltate de tot felul de oportuniști, de la reconvertirea averescanului Vilgil Potârcă până la infuzia de naționali. În atari condiții, primii țărăniști încercau sentimentul că erau abandonați unor „ciocoi conservatori“. Obiceiul acestora de a face din partid instrumentul unor interese personale contaminase acum chiar organizații din Muscel, unde mimetismul și clientelismul politic prindeau rădăcini[84].

O atare atmosferă de frustrare țărănistă este speculată de dr. N. Lupu care, prin disidența creată în noul partid, în februarie - martie 1927 provoca frământări în organizații județene. La 6 martie, Comitetul PNȚ Teleorman se solidariza cu Mihalache și Maniu, dezaprobând pe dr. Lupu. Din Ialomița, la 8 martie, lui Mihalache i se cerea să aprobe hotărârea de a-l exclude pe fostul conservator democrat M. Cantacuzino. Mihalache decidea convocarea imediată a Comitetului județean „pentru a elucida spiritul și tendințele acestui act și a înlătura orice echivoc în interesul liniei leale“ față de PNȚ. Dar echivoc existase și în organizația Prahova, unde, în 1927, șeful organizației promovase o alianță electorală cu comuniștii[85].

Toate aceste frământări, fără a fi predominante, erau simptomatice, pentru modul nefavorabil cum fusese primită fuziunea în unele județe. De aici preocuparea specială a lui Ion Mihalache pentru aprofundarea programului partidului, în primul rând prin difuzarea publicisticii acestuia, „Țărănismul“, „Dreptatea“ - recent apărută - și alte materiale informative sau ideologice[86].

Pentru agregarea PNȚ, Mihalache își întărea legăturile cu intelectualitatea satelor, cu învățătorii. Cei tineri vedeau în el un

model, unii cerându-i a-l face „părinte sufletesc", să-i cunune potrivit tradițiilor din Muscel și Argeș. În vara anului 1925, el patrona Congresul lor desfășurat la Chișinău. I se cerea de către unii învățători protecția împotriva persecuțiilor, fie ca autori de manuale, fie în apărarea catedrei[87]. În mai 1927, în Camera Deputaților, dezbătându-se un proiect de lege privind salarizarea funcționarilor publici, el pleda insistent „ca un șef de grup corporativ" pentru un amendament în favoarea învățătorilor. M. Manoilescu, autorul proiectului, îi dădea în parte câștig de cauză și datorită „simpatiei" pe care i-o purta. Tineri studioși în străinătate, lipsiți de mijloace materiale, vedeau în el un posibil sponsor pentru desăvârșirea pregătirii universitare[88].

Ca principal exponent al țărănismului, el se interesează de consolidarea organizațiilor cooperatiste. La 23 ianuarie 1927, participa la Craiova la Congresul băncilor populare din Oltenia, Banat și județele Olt și Sibiu. Văzut ca un fel de arbitru al cooperației, în ianuarie 1928 primea reclamații din Buzău că, un învățător, Iacob Gogan, administrând în obște o pădure de 135 de pogoane, arătase lăcomie și hoție pe seama țăranilor[89].

Devenit cel mai mare partid politic de alternativă din țară, PNȚ aspiră firește la promovarea lui la putere. Dar dobândirea acesteia continua a fi apanajul unor forțe oculte, din Palat și din sânul PNȚ. La 4 iunie 1927, locul lui Averescu era luat de un guvern Barbu Știrbei, de uniune națională, care părea menit a organiza alegeri pentru un cabinet politic. Numai că, în fapt, Barbu Știrbei facilitează tranziția spre o nouă guvernare liberală, instalată după câteva zile, la 21 iunie.

Cum se explică un atare joc anticonstituțional care irita, în fine, și pe generalul Averescu, răsturnat de la putere intempestiv și atât de nedrept, el însuși căzând victima acelorași forțe oculte care, în două rânduri, li se asociase pentru a ajunge la cârma țării? Liberalii consideră pe Averescu - și de data aceasta - drept un om politic de falsă alternativă, dacă nu să le promoveze cu fidelitate interesele, cel puțin să împiedice pe adversarii lor reali, național-țărăniștii, întăriți acum prin fuziune, să li le afecteze printr-o politică total opusă. Garanția unor atari calcule era asigurată de domnia lui Ferdinand I care, la 4 ianuarie 1926, transmitea succesiunea la tron în favoarea minorului Mihai. Regele însă, de mai multă vreme bolnav, murea fiind înmormântat la Curtea de Argeș, la 24 iulie. Prerogativele lui erau preluate de o regență - prințul Nicolae, patriarhul Miron Cristea și Gh. Buzdugan - aflată sub obediență liberală.

Ion Mihalache interpreta toate aceste manevre politice drept acte anticonstituționale. Adept al principiului „regele domnește, nu

guvernează", victimă în mai multe rânduri ale unor ilegalități inclusiv prin ținerea la distanță de putere, el contestă amestecul Coroanei în viața politică. În ianuarie 1927, la Craiova, în timp ce regele era un muribund, Mihalache pleda pentru repunerea în atribuții a prințului Carol, căci regența înălța pe tron un partid politic cu prerogative de monarh, dar fără răspunderea morală a acestuia[90].

Și pentru că asemenea mișcare de contestare a succesiunii se amplifica în împrejurarea bolii și morții regelui, liberalii nu au încredere în capacitatea lui Averescu de a stăvili un atare curent de opinie. Cu o lună înaintea morții lui Ferdinand I, la 21 iunie 1927, ei reveneau la cârma țării. Într-un atare context, în PNȚ surveneau discuții aprinse. Mihalache și Gr. Iunian susțineau necesitatea unei poziții hotărâte împotriva regenței, printr-o declarație publică de nerecunoaștere a ei, combinată de o acțiune pentru înscăunarea prințului Carol. Cei doi erau combătuți de C. Stere care, avându-l alături pe Maniu, susținea că această atitudine ar îndepărta partidul de posibilitatea preluării puterii[91].

Cert este că asemenea contestații legalist constituționale erau nesocotite de liberali. Aceștia, în temeiul unor alegeri trucate în care național-țărăniștii erau din nou persecutați[92], își consolidau puterea pe fondul dezvoltării unui curent de opinie procarlist[93]. Și pentru că Ionel Brătianu considera că era îndrituit legal să-l curme în fașă, deschidea un proces răsunător lui Mihail Manoilescu, un înfocat susținător al principelui Carol, care media contacte între acesta și oamenii politici adepți ai restaurației. La 14 noiembrie 1927, în fața Consiliului de Război, Mihalache era martor al apărării, într-o atare calitate mai fiind citați Iuliu Maniu, V. Madgearu, N. Iorga, Al. Averescu[94] etc. Mihalache sublinia că Manoilescu reprezenta „sentimentul general al țării". Chestiunea lui Carol ar fi ușor de rezolvat dacă un singur om ar voi-o, Ionel Brătianu. „A lucra pentru aducerea prințului Carol nu este și nu poate fi un delict", căci revenirea lui însemna nu tulburarea, ci garantarea ordinei publice[95]. Declarațiile lui demonstrau totodată caracterul de lege ordinară al actului din 4 ianuarie 1926, faptul de a acționa pentru schimbarea lui nu constituia o crimă, cum susținea apărarea, întrevăzând posibilitatea revocării acestuia. În consecință, M. Manoilescu nu se făcea vinovat de nici o culpă.

Acuzatul care, spre deosebire de alți martori, nutrea față de el „un sentiment mai cald", fusese impresionat de acea pledoarie francă, apreciind-o drept o culminație oratorică și de „eleganță sufletească". Și cum Mihalache, după pledoarie, se așezase la dreapta lui Averescu, ce vorbise în același fel, lui Manoilescu i se părea a vedea în acea clipă o „unică întovărășire... dintre

generalul cel mai glorios al războiului și figura cea mai reprezentativă pe care o dădea vieții publice țărănimea din Marea Românie". Carol însuși, impresionat de atitudinea lui Mihalache, ținea să-l întâlnească în străinătate, în primăvara lui 1928, dar liderul țărănist n-a dat curs invitației[96].

În țară însă, moartea neașteptată a lui Ionel Brătianu îl aducea în prim plan la 24 noiembrie 1927 pe fratele său, Vintilă Brătianu. Politica acestuia de monopolizare a comerțului de cereale - în detrimentul micului producător - prin mijloace financiare (un trust-bancar), de transport și antrepozite, Mihalache o combătea energic[97]. Împreună cu Maniu, el relansa lupta pentru îndepărtarea liberalilor de la putere, a cărei deținere o considera o uzurpare. Iorga și Averescu se arătaseră disponibili să i se asocieze, dar oferta generalului era respinsă datorită modului în care, de dragul puterii, în două rânduri, servise indirect scopuri liberale. În ianuarie 1928, Mihalache declara că împotriva guvernului se va organiza o „rezistență cetățenească", ceea ce însemna o acțiune de jos pentru a impune respectarea legii, aducând în neputință „pe jandarm să abuzeze de arma sa, pe primar să fure certificate, pe judecător să fure voturi, poliția să împiedice adunările și manifestațiile"[98]. Era proclamată o luptă efectivă pentru apărarea legalității, nesocotită în multe din instituțiile țării chemate a o respecta.

În aceeași lună ianuarie, în timp ce Maniu vizita organizațiile de peste Carpați, Mihalache parcurgea vechiul Regat, trecând și în Transilvania, la Făgăraș, la 5 februarie. Conferințele lor atrăseseră „un mare număr de săteni"[99]. Reuniuni similare se țineau și în București, mai întâi în săli, iar apoi în piețe, ca aceea de 40.000 oameni din 18 martie, când fuseseră aduși țărani, unii tocmai din Dolj[100]. Mihalache, adresându-se mulțimii în termeni ostășești, împreună cu V. Madgearu și alți vorbitori - unii din partea social-democraților și naționalilor lui Iorga, asociați în acel protest -, cerea regenței să facă schimbarea de guvern, căci altfel puterea va fi obținută prin asaltul maselor populare[101].

Mihalache - potrivit lui A. Călinescu -, spre deosebire de Iuliu Maniu care nu-i agrea punctul de vedere, ar fi dorit ca în acele împrejurări să se agite chiar chestiunea prințului Carol, care nu putea fi evitată, căci în caz contrar acesta ar dezvolta o acțiune pe cont propriu. Apogeul acelei campanii de răsturnare a lui Vintilă Brătianu era atins la 6 mai, la Alba Iulia, unde PNȚ reunea 150.000 oameni. Manifestări similare au avut loc și la București, Craiova, Brăila și Cernăuți. În acea atmosferă, Carol - aflat la Londra - ar fi încercat să vină în țară, dar autoritățile britanice i-au zădărnicit planul. Liderii țărăniști nu-i cunoșteau acele intenții, cu excepția lui Mihalache care le aproba. Îi comunicase însă să nu aducă pe Elena Lupescu[102]. Și dacă prințul i-ar fi disprețuit

sfatul, ar fi fost hotărât - potrivit aceluiași A. Călinescu - să fie primul care să tragă în el[103].

La Alba Iulia, Mihalache se plasase pe o poziție radicală cu privire la funcția atribuită acelei adunări protestatare. Dacă Maniu o concepea ca o manifestare solemnă și pașnică destinată să dea regenței un fel de ultimatum privind îndepărtarea liberalilor de la putere, el voia ca, printr-un marș în direcția Capitalei, masele de protestatari să aducă chiar demisia lui V. Brătianu. Maniu însă și-a impus punctul de vedere, atenuând un radicalism cu alură revoluționară.

În acțiunea de răsturnare a liberalilor, național-țărăniștii reușiseră să-și atragă concursul unor ziare ca „Dimineața", „Adevărul", „Lupta", „Curentul", „Cuvântul"[104] etc. Ion Mihalache, prin Ion Răducanu, dar mai ales prin amiralul Dan Zaharia, determinase pe Pamfil Șeicaru - unul dintre ziariștii influenți - să se angajeze pe o asemenea cale. La 6 noiembrie 1928, el fusese „câștigat", renunțând la „pornirile" pătimașe și nedrepte contra acestui partid. Pusese, printre condiții, să-l întâlnească, în seara următoare, chiar pe Mihalache[105].

Presiunile național-țărăniștilor, combinate cu alte demersuri ale unor factori ai opiniei publice făceau certă, printre oameni, convingerea că „ziua mântuirii este sosită". Căci anii îndelungați de guvernare a liberalilor, cu mari înfăptuiri, dar și cu dramatice deficite de legalitate și dreptate socială, îi făcuseră detestați în rândurile straturilor de jos ale poporului. Din aceste motive, după ce erau învinse tergiversările regenței, intenția ei de a impune un guvern de uniune națională sub conducerea lui N. Titulescu, la 10 noiembrie erau promovați la cârmă național-țărăniștii. Speranța care anima atunci sufletele multora dintre aderenții lor era că „Țara și Legalitatea" vor reînvia prin îndepărtarea „hidrei liberale" care ar întruchipa oligarhia[106].

NOTE

1. ANB, Fond Mihalache, dos. 77, f. 2; dos. 93, f. 97.
2. Teofil Sauciuc-Săvescu, *Național-țărănismul Bucovinei*, în „Calendarul PNȚ", București, 1936, p. 78.
3. ANB, Fond Mihalache, dos. 86, f. 4, 6.
4. *Ibidem*, dos. 93, f. 94.
5. *Ibidem*, dos. 86, f. 5; dos. 73, f. 12-14; dos. 42, f. 3; „Glasul Patriei", an I, 9 ianuarie 1922.
6. *Doctrina țărănistă în România*, 1994, p. 98-100.
7. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 83-85.
8. *Ibidem*, dos. 1, f. 65-66; dos. 73, f. 6; dos. 77, f. 2.

9. *Ibidem*, dos. 87, f. 1; dos. 73, f. 9.
10. *Ibidem*, dos. 93, f. 102.
11. *Ibidem*, dos. 93, f. 105, 177.
12. *Ibidem*, f. 106.
13. *Ibidem*, dos. 93, f. 94, 103–104; dos. 42, f. 4; dos. 59, f. 33.
14. *Ibidem*, f. 5–6, vezi pentru alte cazuri *Ibidem*, dos. 42, f. 4; dos. 59, f. 33.
15. „DAD", nr. 19 din 11 decembrie 1923, p. 264–266.
16. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 79.
17. *Ibidem*, f. 172.
18. *Ibidem*, dos. 80–81.
19. *Ibidem*, f. 93.
20. „Patria" din 26 iunie 1923.
21. *Ibidem*, din 19 și 26 iunie 1923.
22. Apostol Stan, *Iuliu Maniu*, București, 1997, p. 148–149.
23. Z. Ornea, *Viața lui Constantin Stere*, II, București, 1991, p. 344.
24. „Aurora" din 14 iunie și 22 sept. 1924.
25. *Istoria Partidului Național Țărănesc. Documente* (1926–1947), ed. V. Arimia, Ion Ardeleanu și Al. Cebuc, București, 1994, p. 13–14.
26. „Patria" din 5 iulie 1924; „Viața românească" nr. 7, 1924, p. 122; „Aurora" din 5 iulie 1924; ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 124.
27. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 108–109.
28. *Ibidem*, f. 110, 112.
29. *Ibidem*, f. 111, 113.
30. *Ibidem*, f. 113.
31. *Ibidem*, f. 114–115.
32. *Programul Partidului Țărănesc*, în „Țărănismul", I, nr. 12 din 28 iunie 1925.
33. Ion Mihalache, *Noul regim agrar*, București, 1925, p. 28–31.
34. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 123–125.
35. *Ibidem*, p. 121–122.
36. „DAD", nr. 60 din 3 martie 1925, p. 1383–1384; nr. 29 din 23 decembrie 1924, p. 483–484.
37. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 121.
38. „DAD", nr. 29 din 23 decembrie 1924, p. 481–485; nr. 60 din 3 martie 1925, p. 1383.
39. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 124.
40. *Ibidem*, f. 182.
41. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 49.
42. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 182–183.
43. *Ibidem*, f. 183.
44. *Ibidem*, f. 184–185.
45. *Ibidem*, f. 185–186.
46. *Ibidem*.
47. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 49–50.
48. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 133–134.
49. *Ibidem*, f. 117–119, 122–123, 125–126.
50. *Ibidem*, dos 44, f. 3, 7, 10; dos. 86, f. 36.
51. *Ibidem*, dos. 44, f. 8.

52. *Ibidem*, dos. 29, f. 103.
53. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 42.
54. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 218; dos. 44, f. 11, dos. 86, f. 28.
55. „DAD“, nr. 120 din 28 iulie 1925, p. 3303-3304.
56. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 50.
57. ANB, Fond Mihalache, dos. 86, f. 25, 29; dos. 44, f. 1-2, dos. 51, f. 1.
58. *Ibidem*, dos. 44, f. 11-12.
59. *Ibidem*, dos. 44, f. 11; dos. 59, f. 1, 4, 17; dos. 86, f. 25.
60. *Ibidem*, dos. 44, f. 5-6.
61. *Ibidem*, dos. 93, f. 135-136, 207-208.
62. *Ibidem*, dos. 93, f. 135-136, 207-208; dos. 81, f. 41-42.
63. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 56-58; Al. Plămădeală, *op. cit.*, p. 369.
64. I. Scurtu, *Partidul Țărănesc*, p. 161.
65. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 58.
66. „Aurora“ din 26 aprilie 1926; „Patria“ din 27 aprilie 1926; Biblioteca Academiei Române, Msse, Corespondență N. Iorga, vol. 333/1, 1926, f. 342-343; ANB, Fond Mihalache, dos. 45, f. 1-3.
67. ANB, Fond Mihalache, dos. 45, f. 1-2, 4-5.
68. *Ibidem*, dos, 48, f. 168.
69. *Ibidem*, f. 169-172.
70 Z. Ornea, *Constantin Stere*, II, p. 389, 391; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 43.
71. BAR, Msse, Corespondență N. Iorga, vol. 333/1, 1926, f. 342-343.
72. Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, București, 1994, p. 46-47.
73. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 59.
74. *Istoria Partidului Național Țărănesc. Documente (1926-1947)*, p. 15-18.
75. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 59.
76. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 162-164.
77. Petre Țurlea, *Nicolae Iorga*, București, 1991, p. 230-231.
78. BAR, Msse, Corespondență N. Iorga, vol. 333/1, 1926, f. 342-343.
79. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 59; *Istoria PNȚ. Documente*, p. 20.
80. *Istoria PNȚ*, p. 18.
81. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 337.
82. Vezi programul din 10 octombrie 1926 în *Istoria PNȚ*, p. 23-24, 36.
83. I. Mihalache, *De ce partidul nostru se numește național- țărănesc*, în „Țărănismul“, II, nr. 29 din 7 noiembrie 1926; „DAD“, nr. 11, ședința din 1 decembrie 1926, p. 116; nr. 17, ședința din 13 decembrie 1926, p. 324; vezi și P. Suciu, *Pentru țărănism*, București, 1926, p. 22, 24.
84. ANB, Fond Mihalache, dos. 45, f. 8-9; dos. 47, f. 3; dos. 16, f. 6; dos. 15, f. 112; dos. 47, f. 2; dos. 48, f. 89.
85. *Ibidem*, dos. 86, f. 39; dos. 77, f. 10-11; dos 22, f. 23.
86. *Ibidem*, dos. 15, f. 6; dos. 16, f. 5;
87. *Ibidem*, dos. 77, f. 3; dos. 45; f. 9; dos. 93, f. 169; dos. 29, f. 21; dos. 47, f. 5.
88. M. Manoilescu, *op. cit.*, I, p. 90; ANB, Fond Mihalache, dos. 46, f. 8-9.
89. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 44; ANB, Fond Mihalache, dos. 47, f. 2.
90. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 62-63.

91. *Ibidem*, p. 70.
92. ANB, Fond Mihalache, dos. 15, f. 7–8; dos. 46, f. 5–6; dos. 86, f. 41–42.
93. Vezi Apostol Stan, *op. cit.*, p. 169.
94. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 44.
95. M. Manoilescu, *op. cit.*, I, p. 153.
96. *Ibidem*, p. 149, 170.
97. I. Mihalache, *Discurs la legea clasării cerealelor rostit în ședința din 3 martie 1928 a Adunării Deputaților*, București, 1928, p. 5.
98. „Dreptatea", nr. 79 din 20 ianuarie 1928.
99. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 75, 79.
100. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 194.
101. „Dreptatea", II, nr. 130 din 21 martie 1928.
102. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 80–83.
103. I. Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, p. 95.
104. P. Șeicaru, *Istoria partidelor Național, Țărănist și Național Țărănesc*, II, Madrid, 1963, p. 68–69.
105. ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 251, 261.
106. *Ibidem*, dos. 16, f. 5; dos. 17, f. 1; *Istoria PNȚ*, p. 33.

X
Un model cooperatist pentru mica agricultură

Ion Mihalache prelua funcția de ministru al Agriculturii și Domeniilor, la 10 noiembrie 1928, într-un guvern Iuliu Maniu în care, printre alții, se mai aflau Al. Vaida-Voevod, la Interne, G. G. Mironescu la Externe, Gr. Iunian la Justiție, Mihai Popovici la Finanțe, V. Madgearu la Industrie și Comerț etc. Era un cabinet care promova în funcții de răspundere personalitățile de prim rang ale național-țărăniștilor. Primele impresii externe favorabile îi veneau din Franța, Cehoslovacia și Internaționala Agrară, într-un context în care șeful guvernului, Iuliu Maniu, era văzut ca un element de închegare a unei solidarități naționale bazată pe drepturi depline pentru minorități[1]. Posturile de miniștri, precum și cele subalterne fuseseră îndelung chibzuite în zilele anterioare. Mihalache a avut neîndoielnic un rol în configurarea listei demnitarilor guvernamentali, dar și în desemnarea candidaților pentru alegerile parlamentare. Amiralul Dan Zaharia îi solicita sprijinul atât pentru el, cât și pentru ziaristul Pamfil Șeicaru. Primul sugerase lui Mihalache modalitatea de reorganizare a Ministerului de Război. Tot Dan Zaharia care, susținut de prințul Nicolae, ar fi dorit să conducă departamentul Marinei, îl ajutase pe Maniu să alcătuiască cifrul[2].

Ajuns pentru a doua oară în fruntea Ministerului „Pământului și al Dreptății țărănești“ - cum era numită popular instituția sa - Mihalache continua a-și îmbrăca costumul tradițional din Muscel: pantaloni și cămașă albă, cu vestă neagră închisă. De prezența lui în fruntea acelui minister erau legate cele mai mari speranțe. De aici telegrame de „dragoste și încredere“ pentru „neprețuita“ lui muncă menită a aduce prosperitatea țăranului. Atari sentimente, dar și revendicări îi erau exprimate la minister de numeroase delegații de țărani. Paul Bujor, unul din fondatorii țărănismului din Moldova, îi cerea și el o întâlnire, să-i spună „multe“[3].

Acel interes enorm față de Ministerul Agriculturii și Domeniilor era dictat de necesitatea emancipării micii proprietăți de sub povara unei fiscalități și taxe care aduseseră „ruinarea producătorilor

agricoli"[4]. Sintetizarea priorităților economice din acele momente fusese excelent formulată - într-o epistolă către Mihalache - de Ioan R. Vlădilă din Rușavăț, Buzău, care-i cerea: Să dea pământ țăranilor neîmproprietăriți, punând în aplicare primul lui proiect de lege. Căci „boierii", ca să-și salveze moșiile, le-au plantat cu livezi de pruni, nuci și duzi, după votarea legii liberale din 1917. Tot astfel, să nu mai fie exceptate de la expropriere moșiile de deal sau de munte. Să se soluționeze chestiunea izlazurilor, unele constituindu-se, iar altele completându-se, la munte și deal. Să se oprească exportul produselor necesare consumului intern pentru ieftinirea traiului. Importul mărfurilor de lux, inclusiv rujul și pudra, să fie oprite, liberalizându-se acela al mașinilor și uneltelor agricole. Ridicarea prestigiului țării în străinătate ca o condiție a întăririi valutei naționale[5].

Erau așteptări populare extrem de mari care, în unele cazuri, se amplificau chiar de demnitari județeni, îndată după instalare. Din aceste motive, Mihalache cerea prefectului de Tutova să înceteze „propaganda" care contravenea programului ministerului lui, căci altminteri o făcea pe propria răspundere. El spera ca, o parte din acele așteptări, să se împlinească - cum recomanda autorităților subordonate - și prin implicarea acestora în unele activități obștești: clădirea de școli, spitale, poduri, drumuri[6] etc.

Una din grijile lui ca ministru consta în asigurarea cultivării pământului prin folosirea condițiilor optime de climă și timp, de unde și legăturile cu consilierii agricoli județeni care îi furnizau informațiile solicitate privitoare la semănături și semințe, inclusiv despre calitatea acestora. În dorința de a afla realitatea cu exactitate, când constata informații contradictorii din aceeași sursă, cerea să i se spună „adevărul"[7]. Pentru cunoașterea acestuia, el făcea vizite - ca, de pildă, în 1930, în Basarabia, unde parcursese fiecare județ. Contactase Camerele de agricultură din acea provincie, constatând, apoi, existența de specialiști agricoli, cu multe grajduri de reproducători și centre de distribuire a semințelor selecționate date de ministerul lui. Fusese chiar impresionat că, la Orhei, exista chiar un centru științific pentru studiul solului și aerului, a penetrației soarelui și ploii etc. Contacte similare cu satele pretindea, în județe, și parlamentarilor care le reprezentau[8].

Ca un veritabil agronom, își propunea a stimula „mintea și hărnicia plugarului", într-o țară în care agricultura continua a fi ocupație rutinieră. Cele mai multe produse agricole - aprecia el - erau realizate nu de țările cu cele mai fertile soluri și cu nivelul cel mai mare de precipitații, ci de acelea cu un nivel mai mare de învățătură, hărnicie și cooperative mai bine organizate. Pământului sărac, omul deștept i-a găsit leacul, prin îngrășare și irigație. De

aici dorința lui de a „ilumina“ pe țărani, luând drept model Danemarca, Olanda și Elveția[9], prin intermediul a 12 „scrisori către plugari“, care urmau a fi difuzate de Camerele agricole, cum le cerea el printr–o circulară din august 1929[10]. Scrisorile, care cuprindeau o serie de cunoștințe utile cu caracter agrotehnic, erau ridiculizate de N. Iorga. Mihalache era văzut ca un imitator al apostolului Pavel în relațiile cu Corintenii, preocupat nu atât de propășirea agriculturii, cât mai ales de interese de partid[11].

Ministrul însă se confrunta cu mari dificultăți provocate atât de seceta periodică ce lovea anumite zone, cât și de criza economică survenit la scară mondială și resimțită cu toate efectele ei grave pe toată durata guvernării național–țărăniste. Foametea îndeosebi din Basarabia, Moldova și parțial Muntenia, unii dintre țărani ajungând să se hrănească cu „tărâțe“, o combătea prin furnizarea de ajutoare stabilite de o comisie specială. În județul Prahova, de pildă, țăranii se deplasau în grupuri la prefectură, de unde primeau 150 vagoane de porumb[12]. Pentru îmbunătățirea situației alimentare din primăvara lui 1929 el distribuise, astfel, 14.000 vagoane de porumb[13].

Numai că, surprinsă de o puternică criză, agricultura românească, cu precădere aceea țărănească, trebuia apărată nu numai de calamități naturale, ci și de consecințele unei politici nefaste aplicate pe parcursul unui deceniu. Greșelile ajunseseră scadente. Căci micii agricultori, îndatorați la bănci pentru răscumpărarea loturilor atribuite în proprietate, prin dobânzi cămătărești de circa 30%, erau ruinați[14]. În județul Prahova, de pildă, unii țărani nu mai dispuneau nici de inventarul agricol rudimentar, cultivându–și loturile cu tractoarele Camerei Agricole și caii armatei[15].

Primele semne de îngrijorare față de efectele crizei agrare apăreau în primăvara lui 1929. La 10 martie, la București se constituia o Ligă agrară care–și propunea să acționeze pentru întărirea proprietăților mici, înființarea unui credit ipotecar agricol și viticol, dezvoltarea cooperativelor agricole, învățământ agricol etc. Mihalache, căruia i se ceruse concursul, asigura pe președintele acelei organizații - Constantin Garoflid - că atât el, cât și guvernul vor face tot posibilul pentru „organizarea și prosperarea agriculturii“[16].

Măsurile însă se lăsau așteptate, de unde reuniuni revendicative ale viticultorilor și pomicultorilor din zonele Argeș, Muscel și Vrancea, care la 24 și 25 iunie 1929 cereau lui Mihalache protejarea acestei activități economice. Reprezentanții a 110 fabrici de spirt din produse agricole, reuniți într–un congres la 18 aprilie 1929, îi cereau și ei ajutor pentru a fi salvați de „criza actuală“[17]. Situația însă nu se ameliora, ci, dimpotrivă, se agrava, cum însuși Mihalache

semnala în Camera Deputaților, la 4 iunie 1930, când menționa că întreaga agricultură, inclusiv aceea cerealieră, cu precădere a micului producător, era afectată de criză[18].

Combaterea acelor efecte negative i se părea mai ușor de realizat în domeniul viticulturii și pomiculturii. La 4 iunie 1930, el propunea ca prin lege să se împiedice o supraproducție a acelor ramuri. Să se susțină spirtul din fructe și vinul prin taxe mari pe produsele respective obținute pe cale industrială, încât să fie protejați viticultorii și pomicultorii, în schimbul obligației de a nu-și extinde plantațiile. Protejarea cultivatorilor de cereale era însă mai greu de realizat prin edictarea unei legi - cum i se propusese - de reducere a dobânzilor la 10–15%, amortizarea datoriilor pe termen lung, un preț rentabil pentru cereale, scăderea prețurilor produselor industriale defavorizante pentru agricultori etc. Adept convins al economiei liberale, Mihalache respingea acele soluții invocând argumentul că, întocmai ca în democrațiile lumii, guvernul național-țărănist nu putea dicta prețul mărfurilor[19].

Criza agrară din țară, dar și nevoia de a-și confrunta politica cu aceea adoptată în diverse state europene, ele însele supuse unui atare flagel, îl determinaseră pe Mihalache să organizeze la București, între 7–10 iunie 1929, un Congres internațional de agricultură. Decizia lui rezulta și din faptul că PNȚ era membru al Internaționalei agrare[20]. De aici legături strânse cu partide politice similare din Europa și participarea, în mai 1928, la Praga, la o reuniune, unde Mihalache era însoțit de Vaida. Atunci întâlnise pe omul politic Milan Hodza, președintele Academiei Cehoslovace de Agricultură[21]. Mai stabilise contacte cu agrarieni din Cehoslovacia, Bulgaria, Franța, Olanda, Polonia[22] etc. La congresul organizat de el participau numeroase țări, printre care Cehoslovacia, Germania, Franța, Belgia, Elveția etc. Invitase, pe lângă oameni politici, specialiști în agronomie și economie politică, nume de rezonanță europeană ca Laur[23] (Elveția), Kampfmeyer (Germania), pe acesta din urmă rugându-l personal să onoreze congresul cu prezența[24].

Prezidat de Mihalache și axat pe discutarea unei problematici complexe cu privire la modalitățile de transformare a agriculturii într-o ramură economică prosperă, contribuind la creșterea nivelului de viață în întreaga societate, congresul insistase asupra rolului cooperației, creditului și educației. Ministrul Agriculturii și Domeniilor asigurase - potrivit dr. ing. cehoslovac Ed. Reich - o desfășurare „strălucită“[25] a acelei reuniuni. Asemenea impresie nu era de circumstanță. Căci ziarul „La Défense Agricole Belge“ din 26 iunie 1929, după ce prezenta un portret al lui Mihalache și menționa că era „un adevărat ministru țăran“, îl elogia pentru organizarea „admirabilă“ a congresului. Imaginea lui externă se desăvârșea, ca a unui democrat, risipindu-se unele impresii confuze lăsate la

instalarea sa în postul de ministru, când orientarea lui fusese interpretată a fi apropiată de comunism, inclusiv de unele ziare americane. Probabil sub impresia acelui congres, dr. Cumanoff, un „bătrân social țărănist“ bulgar - cum se autointitula - în august 1929, îi dădea sfaturi pentru „binele și viitorul“ României întregite, accentuând asupra unor drepturi pentru minoritățile naționale. Să se teamă de macedoneni care ar fi fost teroriști[26].

Tudor Arghezi, în „Vărul Mihalache“, gratula pe acesta cu expresii măgulitoare, subliniind, în plus, că uimise mai ales pe români prin utilizarea unei limbi franceze pe care „nimeni“ nu i-o bănuia[27]. Trebuie spus că românii, tentați în general să diminueze meritele unor conaționali, mai ales când erau ieșiți de jos și neșcoliți la marile „catedrale“ ale educației, erau surprinși că el dezmințea atari prejudecăți vorbind „corect“ nu numai franceza, ci înțelegând chiar italiana, germana și engleza[28].

Unul din câștigurile concrete ale acelui congres consta în coordonarea politicii agricole cel puțin cu Cehoslovacia. În acest sens, eforturile lui de a da o nouă direcție agriculturii românești constituiau o experiență pe care cehoslovacii doreau cel puțin s-o cunoască, în această privință solicitând informații - prin Academia Cehoslovacă de Agricultură - pentru a se ști „ce se face“ în România. Și nu numai din necesități academice, ci pentru a fi cunoscută și asimilată de toate școlile agricole din acea țară[29].

Cu un larg orizont european, împreună cu Maniu, Mihalache este adeptul unor măsuri politice care să apropie statele europene, în primă fază prin intensificarea legăturilor economice. Aceasta era o premisă a concretizării ideii de federalizare a Europei, vehiculată îndeosebi de francezi[30]. Într-un atare context, la 26 iulie 1930, din Paris, George Moroianu comunica lui Mihalache: „Aici se urmărește cu cea mai mare atenție conferința agrară a României, Ungariei și Iugoslaviei“, sperându-se ca aceste state să realizeze un „bloc agrar“, văzut drept „sâmburele viitoarei Federații europene“[31].

*

Deținând o funcție cheie în guvernul național-țărănesc, Mihalache evalua - din nevoia unor schimbări radicale, accentuate de criză - întreaga concepție economică de organizare și dezvoltare. Prin prisma evoluției țării în deceniul anterior, dominat de liberali, el făcea următoarele reflecții. Împroprietărirea țăranilor îi eliberase pe aceștia dintr-o stare vecină cu semisclavia. Dar condițiile lor nu fuseseră îmbunătățite în proporțiile așteptate. Țărănimea - 80% din populația agricolă - era stăpână asupra pământului, dar nu și asupra produselor acestuia din cauza unor prețuri scăzute, a taxelor porhibitive și a tarifelor vamale ridicate[32]. Liberalii - guvernând

direct sau prin intermediari ca Averescu - se ocupaseră aproape exclusiv de industrie, bănci și comerț. Elaboraseră 400 de legi, dar din acestea doar circa 11 se refereau la agricultură. Fusese o politică mioapă, pentru că, prin pauperizarea micilor producători, înseși industria, comerțul și băncile - care nu se puteau dezvolta decât în corelație cu agricultura - erau amenințate, dacă nu cu închiderea, cel puțin cu atrofierea. O atare politică o dezaproba pentru că favoriza exclusiv capitalismul bancar și industrial, în detrimentul „mulțimii". Cele două ramuri își găseau rostul și locul numai ca „instrumente ale statului". Acesta fusese - cum dovedise războiul reîntregirii naționale - opera tuturor claselor sociale, dar osemintele care „se îngrămădesc mai mult" la temelia lui aparțineau plugarilor, încât guvernarea în numele lor era justificată[33].

Mihalache - în iunie 1929 - afirma în Camera Deputaților că sub noua guvernare viața economică „se va turna pe tiparele ei firești", creându-se un nou echilibru între ramurile ei[34]. Agricultura, într-un stat de țărani, trebuia să fie axul cardinal al întregii dezvoltări, furnizându-i-se toate condițiile financiare pentru o veritabilă înflorire[35]. Industrializarea era subordonată scopului menționat, căci nu se putea trece - cum își închipuiseră liberalii - de la o agricultură extensivă, quasi primitivă, la marea industrie. Era obligatoriu a fi parcurse toate etapele de dezvoltare progresivă a agriculturii terminând cu raționalizarea și prelucrarea produselor ei. Abia ulterior se deschidea calea pentru ca România să devină un stat industrial[36].

Această reechilibrare a sectoarelor economiei naționale o concepea prin deschiderea largă spre capitalul străin, care nu mai trebuia blocat de restricțiile liberale. Era de dorit concursul acestuia, ca singur și sigur mijloc de fructificare și fecundare a bogăției naționale. În consecință, să i se deschidă porțile țării, căreia îi va impulsiona dezvoltarea[37]. În această privință, la 19 iulie 1929, intra în polemică cu liberalul I. G. Duca, acesta calificând autonomismul lui Mihalache - opus centralismului - ca un instrument de „dezagregare națională și socială" internă. Tot astfel, capitalul străin n-ar fi de dorit, întrucât ar acapara și robi „marile instrumente ale economiei naționale", țara transformându-se chiar într-o colonie. Califica drept demagogică acea interpretare, căci dacă românii în trecut, sub atâtea vicisitudini, nu deveniseră colonia uneia din marile puteri dominatoare, cum puteau ei să ajungă în acea situație, când pentru prima oară în istorie se aflau, cu toate ramurile, în cuprinsul României Mari? Neîndoielnic că ei vor prospera și prin autonomism local menit să stimuleze inițiative și răspunderea prin eliminarea unui centralism birocratic, clientelar și generator de corupție[38].

Prin prisma unei atari gândiri politice, Mihalache examinează atent necesitățile stringente ale economiei agrare, căreia, sub criza

acutizată tocmai în momentele ministeriatului său, era decis să-i creeze făgaşele progresului şi prosperităţii atât de mult căutate. Căci în condiţiile de înapoiere în care fusese lăsată de guvernele anterioare, agricultura, pentru a depăşi stadiul rutinier şi de consum individul - îndeosebi pentru gospodăria ţărănească - ar fi trebuit să realizeze: irigaţii, drenaje, ameliorări de soluri, îmbunătăţirea rasei de vite, seminţe selecţionate, îngrăşăminte, modernizarea utilajelor[39] etc. Privind marea proprietate care reprezenta doar 20% şi mica gospodărie ţărănească copleşitor dominantă ca întindere, intenţiona ca primei să-i atirbuie funcţia de rezervor de seminţe selecţionate. Cea de-a doua ar fi urmat să înregistreze transformări esenţiale, devenind principala bază de produse agricole şi vite pentru piaţă, inclusiv pentru industrializarea acelor materii prime[40].

Acele proiecte grandioase aveau nevoie de investiţii. Mihalache evalua, în 1929, suma necesară la 1,2 miliarde lei, dar guvernul nu-i acorda decât 231 milioane lei din împrumutul pentru stabilizare şi dezvoltare[41]. Fără a se lăsa descurajat, acţionează energic pentru crearea cadrului legislativ aferent[42]. La 26 iulie 1929, în Camera Deputaţilor, menţiona că până în acel moment adusese 5 legi importante, dar spre a pune agricultura „pe brazdă", mai trebuiau cel puţin 10-15 asemenea reglementări. Acestea se refereau la: selecţionarea seminţelor, încurajarea agriculturii (era o lege similară numai pentru industrie), cadastarea şi cărţile funduare, comasări, colonizări, irigaţii, mutualitatea agricolă, pomicultura, viticultura, industrializarea agricolă[43] etc. Enumera, astfel, un vast domeniu de reglementat prin lege, care atestă cât de mari îi erau intenţiile reformatoare.

În răstimpul martie 1929 - martie 1931 s-a elaborat şi adoptat o legislaţie complexă privind cooperaţia; pescării şi ameliorarea zonei inundabile a Dunării; circulaţia pământurilor dobândite prin împroprietărire; vânzarea pe credit a maşinilor industriale, agricole şi autovehicule; administrarea pădurilor; plantarea drumurilor publice; păşunile; reorganizarea Casei Rurale; înfiinţarea de izlazuri; ameliorarea terenurilor; restructurarea Camerelor Agricole, Creditul Agricol Ipotecar[44] etc.

Propunându-şi o evidenţă exactă a întregului patrimoniu funciar - în mai 1929 existând o echipă de operatori topometri[45] - el descoperă 20.000 ha de pământ sustrase de la împroprietărire, pe care le restituia celor îndreptăţiţi[46]. La 20 august 1929 era elaborată legea privitoare la circulaţia pământurilor dobândite prin împroprietărire[47].

În iulie, la dezbaterea ei de către deputaţi, Mihalache arătase motivele care o făceau imperioasă. Proprietarii a 6 milioane ha de pământ - potrivit unei legi din 1925 - nu puteau să-l ipotecheze pentru a obţine credit sau să-l vândă pe piaţă, căci statul exercita

un drept de preemţiune. Legea menţionată, care fusese un instrument de fraude şi corupţie, căzuse în desuetudine[48]. Se impunea a se crea o mică proprietate economică, eficientă şi intensivă. Căci legile împroprietăririi creaseră loturi după criterii sociale. Agricultura mică nu se putea dezvolta în limitele a 5–10 ha, cum se practica îndeosebit în vechiul Regat. Tot proprietate ţărănească era cultura între 10–50 ha, care predomina în Basarabia şi Transilvania. Micile parcele trebuiau să se adapteze la tipul de cultură intensivă, încât legiuitorul era dator să încurajeze acel proces[49].

Mihalache propunea, de fapt, crearea cadrului legal pentru o agricultură ţărănească mijlocie, de o întindere de până la 25 ha. Până la limita menţionată, pe calea unei selecţiuni naturale, pământul să dobândească dreptul să circule între ţărani[50]. Dar să ajungă numai la cultivatorul care recurgea la regie proprie, respingând tipul de proprietate parazitară spre care aspirau cămătarii satelor, aceştia căutând pământ pentru speculaţii, iar nu pentru producţie proprie. Mai prevăzuse în lege, pentru protejarea cultivatorului agricol, ca pământul acestuia să fie ipotecat doar de creditul ipotecar, ce nu va face operaţiuni comerciale riscante. În caz de faliment al debitorului, vânzarea pământului lui survenea numai între ţărani cultivatori. Aceste restricţii privitoare la calitatea cumpărătorului - mai preciza el - erau specifice primei faze a reformei. În stadiul următor, pe măsură ce o agricultură ţărănească mijlocie se constituia şi dezvolta, se va legifera o „desăvârşită" libertate în circulaţia proprietăţii funciare, indiferent de natura ei ţărănească, moşnenească, răzăşească sau moşierească[51].

Prin modul în care concepuse o atare lege, Mihalache ajunsese în dispută cu N. Lupu şi Ion Răducanu. Acesta din urmă îi imputa, mai întâi, că nu proceda la revizuirea imediată a exproprierilor, pentru a se repara atâtea ilegalităţi şi fraude în detrimentul ţăranilor. El recunoştea necesitatea unei atare reglementări legislative, dar n–o putea realiza - potrivit normelor în vigoare - decât la majoratul regelui Mihai I. Mihalache era criticat de cei doi lideri ţărănişti de pe poziţii marxiste, întocmai ca deputatul socialist Lotar Rădăceanu[52]. Căci reforma lui Mihalache - abătut de la traiectoria lui politică - însemna încurajarea burgheziei în locul ţăranului muncitor şi crearea la sate a unei chiaburimi şi a unui proletariat. Mihalache le demonstrează dubla natură a ţăranului: proprietar individualist şi muncitor, faptul că în România la acea dată nu exista un proletariat, iar când va surveni un prisos de braţe de muncă la sate, acesta va fi absorbit fie de industria agricolă sau aceea mare în dezvoltare, fie de ocupaţii conexe, ca de pildă, creşterea vitelor pe bază de nutreţuri. Oricum, era preferabil ca agricultura mică să se dispenseze de braţele de muncă suplimentare, fără teama că acestea s–ar transforma în proletariat. Căci făcându–se

din țărănime pivotul întregului program de dezvoltare a țării, dar mai ales creându-se instituțiile specifice de credit, vor apare posibilități de prosperitate în această ramură pentru toate categoriile ei.

Privind dezvoltarea agriculturii dintr-o perspectivă de ansamblu, Mihalache se dovedea același om politic realist care, ajungând la guvernare, nu-și abandona concepțiile, ci doar le modela spre a le face - în aplicarea lor concretă - concordante cu structura unei societăți bazată pe libertăți și proprietate particulară. Căci - cum îi replicase el lui Lotar Rădăceanu -, chiar dacă socialiștii lui ar veni la putere în România, întocmai ca laburiștii britanici, ar trebui să construiască în interesul clasei lor o legislație armonică cu tendințele generale[53]. Prin urmare, nu Mihalache se dezicea de doctrina țărănistă - cum susțineau atât N. Lupu și Ion Răducanu, cât și L. Rădăceanu -, ci aceștia înțeleseseră greșit accepțiunea dată de el conceptului de partid de clasă.

Ca ministru al Agriculturii, Mihalache are de soluționat problema unor țărani din localități cu populație excedentară, îndemnați de autorități să se așeze ca coloniști în Dobrogea. Aici, dar și în alte părți ale țării, erau întinderi mari de pământ insuficient populate, unde erau stimulați a se stabili tineri mai ales, care doreau să-și întemeieze gospodării, cu ajutorul statului. Acțiunea de „colonizare“ era de o anume anvergură, încât Mihalache mobiliza contribuția parlamentarilor din județele Brăila, Râmnicu Sărat și Buzău[54].

Județele Durostor și Caliacra erau privite ca un fel de El Dorado românesc. La 15 decembrie 1928, la Constanța sosiseră 503 macedoneni pentru Bazargic, dar fiind mijlocul iernii, întâmpinau dificultăți de cazare. Tot macedoneni, în mai 1929, soseau la Silistra, dar colonizarea lor aici era respinsă de Mihalache. Spre Caliacra mai ales, în primăvara anului menționat, zilnic se îndreptau și alți oameni, debarcând în cele șase gări ale județului. În zona de frontieră existau coloniști militari. Într-o comună - cum era informat Mihalache - 30 de coloniști, folosindu-se de arme, au semănat în proprietatea fraților Popof[55].

Procesul de populare a unor moșii dobrogene, desfășurat uneori prin inițiative voluntariste, era urmărit cu atenție de ministrul țărănist, preocupat de a-l încadra în anumite norme legale. În acest sens el invită la București, pentru consultare, „birourile“ județene de colonizare, furnizând, totodată, semințe, cereale și bani pentru „desăvârșirea“ colonizării[56], inclusiv construirea a 2000 de case[57]. Toate acestea aveau la bază o nouă legislație. Astfel, la 26 iunie 1930, în Camera Deputaților prezenta două proiecte: unul pentru colonizare și altul pentru completarea și modificarea legii din 24 aprilie 1924 privind organizarea Dobrogei Noi. Plănuia

„segregarea" și comasarea pământului statului care, fiind dispersat, forma „obârșia principală a conflictului dintre coloniști și populația autohtonă"[58].

Ministrul Agriculturii veghează ca izlazurile comunale să nu fie afectate. În 1929, el scria consilierului agricol din Romanați: „Mi se telegrafiază că se parcelează izlazul din comuna Orlea. Vă fac răspunzător"[59].

Fondul forestier al țării, aflat sub responsabilitatea sa, era considerat o mare avuție națională, indiferent dacă se afla sub proprietatea statului sau cea particulară. În acest sens, semnificativ este un proiect, din 27 iunie 1930, pentru modificarea a două articole din codul silvic din 1910, în vederea protejării pădurilor, pretutindeni unde ponderea acestora scăzuse sub 25% din suprafața fiecărui județ. El înființase la Direcția silvică serviciul plantării terenurilor degradate, menit a face împăduriri indiferent de natura proprietății[60]. Era motivul pentru care, în mai 1929, angajase un expert german în acest domeniu[61].

Litigiilor privitoare la pădure le căuta calea legală de rezolvare. Direcțiunii Silvice Sighet îi indica să amâne până la noi ordine licitația pădurii Baia Sprie, care fusese dată ca izlaz comunei Negreia Sisești[62]. La 31 octombrie 1929, Aristide Blank îi cerea amânarea unui proces privind „pădurile basarabene", spre a se finaliza negocierile între părți. Căci era o chestiune cu implicații internaționale în care erau amestecate comisii de reparații[63]. În decembrie 1929, era angrenat în soluționarea unui conflict între moții din Munții Apuseni și „jidanii" care – prin corupție – instalaseră acolo două fabrici de cherestea, fără să posede „un metru cub de lemn cumpărat". Primarul Clujului, Mihali, cooperând cu Mihalache pentru aplanarea unor atari conflicte, rămăsese „uimit... de concepțiile înalte și de energia de care dispune". Lui Iuliu Maniu îi spunea: „De ce voi nu îmbrățișați mai mult pe acest om care, după câte mi-a spus, aceea ce vrea să facă nu mai este regățenism (adică superficialitate – n. n.), cum ziceți voi, ci ardelenism. Căci nimeni din Ardeal nu a conceput rezolvarea problemei sociale în Munții Apuseni, județul Someș și Maramureș" mai bine decât Mihalache. Lucrările acestuia – printre care o linie ferată forestieră în Maramureș[64] – atingeau „sublimul", încât de un asemenea om avea nevoie Ardealul. Liderul țărănist era apreciat și pentru rapiditatea de gândire. Lui Maniu, același Mihali îi spusese: „ție îți trebuie prea mult ca să te gândești până să acționezi"[65].

Intenții diverse de amenajări în contigență cu pădurea nu-i scăpau din atenție. Sever Bocu îi ceruse să primească doi antreprenori care voiau să deschidă o linie ferată îngustă în Banat, pornind de la Drencova. Eliza Brătianu, soția lui Ionel Brătianu, în august

septembrie 1929, mai întâi prin Simona Lahovari și apoi, direct, îi propunea o întâlnire, spre a-i obține concursul pentru a înființa în zona Sinaia, un parc național de circa 8000 ha, fără vreun privilegiu. Patriarhul Miron Cristea îi solicitase „o părticică" de pădure pentru mănăstirea Snagov, spre a se putea întreține cu lacul din jur. Mihalache însă conchidea că nu aceea era soluția, cu atât mai mult că pădurea pretinsă nu putea fi desprinsă de parcul național. Un proiect de instalare a unui sanatoriu TBC în zona împădurită a Câmpulungului era cerut pentru avizare îndeosebi din necesitatea de protejare a locuitorilor[66].

*

Creditul agricol, considerat un instrument indispensabil pentru propășirea micii agriculturi și „dezrobirea definitivă" a țărănimii[67] - cum îl considera șeful organizației PNȚ Vâlcea, Dinu Simian - constituise una din obsesiile lui Mihalache, ca ministru. La 27 iulie 1929, în Camera Deputaților, expunându-și proiectul de lege, menționa că lucrase la redactarea lui timp de patru luni[68]. Voia să se obțină bani pentru agricultură, suficienți, ieftini și pe termene potrivite, dar și să emancipeze economic și social o țărănime ținută sub o „tiranie" liberală, de unde „țipete" din acea direcție. Era nevoie de capital cu dobânzi mici, încât să se scape de acelea înrobitoare de 20-30%. Căci creditele se acordau pe ipoteci și pe gajuri, dar și pe „cinstea personală" a agricultorului. Prin dispoziții speciale se facilita venirea capitalului străin, considerat ca „ploaia pentru pământ". Deja - anunța el la 26 iulie 1929 - în țară se afla un reprezentant al grupului internațional de bancheri, cu care se trata constituirea creditului agricol[69].

Acele proiecte frumoase consacrate prin legea din 20 august 1929, spre a se concretiza, au necesitat un mare efort pentru găsirea investitorilor străini. În această privință, Mihalache mobilizează concursul colegilor lui din guvern, Virgil Madgearu și Ion Răducanu, dar și al membrilor legațiilor României din capitalele occidentale. La 23 februarie 1930, aflat el însuși în străinătate în scopul menționat, era în dispută cu Madgearu - în acel moment la București - pentru că dezavua Acordul de la Geneva. Madgearu arăta: „Mă surprinde atitudinea ta, deoarece ca și Titulescu v-ați dat asentimentul. Dar n-aveți decât să vă luați răspunderea să nu ratificăm"[70]. La un alt demers al lui Madgearu, la Geneva, Mihalache îi telegrafia din Capitală: „Rog fă toate stăruințele pentru realizarea grabnică a creditului". O depeșă asemănătoare o expedia tot acolo, lui Lugojanu, căruia-i cerea să i se alăture primului, făcând „toate sforțările pentru realizarea creditului agrar"[71]. Demersuri în aceeași direcție întreprindea și pe lângă ministrul României la Geneva, Antoniade. La Sofia, prin trimișii Bucureștiului,

determinase pe reprezentantul Ligii Naţiunilor, Charron, să-l viziteze. La 4 mai 1930, cerea prefectului judeţului Vlaşca să-l întâmpine pe acesta, oficial, la Giurgiu[72].

Pe Ion Răducanu îl trimisese, în acelaşi scop, la Viena, unde se afla în primele zile ale lunii iunie 1930. Primea, astfel, informaţii că se crease un consorţiu financiar alcătuit din Warburg New-York, Union de langues Susse Zürich şi grupul Rottschild Viena care, din toamna anului menţionat, va procura credite din SUA pentru sud-estul Europei, inclusiv pentru România. Se indica necesitatea ca Madgearu să accelereze tratativele pentru soluţionarea vechilor împrumuturi comerciale, alegând drept loc de conferinţă Zürich, oraş opropiat de grupul deţinătorilor de titluri. Ion Răducanu, care se deplasase şi la Londra, urma să ajungă la Paris. Mihalache cerea Legaţiei României de aici ca, prin ataşatul ei comercial - Aurel Popescu, dar şi prin Lugojanu şi Potârcă - să intensifice negocierile de care până atunci era mulţumit, căci el - cum anunţa la 14 iulie 1930 - nu se putea duce la Paris. Toate aceste eforturi sunt încununate de succes. La 8 august transmitea lui Charles Rist, la Paris, „cele mai vii mulţumiri" pentru ajutorul dat lui Ion Răducanu la reuşita creditului agricol[73].

Concepând agricultura drept axa politicii economice a ţării, Mihalache o deschidea spre pieţele externe în vederea regăsirii unor debuşeuri pentru exportul de grâne restrâns în trecut, datorită politicii liberale de descurajare a producătorilor. În această privinţă, erau diminuate taxele de export[74]. Dar, viitorul agriculturii româneşti nu mai putea fi bazat exclusiv, în afară de consumul intern, pe un comerţ cerealier cu lumea exterioară. Contactele cu aceasta trebuia să se bazeze îndeosebi pe exportul de animale, carne şi produse industrializate ale unei atari materii prime. Era, evident, o idee de perspectivă, pe care Mihalache o vedea concretizată în exporturi nu numai în Austria şi Cehoslovacia - ca altă dată -, ci şi în Italia şi Franţa. Aflată între Orient şi Occident, România putea vinde în exterior atât animale - de unde interesul lui în creşterea în herghelii a cailor de rasă[75] -, cât şi reproducători, inclusiv în Turcia, Grecia şi chiar Egipt[76]. De aici primele lui măsuri în direcţia zootehnizării ţării potrivit structurii ei de mică proprietate, prin stimularea construcţiei de grajduri comunale şi distribuirea de reproducători[77].

Ţara însă trebuia dotată cu silozuri, îndeosebi la Constanţa, poarta maritimă a comerţului extern. Din acest motive, Mihalache insistă ca o asemenea zestre să fie dezvoltată. Recurge, astfel, la concursul al „12 olandezi oaspeţi, pentru silozuri", care în vara lui 1930 se aflau la Constanţa. La aducerea acestora în ţară, chemaţi probabil ca experţi, el pusese în mişcare pe ataşatul comercial de la Haga[78].

Dar, pentru a stimula exportul, îndeosebit pe acela de vite, avea nevoie de convenţii comerciale şi veterinare, pe care liberalii le nesocotiseră în mare măsură. Austria, considerată o piesă importantă a comerţului cu produse agricole, reţinea interesul lui Mihalache. Trimitea prioritar aici, în iunie 1930, pe Ion Răducanu, ministrul Industriei şi Comerţului, eforturile acestuia conjugându-se cu acelea ale unor diplomaţi români din Viena. Emisarul lui contactase deputaţi agrarieni care, acordându-i lungi convorbiri şi onorându-l cu două banchete, îl asiguraseră de sprijinul lor pentru îndeplinirea misiunii. Asistase chiar - la 2 iunie - la o şedinţă „memorabilă" a parlamentului, informând pe Mihalache că convenţia comercială româno-austriacă se putea încheia dacă „contingentul importului de vite din România e însoţit de exportul de reproducători din Austria". Şi pentru că Mihalache dorea mai multe informaţii, solicitase ministrului României la Viena programul agrar detailat al guvernului austriac. Reglementări similare erau urmărite şi în Belgia, prin Legaţia României, în vederea asigurării tranzitului de animale româneşti. Pe acelaşi Ion Răducanu - aflat la 23 iulie 1930 la Paris - îl trimitea la Berna să contacteze Loetschbergbahn pentru export de cereale din România[79].

Punând în mişcare legaţiile ţării din Occident pentru intensificarea relaţiilor economico-financiare, Mihalache pretinsese căutarea unor experţi în irigaţii şi îndiguiri, prepararea peştelui, maşini agricole etc., spre a-i angaja. Liderul ţărănist însuşi recomandase adminsitraţiei pescăriilor Tulcea un entomolog. Interesat de sistemul „Zuiderzee" în vederea îndiguirii unor zone ale Dunării, intenţionase o vizită în Olanda, dar în mai 1929 n-o putea efectua[80].

Agricultura României, al cărei fond funciar se afla în mâna ţăranilor în proporţie de 80%, nu putea prospera dacă nu se luau măsuri adecvate inclusiv pe planul învăţământului agricol[81]. Pentru reorganizarea acestuia, fără prejudecăţi, studia modele europene, inclusiv pe acela sovietic[82]. Din aceste motive, în iulie 1929, în Camera Deputaţilor, aprecia că proiectul lui de şcolarizare privea întreaga masă a plugarilor, fără deosebire de vârstă, sex şi naţionalitate. Era, astfel, preocupat ca pe lângă şcoala agricolă propriu-zisă, să asigure o instruire corespunzătoare „maselor populare", chemate a urma unele cursuri de popularizare[83]. Era ajutat într-o asemenea acţiune de iniţiativa unor preoţi şi învăţători de dezvoltare la sate, a „Universităţilor ţărăneşti"[84]. O funcţie similară, după exemple din Austria, Germania şi Cehoslovacia, o atribuia Camerelor Agricole, reorganizate printr-o lege specială în iunie 1930[85].

Lui Ion Mihalache i se datorează dezvoltarea învăţământului superior agronomic. În legătură cu aceasta, el se consulta cu experţii de marcă ai ţării în domeniu, printre care G. Ionescu-Siseşti, C. Garoflid de la Şcoala de Agricultură de la Herăstrău, Mihail

Șerban, rectorul Academeii de Studii Agronomice din Cluj. Însuși oceanologul Gr. Antipa îi era unul dintre apropiați. La 28 aprilie 1929, aflat la Malaga, în Spania, la un congres internațional, îi arăta un „sincer devotament"[86] Gh. Ionescu-Sisești, din Germania, în ianuarie 1929, răspunzându-i la o epistolă, îi exprima o identitate „de idei, de structură sufletească și de năzuințe etice", consolidată de „sentimente afectuoase" care vor fi trainice și rodnice. Puseseră împreună la punct dezvoltarea Institutului de Cercetări Agronomice care, în ciuda dificultăților materiale, se bucura de atenția sporită a lui Mihalache. Căci deopotrivă urmăreau - cum îi scria Sisești - ca țara să fie „dezlegată" de chingile care o împiedicau să muncească și să producă, încât prin complinirea lipsurilor economice și culturale să fie adusă „în rândul lumii civilizate"[87].

Într-un asemenea complex de relații cu marii specialiști ai epocii, în iulie 1929, Mihalache determina adoptarea de Parlament a legii de înființare a Academiei de Înalte Studii Agronomice, o instituție de grad superior, beneficiară de autonomia universitară, dar pusă la dispoziția Ministerului Agriculturii și Domeniilor[88].

*

Hotărâtor pentru succesul noii lui politici economice cu accentul pe agricultură era cooperatismul, pe care Mihalache îl studiase și experimentase ani în șir, de unde și renumele lui intern, care îi aducea, de pildă, vizita - în 1930 - la Podgoria din Leordeni a unui scriitor francez[89]. Ca ministru, după ce examinase amănunțit modele europene în acest domeniu, inclusiv sovietic[90], el valorifica procesul național de dezvoltare a acelei instituții, raportându-l, pentru a-i da desăvârșire, la reușitele Olandei și Danemarcei. Considerate industrializate pe o asemenea cale, la nivelul Angliei, Germaniei și Franței, cele două state nordice erau propuse României drept ținte de atins prin cooperatism[91].

În 1929, Mihalache își propunea să dea o mare extensiune cooperatismului, ca instrument indispensabil pentru o agricultură de mare randament în țările de mici proprietari. Se putea, astfel, reconstitui cultura mare cerealieră, îndeosebi în zonele de câmpie, unde datorită fărâmițării loturilor, își diminuase mult producția. Or, cooperația, bazată pe dreptul asupra proprietății - aceasta putându-se transmite sau vinde - putea constitui acel substitut indispensabil pentru marea proprietate[92]. În atari condiții, prin mașini agricole și îngrășăminte, se executau culturi de mare eficiență.

Același „asociaționism cooperatist"[93] era dictat de lipsa marilor capitaluri disponibile pentru a susține în condiții echitabile pe micii producători. În această privință, Mihalache făcea o comparație între muncitori și țărani care, în anumite limite, acționau împotriva capitalului. Sublinia, astfel, că dacă primii veneau în conflict cu

el în procesul de producție, cei de-al doilea, deși proprietari, se confruntau cu el în momentul vânzării produselor muncii lor. Capitalismul, adică băncile și o întreagă politică fiscală și financiară, amputa enorm veniturile agricole. Apărarea împotriva acelor excese, similare cu o spoliere sistematică a muncii țăranului, era posibilă prin „societăți cooperative", acestea mergând până la un punct în direcția luptei muncitorilor[94]. Dar nu pentru desființarea capitalismului, ci pentru limitarea exceselor și a abuzurilor provenite din dominația lui absolută pe piața bancar-financiară.

Remediul pentru redresarea mici agriculturi consta în „cooperativizarea satelor"[95]. Dar nu prin coerciție, care de altfel nici n-ar fi fost posibilă într-o societate bazată pe proprietate, libertate și instituții democratice. Calea aleasă de Ion Mihalache era persuasiunea. De aici îndemnurile lui către țăranii în primul rând din zonele de câmpie, dar și din acelea de deal și munte pentru organizarea în „tovărășii" sau cooperative. Căci dacă la câmpie se puteau efectua astfel mari culturi cerealiere, la deal și munte se dezvoltau pomicultură, viticultură, creșterea animalelor, inclusiv industrializarea produselor acestora. Prin cooperație se procurau mașini și unelte mecanice de muncă, executându-se o serie de construcții în porturi, gări și alte zone de contact cu piața internă și externă: magazii, depozite și silozuri pentru desfacerea produselor țărănești, în condiții mai avantajoase în raport cu societățile comerciale care practicau prețuri de monopol[96].

Elementul cheie al planului de cooperativizare a agriculturii îl constituia creditul ipotecar, o bancă cu capital autohton de stat și particular pe care Mihalache acționa concomitent să o fondeze. Mai preconiza, în plus, o societate privată de credit funciar rural[97]. El nu acționa însă pe un teren gol. La 26 iulie 1929, în Camera Deputaților, sublinia că, până la finele anului precedent, existau în țară 4700 bănci populare cu un capital de circa 3 miliarde lei[98].

Băncile populare, numite și ale țăranilor, erau constituite dintr-o rețea de unități diseminate cu deosebire în sate din zone de deal, care acordau împrumuturi cu dobânzi mici. Ele erau controlate de învățători și preoți, iar din punctul de vedere al opțiunilor politice înclinau evident spre țărăniști, fruntași ai acestora - inclusiv Ion Mihalache - contractând aici diverse împrumuturi. Fiind o formă de credit țărănesc specific vechiului Regat[99], ele se extindeau și în provinciile unite, după 1918. La Timișoara, de pildă, 60 de „coloniști" din Transilvania și Banatul sârbesc au constituit o bancă populară, dându-i numele Ion Mihalache. Acesta se bucura de realizarea lor, dar nu accepta ca banca să-i poarte numele[100].

Rețeaua de bănci populare, sub guvernarea național-țărănistă, era antrenată într-un proces atât de extensiune a diverselor unități,

cât și de federalizare[101]. Peste aceste structuri locale și regionale se ridica Banca Centrală Cooperatistă care, subordonată în trecut guvernelor, prin legea din 28 martie 1929 devenise autonomă. Oricum, tocmai pentru că se afla în slujba țărănimii, aceasta se identifica în mare măsură cu politica agrară promovată de Mihalache, constituindu-se ca un element indispensabil al sistemului de credit creat de el. Misiunea Băncii Centrale Cooperatiste era - potrivit lui - de a finanța dezvoltarea asociațiilor micilor agricultori[102], cu dobânzi moderate de 12-14%, spre deosebire de băncile comerciale care percepeau sume duble. Și în ciuda marilor dificultăți financiare prin care trecea țara, deja Banca Centrală Cooperatistă primise împrumuturi de la Banca Națională, spre a se acorda bani țăranilor care voiau să-și vândă produsele prin cooperație. Se încerca eliminarea samsarilor din comerțul cerealier, atât cât era posibil. Îndemnând țăranii să-și vândă produsele pe o asemenea cale, Mihalache le promitea că, după depunerea cerealelor la magaziile de colectare, chitanțele primite puteau fi folosite la bănci[103].

Cooperația era concepută și ca o modalitate a comerțului cu amănuntul. Avocatul I. Stroescu îi propunea lui Mihalache crearea unor oficii comerciale care să înlăture negustorii de pe piață, considerați intermediari speculanți. Într-o societate în care foarfecele prețurilor mărfurilor industriale afectau profund veniturile precare ale țărănimii, se preconiza a se cumpăra mărfuri direct de la fabrici, urmând, apoi, a fi distribuite țăranilor. Aceștia, la rândul lor, să-și vândă produsele tot pe o asemenea cale[104]. Evident că un asemenea sistem - respins de Mihalache - nu se putea impune într-o economie liberală, bazată pe concurență. Țărăniștii însă, în anii guvernării lor, realizau unele forme restrânse de comerț cooperatist cu amănuntul, în câteva orașe, cu deosebire în București, vânzându-se pe piață produse achiziționate de la țărani. Cooperativa „Regele Ferdinand I“ din Ștefănești, Muscel, cu sprijinul Oficiului Național al Cooperației, închiriase depozite în București, în piața Bibescu Vodă, unde puteau să-și trimită mărfurile și alte asemenea unități din țară. Erau menționate numele cooperativelor din Topoloveni și Drăgășani, fiind invitate să-și trimită produsele la București. Se vindeau aici fructe, vin, țuică și diferite produse agricole. Totuși, un asemenea tip de comerț era dezagreat de negustori, care „unelteau“ împotriva lui. Însuși primarul Dobrescu, în februarie 1931, încerca să-l „lovească“[105].

Mihalache pusese în aplicare pentru prima oară - cum menționa la 19 iunie 1929 - o Regie cooperatistă pescărească[106]. Câteva mii de hectare cu bălți din regiunea inundabilă a Dunării - pe care o voia îndiguită - din Bistreț-Cârna-Nedeea, județul Dolj fuseseră asociate într-un sistem având gârle și zone inundabile

comune. Pe o asemenea bază, asociase pescării într-o „cooperativă de muncă“, unitățile locale, pe sate, unindu-se într-o federală. Dorea ca un asemenea sistem să-l impună pretutindeni în țară unde existau bălți, dar și stufării și fânețe[107]. În acest sens, în august 1929, stabilise ca locul atribuit bisericii Snagov să fie exploatat de o cooperativă[108].

Asocierea cooperatistă ființa deja, pe alocuri, ca modalitatea de punere în valoare a unor mici exploatări de cărbune sau pădure, precum și pentru procurarea unor mașini agricole. Inginerul Plautinus Andronescu, profesor la Politehnica din Timișoara, era folosit de Mihalache drept consilier în alegerea celor mai bune mașini agricole pentru cooperativele de producție. I se sugera, astfel, înființarea unei „stațiuni de încercare“ condusă de prof. univ. D. Pompei. La 4 iunie 1929, Mihalache pusese următoarea apostilă: „Primit ideea. Cerut un memoriu de la Pompei“[109].

Unele cooperative însă, puse sub administrația unor oameni corupți, cădeau pradă unor atari tentații. De aici reclamații către Mihalache ale unor țărani, fie pentru că banii împrumutați de la banca populară fuseseră utilizați în chip fraudulos, fie pentru că se exercita „o speculă nerușinată“ chiar prin cooperativă, în detrimentul „masei poporului“, care nu-și găsea loc de muncă. Pentru curmarea unor atari abuzuri care, printre altele, compromiteau în general instituția cooperatistă, Mihalache ordonase anchete, el însuși analizând cu atenție un voluminos dosar privitor la cooperativele „Cărbunele“ și „Bătaia“ din județul Muscel, care atesta un șir de ilegalități și falsuri[110].

NOTE

1. ANB, Fond Mihalache, dos. 30, f. 9; dos. 63, f. 311, 313-314.
2. *Ibidem*, dos. 48, f. 251-252, 262.
3. *Ibidem*, dos. 63, f. 116, 118, 206; dos. 30, f. 272; *Istoria PNȚ*, p. 32-33.
4. Pamfil Șeicaru, *op. cit.*, p. 60-61.
5. ANB, Fond Mihalache, dos. 59, f. 20.
6. *Ibidem*, dos. 63, f. 160; dos. 21, f. 22.
7. *Ibidem*, dos. 63, f. 91, 213-216, 310.
8. *Ibidem*, f. 73-76; „DAD“, nr. 25 din 28 iulie 1931, p. 942.
9. Ion Mihalache, *Lumină! Cele douăsprezece scrisori ale d-lui ministru al Agriculturii... adresate plugarilor României Mari*, 1929, 48 p.
10. ANB, Fond Mihalache, dos. 63, f. 128-131.
11. „DAD“, nr. din 28 decembrie 1929, p. 186-188.
12. ANB, Fond Mihalache, dos. 15, f. 109; dos. 22, f. 12.
13. Iuliu Maniu, *Testament moral politic*, București, 1991, p. 121.
14. I. Mihalache, *Adâncind brazda*, București, 1933, p. 12-14.

15. ANB, Fond Mihalache, dos. 22, f. 12; „DAD“, nr. 64 din 6 septembrie 1930, p. 3188-3189.
16. ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 140-141, 194.
17. *Ibidem*, f. 179-181, 207.
18. „DAD“, nr. 64 din 6 septembrie 1930, p. 3194.
19. *Ibidem*, p. 3188-3189, 3196.
20. ANB, Fond Mihalache, dos. 63, f. 296, 317-319; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 83.
21. ANB, Fond Mihalache, dos. 61, f. 3.
22. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 46.
23. „DAD“, nr. 115 din 18 noiembrie 1929, p. 5113.
24. ANB, Fond Mihalache, dos. 63, f. 191.
25. *Ibidem*, dos. 61, f. 13.
26. *Ibidem*, dos. 30, f. 10, 35; dos. 48, f. 13-14; dos. 48, f. 15-16.
27. „Bilete de papagal“, an. II, nr. 411, 13 iunie 1929.
28. ANB, Fond Mihlache, dos. 13, f. 83; dos. 30, f. 272; dos. 48, f. 21.
29. *Ibidem*, dos. 61, f. 13-14.
30. Apostol Stan, *op. cit.*, p. 200-201.
31. ANB, Fond Mihalache, dos. 45, f. 13-14.
32. *Ibidem*, dos. 30, f. 273-274.
33. „DAD“, nr. 83 din 11 iulie 1929, p. 3044.
34. *Ibidem*.
35. *Doctrina ţărănistă în România*, 1994, p. 150-151.
36. I. Mihalache, *Discurs la legea pescăriilor statului*, Bucureşti, 1927, p. 3.
37. „DAD“, nr. 83 din 11 iulie 1929, p. 3043.
38. *Ibidem*, nr. 97 din 22 octombrie 1929, p. 3842; nr. 83 din 11 iulie 1929, p. 3044.
39. Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 63.
40. ANB, Fond Mihalche, dos. 30, f. 273.
41. D. Şadru, *Capitalul străin în agricultura României în anii crizei economice*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie“, Iaşi, XIX, 1982, p. 434.
42. Gh. Z. Ionescu, *Legislaţia agrară din România privind creditul şi cooperaţia în anii 1929-1930*, în „Analele Univ. Bucureşti“, Istorie, nr. 1, 1974; *Idem, Legiuiri agrare în România în anii crizei economice din 1929-1933*, *Ibidem*, Filozofie, Istorie, Drept, XXIV, 1975.
43. „DAD“, nr. 115 din 18 noiembrie 1929, p. 5031-5032.
44. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 46-47; I. Scurtu, *Istoria PNŢ*, p. 117-118.
45. „DAD“, nr. 68 din 18 iunie 1929, p. 2524.
46. I. Mihalache, *Adâncind brazda*, Bucureşti, 1933, p. 12-14.
47. „Monitorul Oficial“ (în continuare MO), nr. 183 din 20 august 1929.
48. „DAD“, nr. 116 din 19 noiembrie 1929, p. 5143.
49. *Ibidem*, nr. 117 din 20 noiembrie 1929, p. 5146-5147.
50. *Ibidem*, nr. 115 din 18 noiembrie 1929, p. 5113.
51. *Ibidem*, nr. 117 din 20 noiembrie 1929, p. 5144-5145.
52. *Ibidem*, nr. 25 din 12 martie 1930, p. 912; nr. 72 din 19 septembrie 1930, p. 3623, 3626-3627.
53. *Ibidem*, nr. 72 din 19 septembrie 1930, p. 3623.

54. ANB, Fond Mihalache, dos. 63, f. 137.
55. *Ibidem*, f. 217–218, 240–242, 253, 273.
56. *Ibidem*, f. 33, 107, 155–156; dos. 75, f. 15.
57. I. Mihalache, *Adâncind brazda*, p. 12–14.
58. „DAD", nr. 90 din 10 octombrie 1930, p. 4928–4929.
59. ANB, Fond Mihalache, dos. 63, f. 73–76, 220.
60. „DAD", nr. 92 din 4 noiembrie 1930, p. 5036–5038, 5066; I. Mihalache, *Adâncind brazda*, p. 12–14.
61. ANB, Fond Mihalache, dos. 62, f. 3–8.
62. *Ibidem*, dos. 63, f. 56–57.
63. *Ibidem*, dos. 48, f. 20.
64. I. Mihalache, *Adâncind brazda*, p. 12–14.
65. ANB, Fond Mihalache, dos. 61, f. 15–16.
66. *Ibidem*, dos. 59, f. 31; dos. 48, f. 17–19; dos. 58, f. 14, 16; dos. 18, f. 103–104.
67. *Ibidem*, dos. 29, f. 33.
68. „DAD", nr. 116 din 19 noiembrie 1929, p. 5138.
69. *Ibidem*, nr. 115 din 18 noiembrie 1929, p. 5032, 5112–5113.
70. ANB, Fond Mihalache, dos. 49, f. 6.
71. *Ibidem*, dos. 63, f. 8–9.
72. *Ibidem*, dos. 63, f. 44–48.
73. *Ibidem*, dos. 61, f. 21; dos. 63, f. 12, 31.
74. „DAD", nr. 115 din 18 noiembrie 1929, p. 5032.
75. ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 8–9.
76. „DAD", nr. 30 din 10 august 1931, p. 1240.
77. Ion Mihalache, *Adâncind brazda*, p. 12–14.
78. ANB, Fond Mihalache, dos. 63, f. 18, 40.
79. *Ibidem*, dos. 61, f. 17–19, 21, 32.
80. *Ibidem*, dos. 62, f. 1; dos. 63, f. 188, 198.
81. „DAD", nr. 115 din 18 noiembrie 1929, p. 5031.
82. ANB, Fond Mihalache, dos. 63, f. 143.
83. „DAD", nr. 115 din 18 noiembrie 1929, p. 5033–5034.
84. ANB, Fond Mihalache, dos. 29, p. 103.
85. „DAD", nr. 72 din 19 septembrie 1930, p. 3624–3625.
86. ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 7, 11–12; dos. 63, f. 97.
87. *Ibidem*, dos. 61, f. 6–7.
88. Ion Mihalache, *Legea pentru înființarea Academiilor de Înalte Studii Agronomice*, București, 1929.
89. ANB, Fond Mihalache, dos. 63, f. 2.
90. Pamfil Șeicaru, *op. cit.*, p. 90.
91. Ion Mihalache, *Lumină*, 1929, p. 16–17; ANB, Fond Mihalache, dos. 61, f. 23–24.
92. „DAD", nr. 30 din 10 august 1931, p. 1236.
93. *Doctrina țărănistă în România*, 1994, p. 158.
94. „DAD", nr. 117 din 20 noiembrie 1929, p. 5146.
95. *Doctrina țărănistă în România*, p. 161.
96. Ion Mihalache, *Lumină*, 1929, p. 14–17; Idem, *Adâncind brazda*, p. 12–14.

97. ANB, Fond Mihalache, dos. 30, f. 274–275.
98. „DAD", nr. 115 din 18 noiembrie 1929, p. 5112.
99. ANB, Fond Mihalache, dos. 14, f. 55; dos. 18, f. 121–122; dos. 48, f. 122, 166, 253; dos. 63, f. 174.
100. *Ibidem*, dos. 63, f. 167–168.
101. *Ibidem*, dos. 20, f. 18; dos. 22, f. 36.
102. Ibidem, dos 20, f. 5, 18.
103. Ion Mihalache, *Lumină*, p. 14–15.
104. ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 229.
105. *Ibidem*, dos. 48, f. 90–94.
106. *Ibidem*, dos. 61, f. 4.
107. „DAD", nr. 83 din 11 iulie 1929, p. 3041; I Mihalache, *Adâncind brazda*, p. 12–14.
108. ANB, Fond Mihalache, dos. 58, f. 15.
109. *Ibidem*, dos. 63, f. 187.
110. *Ibidem*, dos. 14, f. 1–56; dos. 18, f. 1; dos. 48, f. 213; dos. 63, f. 16.

XI
Mihalache și Carol II (1930-1933)

Guvernarea național-țărănistă, pe lângă criza economică, se confruntă cu criza constituțională facilitată printre alții de însuși Ion Mihalache care se pronunța tot mai accentuat, după preluarea funcției de ministru, pentru restaurarea pe tronul țării a principelui Carol[1]. Totuși, la moartea regentului Gh. Buzdugan - la 7 octombrie 1929 - era prudent. El respingea ideea lui M. Manoilescu de a-l plasa pe Carol pe locul dispărutului, mai ales că însuși Maniu și alți lideri național-țărăniști considerau momentul neoportun. Potrivit lui Mihail Manoilescu, Mihalache, „cel mai onest sufletește dintre toți, socotea că nu e pregătit terenul pentru venirea prințului și se temea că nu va putea fi păstrată liniștea în țară de la alegerea prințului ca regent până la întoarcerea lui“[2]

Temerile lui Mihalache erau legitime, mai cu seamă că nu cunoștea nici adevăratele intenții ale lui Maniu. Acesta, de comun acord cu Vaida și Mihai Popovici, făcea din succesiunea la regență un aranajament de familie, cu gândul ca pe o asemenea cale să se faciliteze cândva, în viitor, repunerea pe tron a prințului Carol. Așa se explică faptul că la 9 octombrie era desemnat drept regent C. Sărățeanu. Aflând că acesta era cumnatul ministrului Finanțelor, Mihai Popovici, Mihalache devenea furios. Cerea demiterea acestuia, pe care o obținea, printr-o scrisoare publică adresată șefului guvernului, Iuliu Maniu[3]. Din acel moment, restaurația i se părea imperioasă, încât acționa pentru împlinirea ei. Și pentru că nu mai avea încredere deplină în Maniu care, din diferite motive, nu-i împărtășea toate amănuntele acțiunii de restaurație, el conlucra cu Manoilescu și Grigore Iunian. Acesta din urmă, interpretând greșit promovarea lui C. Sărățeanu ca un plan făurit de Maniu, „un tiran ambițios“ care ar urmări proclamarea republicii, făcea eforturi să precipite restaurația. Acțiunea lui de contactare și concertare cu Carol purta girul politic al lui Mihalache, în timp ce prințul Nicolae pregătea armata[4]. Intențiile lui Carol îi erau transmise prin Iunian și Manoilescu, încât la 23 mai 1930, spunea soției acestuia din urmă: „Sunt în așteptarea evenimentelor ce pregătiți“[5].

Sosirea principelui în țară, la 6 iunie, este rezultatul unor planuri insuficient concertate între guvern și Carol. Căci acesta, aflând de reticențele lui Maniu, inclusiv de faptul că i se destina funcția de regent, nu-l pune la curent pe șeful guvernului cu toate amănuntele sosirii, mai ales cu data acesteia. Mihalache, întâlnindu-l pe Maniu chiar în dimineața zilei de 6 iunie, aflase de la acesta că pierzând legătura cu Carol de patru zile, aflase abia atunci de venirea lui intempestivă. Maniu ar fi dat ordine la frontieră să-l supravegheze și să-i împiedice intrarea în țară. Mihalache se îndoia de executarea unor atari dispoziții de către o armată contaminată de carlism. Părând chiar debusolat, șeful guvernului îi ceru să sondeze pe Iunian, mai bine informat, de situație. Rezultă deci că unii miniștri erau implicați în acea „afacere“ în grade diferite, fiecare păstrând secretul știrilor deținute sau transmițându-le pe șoptite. Dar surprinzător pentru Mihalache era că Maniu, după ce aflase sosirea deja a principelui la Băneasa, „a căzut pe scaun surprins, ca unul care nu se aștepta să sosească[6]. O atare reacție o punea sub semnul îndoielii, ceea ce denotă că cei doi nu se manifestau în deplină sinceritate. În aceeași zi, la ora 11 noaptea, aflați la Președinția Consiliului de Miniștri, cei mai mulți membri ai guvernului, cu excepția lui Mihalache, erau consternați de sosirea „incognito“ a lui Carol. Cel mai fricos era Madgearu, care se opusese întoarcerii acestuia. Calm și bine dispus, Mihalache îl tachină astfel: „Știi tu, măi, de mine este ușor, căci eu port cămașa pe dinafară; dar pe tine să te văd acum, pe unde ai să scoți cămașa“[7].

În noaptea de 6 spre 7 iunie, Maniu întâlnea pe Carol la Cotroceni, unde fusese adus între timp de militari, de la Băneasa. Șeful guvernului, iritat de faptul că sosirea principelui îi scăpase de sub control, devenind un amestec de legalitate și conspirație, nu-i oferi acestuia decât funcția de membru al regenței, în locul lui C. Sărățeanu. Ambiția lui Carol de a deveni rege părea a se frânge de scrupulele legale ale lui Maniu. Numai că poziția acestuia nu fusese concertată îndeosebi cu Mihalache. Acesta, încă de la aflarea sosirii lui Carol în țară, considera că el trebuia ridicat la rangul de rege, ceea ce bucura atât pe Iunian, cât și e Manoilescu[8]. Este ceea ce permitea lui Carol să aplice în relațiile cu guvernul dictonul „divide et impera“.

În dimineața zilei de 7 iunie, la ora 6,30 dimineața, însoțit de Gr. Iunian, ministrul Justiției, Mihalache s-a dus și el la Cotroceni. Pe scara Palatului cei doi miniștri erau întâmpinați de ofițerii din gardă care pronunțau în șoaptă: rege! rege! Contactând, în fine, pe Carol, acesta se simțea obligat să explice modul „clandestin“ în care intrase în țară, când „a trebuit să forțeze nota și să creeze

acest act". Cât privește dorința lui de a se înscăuna rege, părere împărtășită de Mihalache, acesta îl avertiza că, în general, PNȚ îl dorea ca regent, pentru că nu voia să contrazică actul din 4 ianuarie 1926, pe baza căruia preluase puterea. Ca atare, cu armata de parte-i, principele era asigurat că se putea conta pe partid și Parlament, dar nu și pe guvern[9].

Reveniți de la Cotroceni la sediul guvernului, Mihalache și Iunian îi comunicau lui Maniu că împărtășeau ideea lui Carol de a deveni rege. Șeful guvernului, care îi oferise un loc în regență, era surprins de întorsătura lucrurilor, căci i se răsturna „tot planul de procedare"[10]. Într-un atare context de contradicție cei doi principali lideri ai național-țărănismului își expuneau vederile într-o ședință a guvernului[11]. Mihalache, susținut de Iunian, combătea pe Maniu care pronunțase o filipică împotriva lui Carol. Primul cerea să se „deschidă ochii", spre a fi văzută realitatea, căci guvernului îi scăpase inițiativa, în fapt fiind vorba de o „lovitură militară". Ceea ce trebuia făcut atunci era acoperirea unui fapt împlinit cu o procedură constituțională. Despre rezistență - cum propuneau unii - nu se putea vorbi, întrucât drumul lui Carol spre tron nu putea fi oprit. În caz de refuz de a-l proclama rege, era posibilă o dictatură militară, zdrobirea creditului extern și intrarea PNȚ în opoziție. Era o copilărie a se vorbi de Carol ca regent. Dat fiind faptul că armata se identifica cu voința lui, să i se acorde acel titlu, întrucât altfel - mai spusese Mihalache - vor surveni „zvârcoliri"[12]. În această ședință, acesta sugera și formula juridică prin care principele să fie proclamat rege. Sugestia era ca Parlamentul să anuleze actul din 4 ianuarie 1926, prin care i se lua succesiunea la tron, lui Carol deschizându-i-se calea de moștenitor legitim. Credea că în acest mod guvernul nu era „sperjur". Juriștii găsiseră „genială" ideea menționată.

Toată acea demonstrație a lui Mihalache nu era convingătoare pentru Iuliu Maniu îndeosebi, dar și pentru Madgearu[13]. În fața refuzului șefului guvernului de a-și asuma răspunderea pentru instalarea lui Carol ca rege, Mihalache a intervenit decisiv spunând: „Îmi iau eu răspunderea. Dacă nu găsim calea, mă fac sperjur și-n 24 de ore Carol e rege, iar eu mi-am încheiat activitatea politică, mă retrag la Topoloveni"[14]. Asemenea argumente au determinat înfrângerea lui Maniu în Consiliul de Miniștri, asupra căruia s-a exercitat și o presiune de către o delegație parlamentară. Prezentându-se la guvern chiar în timpul ședinței, i-au cerut lui Maniu să nu obstrucționeze instalarea principelui pe tronul României[15].

În seara lui 7 iunie, după demisia lui Maniu pentru a face loc unui guvern al restaurației, Mihalache - cum dorea însuși

Carol - ar fi trebuit să-i preia frânele. A refuzat însă postul invocând faptul că nu el ca om politic din stânga spectrului politic era indicat să conducă acea ceremonie. Era preferabil G. G. Mironescu, un om - potrivit lui - „temperat, de dreapta și cunoscut în străinătate". Argumentul a fost acceptat de Maniu, dar și de Carol, încât Mironescu a devenit șeful noului guvern al restaurației. În ziua următoare, după proclamarea lui Carol ca rege, Mihalache îi ura „ani mulți, liniștiți, rodnici și glorioși"[16]. Între el și noul rege, care îi spusese chiar atunci că „contează mult" pe el, părea a domni o armonie deplină.

Carl II însă era departe de idealul monarhului constituțional cu o democrație parlamentară, imaginat de Mihalache. Fire voluntaristă și mai ales avidă de putere personală, după modelul unor sisteme politice autoritare ivite în Europa - care păreau a face carieră -, Carol II îl contraria pe Mihalache îndată după înscăunare. La 9 iunie, în audiență la Cotroceni, regele îi ceruse să insiste pe lângă Maniu să nu se mai cramponeze de „formule", chipurile desuete, acceptând un guvern de colaborare sau concentrare, care, apoi, ar fi putut deveni unul de uniune națională[17]. Mihalache se conforma acelei propuneri, prin interpuși stabilind chiar contacte cu generalul Prezan[18], destinat a conduce un guvern de uniune națională. Aceste planuri ale tânărului monarh, concepute împreună cu M. Manoilescu și puse în mișcare inclusiv prin recursul la intrigă, eșuau în chip lamentabil. Sistemul politic bazat pe guvernarea partidelor rezista în fața acestei prime încercări de schimbare.

Regele l-ar fi preferat pe Mihalache în fruntea unui alt guvern național-țărănist, dar acesta credea îndreptățit că locul i se cuvenea lui Maniu, pe care-l convingea în acest sens. Îi dăduse libertatea să-și aleagă miniștri după propria-i voință, dar Maniu care își făcuse deja echipa tărăgăna, complăcându-se în consultări și sondaje formale. Exasperat de un asemenea procedeu, Mihalache i-a spus: „Ați venit cu lista făcută; de ce ne chinuiți câte un ceas de fiecare? Spuneți dintr-o dată. Vom zice da la tot". Totuși, reinvestit la agricultură, în locul celor doi subsecretari de stat oferiți, el accepta - potrivit necesităților - doar unul[19].

Guvernul Maniu, instalat la 13 iunie 1930, era de scurtă durată, căci regele, urmărindu-și ideea de domnie personală, îl submina din interior, determinând pe Maniu - la 10 octombrie 1930 - să-i cedeze puterea lui G. G. Mironescu.

Mihalache era învestit acum în funcția de ministru de Interne, ca un fel de garant al unei politici național-țărăniste. El avea de soluționat o serie de chestiuni privitoare la ordinea și siguranța internă a statului. Era o misiune nouă pe care o experimenta într-o conjunctură cu totul nefavorabilă. La Arad, de pildă, surveneau

dispute între Ștefan Ciceo Pop și Sever Bocu, în care erau implicați de partea acestuia din urmă și parlamentarii județului pentru schimbarea prefectului, cu un om care lui Ciceo Pop nu i se părea leal PNȚ. Primarului din Bistrița-Năsăud, care voia să schimbe numele de Principele Carol purtat de un bulevard, îi cerea să se abțină căci publicul era agitat. La Galați, primarul care era hărțuit de diverse grupuri de interese, pretindea măsuri de întărire a autorității. Din județul Dolj i se cerea pedepsirea funcționarilor abuzivi, însărcinați cu împroprietărirea. Dispunea, astfel, sancțiuni, inclusiv îndepărtarea din posturi sau anchetarea unora de către Parchet[20]. Unele incidente dintre poliție și muncitorii CFR ajunseseră în discuția Camerei Deputaților, unde la 5 februarie 1931, fusese chemat să dea explicații. Era însă bolnav[21].

Sesizat de un șir de ilegalități la Regia Uzinelor Comunale din Galați (apă, electricitate și tramvaie), Mihalache dădea directive de anchetă amănunțită. Primise, în legătură cu aceasta, rapoarte extrem de complicate financiar pe care le studiase cu multă râvnă[22]. Tot astfel, dispusese o anchetă în cazul unor țărani din Prahova, care ocupaseră - în ianuarie 1931 - o pădure din Albinari, ca „falși moștenitori". Jandarmii fuseseră retrași din fața „invaziei" lor, spre a se evita un „măcel mai mare ca la Lupeni"[23]. La 4 martie 1931, în Camera Deputaților, se formulau proteste, inclusiv de N. Lupu - aflat în opoziție - că prin județe umblau escroci care se prefăceau a fi reprezentanți ai băncilor „Internaționala" și „Franco-belgiană", păcălind sau chiar constrângând locuitori să cumpere acțiuni. Mihalache era la curent cu atari escrocherii, căci jandarmeria și poliția identificaseră unele din ele, trimițând pe unii făptași la Parchet. Pretindea a i se semnala noile situații concrete[24].

Un motiv de îngrijorare pentru Mihalache și în general pentru guvernul G. G. Mironescu, îl constitua Garda de Fier. Dar nu pentru că nu era de acord cu ideologia acesteia, ci pentru faptul că, nefiind înregistrată ca partid politic, se deda la activități de subversiune a stabilității interne și chiar a statului. Se impunea, prin urmare, ca activitatea tuturor organizațiilor social-economice și politice să se desfășoare la lumina zilei în limitele drepturilor și libertăților constituționale[25]. De aici decizia guvernului din 2 ianuarie 1931 de a dizolva asociații cu caracter subversiv. În zilele următoare s-au făcut percheziții la sediile Gărzii de Fier și la domiciliul fruntașilor, confiscarea unor acte și permise de port-armă, închiderea și sigilarea unor sedii, arestări pentru scurt timp[26] etc. Era o acțiune de scoatere a acestei organizații din semiclandestinitatea în care se complăcea, constrângând-o să se înscrie ca partid politic - Totul pentru Țară - și să poarte astfel răspunderea pentru faptele ei.

În decembrie 1930, ziarele „Ordinea“ și „Universul“, vehiculând ideea unui „complot comunist“ la Soroca, insinuau că ar fi minimalizat de ministrul de Interne. Acesta însă, după ce dictase arestarea unor comuniști, atesta că era stăpân pe situație[27]. În Bucovina de Nord însă i se semnala - în februarie 1931 - o mișcare naționalistă în rândul minoritarilor ucraineni. În fruntea acestora se aflau chiar parlamentari care, în 1928, fuseseră aleși pe listele PNȚ, acționând în cadrul acestuia ca un fel de „cal troian“! Căci se remarcau tendințe revizioniste cu sprijinul unor puteri străine: Germania și Uniunea Sovietică. Naționalismul acesta se dezvolta cu bani de la ucraineni din Canada, fiind facilitat și de rivalitatea dintre liberali și țărăniști pentru a capta electoratul minorităților. Prefectul județului Cernăuți, Valeriu Neamțu, cerea lui Mihalache următoarele măsuri: înmulțirea posturilor de jandarmi între Prut și Nistru, în Bucovina de Nord; trimiterea unui batalion de infanterie; dizolvarea unor consilii comunale și a cabinetelor de lectură care erau conduse de oameni ai „iridentei ucrainene“; încorporarea Universității din Cernăuți în cea din Iași, întrucât acolo „se cresc viperele dușmane minoritare pe spinarea noastră“[28].

Această față a naționalismului ucrainean, care își raliase în juru-i și alte minorități din Bucovina de Nord, apăruse cu ocazia unor alegeri parțiale în județul Cernăuți. PNȚ nu dispunea aici de un candidat cu șanse de a fi ales, atât pentru faptul că T. Sauciuc-Săveanu făcuse din organizație un loc de plasare a rudelor, cât și pentru că era combătut deopotrivă de liberali și de minorități. Spre a da țărăniștilor o șansă mai mare în alegeri, lui Mihalache i se propusese înscrierea pe listă a socialistului Grigorovici, „unul dintre cei mai buni și valoroși români din Bucovina“, cu toate că amicii lui politici, evreii, nu priveau „cu ochi buni pe români“. Pentru succesul țărăniștilor în alegeri, prefectul județului Cernăuți mai ceruse lui Mihalache să-i permită să pună în mișcare în „mod direct“ aparatul administrativ[29].

Ministerul de Interne, la 4 martie 1931, apărea în Camera Deputaților spre a exprima îngrijorarea lui și a opiniei publice față de ralierea minorităților din județul Cernăuți în jurul ucrainenilor, cu ocazia alegerilor parțiale, interpretată ca un act de iredentism. Cerându-i-se să se ia măsuri împotriva acelui pretins pericol, Mihalache asculta explicațiile liniștitoare ale deputatului Oreste Scraba din Cernăuți. Nu putea înțelege dacă solidarizarea minorităților din Bucovina de Nord fusese împotriva guvernului sau a statului, încât lua act de declarația deputatului menționat că era vorba de o simplă alianță electorală[30].

*

Dar grijile de căpetenie ale lui Mihalache erau provocate de derapajul sistemului de guvernare parlamentar și constituțional sub presiunea lui Carol II tot mai înclinat să se amestece direct în afacerile publice. Atitudinea regelui era cu atât mai dăunătoare pentru țară și pentru național-țărănism cu cât găsea ecou în rândul unor lideri ai acestuia. Îndeosebi G. G. Mironescu, dar și alți miniștri și parlamentari, convinseseră pe Mihalache că, prin incapacitate, lichelism și necinste duceau PNȚ „de râpă". Căci în rândul lui, între naționali și liberali - sub influența nefastă a regelui - erau exacerbate disensiuni care puneau sub semnul întrebării însăși unitatea partidului, a cărui garanție o reprezenta legătura indestructibilă dintre Mihalache și Maniu. Și cum acesta din urmă, nemulțumit de politica de dezbinare și amestec al regelui în afacerile publice, se „autoexilase" în străinătate, Mihalache - cum îi spusese lui Gafencu, în februarie 1931 - îi ceruse să revină „cât mai repede". Gafencu, în fruntea unui grup de tineri, preconiza chiar un demers în numele partidului, pentru readucerea lui Maniu în țară. Vaida promisese a-l sprijini împreună cu toți parlamentarii ardeleni, cu condiția de a avea alături pe Mihalache și Madgearu[31].

În fața acestei alterări a regimului democrației parlamentare, cum se explică relativa lipsă de rezistență a lui Ion Mihalache? Atacat violent și virulent de presa opoziționistă și de scandal, învinuit pe nedrept de „incorectitudini" - despre care nimeni nu credea -, el era sfâșiat de puternice contradicții. Era dezamăgit de cusururile democrației, de lipsă de ideal, de sinceritate și de cea mai elementară cinste a unora din asociații lui. Încerca sentimentul că el însuși fusese părtaș la submniarea democrației prin rolul jucat și răspunderea asumată la instalarea pe tron a regelui[32] care, contrar așteptărilor lui, era principalul adversar al ordinei constituționale.

Era dispus Mihalache să-i accepte lui Carol II veleitățile de regim personal? Nicidecum. Atunci, de ce nu angaja el PNȚ într-o luptă deschisă pentru apărarea instituțiilor democratice amenințate deocamdată prin pervertirea sensului lor? Colaboratorilor lui care îi puneau atari întrebări le răspundea că în acel moment nu exista alegere. Dacă se acționa împotriva regelui de o manieră brutală, acesta era aruncat „în brațele dictaturii". Dacă dispare regele - mai raționa el - se ajungea la „prăbușirea generală". În atari condiții, toate primejdiile care amenințau țara, nu numai afectarea regimului constituțional, ci și criza economică, trebuiau combătute de la cârma guvernamentală, unde se aflau național-țărăniștii, întrucât în vremuri grele nu trebuia pusă înainte „lozinca parlamentarismului și a democrației"[33].

Pentru Mihalache, care avea de parte-i pe Virgil Madgearu,

indicat era - la începutul lui februarie 1931 - îndepărtarea lui G. G. Mironescu din fruntea guvernului. Şi de cine să fie înlocuit acesta? Consultat, Iuliu Maniu se pronunţase pentru un guvern naţional-ţărănesc condus de Titulescu. Mihalache însă, îngrijorat cu precădere de efectele crizei economice, dar şi de slăbirea puterilor PNŢ, cu un Maniu intransigent în străinătate şi cu lideri mediocri predispuşi să-i cedeze pe toată linia lui Carol II, accepta ideea acestuia de guvernare de concentrare. La 20 martie 1931, Gr. Gafencu menţiona că Titulescu fusese chemat de la Londra pentru a face „tatonări". Timp de zece zile - cât stătuse la Bucureşti - se consultase cu lideri ai principalelor partide: Mihalache, Madgearu, Iunian, I. G. Duca, C. Argetoainu, G. Brătianu, Istrate Micescu[34] etc. Încercarea aceasta eşua, căci lipsea dintre lideri Iuliu Maniu care nu agrea formula guvernului de concentrare.

Carol II făcea din acel insucces un argument de a se debarasa de naţional-ţărănişti atât de ataşaţi formelor democratice de guvernare, spre a împinge ţara pe calea unui regim personal. Era tocmai climatul în care instala la 18 aprilie 1931 cabinetul Nicolae Iorga.

Noul guvern vedea în naţional-ţărănişti principalii lui adversari. Mihalache îndeosebi era ţinta atacurilor lui[35], căci îi denunţase caracterul ilegitim. În afară de abuzurile din timpul alegerilor parlamentare, îl acuza că a încălcat normele constituţionale pentru a obţine „prima" electorală. Dar chiar şi aşa, majoritatea parlamentară nu reprezenta 47% din voturile exprimate, cu toate că se asociase cu PNL. După alegeri însă, liberalii i se declarau adversari, încât îi dispărea orice bază parlamentară şi morală.

Ca deputat, Mihalache redactase un proiect de lege privitor la revizuirea averilor. Convenită de cumn acord cu Maniu, iniţiativa lui făcuse „o bună impresie"[36]. Apăra, apoi, interesele locuitorilor din zonele montane şi mica proprietate îndeosebi din Basarabia, unde pământul „depreciat" ajungea în mâna unor speculanţi[37]. Îi devenise şi mai imperioasă - cum primea semnale din judeţul Muscel - conversiunea datoriilor agricole care, în caz de nesoluţionare, ţăranii sărăceau în masă şi deveneau implicit mediul social propice pentru infiltrarea şi acreditarea ideilor comuniste[38]. Naţional-ţărăniştii - când fuseseră la putere - formulaseră o soluţie cumpănită pentru asanarea datoriilor micului agricultor către bănci. Mihalache voia nu numai degrevarea acestuia de pasivul oneros, ci şi adoptarea unui program de ajutorare economico-financiar vizând creşterea producţiei şi asigurarea unei mai bune valorificări a ei, spre a-i favoriza capacitatea de plată şi rezistenţa economică. La 13 martie 1932, în Cameră, la dezbaterea asupra proiectului de asanare a datoriilor agricole, în dialog cu Argetoianu, el solicita,

printre altele, ca noțiunea de agricultură să fie extinsă de la producătorii de materii prime până la industrializarea acestora, respectiv morarii[39]. Legea specială de reducere a datoriilor agricole era adoptată la 19 aprilie 1932, dar ea va fi modificată ulterior de național-țărăniști și, în ultima formă, de liberali.

Nu erau uitați - pe planul acțiunii lui parlamentare - școala și învățătorii, aceștia din urmă atât de loviți pe plan material, prin curbele de sacrificiu impuse de guvernul Iorga. În decembrie 1931, Mihalache disputa o asemenea chestiune chiar cu Nicolae Iorga, combătut pentru că afectase autonomia comunală și, mai mult, pusese pe învățători la discreția autorităților locale. Căci jumătate din salariul acestora fusese dat în sarcina unor administrații comunale și județene care, multe din ele cu bugete secătuite - cum însuși Iorga recunoștea - nu erau capabile să satisfacă acele exigențe[40].

*

Dar Mihalache era frământat îndeosebi de situația din PNȚ care, îndepărtat de la conducere de rege, fără a-și fi putut îndeplini marile obiective programatice, dădea semne, dacă nu de descompunere, cel puțin de slăbiciune. Aceasta, provocată din mai multe motive, sub raport politic era consecința restaurației înfăptuită de național-țărăniști. Carol II, în loc să facă din monarhie factorul constituțional de echilibru dorit cu atâta ardoare de Mihalache și de ceilalți lideri ai partidului lui, se dovedea, dimpotrivă, un element de instabilitate prin dorința și voința lui de a acționa ca un centru de putere, în contradicție cu prerogativele constituționale. Asumându-și atribuții politice și, personal sau prin camarilă, acționând pentru destrămarea inclusiv a unității național-țărăniștilor, regele juca incontestabil un rol destabilizator.

Ce era de făcut pentru îndreptarea unei asemenea situații când cei doi lideri ai PNȚ - Mihalache și Maniu - aveau soluții diferite? Primul, care contribuise hotărâtor la restaurație, considera că nu trebuia să se ajungă la neînțelegeri și conflicte cu regele. Depunea toată străduința ca domnia acestuia să fie o reușită. Național-țărăniștii să se strângă în jurul lui, deci, să-l încurajeze și chiar să-l împingă - la nevoie - pe calea cea bună. Să adopte o politică de persuasiune, convingându-l să se debaraseze de o camarilă „antipatică și primejdioasă" care îl împingea spre greșeli. Dacă s-ar ajunge la o stare de adversitate, PNȚ nu numai că nu va mai avea nici o șansă de a reveni la putere, spre a-și desăvârși înfăptuirile, dar pe o asemenea cale el însuși ar contribui indirect la instalarea unui regim politic autoritar sau dictatorial. PNȚ - potrivit lui - nu trebuia să-și alieneze regele, căci dacă se prăbușea el, nu mai rămânea nimic în picioare[41].

Raţionamentul acesta pragmatic nu era împărtăşit însă de Iuliu Maniu. Ca şef de guvern înainte de restauraţie şi după aceea, el fusese profund dezamăgit de un rege care îi înşelase toate aşteptările legale şi constituţionale. Şi cum între cei doi factori nu mai exista nici un dram de încredere, el se considera un obstacol în evoluţia „firească“ a partidului. De aici o epistolă către Ion Mihalache din 22 iunie 1931, prin care-i anunţa demisia de la preşedinţia partidului, a organizaţiei regionale din Transilvania şi Banat, precum şi din funcţia de deputat[42]. Mărturisea aceluiaşi lider că luarea deciziei îi provocase o „tragedie“ sufletească. Era convins că retragerea lui de la conducerea PNŢ „nu va altera întru nimic mersul normal al lucrurilor, nici nu va tulbura posibilitatea marilor înfăptuiri pe care ţara le aşteaptă de la el. De la loc mai modest, dar nu cu mai puţin devotament, voi sta şi în viitor în slujba lui“[43].

Maniu, prin demisia lui, îl contraria pe Mihalache, căci în timp ce el se retrăgea într-un fel de pasivism - specific românilor transilvăneni în secolul trecut -, recomanda asociaţilor lui să-şi continuie activitatea politică. Mihalache era, astfel, frământat de întrebări, semn că motivele lui Maniu i se păreau superficiale. Ce se ascundea în spatele lor? De ce nu recomandă şi partidului o atitudine similară? „Şi, apoi, dacă e pe linii drepte, de ce nu are aceeaşi judecată şi pentru mine?... Scontează el ceva evenimente la care să fie d-a gata ca o rezervă?“[44].

Supărat pe Maniu, Mihalache aprecia că acesta se lansase într-un conflict deschis cu regele care-l jignise în mândria şi ambiţiile sale, suspectându-l fără temei inclusiv de planuri matrimoniale inacceptabile cu Elena Lupescu. Aversiunea lui Maniu faţă de rege i se părea de natură personală. Îl bănuia pe acesta chiar de republicanism, încât - cum îi declara lui Madgearu şi Gafencu la 17 septembrie 1931 - Maniu ura pe Carol II „din fundul sufletului“, căci prin reîntoarcerea sa îi stricase „toate socotelile“. Şi prin distanţarea de Carol II se pregăteşte „de pe acum pentru ziua când regele nu va mai fi“. Era nevoie - pentru revenirea lui Maniu la preşedinţie - de o simplă declaraţie formală de încredere a regelui. Maniu însă abandona funcţia şi pentru că nu voia să pună ordine în sânul partidului, unde existau necinstiţi şi hoţi pe care i-ar fi dorit eliminaţi de altcineva. Erau motivele pentru care - gândea Mihalache - Maniu voia să-i treacă lui şefia. Pentru aceasta el nu mai credea în intenţii „curate“ din partea ardelenilor[45].

Ce s-ar întâmpla dacă ar ajunge el în prim-plan? În timp ce unii ardeleni îl vor „lucra“ pe la spate sau îl vor constrânge să-l roage pe Maniu să revină la preşedinţie cu puteri discreţionare, acesta s-ar complace a lăsa „toată răspunderile baltă şi să păstreze

la locurile lor pe toți necinstiții de care nu se poate lepăda". Mihalache excludea o președinție formală. Îi pretindea lui Maniu: „ori să se întoarcă în fruntea partidului, ascultând și de noi", adică de el și de alți lideri; dacă dorea să facă ceva „de capul lui", s-o spună și să-și asume respunderea, căci nimeni nu-l va împiedica[46]. Erau judecăți aspre, izvorâte unele din ele din firea dreaptă și francă a unui Ion Mihalache care se împăca greu cu un Iuliu Maniu enigmatic, de unde un șir de suspiciuni. Important era însă faptul că acesta din urmă nu-l împovăra pe primul cu consecințele unei restaurații nefaste[47], cum Mihalache însuși se autoincrima, exagerându-și răspunderea pentru acele întâmplări.

Toate aceste frământări sufletești și gânduri care-l chinuiau pe Mihalache îl determinau, la finele lui iunie 1931, să-i ceară lui Maniu să revină imediat asupra demisiei, căci altminteri considera că urmărea un „război" împotriva lui Carol II. El era conștient de „utilitatea" lui Maniu, mai ales de faptul că, prin retragerea lui, era pusă în pericol unitatea PNȚ. Și pentru Mihalache era „intolerabilă" despărțirea de ardeleni[48].

Persistând în a-l convinge pe Maniu să rămână la post, Mihalache dorește un demers pe lângă acesta din partea unor colaboratori, inclusiv a adversarului lui, Gr. Iunian, care abia aștepta ca PNȚ să scape de un om atât de dificil. Din aceste motive - cum consemna Gafencu, la 17 septembrie 1931 -, însoțit de Madgearu, Mihalache pleca la Tg. Jiu, unde întâlneau pe Iunian. Cei trei conveniseră să invite pe Maniu să revină la cârma PNȚ, încât astfel ori să înceteze „războiul" contra lui Carol II, ori să-l proclame deschis.

Furtuna creată în jurul unui loc gol - președinția PNȚ - se menținea însă prin faptul că cei doi lideri principali rămâneau dezbinați în atitudinea față de Carol II. Dacă Maniu - aproape izolat - voia să accentueze „șahul la rege", Ion Mihalache, în consens cu cei mai mulți fruntași, intenționa să-l îndrume pe acesta pe calea constituțională prin persuasiune. Refuzând să-i preia succesiunea la șefie, îl propunea - împins și de Iunian - pe N. Titulescu. Era animat neîndoielnic de intenții „cinstite", dar cunoscându-i ambițiile lui Maniu, credea că prin vehicularea acelui nume de rezonanță și apreciere europeană, a unui om de mare suprafață care putea să-l înlocuiască la conducerea partidului, el va ceda. Va rămâne, astfel, în fruntea PNȚ și, în plus, „va primi condițiile de control și de strânsă colaborare ale fruntașilor țărăniști"[49].

Dar calculele acestea erau greșite. Mihalache se izbea de intransigența de granit a lui Maniu care, din Bădăcin, la 12 noiembrie 1931, își reafirma hotărârea de a renunța nu numai la

președinția PNȚ, ci și la mandatul de deputat. Demisia din această funcție o considera „o urmare logică și atribuită necesității de disciplină. Cine nu poate ori nu vrea să ia parte regulat la ședințe și activitatea parlamentară, să lase locul altuia, fiind inadmisibil să fie lăsată conducerea de partid abia de doi parlamenteri în ședință". Cât privește președinția, dacă nici Mihalache, nici Vaida nu voiau să o asume, atunci să se facă „pașii stabiliți" pentru a-l proclama pe Titulescu. Acesta din urmă încă, informat de C. Vișoianu pentru ofertă, nu se grăbea s-o anunțe. Era motivul care îl îndemna pe Mihalache la 18 noiembrie 1931, să facă un ultim apel menit a-l readuce pe Maniu la „postul de răspundere", vorbindu-i de necesitatea de a opri „spărtura" care se profila „mai adânc" în PNȚ. Informându-l că nu-i va accepta demisia, îl ruga „a nu persista"[50]. Partidul însă, ale cărui frâne în acele momente erau deținute în mod efectiv de Mihalache, era cuprins de frământări. De aici nevoia unor organizații - ca aceea de la Satu Mare - de a da asigurări de „unitate indestructibilă"[51].

Această „vacanță" la șefia PNȚ avea să amplifice o serie de nemulțumiri și frământări atât la nivelul conducerii, cât și, mai ales, în sânul unor organizații locale sau județene, acumulate pe parcursul anilor de guvernare. Liderii Gr. Iunian și Constantin Stere, încă din 1930, considerau că Iuliu Maniu nu promova o politică concordantă cu ideologia țărănistă, ceea ce-i determina să ceară socoteală lui Mihalache în calitate de garant al acestei tendințe din partid[52]. În fapt, frustrările celor doi oameni politici rezultau din faptul că nu vedeau măsuri efective de concretizare a statului țărănesc. Și nu întâmplător, pentru că în epocă conceptul menționat era învăluit în ceață, căci era vorba de o formulă de stat - cum scrie „Dreptatea", la 20 mai 1932 - care până atunci nu se realizase nicăieri în lume, pentru prima oară românii trebuind să facă o operă proprie[53].

Ca doctrinar al țărănismului, dar și ca ministru care adoptase o politică economică de o atare nuanță, Mihalache are în vedere transpunerea realității concrete în concepte și principii politice. Cu alte cuvinte, are nevoie de studii efective cu caracter socio-economic, ceea ce-l determina să apeleze la serviciile savantului C. Rădulescu-Motru. La 31 august 1931, într-o epistolă, acesta îi propunea constituirea unui cerc de studii la București, cu filiale în toate județele. Dar să nu se adopte modelul liberal sub forma unor conferințe făcute de șefi, ci să se constituie un organism autonom, „ca la bolșevici", în care să primeze cercetarea obiectivă spontană. Să fie, astfel, abordate și tratate nu idei abstracte, ci situații reale privitoare la atitudinea și năzuințele țărănimii. În acel mod s-ar îmbunătăți permanent programul PNȚ, care nu ar trebui

transformat într-o dogmă, ci adaptat la condiţiile concrete. „Ca o francmasonerie ţărănească (marea revoluţie franceză nu a fost precedată de cercurile filozofilor răspândite în toată Franţa?), cercurile de studii vor întreţine în mintea ţăranilor conştiinţa menirii lor politice“[54].

Cea mai mare îngrijorare a lui Mihalache consta în faptul că latura morală a ideologiei partidului - cel puţin la nivelul organizaţiilor vechiului Regat, pe care le conducea direct - se degradase. La 6 noiembrie 1930, referindu-se cu deosebire la organizaţia judeţului Vaslui, Petre Andrei îi exprima ca unui om „de convingeri“, faptul că idealurile se spulberaseră şi convingerile se risipiseră, încât deziluziile domneau în sufletele oamenilor. Involuţia organizaţiei se datora politicianismului vădit în afaceri, în funcţii de deputat, de demnităţi locale, de agenţi electorali[55] etc. În Prahova, noii demnitari instalaţi la finele lui 1928 deveniseră „o satrapie şi o oligarhie mai uricioasă decât acelea ale trecutelor regimuri“. Aceeaşi organizaţie, la 16 aprilie 1931, apărea şi mai decăzută sub raport moral. Roasă de nedreptăţi, ilegalităţi şi abuzuri, ea depăşise chiar şi metodele averescane. Trufia, samavolnicia şi alte manifestaţiuni ale spiritului tiranic au pus stăpânire pe tot. Şi aceste defecte nu erau izolate, încât corpuţia, ilegalităţile şi jaful banilor publici - ca de pildă, în Dolj -, dobândiseră proporţii îngrijorătoare[56]. Însuşi Mihalache, evaluând plaga politicianusmului de care fusese contaminat PNŢ, la 15 februarie 1931 aprecia că el afectase jumătate din parlamentari care trăiau din „afaceri şi misiţie“[57], ceea ce era inacceptabil.

Cauza degradării morale a unor organizaţii PNŢ o constituia faptul că, după fuziune, dar mai ales după instalarea lui la putere, ele fuseseră infuzate - potrivit explicaţiilor date lui Ion Mihalache - „de transfugi, de resturi, care n-au putut încape în alte partide şi, în plus, mulţi neinstruiţi“[58]. În judeţul Dolj, Virgil Potârcă - ajuns ministru - transformase organizaţia într-un fel de anexă clientelară. Acest lider cu conduită „autocrată“ înlocuise pe toţi vechii ţărănişti cu arivişti[59]. În Prahova, de asemenea, în 1929, un fost fruntaş ţărănist fusese marginalizat de un takist[60].

Organizaţiile naţional-ţărăniste apar, astfel, neomogene sub raport doctrinar, mental şi al intereselor social-economice exprimate. În 15 judeţe din vechiul Regat surveniseră frământări prin care ţăranii somau conducerile „să-şi lămurească situaţiunile lor morale“. Liderii locali erau supuşi „controlului public al mulţimilor“, probitatea fiind în luptă cu o mentalitate tranzacţionistă. Aceste convulsii locale, inclusiv în Muscel, unde fosta armonie se transformase într-o dihonie - cum constata Ion Mihalache - făceau să apară jurii de onoare care excludeau elemente corupte[61]. Erau

reacții îndreptățite cele mai multe, dar altele porneau din patimă și invidie. Unele confruntări dobândeau forma unei adversități între orășeni și țărani, aceștia din urmă - ca în Prahova - înlocuind pe primii la conducere, în noiembrie 1931. O atare dispută cuprinsese - în iulie 1930 - și organizația Vâlcea, unde învățătorii și preoții, ca exponenți ai țărănismului pur, se înfruntau cu avocații aflați în funcții de comandă. Tot astfel, la Cernăuți, organizația municipală, având în frunte intelectuali ca Eugen Bădărău, era amenințată a fi subordonată de aceea județeană, în care predominau elementele rurale[62].

Convulsiile de acest gen atestau că, în numeroase organizații locale sau județene, țărănismul de până la unificarea din 1926 nu se amalgamase cu naționalismul ardelean, în sensul că nu se depășise mentalitatea unui partid de reprezentare exclusivă a intereselor țărănești[63]. Era, în fond, vorba de o adevărată criză de identitate survenită în momentul exercitării guvernării de către PNȚ, când, din nevoia de cadre de conducere la diferite eșaloane ale puterii, se produsese acea infuzie de elemente „alogene“ care sfârșiseră prin a domina cam pretutindeni, în detrimentul învățătorilor și preoților care se considerau exponenții intelectuali ai țărănismului.

În fața atâtor convulsii, Mihalache era asaltat de numeroși nemulțumiți. Dacă unii îi cereau servicii personale - ocupări de slujbe sau reprimiri în partid -, pe care refuza a le satisface, alții în shimb, îi pretindeau să sporească vigilența morală. Din Craiova, la 25 martie 1931, un vechi țărănist - învățătorul pensionar Petre Stănescu - considera imperios măsuri de redresare morală în partid, căci altminteri îl va vedea plângând „pe ruinele Ierusalimului“. Mihalache - cum îl îndemnase, încă din decembrie 1938, învățătorul Ion Diaconescu, un veteran țărănist - trebuia să se distanțeze de „falșii prieteni“. Să vegheze „cu ochii țăranului prevăzător, căci ciocoii au mâncat pe Cuza, pe Dobrescu-Argeș“, pregătindu-i chiar lui o soartă similară[64]. Erau evident temeri care îndemnau la suspiciune pe criterii de clasă. Ele erau însă legitime pentru eliminarea acelora dintre național-țărăniști contaminați de politicianism.

*

Eșuând în încercarea lui de guvern personal Iorga-Argetoianu, la 6 iunie 1932 Carol II readucea la putere pe național-țărăniști. Dar nu cu gândul de a abandona politica lui de subminare a democrației parlamentare, ci pentru că, în fața crizei economice acutizate, nu avea la îndemână o formulă potrivită. Din aceste motive, recurgea din nou la PNȚ, dar fără a agrea liderii legitimi ai acestuia, cultivându-l cu deosebire pe Al. Vaida-Voevod. Acesta, mai puțin scrupulos decât Maniu și Mihalache față de aspectele

morale și constituționale ale guvernării, își constituia un prim cabinet de alegeri din apropiați. În acest context, monarhul încerca să-l neutralizeze pe Ion Mihalache, de unde o invitație la dejun, la Palat, cum consemna A. Călinescu la 27 iunie, spre a-i exprima mulțumirea față de noul guvern[65].

În iulie 1932, la nivelul conducerii PNȚ aveau loc discuții legate de formula cabinetului. Invitat de Mihalache să reia președinția partidului, revenind la post, Maniu îi propunea la rându-i să conducă guvernul. A. Călinescu, subsecretar la Ministerul de Interne, după ce-l informase despre intrigile și ilegalitățile camarilei regale, îl chema pe Mihalache la București. Sosind aici - în ultima decadă a lui iulie - se consulta cu Madgearu, Mirto și A. Călinescu, toți cerându-i să formeze un guvern „tare". Mihalache însă rămânea ezitant, întrucât se convinsese că regele nu-l voia ca președinte de Consiliu nu numai pe Maniu, dar nici pe el. Accepta, totuși, postul de ministru de Interne într-un guvern condus tot de Vaida, începând cu 11 august[66].

Dar abia instalat la putere, cabinetul acesta era confruntat cu discuții aprige în Camera Deputaților și între miniștrii lui - cu privire la rolul experților străini - dați de Societatea Națiunilor - în cadrul unei noi legi de conversiune a datoriilor agricole. Experții străini pe care îi întâlnise îndemnau la o amânare a adoptării legii menționate, deși Mihalache dorea urgentarea votării ei spre a se evita inflația. În plus, el era îngrijorat pentru că aceiași experți propuneau „un adevărat control străin" prin delegați la Ministerul Finanțelor, fără a se da ceva în schimb. Faptul acesta îl făcea pe Mihalache să considere că situația guvernului „e proastă", încât - la 25 septembrie, primit de rege - îi propunea schimbarea lui. Carol II însă îi răspundea că Vaida era „cel mai potrivit"[67].

Guvernul Vaida mai era convulsionat și de atitudinea lui în politica externă de contacte directe cu Uniunea Sovietică, dezavuată de N. Titulescu, aflat la Londra, de unde era coordonată politica externă a țării. Acesta din urmă, spre a sili puterea comunistă să recunoască apartenența Basarabiei la România, propusese în acel moment negocieri mediate de polonezi și francezi. Ion Mihalache, plecat la finele lui septembrie 1932 la Paris spre a-și trata o colită, primise de la rege însărcinarea să concilieze cele două puncte de vedere contradictorii: Vaida și Titulescu. El însuși, care susținea pe Titulescu, consultase la Paris pe Herriot care exprimase o părere similară. Se deplasase, apoi, la Londra spre a întâlni pe ambasadorul român. De aici suna pe Vaida la București, cerându-i să-l cheme pe Titulescu „să se explice". Președintele de Consiliu refuza însă, ceea ce-l determina pe Mihalache să-i telegrafieze regelui despre eșecul lui de a-i împăca pe cei doi[68].

Dar plecarea lui Mihalache la Londra și Paris urmărea să

concretizeze planul acestuia și al lui Maniu de a-l convinge pe Titulescu de necesitatea de a prelua el conducerea guvernului în situația în care fiecare din cei doi lideri PNȚ, din motive diferite, nu se considera indicat a-l substitui pe Vaida. Titulescu însă respingea și acea ofertă.

Într-o atare situație, se punea din nou veșnica întrebare: ce era de făcut? Maniu încearcă din nou să-și împingă amicul în prim-plan, dar acesta nu accepta acel rol decât dacă și el ocupa un post de ministru. După multe ezitări, Maniu accepta, în fine, funcția de președinte de Consiliu, cu Mihalache la Interne, Madgearu la Finanțe, Titulescu la Externe etc. Se constituia, astfel, un cabinet național-țărănesc „tare", la 20 octombrie 1932. Carol II, refuzând să se despartă de Puiu Dumitrescu, al cărui cap îl ceruse cu insistență Maniu, făcea acestuia, în schimb, promisiunea de a nu se amesteca prin interpuși în activitatea guvernamentală. Disputa constituțională dintre rege și național-țărăniști părea, astfel, stinsă.

În exercitarea efectivă a funcției de ministru de Interne, Mihalache este asaltat cu tot felul de solicitări, unele neaparținând resortului lui. Era dovada considerării lui drept unul din factorii decisivi ai guvernării. Învățătorii - adresându-i-se ca unui coleg de breaslă, „plămădit din același suflet" și ostil „oligarhiei" - îi arătau starea materială precară, chiar de „mizeire", cum afla din Tighina, la 8 iulie 1932. Să determine Ministerul Finanțelor, spre a-și încasa salariile. Alte demersuri urmăreau suspendarea cumulului de funcții deținut cu deosebire de preoți, acestora să li se ia dreptul de a fi învățători. Ion G. Nicolaescu, președintele Asociației învățătorilor din Muscel, la 26 iulie 1932, îi mulțumea pentru numirea lui I. C. Petrescu, „cel mai bun" dintre ei, ca secretar general la Ministerul Instrucțiunii Publice. Studențimea din același județ, la finele anului menționat, îi arăta satisfacția pentru „interesul deosebit" ce i-l purta. Cereri similare îi solicitau și preoți din Câmpulung prin care contestau legea „scelerată" de organizare a bisericii, potrivit căreia consiliile parohiale erau „adunături de sectanți, masoni și toți răii din lume". Mihalache să ia apărarea acelei „bresle nenorocite" schimbând legea, o dorință a întregii preoțimi de a scăpa de injoncțiunile administrației publice în afacerile bisericii[69].

Supraveghind prefecturile, se interesa de buna funcționare a acestora. În Gorj, de pildă, în primele zile ale anului 1933, schimbase pe deținătorul funcției, curmând, astfel, „cea mai groaznică debandadă". În Muscel, în august 1932, administrația financiară îi relata că, cu ajutorul prefectului, promovase în funcții agenți fiscali devotați PNȚ spre a face acel serviciu mai eficient[70]. Mihalache însă era nemulțumit de caracterul politic imprimat administrației județene. Era convins că asanarea acesteia se va realiza prin

concretizarea conceptului de autonomie locală. Ca atare, la 9 noiembrie 1932, împreună cu Maniu și Ionel Pop, convenise organizarea teritorial-administrativă a României în 20 de județe mari, fără regiuni. Era o vastă reformă care, din cauza abandonării puterii peste două luni, nu se va mai înfăptui[71].

La 22 octombrie 1932, Mihalache era confruntat cu decizia fostei soții a lui Carol II, principesa Elena, de a veni în țară, în condițiile în care regele era iritat de interviurile ei acuzatoare - date în străinătate -, dar și de conivența dintre ea și Barbu Știrbei de a discredita același adversar, Carol II. Nemulțumirea lui Mihalache rezulta din faptul că principesa călcase cuvântul dat, anume de a se abține de la declarații publice. Mai mult, atmosfera aceasta dintre rege și fosta-i soție se inflamase în țară datorită lui Grigore Forțu care editase o foaie cuprinzând acele articole ofensatoare pentru monarh. El, care l-ar fi dorit pe Forțu arestat, decidea împreună cu Titulescu, ca foile menționate să fie confiscate. Principesa, nedorită în țară de Mihalache pentru că agita inutil viața politică, sosea intempestiv, ceea ce iritase pe rege împotriva ministrului său pentru că n-o expulzase. Dar cum putea proceda astfel când Elena Lupescu trona peste o camarilă regală atotputernică[72]? Din aceste motive, Mihalache colabora cu Maniu la elaborarea și legalizarea unui statut în temeiul căruia prezența principesei în țară nu mai depindea de capriciile lui Carol II[73].

Spre finele anului 1932, în timp ce soția sa, Niculina, dona suma de 10.000 lei pentru construirea locului de primărie din Dobrești[74], Mihalache era bolnav. Mai precis, era convalescent după o operație de apendicită - problematică atunci - făcută de dr. Ammos Jianu, la 10 noiembrie 1932[75]. În acel context, Nicolae, mitropolitul Ardealului, îi exprima „grabnică și deplină însănătoșire". Patriarhul Miron Cristea - în ianuarie 1933 - îi mulțumea, printre altele, pentru vinul și fructele trimise, dorindu-i „tot binele"[76].

Numai că, în acele momente, el și Iuliu Maniu erau confruntați cu asprele chestiuni ale guvernării. Și nu pentru că nu ar fi avut soluții pentru schimbările preconizate, ci pentru că nu erau stăpâni pe actele decizionale. Gavrilă Marinescu, prefectul poliției Capitalei, ocrotit de rege și de Elena Lupescu, își permitea tot felul de abuzuri pe care Mihalache voia să le curme. Asociat cu bătrânul Lupescu, prefectul avea în București 15 tripouri, plus cazinoul de la Carmen-Sylva[77]. Insubordonare - datorită relațiilor cu camarila regală - arătau și alți generali: Ionescu de la CFR; Florescu de la Poștă; Amza, comandantul unui corp de armată din Capitală; Dumitrescu, șeful jandarmeriei. Toți aceștia, sustrăgându-se controlului guvernamental, îi apăreau lui Maniu ca o forță care ar putea „să ne aresteze" oricând[78].

Aceşti ofiţeri din posturi strategice ale aparatului guvernamental sunt instrumente oarbe ale voinţei regelui, ceea ce pentru Mihalache şi Maniu era inadmisibil[79]. Cei doi se deosebeau însă în radicalismul demersului de întreprins pe lângă rege. Maniu, care voia să-i ceară acestuia capul lui Puiu Dumitrescu, era bănuit de Mihalache - la 15 decembrie 1932 - că, de fapt, „caută platformă de retragere". Mihalache, în schimb, voia îndepărtarea doar a acelor demnitari care refuzau a-i executa ordinele. De aici hotărârea lui - după ce se întoarce dintr-o călătorie la Atena, la 4 ianuarie 1933 - de a-l întâlni pe rege. Primit de acesta la 6 ianuarie, îi amintea că-i făcuse mari servicii atât lui, cât şi dinastiei, fără să se fi prevalat vreodată de acestea. Îi cerea, astfel, înlocuirea lui Gavrilă Marinescu şi a lui Dumitrescu. Aceştia însă sunt protejaţi de monarh care, în plus, încerca să-i domolească nemulţumirea, învinuind pe Maniu care ar fi creat o falsă chestiune constituţională. Carol II încerca prin N. Titulescu - la 10 ianuarie 1933 - o liniştire a celor doi miniştri nemulţumiţi. Ţinta aceasta se dovedea însă de neatins, căci monarhul nu acceptase nici chiar soluţia de compromis a lui Mihalache, de a-şi numi alţi oameni devotaţi, în locul celor destituiţi[80]. Erau motivele care duceau, la 13 ianuarie, la demisia lui Mihalache şi Iuliu Maniu. Carol II, neavând o alternativă la această provocare, era constrâns să se servească de concesivul Vaida-Voevod care, în ziua următoare, forma un alt cabinet naţional-ţărănesc.

Pentru demnitatea dovedită în apărarea regimului constituţional împotriva injoncţiunii regelui, Mihalache, ca şi Maniu, era elogiat de Camera Deputaţilor şi de Senat pentru că - cum se exprimase un simpatizant - înfruntase pe acei demnitari „cu tupeu ciocoiesc". Gestul lui avea şi rezonanţă externă, ziarul „Unser Zeit" considerându-l drept expresia unei corecte folosiri a mandatului şi de apărare a prestigiului personal. Demisia ar fi fost manifestarea cinstei lui de ţăran[81].

*

Dar în timp ce apăra regimul politic al democraţiei parlamentare, Mihalache afla cu tristeţe că amicul lui, Grigore Iunian, la 10 octombrie 1932, se rupea de PNŢ, constituind o formaţiune radical-ţărănească. Îşi justifica acţiunea prin pretinsa abandonare a doctrinei ţărăniste. Gr. Iunian, voit sau nu, făcea jocul regelui care, propunându-şi fărâmiţarea marilor partide, reuşea acea disidenţă, după ce Mihalache nu fusese determinat să se despartă de ardeleni. Tot monarhul izbutise să desprindă pe Goga de Averescu, adâncind frământările din viaţa politică a ţării[82]. Într-o atare atmosferă, Gr. Iunian, retrăgându-se în fieful lui electoral din judeţul Gorj, devenit

centrul activității de plămădire a Partidului Radical Țărănesc, lansase și încurajase zvonul că însuși Ion Mihalache i-ar împărtăși atitudinea nemulțumit de colaborarea cu naționalii lui Maniu[83].

Ideea unei participări a lui Mihalache la disidența Gr. Iunian era relativ ușor de acreditat, provocând confuzie în rândul național-țărăniștilor, datorită amiciției dintre cele două personalități. Din aceste motive, la 16 noiembrie 1932, din Sanatoriul „Sf. Elisabeta" din București - unde se operase de apendicită - Mihalache dezmințea acea pretinsă conivență printr-o epistolă către „prietenii" lui din Muscel[84]. Căci Gr. Iunian voia a se încorona ca exponent al țărănismului chiar la Câmpulung. Astfel, la 20 noiembrie 1932, se reuneau aici disidenți din câteva județe: Galați, Brăila, Slatina, Bazargic și Râmnicu Vâlcea. Era un auditoriu venit din „curiozitate" și din satele mărginașe ale Câmpulungului, aduși de foști colaboratori ai lui Mihalache: Vlădescu și Ștefănescu. Se ridica - de către aceștia - steagul contra „ereziei" lui Mihalache, compromis de naționalii lui Maniu. Iunian însuși, considerându-se legatar testamentar al țărănismului, venise aici să-i preia succesiunea. O atare acțiune însă, limitată la grupuscule din câteva județe, inclusiv din Prahova, după câteva reuniuni, intra în anonimat[85]. Căci țărănismul nu putea fi conceput împotriva și în afara lui Ion Mihalache.

Național-țărăniștii, la 14 ianuarie 1933, se reuneau în jurul șefului noului guvern Vaida, spre a experimenta politica acestuia de „persuasiune" față de rege, într-o nouă încercare de redresare a situației țării atât de afectată de criza economică. Și dacă Maniu se deroba de la președinția partidului pe care i-o abandona de facto lui Mihalache[86], acesta se împovăra din nou cu o funcție pe care i-o rezerva încă amicului său.

Spre finele lunii ianuarie și începutul lunii februarie, climatul social din țară se deteriora. Pe un fond de nemulțumiri salariale, dar instigați și de comuniști care pândeau din umbră asemenea ocazii spre a le politiza, surveneau, în ianuarie-februarie, grevele și demonstrațiile muncitorilor ceferiști și petroliști. Pus la curent de A. Călinescu - subsecretar la Ministerul de Interne - cu dedesubturile acelor mișcări sociale, Mihalache le privea cu îngrijorare. Și nu atât pentru că infiltrația comunistă în organizațiile sindicale ar fi fost atât de puternică încât ar fi periclitat regimul politic al țării. Era contrariat de Vaida care, potrivit unor înclinații mai vechi, recurgea la măsuri autoritare. Adopta, astfel, la 3 februarie 1933, legea stării de asediu pe care Mihalache o dezaproba[87]. Căci în baza ei, în loc ca un atare conflict să se soluționeze prin înțelegere între părți, el, dimpotrivă, era escaladat. De aici ciocnirea între muncitori și forțele de ordine care, ca și

în august 1931, la Lupeni, însângera acel protest social devenit, în ultimă instanță, o provocare comunistă.

Degajat de funcții guvernamentale, Mihalache era, alături de Titulescu și C. Antoniade, delegat la Conferința dezarmării de la Geneva, deschisă în februarie 1933[88]. Cu acea ocazie, vizita atât Elveția, cât și sudul Franței, inclusiv Parisul. Preocupat acum de relații internaționale, părea a fi lăsat deoparte politica internă. Nu-i dădeau însă răgaz apelurile unor colaboratori din țară, ca de pildă deputatul de Mehedinți, V. Rădulescu, care îi cerea - la 2 martie - revenirea în țară. Aici nemulțumirea socială se degrada - era el informat - prin politica dură a lui Vaida de „reprimare" a funcționarilor și mai ales prin înăsprirea legii Mârzescu cu privire la greve. Și în timp ce deznădejdea domnea pretutindeni, miniștrii - sporiți printr-o inflație de subsecretari de stat - acționau fără o „directivă unitară". PNȚ însuși, din cauza lipsei din fruntea lui a lui Mihalache și Maniu - neimplicați în actul de guvernare - risca să se destrame[89].

Informat de A. Călinescu despre afacerea Skoda deschisă de camarila regală cu scopul de a lovi îndeosebi în Maniu, Mihalache se mira că aceasta se întâmpla chiar sub guvernul Vaida. Ca atare, fără ezitare, la 30 martie 1933, din Paris - cu câteva zile înainte de întoarcerea în țară - îi cerea lui Maniu să înceapă imediat un demers pentru a stabili răspunderea acelora care din nepricepere, au creat o atmosferă de suspiciune și compromitere a unui act mare de aprovizionare a armatei cu armament. Mai solicita să se stabilească dacă PNȚ era sau nu implicat în acea afacere, iar dacă existau vinovați, aceștia să fie eliminați cu necruțare[90].

Întors din străinătate la 12 aprilie 1933, Mihalache era pus la curent cu desfășurările politice interne. Era nemulțumit de politica promovată de Vaida, dar, spre deosebire de Maniu care-i cerea suspendarea imediată, el pleda pentru continuarea guvernării. Și decisese aceasta - convocând o reuniune la 25 aprilie - împreună cu A. Călinescu, M. Ghelmegeanu, M. Ralea, P. Andrei și N. Badea. Toți conveniseră ca Vaida să rămână în funcție până în toamnă. În acel răstimp, spre a se dejuca planurile regelui de scindare a PNȚ, Maniu să se abțină a-și prezenta demisia, tot mai nemulțumit de compromisurile lui Vaida[91]. Din aceste motive, spre finele lui aprilie, însoțit de Mihai Popovici, Mihalache pleca la Sovata, unde întâlnea pe Maniu. I-a făcut acestuia un șir de reproșuri: cu doi ani în urmă - când s-a retras la Bădăcin și i-a lăsat conducerea partidului - l-a sabotat prin „Patria"; apoi, anul trecut, în timp ce Mihalache susținea să nu se ajungă la guvernare, Maniu, dimpotrivă, a impus o acțiune de răsturnare a lui Iorga; îndată ce PNȚ a revenit la cârmă, Maniu „a evitat să-și ia răspunderea și când a fost forțat n-a știut cum să scape mai

repede". Mihalache i-a zis: „Domnule Maniu, ești cel mai mare egoist pe care l-am cunoscut vreodată". El interpreta atitudinea amicului său ca o exacerbare a unor orgolii personale. Căci dacă Vaida îl umilise, regele îi interpusese un abis greu de trecut spre a mai putea ajunge prim-ministru[92].

Spre a da guvernului Vaida un sprijin politic, conducerea PNȚ, după ce lua act de demisia lui Maniu, pentru a curma provizoratul și incertitudinea, dar mai ales frământările care constituiau mediul propice dezbinării căutată de Carol II, Mihalache reunea la 6 mai Comitetul executiv. Anunța că, nereușind să-l convingă pe Maniu să revină asupra demisiei, propunea alegerea lui Vaida ca președinte. Atrăgea atenția ca acesta, în dublă calitate, să reafirme și să înfăptuiască un program țărănesc. Era imperios - mai adăugase Mihalache - să se aplice o politică de „restabilizare". Regelui - la 10 mai, informat de acea schimbare pentru care își arătase satisfacția -, Mihalache i-a curmat jubilația spunându-i că era „o soluție provizorie", spre a consolida poziția lui Vaida[93].

La 17 mai, rugat insistent de rege, Mihalache pleca din nou la Geneva cu Titulescu, ca o dovadă de solidaritate cu șeful guvernului. Călătorea, astfel, nu numai în Elveția ci și în Franța și Anglia. La 30 mai făcea o declarație în Comisia pentru dezarmare în numele Micii Înțelegeri. Pleca, apoi, la Londra asistând ca observator particular la Conferința economică mondială. Vizitează, printre altele, instituții cooperatiste. Tot cooperația îl interesa predilect și la Belgrad - la întoarcerea în țară -, unde era primit de regele Alexandru. Acesta, la 11 septembrie 1930, îi conferise Marele cordon al Sf. Sava, drept răsplată pentru serviciul adus cauzei apropierii economice dintre România și Iugoslavia[94].

Revenit în țară la 8 iulie, Mihalache era așteptat în gară de toți membri guvernului în frunte cu Vaida. În ziua următoare, analizând situația țării în comparație cu realizările europene de depășire a crizei economice, conchidea asupra necesității „restabilizării" prin întreprinderea unor mari lucrări publice. Era neîndoielnic o influență a politicii de „New Deal" a președintelui american, Roosevelt, receptată îndată după proclamarea ei, în martie 1933. Condiția unei atari politici în România era instalarea la cârma guvernamentală a unei echipe întinerite.

Primit de rege la 11 iulie după întoarcerea din călătoria din străinătate, Mihalache îi înmâna, mai întâi, un mesaj din partea regelui Iugoslaviei. Îi expusese, apoi, planul unor schimbări în componența cabinetului, implicit a lui Vaida, spre a face posibilă „restabilizarea". Carol II însă se declara satisfăcut de „stabilizarea actuală", încât îi cerea „să nu te pripești". De fapt, regele lucra în subteran spre a se debarasa de național-țărăniști care, în loc

de a se dezagrega - cum uneltea el - prin propunerile lui Mihalache s-ar fi consolidat la cârmă[95].

După scurgerea liniștită a verii, toamna politică începea furtunos. La 10 septembrie, Mihalache reunea la Câmpunlung Congresul tineretului național-țărănesc. Dar dintre miniștri, participau doar Petre Andrei, M. Ghelmegeanu și A. Călinescu. Fuseseră aduși, în schimb, 4000 de țărani, cărora le vorbea. Urcat la tribună, unde o instalație de difuzare urma să-i amplifice discursul, constata o defecțiune. Credea că survenise un sabotaj liberal, căci o fundație de o atare obediență - „Cartea Românească“ - instalase megafoanele[96]. Ideea lui este clară. România avea nevoie de un alt plan de restabilizare economică. Mai întâi, era greșită reglarea leului în funcție de francul francez - ceea ce aducea pierderi -, căci datorită schimbărilor și reajustărilor pe piața mondială, exporturile României mergeau îndeosebi spre Germania și Italia. Această politică monetară trebuia schimbată. Apoi, relansarea economică să se bazeze pe stimularea consumului intern, debușeul producției urmând a-l constitui „stomacul chircit al țăranului român“. Dar, cum să se ridice nivelul de consum intern cu o agricultură parcelară de slab randament? Se impunea - spunea Mihalache, bazându-se pe exemplul american - ca statul însuși să devină „motorul și diriguitorul economiei românești“[97], evident stimulând asocierea micilor gospodării prin cooperație și transformarea lor în veritabile ferme.

Discursul lui Mihalache, care accentua și asupra necesității apărării regimului constituțional, era un atac împotriva concesiilor făcute regelui de către Vaida. Acesta era deci îngrijorat, conștient că dacă pe Maniu putea să-l neutralizeze, spre a se menține la putere, nu-l putea însă contracara pe Mihalache. Din aceste motive, la 13 septembrie el se grăbea să trimită la Dobrești pentru explicații pe A. Călinescu. Mihalache - cum îi transmitea acestuia - pretindea lui Vaida, în primul rând, dacă voia sprijin, să obțină de la rege satisfacții privind camarila, căci guvernul trebuia „să meargă în picioare sau să cadă în picioare“[98].

Printre cei supărați de Mihalache se află Madgearu. Încă din martie, primul ceruse a se stopa discutarea acordului de la Geneva. În iulie, între cei doi amici survenea o controversă legată de admiterea unor experți de la Geneva, în schimbul sprijinului Băncii de emisiune în cazul abandonării etalonului aur. Și pentru că Mihalache se pronunțase împotriva acestuia, Madgearu, cu Titulescu și Carol II de parte-i, nu reușea să-l convingă. În toiul disputei, Madgearu renunța la argumentele economico-politice, numindu-l pe Mihalache cu invectiva de „incult“. Pentru acesta din urmă acel conflict era „profund dureros“. Căi chestiunea expertului străin

revenea din nou în discuție, în septembrie, când Mihalache și Madgearu se aflau din nou în stare de adversitate. Primul, în reuniuni cu miniștri, câștigă de partea sa atât pe G. G. Mironescu, cât și Vaida. Se adoptă, astfel, la 25 septembrie soluția de a se amâna chemarea expertului străin[99], ceea ce însemna o înfrângere pentru Madgearu.

Acea izbucnire a lui Madgearu împotriva lui Mihalache era, de fapt, expresia nemărturisită a unei frustrări intelectuale, obligat să se încline în fața unui pretins diletant. Și un atare sentiment, în raport cu Mihalache, îl vădeau deopotrivă C. Stere și Gr. Iunian. Aceștia îl vedeau pe Mihalache mai mult ca o personalitate charismatică și simbolică. Toți - potrivit lui Mihail Manoilescu - uitau că Ion Mihalache și generalul Averescu apăruseră pe firmamentul politic ca „forțe naturale, produse ale sufletului neamului, tot atât cât și ale pământului lui, a căror valoare și preț pentru țară stă... tocmai în ceea ce au neintelectual și supranatural. Acești oameni, conduși de instinctul lor și recunoscuți de mulțime prin instinctul ei, nu trebuie tulburați în mersul lor teluric de amestecul, totdeauna, deviatar și insolit, al intelectualilor“[100].

Cu un Ion Mihalache nemulțumit de Vaida, soarta acestuia era pecetluită. Liderul țărănist, al cărui interes era de a nu aliena pe Maniu, dădea curs invitației acestuia de a se întâlni la Sovata, chipurile la o vânătoare de „muget de cerbi“[101]. La 3 octombrie hotărau aici boicotarea guvernului Vaida spre a-l sili să demisioneze. Se mai decidea principial ca funcția de președinte PNȚ să-i fie atirbuită lui Mihalache[102]. Vaida își încheia, astfel, mandatul la 13 noiembrie 1933, prin îndepărtarea lui de către cei doi lideri pe care îi nemulțumise prin lipsa de rezistență față de injoncțiunile regelui. Era ultimul act al unei cârmuiri național-țărăniste începută atât de promițător la finele anului 1928, dar silită să se confrunte cu o puternică criză economică extinsă la scară mondială și, mai ales, cu o alta constituțională. Acești oamnei politici, în 1930, bine intenționați din motive de echilibru constituțional, avuseseră neinspirata idee de a pune pe tron pe Carol II, un rege la antipodul principiilor atât de mult îndrăgite de ei.

NOTE

1. Vezi Apostol Stan, *op. cit.*, p. 206.
2. M. Manoilescu, *op. cit.*, I, p. 175.
3. „Universul“, din 14 octombrie 1929.
4. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 17.
5. M. Manoilescu, *op. cit.*, I, p. 186.

6. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 233–234, 236.
7. M. Manoilescu, *op. cit.*, I, p. 188.
8. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 236.
9. *Ibidem*, p. 237–238, 254.
10. *Iuliu Maniu în fața istoriei*, p. 135.
11. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 106–108.
12. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 239, 241–242.
13. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 107–108.
14. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 239–240; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 164.
15. *Iuliu Maniu în fața istoriei*, p. 136.
16. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 242; Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 107–108.
17. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 244–245.
18. ANB, Fond Mihalache, dos. 76, f. 4.
19. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 247–252.
20. ANB, Fond Mihalache, dos. 49, f. 4–5, 9; dos. 58, f. 23; dos. 16, f. 10; dos. 15, f. 13–14, 28.
21. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 65.
22. ANB, Fond Mihalache, dos. 16, f. 62–63, 67–69.
23. *Ibidem*, dos. 22, f. 40.
24. „DAD", nr. 57, din 5 martie 1931, p. 1163.
25. Iuliu Maniu - Ion Antonescu, *Opninii și confruntări politice 1940–1944,*. ed. Ion Calafeteanu, Cluj-Napoca, 1994, p. 31.
26. I. Scurtu, *Istoria PNȚ*, p. 153.
27. ANB, Fond Mihalache, dos. 32, f. 21; *Discursul lui Ion Mihalache rostit la Câmpulung Muscel în ziua de 27 iulie 1937*, p. 31.
28. ANB, Fond Mihalache, dos. 13, f. 12–13.
29. *Ibidem*, f. 13, 107–108.
30. „DAD", nr. 57 din 5 martie 1931, p. 1164.
31. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 64, 70, 91–93, 131, 133.
32. *Ibidem*, p. 131, 133.
33. *Ibidem*, p. 92.
34. *Ibidem*, p. 64, 125–129.
35. „DAD", nr. 51 din 12 martie 1932, p. 1932.
36. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 265.
37. „DAD" nr. 30 din 10 august 1931, p. 1230; *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 271.
38. ANB, Fond Mihalache, dos. 81, f. 43.
39. „DAD", nr. 12 din 17 decembrie 1931, p. 216; nr. 61 bis din 4 aprilie 1932.
40. *Ibidem*, nr. 20 din 8 ianuariei 1932, p. 575; nr. 21 din 13 ianuarie 1932, p. 620.
41. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 157–159, 250, 253.
42. „Dreptatea", V, nr. 1112 din 24 iunie 1931.
43. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 265.
44. *Ibidem*, p. 258.
45. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 251, 253, 247–249.
46. *Ibidem*, p. 237–238, 247–249.
47. *Ibidem*, p. 273.

48. *Ibidem*, p. 157–159, 250.
49. *Ibidem*, p. 249, 254–255.
50. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 266–269.
51. ANB, Fond Mihalache, dos. 24, f. 1.
52. C. Stere, *Documentări și lămuriri politice...*, 1930, p. 105–106.
53. *Doctrina țărănistă în România*, 1994, p. 161–166.
54. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 39–40.
55. *Ibidem*, p. 35, 38.
56. ANB, Fond Mihalache, dos. 12, f. 109–110, dos. 15; f. 116; dos. 28, f. 6.
57. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 92.
58. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 38.
59. ANB, Fond Mihalache, dos. 15, f. 13–14, 20, 22.
60. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 34.
61. „Chemarea Prahovei", an. I, nr. 3 din 28 februarie 1932; ANB, Fond Mihalache, dos. 20, f. 3, 5, 13; dos. 22, f. 40, 109–110; dos. 25, f. 5.
62. ANB, Fond Mihalache, dos. 22, f. 35, 48–50; dos. 29, 40–41; dos. 13, f. 22–23.
63. *Ibidem*, dos. 48, f. 229.
64. *Ibidem*, dos. 16, f. 71–72; dos. 48, f. 22, 178, 215; dos. 15, f. 16–17; dos. 29, f. 24–27.
65. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 94.
66. *Ibidem*, p. 91, 95–97.
67. *Ibidem*, p. 98–99.
68. *Ibidem*, p. 101–106.
69. ANB, Fond Mihalache, dos. 51, f. 1; dos. 15, f. 120; dos. 48, f. 34, 129–132.
70. *Ibidem*, dos. 17, f. 6, 16; dos. 48, f. 69–70.
71. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 115, 140.
72. *Ibidem*, p. 109, 112.
73. Apostol Stan, *op. cit.*, p. 238 și urm.
74. ANB, Fond Mihalache, dos. 18, f. 4.
75. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 115.
76 ANB, Fond Mihalache, dos. 51, f. 3; dos. 52, f. 8.
77. Pamfil Șeicaru, *op. cit.*, p. 189–190.
78. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 120.
79. Iuliu Maniu, *Testament moral politic*, p. 149–150; *Iuliu Maniu în fața istoriei*, p. 139.
80. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 120–122, 124–126, 130, 133, 139.
81. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 141; ANB, Fond Mihalache, dos. 52, f. 9; dos. 30, f. 102.
82. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 104–106; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 40–41, 53.
83. ANB, Fond Mihalache, dos. 17, f. 17; dos. 18, f. 7; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 42.
84. ANB, Fond Mihalache, dos. 18, f. 6–7.
85. *Ibidem*, dos. 81, f. 47–50; dos. 22, f. 280.
86. A. Călinesuc, *op. cit.*, p. 135–136; „Patria" din 21 și 22 ianuarie 1933.
87. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 143, 145.
88. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 48–49; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 139.

89. ANB. Fond Mihalache, dos. 52, f. 6–7.
90. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 272–273; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 157.
91. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 159, 161–163, 165.
92. ANB, Fond Mihalache, dos. 52, f. 5.
93. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 166–168; „Dreptatea" din 8 mai 1933.
94. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 48–49; ANB, Fond Mihalache, dos. 63, f. 13.
95. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 174–176.
96. ANB, Fond Mihalache, dos. 52, f. 1.
97. Ion Mihalache, *Adâncind brazda*, București, 1933, p. 22–23, 31, 33–36, 59.
98. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 182–183; Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 311.
99. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 179, 183, 186; *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 273.
100. Mihail Manoilescu, *Memorii*, II, p. 227–228.
101. ANB, Fond Mihalache, dos. 52, f. 2.
102. „Viitorul", XXV, nr. 7711 din 4 octombrie 1933.

XII
Național-țărănismul în confruntare cu extremismul naționalist

La 21 noiembrie 1933, Ion Mihalache substituie la președinția PNȚ pe Al. Vaida-Voevod[1]. Această numire era o oficializare a unei funcții pe care el o exercitase de facto în câteva rânduri, în momentele de retragere de pe scena politică a lui Iuliu Maniu. Însuși acesta îl propusese la conducere, relevându-i cunoscutele calități politice, morale și umane. Exprimându-și „nemărginita" mulțumire pentru acceptarea funcției[2], Maniu se angaja să-l susțină pentru înfăptuirea programului, schimbând chiar Constituția la nevoie, pentru a „extirpa" camarila din viața politică și a înfăptui dreptatea socială[3].

Promovarea lui Mihalache la conducerea supremă a PNȚ se explica, mai întâi, prin poziția lui față de rege. Spre deosebire de Maniu care, prin intrasigența lui deseori rigidă rupsese orice puncte de contact cu monarhul - ca președinte izolând partidul de factorul constituțional -, Mihalache vedea faptele mai nuanțat. Ca și Maniu, el era un adept convins al democrației parlamentare, dezaprobând derapajul constituțional al lui Carol II. Și făcea aceasta nu formal și ostentativ, cum obișnuia uneori Maniu, ci de fiecare dată când surveneau interferări concrete, pe care i le reproșa. El însuși, în ianuarie 1933, demisiona din funcția de ministru drept protest contra injoncțiunii regelui în actul politic. Mihalache credea că în raporturile cu acesta nu trebuia să se ajungă la adversitate, ci să se aplice tactica specială a „persuasiunii", a convingerii lui Carol II ca, în interesul țării, să se distanțeze de forțele oculte, îndeosebi din camarilă, circumscriindu-și puterea la prerogativele constituționale. Și îl trata cu înțelegere pe rege nu pentru că ar fi dorit să-i câștige încrederea în acel mod, ci pentru că socotea instituția reprezentată de el un obstacol în calea tendințelor autoritare și dictatoriale afirmate tot mai îndrăzneț în viața politică românească. Era necesar, deci, ca PNȚ, cea mai viguroasă forță democratică din țară, să acționeze pentru revenirea la putere, întrucât numai prin înfăptuirea reformelor preconizate putea să-și atingă țelul urmărit.

Preluarea șefiei PNȚ de către Mihalache soluționa doar la vârf criza acestei organizații care dădea vădite semne de slăbiciune, inclusiv de dezintegrare. El însuși menționa că președinția lui avea rostul „de a strânge oștile" în jurul steagului partidului pe baza unei discipline noi, după ce acesta se confruntase, în anii guvernării, cu gravele dificultăți ale crizei economice mondiale. Își concepea misiunea „pe o linie constituțională ireproșabilă" respectând deopotrivă prerogativele națiunii și ale coroanei[4].

Misiunea lui Mihalache era una de a fortifica, dacă nu a construi o nouă organizație politică. Căci aceasta, datorită împrejurărilor, dar mai ales unor defecte umane, părea a se fi îndepărtat - cum credeau unii adepți - de idealul „cu care ne-ați încălzit și angajat la luptă". Guvernarea național-țărănistă, spre deosebire de cele anterioare, nu realizase decât un regim fiscal mai drept și o atmosferă de libertate, ceea ce era puțin pentru a nu dezamăgi masele de țărani. Un atare rezultat - cum se contura pentru unii în mod simplist - se datora faptului că frânele puterii fuseseră deținute de „boierii ardeleni" și alte elemente „conservatoare" raliate în jurul lor, toți aceștia fiind insensibili față de „mizeria" țăranilor[5].

Mihalache își propune deci să efectueze, mai întâi, o purificare politico-ideologică. Aceasta presupunea - în înțelegerea unor aderenți - eliminarea persoanelor cu „sânge încrucișat" și fără „cuget curat", care compromiseseră ideea țărănistă. O serie de lideri locali, printre care Virgil Potârcă din Dolj, Nae Georgescu din Prahova, Constantin (Dinu) Simian din Vâlcea, Petru Nichifor din Tutova, fost senator[6] etc. se înconjuraseră de adulatori și o adevărată clientelă, căreia i se promitea și da funcții și alte privilegii ilicite. Acei conducători locali deveniseră atât de autonomi, încât țăranii fuseseră izolați de numele și chipul „mântuitorului și iubitului lor șef Mihalache". Și nu întâmplător, pentru că asemenea lideri, proveniți dintre avocați, folosiseră funcțiile pentru a deveni milionari[7].

Conștient de criza organizațiilor locale și județene, Mihalache era convins de necesitatea consolidării acestora pe calea purificării, adică a excluderii elementelor corupte și politicianiste. În acest sens, el spusese: „Țara se mătură de sus în jos. Trebuie pedepsiți cei mari, nu cei mărunți", căci gunoaiele se strecuraseră chiar în jurul tronului. Și ele trebuiau măturate. Dar, spre a ajunge acolo, „trebuie să fim absolut intoleranți cu bănuiții din partidul nostru. Aplicarea fierului roșu"[8]. Ca atare, încă din ianuarie 1934, el preconiza înlăturarea chiar a liderilor care pierduseră alegerile. Erau vizați, astfel, G. G. Mironescu la Romanați, Aurel Vlad la Hunedoara, Ștefan Ciceo-Pop la Arad și chiar Mihai Popovici la Satu Mare[9].

Eduard Mirto, un lider din conducerea centrală, era acuzat de Madgearu pentru „trădare“, încât era expus sancțiunii[10].

Un atare proces de înnoire a conducerii și componenței organizațiilor locale survine în cursul anului 1934 în toate organizațiile PNȚ din vechiul Regat, când se constituiau jurii de onoare în fața cărora se prezentau persoanele incriminate. Urmau, astfel, destituiri, ca aceea a deputatului V. Georgescu-Bârlad din județul Tutova, când Mihalache, după înscăunarea unui alt lider, alcătuise un juriu de trei membrii: Mihai Ralea, Ioan Hudiță și Petre Andrei[11]. Și pentru că acțiunea de selectare ajungea în profunzime, din unele organizații ca, de pildă, Prahova se auzeau proteste. Nu trebuiau atinși „umili membri de partid“, căci în acest caz s-ar fi acreditat părerea că PNȚ era o „adunătură de pungași“[12].

Insensibil la asemenea proteste, mai ales că nu erau îndreptățite, Mihalache avea de înfruntat dificultăți enorme în consolidarea organizațiilor locale și județene. Căci declanșând procesul de întărire a bazelor morale ale partidului, în entitățile lui județene erau adâncite frământările. Acestea accentuau rivalitățile dintre anumiți exponenți locali care se transformau, în ultimă instanță, într-o luptă pentru preluarea conducerii acelor organizații. Atari convulsii vecine cu o stare anarhică - ca în Vâlcea, de pildă - erau provocate și de faptul că nu erau ierarhizate complet valorile personale, existând puternice tendințe egocentrice și veleitare care împiedicau coeziunea organizatorică[13].

Frământările necesitate de primenirea organizațiilor județene aveau drept bază - în unele cazuri - o mentalitate de clasă. În această privință, se specula un articol al lui Ion Mihalache din „Dreptatea“, „Loc țăranilor și tineretului.“ Astfel, în Vâlcea, unde se blama „ciocoismul“, un grup veleitar constituit din Mihail Roșianu, preot Cumpăneșu și preot I. Pătrășcoiu, sub pretextul democratizării organizației, se pronunțau pentru un front al satelor - învățători și preoți - împotriva orașelor, care dădeau avocați și alți intelectuali. Asemenea tendințe se afirmau pe alocuri și în Muscel. La Galați, unde înfruntările dintre grupuri nu găseau o cale de compromis, conducerea organizației o asumase provizoriu Ion Mihalache. Acesta, lansând un apel către oamenii „modești și muncitori“, le cerea să se strângă din nou în jurul „drapelului“ PNȚ, alegându-și o nouă conducere. Forța partidului - mai afirma el - consta în țărănime, dar și în alte categorii muncitoare și intelectuale. „Puterile adânci ale nației“ nu fuseseră folosite decât în slabă măsură în „zidirea“ statului român. Ele trebuiau adunate, disciplinate și orientate pe calea firească a nevoilor claselor producătoare și a aspirațiilor sufletești ale acestora. Atari frământări surveniseră și în Prahova, a cărei conducere provizorie fusese

preluată de Ion Mihalache, până când aceasta se constituise pe baze statutare, acceptându-se, în fine, președinția dr. Mezincescu, contestat de mulți pentru că era evreu[14].

Un caz aparte l-au constituit județele Durostor și Caliacra, unde convulsiile din organizații s-au accentuat nu numai din cauză de moralitate, ci și din motive etnice. Caliacra, care avea în cuprinsul ei o pondere însemnată de bulgari, în procesul colonizării crescuse demografic prin sosirea aici a unui număr important de români. În organizația PNȚ, în jurul fostului prefect V. Țipărescu, se strânseseră o serie de elemente corupte, denunțate în acele momente de luptă pentru prefacere morală. Și pentru că Grigore Gafencu, președintele organizației, nu acorda exigența așteptată pentru reușita acțiunii, Mihalache era asaltat cu o mulțime de reclamații, prin care i se solicita intervenția directă în vederea eliminării elementelor corupte, retranșate într-o rezistență demnă de o cauză mai bună[15]. Atari convulsii persistau și în anii următori, inclusiv în organizațiile locale[16].

Organizațiile sătești, mai slabe și în nevoie de ajutor pentru consolidare sunt, de asemenea, un obiectiv important în acțiunea de întărire a PNȚ. În toate organizațiile locale și județene înființa sedii - numite „case de sfat" - care deveneau un centru de propagandă dotat cu bibliotecă, tablouri, presă și alte mijloace de informare și documentare. Era o strădanie remarcabilă de dezvoltare a conștiinței civice și politice a locuitorilor. Structurile de partid funcționau potrivit următoarei scheme: comuna, subsectorul, sectorul și județul. Introducerea activității obligatorii, recrutarea de membri, ședințe lunare, cotizații, abonamente la ziare, citirea și prelucrarea presei, conferințe și adunări publice[17] etc. Acest mod de organizare dinspre centru spre periferie era extins la scara întregii țări.

În cadrul acestui efort de dezvoltare și întregire a PNȚ, Mihalache primea diferite solicitări de revenire la „matca istorică și populară", cum i se exprima avocatul Ion Giurculescu, aflat în partidul lui Iorga[18]. Mihalache însă s-a arătat receptiv la avansurile dr. N. Lupu care, la 11 martie 1934, accepta fuziunea grupului lui disident fără nici o condiție[19]. Au urmat, apoi, acțiuni efective de integrare a elementelor „lupiste" în diferite organizații locale și județene. Și dacă în unele locuri procesul acesta decurgea bine, în altele, printre care Brașov, a fost marcat de unele frământări, acestea din urmă rezultate din veleitarismul și „conservatorismul" foștilor takiști aflați în spatele lui N. Lupu[20]. Oricum, fuziunea lui Mihalache cu acesta însemna, în ultimă instanță, o regăsire a unor amici de idei care, în ciuda unor deosebiri - primul evoluând mult spre un țărănism cu tentă marxistă - puteau încă colabora în atingerea aceluiași scop.

Îmbunătățirea compoziției partidului s-a bazat în mod deosebit pe tineret, de care Mihalache era legat și se simțea atras. Licențiați în litere și filozofie, de pildă, la 4 martie 1934 își puneau mari speranțe în el, considerat drept reprezentant al opoziției luminate și generoase. I se sugera să promoveze o lege prin care să se creeze locuri de muncă pentru floarea intelectualității care se zbătea în mizerie[21]. Un asemenea apel era îndreptat către omul politic potrivit. Dovada în acest sens o făcuse în mai multe rânduri, iar ultima dată la 10 septembrie 1933, la Câmpulung, când Mihalache organizase un congres[22]. Privirea lui mai insistentă spre tineret se impusese și de recrudescența naționalismului extremist, ai cărui exponenți cultivau cu deosebire un atare mediu. Aici se inoculau predilect idei și acțiuni antidemocratice și antiminoritare, periclitându-se astfel unitatea statului român.

Preluând conducerea PNȚ, Mihalache adoptă măsuri sistematice de atragere în organizațiile locale și județene a tineretului. Un accent special îl punea asupra satelor, unde urmărea a cultiva conștiința drepturilor și îndatoririlor cetățenești, formarea caracterului și a puterii de rezistență față de abuzuri, rolul lui în propășirea economică, culturală și națională a țărănimii. Mai spera ca dintre tineri să recruteze noi cadre pentru conducerea partidului[23]. La 17 februarie 1934 decisese ca în Comitetul executiv să fie cooptați cinci reprezentanți ai tineretului: câte unul din fiecare provincie Basarabia, Bucovina și Transilvania și doi din vechiul Regat. Se concerta deci cu aceștia și în primul rând cu Nestor Badea, președintele tineretului[24].

Acțiunea de recrutare a unor asemenea elemente se declanșa în primăvara anului 1934. În vechiul Regat mai ales, după ce se consumaseră un șir de acțiuni la nivel comunal, se țineau congrese de constituire a unor organizații județene. Începând din martie până în decembrie 1934, la Cluj, București, Cernăuți, Iași, Craiova, Fălciu, Ilfov etc. delegați ai tineretului se angajau în dezbateri privitoare la soarta lui din perspectivă național-țărănistă. Lui Mihalache, prin telegrame, i se transmiteau asigurări că i se va asculta oricând „comanda la luptă", pentru că era „protectorul țărănimii" și conducea „armata" acesteia, cum se considera partidul. În unele județe sau orașe, constituirea unor atari organizații era convulsionată. Dacă la Cluj, de pildă, tineretul era dezorientat și dezbinat, oscilând între Vaida și Maniu, în Bucovina frământările erau de o altă natură. La Suceava, Storojineț și Rădăuți, organizarea a întâmpinat dificultăți, dar atari obstacole apăreau la Câmpulung și Cernăuți. În acest din urmă oraș, elementele de extremă dreaptă se manifestau ca o contrapondere la național-țărănism. La București, organizația de tineret avea în compoziția ei „lupiști" și elemente de extremă

stângă, contestați de național-țărăniștii veritabili. Lui Mihalache i se cerea să arbitreze acele dispute, efectuând astfel o purificare ideologică[25].

Acțiunea lui Mihalache de refacere și întărire a PNȚ, cel puțin la nivelul vechiului Regat, în septembrie 1934 părea a fi dat roade spectaculoase. De la Geneva - Victor Jinga - și de la Paris - G. G. Mironescu -, Mihalache era felicitat pentru că acționase cu „măiestrie" pentru menținerea unității organizației, orientând totodată țărănismul pe o cale „dreaptă și luminoasă"[26]. Și nu erau vorbe goale și măgulitoare neagreate de regulă de acest lider care, în activitatea lui, se considera un „simplu soldat", ci ele exprimau faptul că dacă PNȚ nu se scindase până la acea dată, meritul îi aparținea lui.

*

Unitatea PNȚ era însă extrem de precară și labilă. Căci încă din februarie 1934, Mihalache constata că Maniu, sub aparența formală de sprijin pentru președinția lui, voia de fapt să conducă din umbră. Având cu acesta mai multe explicații, când îl atacase dur, îi declarase că nu-i va permite niciodată să facă din funcția lui un „paravan" de exprimare a unei alte orientări, devenind astfel un om de paie. Maniu însă, protestând că nu urmărea să joace un atare rol, printr-un fel de disidență nemulțumea - ca în decembrie 1934 - atât pe Mihalache, cât și pe Madgearu pentru că, atacând Coroana, izola de aceasta însuși partidul[27].

Maniu îl mai îngrijora pe Mihalache, în februarie 1934, prin faptul că voia să ajungă la o ruptură definitivă cu Vaida[28]. O atare atitudine era periculoasă pentru unitatea partidului, întrucât Vaida deținea președinția organizațiilor din Transilvania. De aici necesitatea pentru Mihalache de a realiza o conciliere între cei doi lideri. Trimisese, în iulie, pe V. Madgearu care îl întâlnise pe Maniu la Eforie. Acesta s-a arătat afectat de „jignirile" cei i s-au adus la ultimele ședințe ale delegației permanente, dar mai ales de atmosfera din Transilvania, unde Vaida crease o situație imorală „imposibilă, prin promovarea tuturor elementelor care au trădat partidul la ultimele alegeri". A eliminat, astfel, pe cei ce au luptat cu credință și devotament, încât a asigurat atari conduceri îndeosebi în județele Brașov, Sibiu, Someș, Timiș-Torontal, Caraș-Severin și Cluj[29].

Mihalache se întâlnea cu Vaida la Cluj - la 27 iulie 1934 -, dar nu reușea să ajungă la un acord, privind purificarea organizațiilor pe criterii morale. Îl însărcinase pe Mihai Popovici să facă ultimele încercări de „reconciliere", dar Mihalache se convinsese deja că o înțelegere cu Vaida nu mai este posibilă. Era decis însă ca în

relațiile cu acesta să nu admită „nici un echivoc" și nici o abatere de la regulile statutare. Virgil Madgearu, trimis să-i ceară lui Maniu condițiile de reconciliere cu Vaida, îl informa pe Mihalache că acelea erau următoarele: Vaida să accepte deschis lupta contra camarilei, nu contra regelui; să elimine din partid pe trădători; să accepte programul PNȚ[30]. Mihalache avea ocazia să reia efortul de reconciliere între 9-13 septembrie 1934, la București, când întâlnea deopotrivă pe Maniu și Vaida la o ședință a delegației permanente. Și cum cei doi se lansaseră într-o controversă privind atitudinea față de rege, Mihalache intervenea „admirabil" pe o linie împăciuitoristă: Maniu să dizolve grăzile, adică grupuri de simpatizanți care își disputau conducerea în diverse organizații cu adepții lui Vaida, iar acesta să anuleze congresele de la Sibiu. S-a iscat o mare tensiune în acele împrejurări, dar Vaida, după ce a amenințat cu ruptura, a cedat. A fost constrâns și Maniu la concesii, căci în chestiunea relației cu regele s-a impus părerea lui Mihalache de „persuasiune". Totuși, conflictul dintre Vaida și Maniu nu era stins, ceea ce-l încredința pe Mihalache - în decembrie 1934 - că o reconciliere între cei doi era imposibilă[31].

În răstimpul menționat, peste disputele dintre Vaida și Maniu, Mihalache desfășoară o acțiune proprie de subordonare a organizațiilor de dincolo de Carpați. Aici, adepți ai lui făceau imagine lui Mihalache, arătându-l a fi „ca lemnul plin și sănătos al trunchiului de stejar" murind „cu steagul țărănimii în mână". El acționează pentru depășirea acelor adversități, în care înfruntările dintre idei degeneraseră în adevărate lupte între grupări, adepții lui Maniu constituindu-se în gărzi speciale care îi purtau numele[32]. Maniștii și vaidiștii intraseră în dispute - încă de la finele lui 1933 - la Arad, Timiș-Torontal, Satu Mare, Maramureș, Târnava Mare, Brașov[33] etc. Era un fel de „rebeliune" împotriva lui Mihalache care - cum i se spunea din Maramureș - nu putea fi lichidată până când nu se soluționa disputa dintre Maniu și Vaida[34].

Acele frământări din organizațiile din Transilvania îi provoacă multă îngrijorare. Expediază aici noile statute elaborate în februarie 1934. Dar dacă de la Bistrița-Năsăud primea știri bune[35], Aradul era în mare frământare. Își propusese o vizită aici, spre a contirbui direct la întărirea organizației și a prezida o reuniune consacrată memoriei fostului șef al acesteia, Ștefan Ciceo Pop care murise. Mihalache se afla sigur la Arad abia în ianuarie 1935[36]. La Timișoara, unde organizația se scindase în două grupuri rivale, care nu încetau să se conteste reciproc, în mai 1934 trimitea pe Virgil Madgearu, secretar general și Armand Călinescu. Aceștia suspendau din funcție pe Sever Bocu și înscăunau provizoriu pe Virgil Potârcă[37]. În iulie 1934, cerând prin Madgearu concursul

lui Maniu pentru aducerea sub ascultare a organizaţiilor din Transilvania, acesta îi subordona „gărzile“ şi-i solicita să elimine din conducere, pretutindeni, elementele „vaidiste“. Oricum, în vara lui 1934, printre altele, datorită şi înţelegerii menţionate, în judeţul Satu Mare, de pildă, sub conducerea lui Mihai Popovici, se făceau progrese însemnate în reconstituirea organizaţiilor naţional-ţărăniste afiliate preşedintelui Mihalache, inclusiv la nivelul satelor[38].

Preşedintele PNŢ întâmpina însă, la începutul anului 1935, noi dificultăţi în Transilvania, cauza constituind-o, de data aceasta mai clar, o deplasare a disputei dinspre exigenţele unei remodelări pe criterii morale spre acelea doctrinare. În Maramureş, de pildă, sub impulsul lui Ilie Lazăr, grupuri de intelectuali - la 4 ianuarie 1935 - erau nemulţumiţi de „cartastrofala dezorganizare“ a organizaţiei judeţene. Contestându-l pe Vaida, formau gărzile Iuliu Maniu „ca organe de control şi acţiune a opiniei publice în cadrul legilor şi a demnităţei naţionale“. Se propunea o activitate „unitară în sensul principiilor profesate de Iuliu Maniu“. Frământări în acest sens surveneau şi în alte judeţe: Arad, Braşov, Bihor[39] etc.

În acea dispută înverşunată între grupurile de sub influenţa lui Maniu sau a lui Vaida, şefia lui Mihalache nu mai conta. La 8 ianuariei 1935, deplasaţi la Bădăcin pe un ger cumplit, spre a-l sărbători pe Maniu, adepţii acestuia nu se împăcau cu prezenţa lui Mihalache în fruntea PNŢ[40]. Pentru numeroşi ardeleni numai Maniu întruchipa adânca moralitate politică şi înalte concepţii de stat. De aici furia lui Mihalache - cum consemna A. Călinescu, la 5 ianuarie - deopotrivă contra lui Maniu şi Vaida, intenţionând să precipite elaborarea programului, transferând, astfel, disputele pe o asmenea bază şi eliminând din partid pe contestatari[41].

O atare ocazie o crea în primele zile ale lui februarie 1935, când reunind Comitetul executiv, era hotărât pentru clarificări decisive atât cu Maniu, cât şi cu Vaida[42]. Până atunci, făcuse tot posibilul, cu riscul de a fi considerat nehotărât, de a nu se ajunge la o ruptură între cei doi lideri transilvăneni. Căci răbdase şi suportase „cu eroism“ toate acele lupte fratricide, cu credinţa şi speranţa că va ajunge ziua când în Ardeal se va restabili unitatea[43]. Mihalache dezaprobă, astfel, vehement echivocurile deopotrivă ale lui Vaida şi Maniu. Primul era blamat pentru modul în care acţiona să-şi facă din organizaţiile din Transilvania o bază politică proprie, împiedicând pe Mihalache să organizeze partidul. Echivocurile lui Maniu constau, mai întâi, într-o mişcare de contracarare a lui Vaida în Transilvania. Cu alte cuvinte, întindea „coarda, fără a o rupe“[44], potrivit lui Gafencu, peste capul lui Ion Mihalache. Acesta din urmă îl mai învinuia pentru o retragere fără motiv din delegaţia permanentă - în decembrie 1934 -, dar mai ales pentru sabotarea

tacticii de „persuasiune“ prin atacurile mai mult sau mai puțin voalate împotriva lui Carol II. În această privință, îi cerea să-și asume răspunderea celeilalte tactici „și te urmăm cu toții“. Dădea chiar un ultimatum lui Maniu și Vaida, făcându-i răspunzători pentru convulsiile din Transilvania și somându-i ca în termen de o lună să pună capăt disputelor. În caz contrar, Mihalache era decis să pretindă „puteri discreționare. Mi-ați dat răspunderea, apoi eu merg până la capăt cu acea răspundere“[45], avertiza el.

Încheindu-și acele aspre observații, el spusese: „Trecutul meu este o garanție de sinceritate și consecvență“, încât era decis ca președinte, după cum procedase ca ministru sau ca opozant, să nu șovăie. Dorința lui era de a se ajunge la „omogenitate“, nu la ruptură, încât își implora „prietenii“ să-i dea dovadă cu fapte că criticile lui erau nejustificate. Maniu, după ce încerca unele explicații prin care voia să dovedească, greu de altfel, că era nedreptățit, îl asigura pe Mihalache de afecțiunea lui sentimentală[46]. Cât privește orientarea organizațiilor din Transilvania, să li se ofere acestora ocazia să se pronunțe, căci el nu obliga pe nimeni să-l susțină. Să se mai știe că disputa dintre el și Vaida nu este de natură politică, ci are la bază o deosebire profundă de vederi. Îl asigura pe Mihalache că, deși nu-i aproba tactica persuasiunii, pe care o considera de la început sortită eșecului, se angaja să tacă, dându-i în acest fel concursul[47].

Poziția lui Vaida însă - cum constata Mihalache la aceeași dezbatere din februarie 1935 - era mai complicată. Acesta, începând cu a doua parte a anului 1934, evolua ideologic și doctrinar dinspre național-țărănism spre naționalism extremist[48]. El făcea și jocul regelui cu care convenise de a coagula în jurul lui toate grupările de o atare nuanță: cuzistă, georgistă, gogistă[49] etc. Vaida elaborase conceptul de „numerus valahicus“, contrazicând atât pe Mihalache cât și pe Maniu, care însemna, în fapt, o politică de promovare prioritară și proporțională a românilor în școli, universități și instituții publice, spre a se elimina pericolul „cotropirii“ lor de către elementele minoritare, cu deosebire evreii. Voia, deci, ca PNȚ să se identifice cu o atare tendință politică, în fapt apanajul partidelor naționalist-extremiste. Tot Vaida, descentralizarea concepută de Mihalache prin crearea unor județe administrative mai mari, dorea s-o înfăptuiască la nivelul provinciilor statului român, luând drept model de organizare fosta Austro-Ungarie și Elveția[50].

Vaida se distanța, astfel, de PNȚ prin concepții diametral opuse, care se apropiau de cele fasciste. De aici perseverarea lui pe o asemenea cale, spre finele lui februarie 1934, când, la Cluj, expunea pe larg doctrina lui bazată pe „numerus valahicus“, reflectată și într-o broșură semnată de Ilie Popa din Sighișoara[51].

Încercând să provoace în jurul său o autentică mișcare, susținea conferințe publice, printre care la Timișoara, unde ataca pe foștii colegi: Lupu, Madgearu și chiar Mihalache[52]. La 14 martie 1934, reunind delegația permanentă, Mihalache dezavua pe Vaida. Acesta însă, replicând printr-o epistolă, reușea să scindeze fruntașii PNȚ, dobândind adepți pe N. Costăchescu, D. R. Ioanițescu, Gr. Gfencu, V. Potârcă. Toți aceștia cereau lui Mihalache împăciuirea, dar Vaida - vizitat la Brașov, de un grup - refuza. La 14 martie 1935, Mihalache, demițându-l de la președinția Transilvaniei, își asuma personal conducerea organizațiilor din acea provincie. Vaida mai avea, totuși, adeziunea unor foști miniștri: Aurel Vlad, Hațiegan, Voicu Nițescu, Sever Dan, V. V. Tilea etc. La 24 martie 1935, Comitetul executiv întărea deciziile anterioare declarând în afara partidului pe toți aceia care contraziceau normele statutare, dându-se drept termen pentru confirmare data de 1 aprilie[53].

Autoeliminarea lui Vaida limpezea, astfel, la vârful PNȚ disputele din organizațiile din Transilvania, grăbind momentul subordonării acestora președinției lui Ion Mihalache. Acesta însă, întâlnind pe Iuliu Maniu la 6 aprilie 1935, din perspectiva convocării congresului PNȚ, avusese cu el discuții „foarte vii", ambii fiind nemulțumiți „unul de altul". Și pentru că Maniu nu abandonase cunoscutele lui echivocuri, Mihalache era decis, dacă nu-i da un sprijin ferm, să abandoneze conducerea partidului și să se retragă la Topoloveni[54].

În zilele de 22 și 23 aprilie se desfășura la București congresul PNȚ. Virgul Madgearu, secretarul general, relata că, prin caracterul de masă al organizației, Mihalache infuzase în rândurile ei o serie de elemente tinere, creând chiar o secție de femei din perspectiva extinderii votului pentru acestea de la instituțiile administrative la cele politice[55]. Fuseseră primenite toate conducerile începând de la „celula de bază", satul, până sus. Toate acele structuri erau conectate prin reuniuni județene și provinciale, având drept punct de culminație congresul general[56]. Unele organizații, pentru reușita acestuia, ofereau contribuții bănești[57], căci îl priveau ca o manifestare a unității PNȚ, care trecuse prin încercări atât de grele.

Conducerea centrală se arăta unită, după ce se despărțise de Vaida și grupul lui. De ea se mai distanțase, în ianuarie 1935, G. G. Mironescu, care demisionând, asigurase pe Mihalache că-i păstra „cea mai bună amintire"[58]. Mihalache avusese, totuși, emoții ca Maniu să nu-i facă dificultăți, dar acesta i-a dat atunci întregul sprijin, deși ulterior, prin „procese formale" îl nemulțumea pentru că slăbea în Transilvania „frontul" național-țărănesc. Acesta i se părea a fi periclitat - cum se manifesta și într-o altă împrejurare - și prin încercarea lui Bogdan-Duică de a scrie o serie de articole

„în chestia Stere“. Mihalache credea că, readucerea acesteia în opinia publică, face „rău partidului“. Considera acel caz închis „cel puțin până la o explicare amicală la care eram în drept să sper pe baza așa de vechilor și strânselor noastre raporturi“[59].

Într-o atare conjunctură, Mihalache dobândea un mare prestigiu. Unii îl considerau un fel de Messia al democrației românești[60], creându-i-se chiar o aureolă de mit. O atare statură era acreditată de călătorii și discursuri strălucite rostite în provincie. Chiar muncitorii ceferiști de la Câmpina, în noiembrie 1935, îi ceruseră să devină „naș al drapelului“ lor[61].

*

Ca președinte al PNȚ, Mihalache și-a propus să revizuiască întreaga doctrină a acestuia fixată în 1926, pe coordonate programatice prioritare concordante cu noile realități economico-politice rezultate atât din criza mondială, cât și din alunecarea guvernării dintr-o serie de state din centrul Europei spre autoritarism politic și dirijism economic. Ideile lui în această direcție se regăsesc în formă embrionară în discursul de la Câmpulung, din 10 septembrie 1933, care au fost adoptate de conducerea partidului la învestirea lui ca președinte[62].

Mai mult decât oricare lider român, încă din tinerețe și pe parcursul întregii sale activități, Mihalache a fost adeptul unei politici bazată pe programe. Și aceasta nu pentru că ar fi gândit dogmatic întreaga desfășurare de fenomene social-economice pe care voia să le supună ameliorării sau schimbărilor radicale, ci pentru că aprecia programul drept liantul indispensabil al unui partid, elementul de coeziune al exponenților acestuia, ajunși în situația de cârmuitori. El repudia pe liderii care gândeau și făceau chipurile politică fără nici o preocupare programatică. Modelul acesta negativ îl vedea întruchipat în N. Iorga care, pentru o bună guvernare i se părea suficientă capacitatea șefului de a-și asigura o autoritate incontestabilă asupra miniștrilor, fără ca aceștia să cunoască ținta de atins[63].

Pentru Mihalache, însă, programul introducea în partid, în primul rând, o disciplină intelectuală indispensabilă, sub raport ideologic și formal. Unitatea de voință a acestuia era de neconceput fără o comunitate de idei și simțire, prin ea asigurându-se premisa favorabilă a unor decizii politice, întemeiate pe o omogenitate de gândire. Căci un guvern nu era o „menajerie tehnică“ în care fiecare specialist acționa pe cont propriu, ci o entitate bazată pe o concepție clară „frământată în nevoile vii“ și susținută de un partid aflat în contact permanent cu țara. Ca atare, activitatea unui guvern nu trebuie să depindă de „biciul de dresor“ al șefului lui,

ci de o doctrină și un program. Acesta din urmă era cu atât mai imperios cu cât faptele guvernării implicau o „execuție unitară în tăcere", iar aceasta nu era posibilă fără disciplină și unitate[64].

În redactarea programului, Mihalache provoca în partid o veritabilă frământare ideologică. În această privință, el se consultă, în primul rând, cerând observații scrise, cu fruntași ai organizațiilor locale și centrale[65]. Consulta, de asemenea, cercuri profesionale ale agricultorilor, industriașilor, meseriașilor, corpului didactic și preoțesc, medicilor, juriștilor, tehnicienilor, precum și organizațiilor de femei și tineret[66]. PNȚ era transformat - potrivit lui Gr. Gafencu - într-o școală de adulți. Pentru întregul eșafodaj social-economic și financiar, Mihalache caută soluții, punând în valoare cunoștințele unor mari sociologi ai epocii, printre care C. Rădulescu-Motru și D. Gusti[67]. Președintele, prin prisma țărănismului, dobândea o evaluare și dezvoltare critică a conceptelor lui, concretizate în studii autentice privitoare la chestiunile constituționale, administrative, juridice, sociale, economice, monetare, financiare și militare.

Mihalache însuși, conducând direct atari activități, prezida reuniuni de sinteză - ca aceea din august 1934, de la Eforie - unde se prezentau rapoarte scrise de către Madgearu, I. Răducanu, D. Gusti, M. Ralea și Gr. Gafencu[68]. Toate elaboratele doctrinare au fost supuse, apoi, dezbaterii unei conferințe în septembrie și octombrie 1934, observații asupra programului cerând inclusiv de la organizațiile județene.

În acea muncă zelul lui extraordinar era ridiculizat de Gr. Gafencu, drept o trăsătură specifică a unui om „pe jumătate învățat", care ar absolutiza „adevărurile citite în cărți". Doctrina i-ar mai fi folosit ca un balsam pentru potolirea dezamăgirilor pricinuite de guvernarea trecută, „lipsită de pricepere și experiență". Era o interpretare simplistă a unei activități laborioase de absolută necesitate, realizată cu conștiința responsabilității pe care acest om politic o încerca în tot ceea ce întreprindea. Așa-numitul caracter stângist al programului, cum aprecia Gr. Gafencu, de „ațâțare a patimilor rurale împotriva a tot ce era civilizat și înzestrat"[69] este, de asemenea, o calificare nedreaptă. Ceea ce poate acredita o atare interpretare sunt forma de exprimare a unor concepte și chiar vocabule. Dacă Mihalache era numit comandant suprem sau căpitan general, membrii de partid erau numiți ostași: căpitani și soldați, care stăteau cu arma la picior, spre a răsturna „statul ciocoiesc"[70]. Era o exprimare figurativă prin care se atesta o disciplină strictă.

Cert este că, prezentat Congresului PNȚ din aprilie 1935 de către Ion Mihalache, programul ținea cont de necesitățile de schimbare ale societății românești, într-un moment în care se prăbușeau - datorită crizei mondiale - sisteme ce dominaseră statul

român decenii în șir[71]. El punea, astfel, la dispoziția partidului și țării „cel mai puternic instrument de guvernare pe care l-a avut vreodată, legat de bazele sociale și economice ale națiunii"[72]. Delegații congresului îi exprimau „omagiul și recunoștința" pentru munca lui „uriașă" de reînsuflețire a ideii național-țărăniste și de ridicare a PNȚ „pe cea mai înaltă culme a strălucirii lui"[73]. Atari aprecieri îl sensibilizau prodfund, fiind singura lui satisfacție rezultată din activitatea de președinte.

Odată aprobat de către congres, programul și statutul deveneau pentru Mihalache un fel de cod politic care trebuia asimilat de membrii de partid. În acest sens, sediile sau „casele de sfat" ale organizațiilor sunt transformate, printre altele, în centre de informare și documentare cu privire la geografia, demografia, economia, cultura, starea igienico-sanitară a locuitorilor, nevoile acestora și cultura politică. Toate organizațiile erau îndrumate să-și pregătească membrii sub raport politico-ideologic. Pentru aceasta, Mihalache recruta lideri locali, dintre intelectuali sau chiar simpli țărani inteligenți, pe care îi convoca periodic la centrele județene[74]. La Satu Mare, Brașov, Câmpulung, Timișoara, Cluj, Iași etc. „propagandiștii" aduși din sate erau „cartiruiți și hrăniți" pe banii partidului, cărora, apoi, li se asigurau săli de clasă și profesori, unii dintre aceștia fiind personalități național-țărăniste sau mari specialiști. Ion Mihalache însuși nu ezita să apară în postura de conferențiar, lui alăturându-i-se Virgil Madgearu, I. Răducanu, C. Rădulescu-Motru, Alex. Boldur, V. Serdici, G. Zane, Gr. Mladenatz, Petre Andrei, M. Ralea, P. Pandrea, Gr. Cazacliu, N. Badea[75] etc.

Cursurile de instruire abordau o tematică vastă și variată, de cultură civico-politică. Se făcea, mai întâi, un istoric al național-țărănismului și al acestei doctrine, insistându-se, apoi, asupra programului și statutului PNȚ și personalităților aflate în fruntea lui. Se dădeau cunoștințe despre Constituție, stat, ideea națională și minorități, libertăți cetățenești, idee și morală creștină, parlamentarism, partide politice și presă, orientări de stânga, socialism și comunism, orientări de dreapta: fascism, hitlerism, cuzism, gardism, democrație și dictatură, agricultură și cooperație[76] etc.

Insistând asupra cultivării minții țăranilor, spre a-i scoate din înapoiere și a-i face apți de decizii politice, Mihalache contribuie la dezvoltarea și extinderea unor cămine culturale - ca de pildă, în Basarabia, în comuna Sturzeni[77] - creând chiar „universități țărănești". Cu ajutorul acestora se organizau șezători literare, conferințe civico-politice, istorice, agricole, gospodărești etc. Se mai ofereau sătenilor, prin grija unor colective locale, serbări culturale și alte manifestări naționale[78].

Prin propaganda civico-politică desfășurată la sate, Mihalache

efectua o acțiune complementară școlii, pregătind o serie de elite din acel mediu pentru viața politică. Era preocupat, totodată, să dezvolte în rândul acestora sentimentul și conștiința națională, într-o societate în care mișcările extremiste de dreapta îi deviaseră sensul prin intoleranța față de evrei îndeosebi. Din aceste motive, punea accentul pe asimilarea unor cântece patriotice, în primul rând a imnului național „Deșteaptă-te române!“. Cultiva, de asemenea, moștenirea națională - în octombrie 1935, împlinirea a 150 de ani de la „revoluția“ lui Horea[79] -, dar și aceea țărănistă prin reînvierea memoriei lui C. Dobrescu-Argeș[80]. Preotului I. Marina din Râmnicu Vâlcea - devenit patriarhul României sub regimul comunist - îi comandase o scurtă istorie a țărănismului, care era gata în 1937, în conexiune cu creștinismul, implicit cu biserica și preoții afiliați la acea mișcare. De aici contactele cu preoții, mulți dintre aceștia considerându-se asociații lui, datorită și tendinței de a imprima partidului pe care-l conducea o fațetă creștin-democrată[81].

*

Ideea esențială care se degajă din noul program al PNȚ este aceea a statului național-țărănesc[82]. Ea nu este nouă - cum credeau unii contemporani -, ci reprezintă o revitalizare a rădăcinilor ei prezente în gândirea lui Mihalache încă din anii de început ai partidului lui. În anii guvernării, ca ministru al Agriculturii, el inițiase o întreagă legislație de transferare a principalei coordonate de dezvoltare economică spre mica agricultură cooperativizată, dar asemenea începuturi erau frânate în evoluția lor de criza economică mondială. Acest seism economic, într-o serie de state europene și în SUA, provocase pe planul politicii de depășire a consecințelor lui sociale dezastruoase o schimbare a locului și rolului în economie a unor factori politici. Mihalache observa, astfel, o erodare a modelelor clasice de dezvoltare social-economică. Acest proces survenea de altfel la scară europeană la finele primului război mondial când se sfărâmase vechea economie capitalistă „cu caracter internațional și imperialist“[83]. Consecința fusese apariția bolșevismului în Rusia și a fascismului în Italia. Criza mondială ar fi accentuat fenomenul menționat, economiile concentrându-se și raționalizându-se „pe unități de state“, de la caracterul individual și internațional evoluând într-o direcție social-solidaristă și națională. Și dacă Germania, prin nazism, arăta lumii ce forță uriașă putea să reprezinte o dictatură care mobiliza în direcția dezvoltării toate puterile națiunii, SUA însăși, prin *New-Deal*-ul președintelui Roosevelt demonstra că nu trebuia să mai rămână indiferentă față de contradcițiile economico-sociale. Chiar Franța și Anglia - cum

observă Mihalache - se abăteau de la capitalismul clasic, stabilind raporturi mai echitabile între muncă și capital.

Toate aceste evoluții nu le interpreta superficial, ci îndeosebi pe temeiul unor studii sistematice cu privire la comunism, corporatism și nazism. Dacă aceste sisteme le repudia pentru caracterul lor dictatorial, Mihalache căuta să concilieze noua politică solidaristă cu instituțiile democratice. În acestă privință simțea o atracție specială față de experiența americană, pe care o evalua prin prisma rolului conferit statului pe plan social-economic[84].

Convingerea lui fermă era că partidele conservatoare și liberale nu-și puteau asuma funcția de propulsor al progresului pentru că erau depășite de realități; aveau metode demne de „muzeele de vechituri". Misiunea înnoitoare n-o puteau îndeplini nici extremiștii, legionarii mai ales, căci erau „cârduri" de copii cu „liceul neisprăvit bine, și care socotesc că problemele se dezleagă cu revolverul în tâmplele oamenilor politici"[85].

Refacerea României pe vechile baze individualist-capitalist-liberale nu mai era posibilă, într-un moment când state și națiuni mari renunțaseră la economia liberală. Un atare sistem era și mai anacronic pentru țară, cu cât ea - începând de la 1848 - nu se dezvoltase organic, ci imitase doar superficial Occidentul. Economia agrară și principala clasă socială legată de aceasta rămăseseră închistate în forme vechi de relații de muncă, în ciuda schimbării naturii proprietății, inclusiv a unui transfer masiv al acesteia către țărani la finele primului război mondial. Refacerea țării - depășind atât consecințele crizei mondiale, cât și înapoierea ei seculară - nu putea să aibă loc prin liberalism economic, devenit anacronic. Ea se putea realiza doar pe structura organică a țării, pe realitățile naționale vii, pe singurul ei mare potențial insuficient pus în valoare, țărănimea. În jurul acesteia trebuiau coagulate și focalizate interesele materiale, spirituale creatoare ale tuturor forțelor productive ale națiunii[86].

În locul capitalsmului liberal, înțeles ca o dominație nestingherită a individualismului, se oferea formula statului țărănesc care se baza - cum menționa un adept al acestuia, Rădulescu-Motru - pe „supremația totalității poporului asupra individului"[87]. Mihalache credea - cum se exprima în 1935 - că un atare model social-economic s-ar putea realiza în cel mult opt ani[88].

Un atare model social-economic solidarist pare la o privire superficială în contradicție totală cu structurile și instituțiile existente. Mihalache însă era adept fervent al proprietății individuale care nu trebuia dizolvată, ci, dimpotrivă, dezvoltată. Și mai ales valorificată în funcție de utilitatea socială optimă. Dar pentru creșterea eficienții ei, se impunea a fi organizată și raționalizată „prin

disciplina cooperației generalizate la toate domeniile ocupate de mica gospodărie și mica industrie". Tot astfel, inițiativa particulară, manifestată voluntarist în economia clasică liberală, urma a-și croi drum în cadrul interesului general de stat. Prin aceasta, capitalismului i se oferea un alt cadru de afirmare, cu deosebire în sferele industrială, bancară și comercială, dar în mod controlat și în colaborare cu statul[89].

Mihalache promovează ideea intervenționismului de stat direct și coordonat în activitatea economică privată, îndrumând-o și controlând-o pentru a evita exploatarea celor slabi sub formă individuală și de clasă sau colectivă, adică a întregului stat, de către carteluri și monopoluri interne și internaționale[90]. Combătut în epocă pentru că împărtășea un principiu economic specific statelor dictatoriale și totalitare, el susținea compatibilitatea dirijismului economic cu democrația. În această privință, el oferea exemplul SUA, țară prin excelență liberală și capitalistă, care prin măsurile președintelui Roosevelt practica un dirijism menit a concilia inițiativa particulară cu mari necesități de protecție socială. Ca atare, intervenția statului în economie - socotită un fel de panaceu la scară mondială - putea fi extrem de utilă în agricultură unde, prin cooperație, erau atenuate consecințe nefavorabile ale unui capitalism neînfrânat. Aceleași efecte negative, în industrie mai ales, puteau fi diminuate prin preluarea de către stat a unor industrii sau a unor programe de dezvoltare[91].

Accentuând asupra necesității de a reechilibra sectoarele economice, Mihalache punea în centrul programului său agricultura, întrucât de propășirea acesteia depindeau toate clasele sociale. Industria însă, aceea cu caracter parazitar susținută din „birul" sau impozitele suportate de țărani, trebuia să se dezvolta pe baza strictă a eficienței. Nu mai era permis să capteze toate beneficiile din agricultură, în detrimentul acestei ramuri economice și implicit al țăranilor. Să fie încurajată cu precădere industria prelucrătoare a materiilor prime agricole, întreprinderi mici și mijlocii, industria casnică[92] etc. Se mai preconiza o rețea de industrii naționale cu concursul capitalului particular, al cooperației și al statului. Erau, totodată, programate vaste lucrări publice: drumuri, captări, canalizări, drenaje, plantări, împăduriri, silozuri, porturi, lucrări de apărare națională[93] etc.

Prin formula lui de dezvoltare, Mihalache urmărea utilizarea la maximum a muncii naționale, convins că numai astfel revigora „sângele vieții economice". Năzuia, în acel cadru, să excludă „parazitismul social, financiar și politic, după obiceiul trecutului". De aici ideea impusă chiar de congresul PNȚ din aprilie 1935, anume de a se asigura primatul muncii, izvorul oricărei valori, în

raport cu „capitalismul liberal exploatator". Se preconiza deci un echilibru mai echitabil dintre muncă și capital, spre a se realiza o „justiție socială", inclusiv calea lichidării „unei plutocrații" creată prin bugetul de stat. Corolarul unor atari proiecte consta în românizarea personalului de muncă și de conducere în diferite întreprinderi. Era, desigur, o concesie făcută unui naționalism atât de impetuos al acelei epoci[94].

Statul național-țărănesc era unul de autoritate, ceea ce însemna curmarea abuzurilor, ilegalităților și anarhiei, aceasta din urmă rezultată din toleranța față de extremismul politic. Restaurându-se domnia legilor, se va pune la baza societății „prestigiul moral". „Un singur mare dregător la spânzurătoare valorează mai mult pentru morala publică decât o serie de mărunți agenți la închisoare". De aici obligativitatea demnitarilor de a-și declara avutul, atât la preluarea, cât și la abandonarea funcției. Toate acestea însă trebuiau efectuate în ordine, printr-o domnie a legilor prin care se armonizau libertățile omului cu libertatea națiunii[95].

Trăsăturii democrat-agrare a statului îi adăuga caracteristica spirituală a majorității copleșitoare a populației lui, creștinismul. Ca atare, statul va fi creștin, în continuitate cu tradiția istorică, ce trebuia valorificată, anume transformarea credinței ca un indispensabil element de moralitate pentru întreaga societate[96].

Considerând democrația o modalitate indispensabilă de primenire a vieții publice, o formă de „război civil" la care participa întreaga populație, el susținea necesitatea pentru viețuirea acesteia a existenței unor curente de opinie. Năzuia, astfel, spre formarea unor elite sau „aristocrație" morală și intelectuală din straturile de jos ale societății, care să dea sens reformator actului guvernamental. De drepturi similare să se bucure și minoritățile naționale. Se mai impuneau schimbări constituționale prin care să se asigure mecanismele adecvate de instaurare a unei autentice democrații parlamentare. Preconizând abolirea Senatului, susținea ca Parlamentul să se dezvolte din perspectiva implicării statului în economie, obținându-se astfel concursul reprezentanților națiunii. De aici înțelesul profund pe care îl atribuia democrației, anume „consultarea maselor ridicate și ele la puterea de judecată necesară". Prin acel contact de idei, potrivnic demagogiei, națiunea era luminată și solidarizată cu acțiunile de stat. Ca atare, dictonul lui era: să se înfăptuiască cât mai mult și să se făgăduiască cât mai puțin[97].

Democrația rurală însemna, în ultimă instanță, „o disciplinată și încordată muncă de colaborare a tuturor claselor producătoare și a tuturor reprezentanților acestora", dar și a curentelor de opinie publică în acțiunea de legiferare și de administrare a statului. Un atare caracter al statului nu implica o recunoaștere a unei supremații

politice pentru populaţia românească de mici producători agricoli, ci soluţionarea prioritară a unor asemenea interese în contextul unei politici de ansamblu vizând cooperarea dintre toate straturile sociale producătoare. Tot astfel, Mihalache punea naţionalismul la baza modelului de stat preconizat. Dar nu în vederea suprimării intereselor minorităţilor naţionale - cum preconizau partidele extremiste -, ci pentru a impulsiona forţele creatoare ale ţărănimii, temeiul etnicităţii şi naţionalităţii româneşti, care prin stimularea capacităţilor ei de muncă şi de creaţie, se întăreau înseşi bazele naţionale ale statului. Şi o asemenea politică nu însemna un privilegiu pentru o clasă socială, ci un instrument de recuperare istorică a nedreptăţilor seculare. Toţi cetăţenii ţării însă, indiferent de limbă şi confesiune, erau trataţi în spirit de dreptate şi legalitate, spre a deveni în egală măsură devotaţi şi loiali statului român[98].

Dar ce fel de suprastructură politică trebuia să aibă statul naţional-ţărănesc? Bun cunoscător al doctrinelor şi sistemelor dictatoriale şi totalitare manifestate cu deosebire în Europa, Mihalache le combătea pentru că anihilau democraţia. Comunismul - potrivit lui - se născuse şi vieţuia ca o dictatură a unui pumn de oameni care guvernau în numele muncitorimii industriale împotriva ţăranilor care trăiau sub un fel de „faraonism". Nici corporatismul şi nici nazismul nu erau bune pentru România. Ţărănimea, acel „dig al pământului" împotriva „valurilor roşii de stânga şi a valurilor albe de dreapta" era menită a constitui elementul de coeziune a societăţii româneşti, inclusiv cu minorităţile naţionale, în cadrul unor instituţii democratice. Era legitimă o atare orânduire social-politică atât din necesitatea unor reparaţii istorice - în România se practicase decenii în şir „dictatura neoiobagă, apoi dictatura banului" şi, în fine, diferite forme de mistificare a instituţiilor democratice -, cât şi din nevoia unei omogenizări între toate provinciile unite[99].

Mihalache reformula un concept utilizat încă de la crearea partidului lui, acela de democraţie rurală sau ţărănească. Pretindea că germenii acestuia rezidau în gândirea politică a lui C. Dobrescu-Argeş, el nefăcând altceva decât să-l preia şi să-l dezvolte concordant cu noile împrejurări. Vechea democraţie, rezultată din revoluţia franceză şi organizată instituţional ca un corolar al economiei liberale, se impunea a fi remodelată. Să se examineze principiul democraţiei în esenţa sa: libertate cetăţenească, egalitate în punctul de plecare cu favorizarea celor rămaşi în urmă din cauza vicisitudinilor istorice. Democraţia nu putea să însemne vorbărie goală. Totodată, se impunea schimbarea legii primei electorale din 1926, care modifica voinţa alegătorilor. Ea trebuia amendată pentru ca în România să poată exista partide politice mari, capabile de acţiune efectivă în folosul naţiunii[100].

Conceptul de stat național-țărănesc anima instinctul de clasă în rândul unor pături sărace ale societății, cu precădere printre veteranii țărănismului nemulțumiți de evoluția partidului, mai ales în timpul guvernării, spre apărarea intereselor unui spectru mai larg de interese. C. C. Rocșoreanu, un bătrân țărănist din Dolj, vedea în acest program elaborat de Mihalache o revenire la doctrina țărănistă din 1918, căci după insuccesele guvernării, lupta trebuia reîncepută „de la cap". Și nu oricum, ci cu aceeași direcție precisă împotriva „ciocoilor", indiferent de locul unde ei puteau fi „aciuiați". Căci nu trebuia abandonat obiectivul de a „scăpa țărănimea de jugul ciocoilor", Mihalache fiind chemat să acționeze în continuitatea politicii lui Cuza și Kogălniceanu[101].

În alte medii țărăniste, același program provoca adversitatea unor săteni împotriva orășenilor, mai ales a unor elemente din sânul acestora cu rosturi politice. Țărănimea - se auzeau voci în județe - să se solidarizeze împotriva „guleraților și surtucarilor" care practicau un politicianism mincinos, sfidând pe cei săraci prin aroganță, bogăție și opulență. Acestora să nu li se mai atribuie funcții. Parlamentul mai ales să reflecte ponderea copleșitoare a satelor prin reprezentați proveniți din rândurile lor, căci nu era admisibil ca orășenii să dețină 80-90% din locurile de deputați și senatori[102].

Din Basarabia, lui Mihalache i se adresau îndemnuri, neîndoielnic sub influența bolșevică, de a înfăptui statul țărănesc, dar nu cu scopul de a remodela societatea în jurul acelui interes prioritar, ci pentru a lichida dominația partidelor reacționare. Să se preia puterea politică instaurându-se, în fapt, o dictatură în numele țărănimii, printre altele ca o modalitate de a preîntâmpina un regim extremist de dreapta sau de stânga, precum și de a apăra țara de pericole externe. Prin „dictatura țărănismului" să se realizeze reforme radicale, inclusiv epurarea instituțiilor publice de „putregaiul" care dăinuia[103].

Formula de stat național-țărănesc, dincolo de interpretările ei extremiste pe plan local, deși adoptată de congresul PNȚ din 1935, era privită cu relativă neîncredere în Transilvania. În timpul elaborării ei, pe baza faptului că acea provincie era mai evoluată, însuși Mihalache era conștient că o să întâmpine dificultăți aici, spre a o impune. Și asta pentru că naționalii - cum se exprima el în 1933 - erau mai conservatori, încât regățenilor le revenea „sarcina de a reface organizația și economia de stat pe baze sociale"[104]. Consecința era că, în 1936, organizații de peste Carpați nu credeau în realizarea acelui tip de stat. Maniu însuși, deși de acord cu conceptul menționat, era îngrijorat că Mihalache punea în mod formal prea mult accent pe țărănime, lăsând impresia

incorectă că acel program era discriminatoriu pentru alte clase sociale, mai ales că orășenimea începuse să murmure împotriva lui[105]. Înșiși parlamentarii PNȚ - în februarie 1934 - ezitau, în dezbaterile asupra Mesajului, să propună schimbări concordante cu conceptul de stat național-țărănesc, ceea ce provoca nemulțumirea lui Mihalache[106].

Pe șeful partidului trebuie să-l fi mâhnit faptul de a nu fi fost înțeles nu atât de Nicolae Iorga[107], de care se distanțase de mult timp, ci mai ales de către un camarad de partid ca Gr. Gafencu. Acesta explica conceptul de stat național-țărănesc ca o influență a ideologiei bolșevice, prin faptul că ar fi extrapolat și transpus pe plan politic interesele unei singure clase. Și Mihalache ar fi realizat un atare elaborat și datorită tradiției sale rurale și a sângelui țărănesc, alcătuind astfel o „utopie“ în contradicție cu legile istoriei. În imaginația lui ar fi făcut un salt de la țăranii lipsiți de unelte și de poftă de muncă, aflați într-o stare de mizerie în sate pe jumătate sălbatice, la „pătura țărănească stăpânitoare de mâine, izvor de lumină, de știință și de civilizație“[108]. Era o interpretare total eronată și chiar răutăcioasă a unei concepții de guvernare, șocantă poate prin pretenția ca un plan echilibrat de reformă social-economică să fie ridicat la rang de regim social-politic de caracter permanent.

Atari concepții social-politice stârneau interes în statele limitrofe, cu o economie relativ similară aceleia românești. Și nu numai Cehoslovacia se dovedea interesată de asemenea idei, ci și Iugoslavia. În cursul anului 1935, Ior. M. Iovanovici, un lider al Partidelui Agrar Sârb, se pusese în contact cu Mihalache, căruia îi cerea și de la care primea o întreagă documentație privitoare la democrația rurală și statul țărănesc[109]. Era o confirmare că, într-un moment de răscruce istorică a Europei, unele țări vecine vedeau în Mihalache un ideolog al unui model de evoluție într-un cadru democratic pentru țările agrare.

Din perspectiva modelului național-țărănesc de dezvoltare, în anii 1934-1937 Ion Mihalache accentua rolul cooperației, cu cât liberalii - aflați la putere în anii menționați - recurgeau la aceleași metode clasice de ieșire din criză, lăsând agricultura pe planul secund. Prosperitatea acesteia, în cadrul unei structuri de mică proprietate fărâmițată, nu se putea realiza în afara cooperației, acreditându-se convingerea că țărănismul era sinonim cu aceasta[110].

Pregătindu-se pentru guvernare, care îi permitea să aplice o cale „necapitalistă“ de refacere socio-economică, el aprofundează modelele de promovare a unui atare model. În iulie 1934, din Bari, C. Mihăilescu îi transmitea informații privitoare la sistemul de organizare a agriculturii fasciste și la rolul intervenționist al

statului în anumite limite, pentru a „încorseta" capitalul şi a-l pune în slujba intereselor întregului popor[111]. Mihalache însuşi, deşi repudia fascismul ca dictatură politică, pare să-i fi apreciat unele realizări pe planul organizării micii proprietăţi particulare. Astfel se explică vizita lui de documentare în Italia. La Roma, în nordul Peninsulei şi în Sicilia, el contacta personalităţi ale agriculturii, cooperaţiei, educaţiei şi lucrărilor publice[112].

Băncile cooperatiste, considerate „instrumentul economic care să permită ţărănimii ocolirea cămătarilor şi samsarilor din partidul liberal" - cum erau percepute de aderenţii modelului lui de societate - îi rămân drept obiectiv important de atins, prin extinderea unei atari instituţii pentru care făcea propagandă inclusiv în Transilvania. Totodată, cu concursul unui mare expert, Gr. Mladenatz, îndrumătorul Băncii Centrale Cooperatiste, ajuta băncile cu mari deficite să depăşească criza[113]. Ca atare, în anii 1934-1936 primea apeluri în acest sens de la instituţiile aflate în dificultate etc. El se manifestă şi ca un cenzor moral al aceloraşi bănci, obsedat de ideea de a elimina din activitatea lor criteriile politice şi clientelare. Şi erau mari greutăţi de surmontat a unor asemenea rele deprinderi. În Oltenia, de pildă - cum i se comunica din Rm. Vâlcea, în 1935 - Episcopia se amesteca în afacerile băncilor populare, încât prin intermediul preoţilor se făceau „cele mai mari banditisme"[114].

Pe lângă Banca Naţională, prin Dan Zaharia, al acţiona pentru o politică financiară proteguitoare pentru ţărani, deşi greu de promovat sub un guvern liberal care nu considera agricultura o prioritate. Era însă în joc şi un interes comun atât al liberalilor, cât şi al ţărăniştilor, anume de a se găsi o modalitate acceptabilă de asanare a datoriilor agricole. De aici demersurile lui Mihalache de promovare inclusiv a unei politici accentuate de credit ţărănesc[115].

Ca şi în timpul ministeriatului la Agricultură, cu rezultate mai mici însă, susţinea şi încuraja îndeosebi moral dezvoltarea micilor reţele de cooperative de desfacere, cu unele rezultate remarcabile nu numai în Muscel, ci şi în Vâlcea şi Dolj[116]. Cooperativele de muncă, deschise cu deosebire în zona subcarpatică, erau urmărite pentru buna lor activitate. În acest sens, el ducea o luptă aspră pentru înlăturarea „ticăloşiilor şi furturilor"[117]. Spera ca acestea să se redreseze pe baza unei legislaţii care nu era completă încă, în ianuarie 1936, de unde interesul lui pentru a pregăti şi a aduce în dezbaterea Camerei Deputaţilor, un proiect specific. Drept recompensă pentru stăruinţa manifestată în domeniul acesta, la 15 noiembrie 1936, Consiliul de administraţie al micilor industriaşi din Bucovina îl desemnau membru de onoare[118].

*

Anii președinției lui Ion Mihalache (1933–1937) coincid cu recrudescență mișcărilor politice adepte ale formulelor de guvernare autoritariste sau chiar dictatoriale, reprezentate îndeosebi de Garda de Fier și Partidul Creștin Democrat, dar și de Carol II care acum își reafirma mai puternic atari aspirații schițate încă de la înscăunarea lui în 1930. Revenea, astfel, în dispută, cu mai multă vigoare, o întreagă ideologie antidemocratică.

Legionarii îndeosebi, dar și goga–cuziștii și vaidiștii, spre a–și impune planurile lor dictatoriale sau autoritare, exploatau la maximum ideea națională. Și făceau aceasta cu intenția de a o monopoliza[119], prezentându–se singurii și veritabilii exponenți ai unei națiuni care, spre a supraviețui, avea nevoie de o politică sistematică de purificare, de eliminare, prin violență sau în mod pașnic, a acelor elemente străine, a unor minorități deci, care ar fi constituit un mare rău în afirmarea ei în toată plenitudinea. Mihalache considera asemenea tendințe extrem de periculoase pentru însăși existența democrației românești, dar și a viețuirii statului național. De aici decizia lui, ca președinte PNȚ, de a se angaja într–o luptă hotărâtă împotriva acelor tendințe care întrețineau în țară „spiritul corupției naționale“[120], cu atât mai mult cu cât erau influențate și chiar stipendiate în mare măsură de Germania și Italia.

Lansându–se într–o asemenea dispută, el făcea reflecții istorice și doctrinare asupra naționalismului, conchizând că dacă socialiștii îl minimalizau, liberalii și conservatorii îi dădeau un înțeles mărginit. Aceștia se identificaseră cu ideea națională mai ales în sferele politică, economică și culturală, neglijând „viața maselor națiunii“. Pentru PNȚ însă, naționalismul este chiar „sângele“ concepției, dar un sânge care „circulă normal“ prin vase „nesclerozate“ și fără febră. Iar sfera lui de cuprindere consta în iubirea neamului, a gliei, a credinței strămoșești și a hotarelor țării. Naționalismul se confunda cu sufletul țăranului. Cu asemenea rădăcini, el hrănea toate straturile sociale, de jos până sus. El era atestat prin fapte netrâmbițate pe terenul muncii sociale, prin ridicarea economică și intelectuală a claselor muncitoare. „A îmbina ideea națională cu ideea socială înseamnă a realiza fapta înălțării națiunii“[121].

În critica formelor exacerbate ale naționalismului, Mihalache pornea de la principiul „numerus valahius“ elaborat de Vaida–Voevod. O politică țintind situarea românilor la posturi de conducere potrivit numărului lor în raport cu minoritățile - susținea el - ar fi fost o crimă morală, căci pervertea tineretul. Era un naționalism parazitar și ilegitim, întrucât nu se baza pe competiție intelectuală și profesională. „Românizarea“, urmărită pe o asemenea cale de adepții lui Vaida, dar și de alți extremiști era concepută de

Mihalache ca o recuperare a secolelor pierdute de către o națiune încătușată în dezvoltarea ei de către diferite dominații și vicisitudini externe. Era necesară o „justiție istorică" prin crearea pentru români a unor condiții de reală egalitate „în întrecerea liberă dintre cetățenii țării". Chiar în întreprinderile dominate de minoritari, pentru care extremiștii cereau „românizarea" prin confiscare, Mihalache preconiza integrarea românilor, dar nu cu „ciomagul", ci prin competiție[122].

Ideea și atitudinea politică extremistă, potrivit cărora minoritățile naționale erau considerate un dușman implacabil al statului român, erau puternic incriminate de Mihalache. Românii, strânși sub scutul statului lor național, nu puteau fi copleșiți de minoritari, chair dacă aceștia erau situați mai bine sub raport social-economic. Planurile de dezvoltare a națiunii române - din 18 milioane doar 5 milioane erau minorități - nu trebuiau concepute pe seama acestora din urmă. Naționalismul să se exprime constructiv, polarizând în jurul statului român elementele minoritare „muncitoare și neparazitare", toate acestea având nevoie a fi protejate[123]. Grație acelei atitudini, lui Mihalache îi parveneau știri din zona Mediaș privitoare la încrederea ce i-o arătau sașii atât lui, cât și politicii PNȚ[124].

O îngrijorare specială îi provoca atitudinea mișcărilor extremiste față de evrei. Cei circa 760.000 evrei concentrați îndeosebi în Moldova, Basarabia și Bucovina, cu precădere în orașe, erau considerați de extremiști drept element dizolvant pentru statul român. De aici o puternică mișcare antisemită, susținută atât de legionari cât și de cuziști, care preconizau, într-un fel sau altul, constrângerea acestei populații, prin expulzări sau prin recursul la intimidări și chiar la teroare, de a părăsi România. Pentru Mihalache, acel antisemitism generalizat era o diversiune, în spatele căreia se ascundeau reprezentanți ai „claselor dominante" și ai cercurilor oculte. Prin agitație și violență față de evrei, în fapt, se incendia țara și i se periclita stabilitatea internă și poziția externă. Soluția trebuia să fie una pozitivă, anume a înarma populația românească cu „virtuți constructive", dezvoltându-i cu ajutorul statului capacitatea intelectuală și profesională[125].

Pentru poziția lui democratică față de minorități și față de evrei îndeosebi, Mihalache își ridica împotrivă mișcările ideologice și politice cu caracter extremist. Împotriva lui s-a declanșat, astfel, o susținută campanie de compromitere ca român, sub pretextul că „s-a alipit de jidani, făcându-se francmason"[126]. „Porunca Vremii", prin pana lui Ilie Rădulescu - un fost țărănist - după ce-i recunoștea „o inteligență scânteietoare", îl incrimina pentru faptul că tocmai el, țăranul, ilustrat în tranșeele dezrobirii naționale, trădase testamentul lui C. Dobrescu-Argeș care, chipurile, fusese

antisemit. Deşi se pretindea naţionalist, Mihalache nu putea avea o atare calitate, căci comitetele lui de partid erau „pline de jidani". El nu înţelegea că mizeria ţăranilor era cauzată de „criminala" disproporţie dintre preţurile agricole şi acelea industriale impuse de evrei, piraţii trusturilor şi cartelurilor. Şi în loc de a fi devenit pentru România un exponent al luptei împotriva străinilor, ca Hitler şi Mussolini, el se afundase „pe coridoarele întortocheate ale teroreticienilor doctrinei ţărăniste", căzând, astfel, victima intrigilor de culise şi mai ales legănându-se cu laudele exprimate de evrei, „călăii ţărănimii"[127].

Imaginea unui Mihalache şi dr. N. Lupu vânduţi chipurile evreilor, ca „dovadă" invocându-se legături cu Leon Blum[128] – un evreu socialist, ajuns prim-ministru al Franţei - era proiectată nefavorabil şi în PNŢ. În acelaşi mod îi erau interpretate legăturile cu financiarul Aristide Blank, dar şi colaborarea cu Virgil Madgearu şi Eduard Mirto, consideraţi neromâni. O atare propagandă îl făcea chiar vulnerabil în medii intoxicate de extremismul naţionalist. Ca atare, dacă în unele sate din Muscel, fruntaşi ţărănişti se converteau la legionarism - existând şi fenomenul invers, în Maramureş - în Prahova se contesta şefia dr. Mezincescu pentru că era evreu. Din Târgu-Mureş, în august 1936, lui Mihalache i se solicita să renunţe la „condeiele" evreieşti de la ziarul „Dreptatea"[129], ca o dovdă că se distanţa de aceştia.

Combătând extremismul de dreapta sau de stânga, Mihalache denunţa hotărât modelele externe care inspirau şi susţineau asemenea mişcări dictatoriale şi totalitare din România. Fascismul sau corporatismul, nazismul şi comunismul erau cele trei mari pericole de moarte pentru democraţie, pe care le repudia deopotrivă. Şi dacă corporatismul, aparent mai atractiv, îl califica drept paravan menit a masca dictatura, comunismul îl considera şi mai rău, un faraonism[130]. Fascismul, nazismul şi comunismul erau - potrivit lui - regimuri statale de aservire a majorităţii de către o minoritate albă sau roşie, care în România se bazau pe „haimanalele" politice, plagiatorii ridicoli ai unor sisteme potrivnice intereselor veritabile ale naţiunii[131]. Toate aceste elemente, cu deosebire legionarii care constituiau un real pericol pentru organismele instituţionale democrat-constituţionale, erau calificate ca trădătoare de patrie, mai ales pentru sprijinul politic şi material primit din străinătate, spre a provoca mişcări social-politice cu caracter destabilizator. Acestea se aflau într-o „cumetrie sufletească şi bănească" cu politicieni degeneraţi, care de dragul puterii şi pentru interese personale sau de grup deveniseră adversarii instituţiilor democratice[132].

În România însă, unde mişcarea comunistă era limitată la câteva cercuri restrânse de oameni puşi în slujba Moscovei,

exponenții acestora acționau sub formă de democrați travestiți. Organizații ca „Blocul antifascist“ sau „Frontul popular“, constituite în urma unor directive sovietice, credeau că pot fi acreditate politic dacă intrau în relații cu un democrat veritabil ca Ion Mihalache. Acesta acceptase să-i întâlnească, mai ales că se prezentau drept reprezentanți ai muncitorimii române, un mediu social cultivat cu succes de el, ca de pildă în Bucuvina[133]. Respingea însă oferta de colaborare din partea organizațiilor menționate, întrucât refuza să „cuibărească“ comunismul sub o formă deghizată, în mijlocul unei națiuni constituită din țărani în proporție de 80%. Căci unui atare popor îi repugna comunizarea proprietății și dictatura, fie că ar veni în numele muncitorimii de la orașe, fie că s-ar prezenta sub o formă ascunsă a oligarhiei orășenești sau a plutocrației bancar-financiare[134].

În pofida acelor delimitări categorice, care atestă un Ion Mihalache ca apărător ferm al instituțiilor democratice, de salvare a acestora inclusiv prin modelul de democrație țărănească transpus într-un concept și sistem de organizare din perspectiva unei viitoare guvernări, președintele PNȚ și-a atras adversitatea ireductibilă a mișcărilor extremiste de dreapta. Acestea îi puneau în gândirea și acțiunea lui politică intenții comuniste prin prisma legăturilor pe care le voia consolidate cu Parisul și Londra, întrucât N. Lupu și V. Madgearu - trimișii lui în cele două capitale - ar fi voit să dobândească sprijinul „iudaismului internațional și comunismului frontului popular pentru o guvernare țărănistă, care desigur n-ar putea fi decât comunistă“[135].

Iată un Ion Mihalache damnat să poarte neîndreptățit stigmatul de comunist, atât de compromițător într-o societate românească repulsivă față de un atare sistem totalitar, considerat bolșevism venit pe o cale ocolită, dinspre Paris și Londra care ar fi fost un fel de sucursale ale Moscovei. Din această perspectivă, legionarii îndeosebi desfășoară o susținută campanie de denigrare a lui Ion Mihalache, similară într-o anumită măsură ca aceea a liberalilor, în anii instituționalizării democrației votului universal, când îl îndepărtau de la cârmă pentru că ar fi fost bolșevic. Ca și atunci, pentru că reformele preconizate tindeau să ajungă până în străfundurile societății românești, și de data aceasta, baza reală a etichetării lui drept comunist o constituia modelul de stat și societate de democrație rurală, faptul că partidul lui - cum arăta dr. N. Lupu - avea în centrul atenției omul sărac și obidit[136].

În dispreţul oricărei evidențe, împotriva lui se desfășura o susținută campanie politică de discreditare, pornită dinspre extremiștii naționaliști, dar tolerată și chiar cultivată prin intermediari de guvernul Tătărescu. Ziarul „Ordinea“, de pildă, într-un articol

intitulat Dictatura ţigănească, după ce-i deforma conceptul de stat ţărănesc, îl prezenta ca pe un arivist care ar fi acumulat averi din furturi[137].

Această imagine pervertită era receptată cu ecou nefavorabil şi de unele organizaţii locale. Declaraţiile pacifiste ale lui N. Lupu - dezaprobate până şi de Gr. Gafencu[138] -, dar mai ales intenţia celor doi fruntaşi de a se bizui pe Franţa, în acele momente de înfruntare europeană între democraţie şi dictatură, erau speculate de mişcările extremiste. Legionari care luptaseră în Spania împotriva comunismului parcurgeau sate, inclusiv în Muscel, încercând să disloce organizaţii PNŢ, împănat chipurile de elemente comuniste[139]. Mihalache s-ar fi făcut blamabil şi pentru faptul că avea printre principalii colaboratori pe acelaşi N. Lupu, înfăşiat ca exponent al Frontului popular comunist în România[140].

Atacurile menţionate, menite a compromite chiar PNŢ, îl scot pe Iuliu Maniu din absenteismul politic ce şi-l impusese, încât la 26 iunie 1936 lua apărarea lui Mihalache, incriminat pe nedrept în opinia publică drept bolşevic[141]. Preşedintele naţional-ţărănist explica public caracterul diversionist al acţiunii de denigrare a imaginii lui, reafirmând contradicţia antagonică dintre comunism şi doctrina lui social-politică bazată pe fortificarea proprietăţii individuale şi armonia dintre clasele sociale, printr-o reformă de limitare a speculei capitaliste şi de dezvoltare a cooperatismului ca model precumpănitor de dezvoltare social-economică[142].

Disputa dintre Ion Mihalache şi organizaţiile de extremă dreaptă devenea tensionată. Legionarii lui Codreanu şi naţional-creştinii lui Goga acţionează energic tocmai în anii preşedinţiei lui Ion Mihalache în mediul social al naţional-ţărănismului. Ca atare, ei se deplasează la sate îndeosebi pentru a-şi dobândi prozeliţi. Şi cum aici ţărănimea organizată era retranşată politic în spatele PNŢ, legionarii şi naţional-creştinii, dar şi vaidiştii luptă pentru reconvertirea politică a satelor, prin inflamarea naţionalismului şi prin demagogie socială. De aici semnale de alarmă trimise lui Mihalache din diverse judeţe, dar şi propuneri pentru o politică mai sistematică de bizuire pe tineret, atât în mediul ţărănesc cât şi în cel muncitoresc, spre a nu fi racolat de mişcările extremiste[143].

Mihalache acţionează împotriva organizaţiilor extremiste de pe poziţiile responsabilităţii omului politic faţă de instituţiile democratice ale ţării. Încă din 1931, ca ministru de Interne, dizolvând Garda de Fier pentru că nu era înscrisă ca partid politic, a dorit să-i circumscrie activitatea într-un cadru de legalitate. Când I. G. Duca, la 9 decembrie 1933, o dizolva pentru că devenise un izvor permanent de dezordine şi de acte de rebeliune împotriva statului[144],

Mihalache a încercat fără succes să-l convingă să-i dea o șansă de afirmare prin democrație[145].

Gărzii de Fier însă, spre nemulțumirea lui Mihalache, i se atribuia de către rege, Elena Lupescu și chiar prințul Nicolae un rol diversionist[146], scopul fiind de a ține în frâu oamenii politici care se opuneau planurilor de regim personal. Asasinarea lui I. G. Duca - cum aflase Mihalache - se făcuse în complicitate cel puțin cu Elena Lupescu, încât sub protecția acesteia Codreanu fusese absolvit de răspunderea crimei înfăptuită de oamenii lui. Gh. Tătărescu, preluând șefia guvernului liberal, în loc de a stăvili anarhismul politic pe calea unor măsuri adecvate, se plia total în fața politicii duplicitare a lui Carol II, care prin anumite legături directe și printr-o relativă toleranță față de manifestările zgomotoase și ilegale ale extremiștilor, voia să-și atingă un dublu scop. Mai întâi, să nu-și alieneze pe legionari, care ar fi putut deveni o masă de manevră în mâna principalului lui adversar, Maniu, iar apoi, să compromită democrația parlamentară printr-o serie de răfuieli și chiar crime înfăptuite de Garda de Fier în relațiile cu adversarii ei politici.

Evoluând ca o organizație paramilitară, Garda de Fier este văzută de Ion Mihalache ca un grav pericol pentru instituțiile democratice românești. Era îngrijorat, după modul cum acționa în societate, de faptul că voia răsturnarea ordinei social-politice prin metode teroriste. O bună parte a tineretului reunit sub culorile ei, o parte a acestuia provenind din rândul preoților și studenților în teologie, în haine creștine, nu se sfia să recurgă la violență, torturi și crime, toate acestea în contradicție cu preceptele christice. Mihalache se convinsese - în 1937 - că, într-o anumită măsură, facultățile teologice pregăteau „măcelari de oameni" în numele lui Hristos[147]. Tânăra generație încadrată în rândul legionarilor anarhiza țara potrivit unor metode specific balcanice[148]. În acest sens, Mihalache condamna rolul macedonenilor din mișcarea legionară, atât de deprinși să obțină satisfacție „cu glonțul de revolver"[149].

Mihalache este contrariat de toleranța guvernului Tătărescu față de o organizație care se comporta ca stat în stat. Legionarii dispuneau, astfel, de poliții speciale și tribunale inchizitoriale, dictând confiscări de persoane, arestări și pedepse aplicate unor adversari. Ei posedau depozite de arme, muniții și grenade, bizuindu-se pe instruirea unor ofițeri. Și aceasta se făcea prin intermediul taberelor de muncă, o formă deghizată de propagandă unde circa 60.000 oameni glorificau asasinatele săvârșite. Toate acele tabere erau centre de instruire a unor echipe teroriste[150], cum aprecia Mihalache prin protestele lui către guvern.

Organizațiile paramilitare legionare și naționale creștine se

defineau și afirmau drept adversar implacabil al național-țărănismului, pretextând că ar fi trădător, vândut străinilor sau ocultei. O atare stare de adversitate a ieșit la iveală în contextul luptei lui Ion Mihalache pentru apărarea instituțiilor democratice. În mai și iunie 1935, de pildă, el organizase „marile demonstrații populare" de la Craiova, Chișinău, Cernăuți, Iași și Cluj, la care participau un număr „formidabil" de cetățeni împotriva unei guvernări liberale anticonstituționale. În noiembrie 1935, era proiectată o alta mult mai puternică, dar a fost contramandată la cererea regelui. Asemenea manifestații, având aceeași țintă, au fost realuate în mai 1936, cele mai puternice fiind la Constanța, Beiuș, Timișoara și București. În septembrie ele s-au desfășurat la Satu Mare, Chișinău, Cernăuți, Arad etc., ca protest împotriva mișcărilor extremiste care, prin acțiunile lor anarhice, subminau politica de apărare a hotarelor întregirii naționale[151].

Acțiunilor politice de masă organizate de Ion Mihalache împotriva guvernului Tătărescu li se opuneau, prin manevrele acestuia, legionarii și național-creștinii. Aceștia sunt folosiți ca un fel de poliție politică împotriva național-țărăniștilor[152]. Li se răspundea acestora din urmă prin contrademonstrații încurajate de guvernul Tătărescu. Legionarii îndeosebi, îmbrăcați în uniforme interzise și înarmați cu pistoale - ca, de pildă, în aprilie 1936, la Tg. Mureș - mărșăluiau pe străzile orașelor și prin diverse ale localități, bucurându-se de concursul autorităților publice care, în acel fel, încercau să intimideze pe național-țărăniști și să le domolească opoziția antiguvernamentală[153].

Atitudinea aceasta de neutralizare a aparatului administrativ obligat prin lege să asigure caracterul pașnic al manifestațiilor politice, permitea partidelor extremiste să se dedea la anarhie, amenințări cu moartea pentru adversar, violențe și terorizarea populației cu convingeri democratice. Mihalache credea - în 1936 - că o atare atmosferă de incitare a urei și violenței era prevestitoare de convulsii interne, chiar de un război civil, gata de a izbucni oricând din cauza paraliziei aparatului de stat, față de acele manifestări extremiste[154].

Incontestabilul pericol reprezentat de acele mișcări pentru stabilitatea politicii interne și externe, îl determina pe Mihalache să alerteze pe rege și pe șeful guvernului în acest sens. Memorii cu conținut similar expediase parlamentului, procurorului general și Înaltei Curți de Casație. Demersul lui urmărea ca „puterile constituite ale statului", răspunzătoare de menținerea ordinei legale „să fie formal prevenite, în timpul cât mai pot lua măsuri"[155]. Tătărescu îndeosebi era chemat să iasă din ambiguitate, lămurind opinia publică asupra unor asemenea pericole și mai ales - cum îi ceruse

ministrului de Interne, Inculeț - să dezbrace pe extremiștii care purtau „uniforme interzise“[156].

În 1936, protestul lui Mihalache pe lângă guvern era determinat de manifestațiile legionare pentru o alianță politică cu Germania. În această privință, însărcinase pe A. Călinescu - în ianuarie, în Cameră - să denunțe complicitatea guvernului cu acea tendință. Totodată, ceruse lui Madgearu - la începutul lui februarie, aflat la Viena - să dea presei franceze un interviu prin care să arate că Tătărescu urma o linie germanofilă. Renunțase însă la difuzarea acelui interviu, spre a nu sabota pe rege, aflat tocmai atunci în vizită la Paris și Londra. La 12 decembrie însă, în comisiile parlamentare de politică externă combătea hotărât memoriul lui Codreanu către Carol II, în care acesta își exprima opțiunea pentru o alianță cu Germania, împotriva puterilor bolșevismului în rândul cărora includea și Franța[157]. Era, desigur, un fel de ultimatum inacceptabil dat regelui pentru schimbarea politicii externe. Și o asemenea atitudine Codreanu și-o permitea pentru că regele și Tătărescu promovau o politică plină de ambiguități, cum s-a vădit categoric cu ocazia înmormântării eroilor legionari Moța și Marin, morți în Spania. Autoritățile - potrivit lui Mihalache - arătaseră nu numai toleranță, ci chiar conivență în organizarea unor funeralii pentru cei doi foști legionari care dobândiseră un fel de nimb național. Mai mult - protestase Mihalache -, în atari împrejurări survenise un amestec inadmisibil în afacerile interne ale țării, acceptat de guvernul Tătărescu, din partea statelor fasciste, cu deosebire al Germaniei[158].

În aprilie 1937, în Comitetul executiv al PNȚ, Mihalache blama faptul că, prin toleranța față de legionari îndeosebi manifestată începând cu Vaida, dar ajunsă la apogeu sub Tătărescu, forțele anarhice se consolidaseră puternic în țară, inclusiv prin sprijinul material al Germaniei. Această putere dobândise un ascendent asupra politicii interne și externe a României, încât, în acel moment, moda imitației era întoarsă dinspre Paris spre Berlin. Bonjuriștii de la 1848, care aduseseră din Franța un fel de naționalism „passepartout“, erau în 1937 substituiți de cei care aduceau din Germania un naționalism exclusivist. De teama bolșevismului, cu prețul oricărei concesii - inclusiv pierderea Basarabiei sau chiar a Transilvaniei - aceste elemente, exprimând în esență interesele unei oligarhii, erau gata să pactizeze cu Hitler, fără să-și dea seama că ambele totalitarisme - nazismul și comunismul - erau deopotrivă dăunătoare României[159].

*

La toate acele numeroase apeluri pe lângă rege și șeful de guvern, de a se asana viața publică prin restaurarea ordinei și

legalității, Mihalache primea același răspuns invariabil de incapacitate în a stăvili semianarhia din țară și ascendentul partidelor extremiste prin formațiunile lor paramilitare asupra forțelor de ordine. În realitate însă, Tătărescu se folosea în scopuri politicianiste de o asemenea situație, pentru a-și neutraliza principalii adversari, îndeosebi PNȚ. Din aceste motive, nebucurându-se de protecția legală cuvenită prin lege, întreaga activitate politică a lui Mihalache, cu deosebire reuniunile și manifestațiile cu caracter protestatar desfășurate pe străzile diferitelor orașe și în piețele publice, erau expuse unor agresiuni și atacuri din partea legionarilor. În atari condiții, victime cădeau țărani, „bătuți și schingiuiți" până la sânge de „niște bande hămesite", care încercau să-și impună ideile - ca la Suceava și Mehedinți - „cu ghioaga și cu revolverul". Să se formeze - i se cerea lui Mihalache - gărzi de apărare și poliție proprie[160].

Primele gărzi țărănești sau gărzi Iuliu Maniu erau menționate în Transilvania, în iulie 1934, care, prin șefii lor Dragoș, Jinga și Bianu, erau puse la dispoziția lui Mihalache[161]. Utilitatea creării unor mijloace de autoapărare a devenit mai imperioasă în 1935, când, spre a combate terorismul extremist cu ocazia unor alegeri parțiale, PNȚ a fost obligat să improvizeze atari formațiuni. Mihalache însuși, după ce la 16 ianuariei 1936 făcea să se aprobe o hotărâre specială în acest sens, dădea dispoziții organizațiilor județene să purceadă la fapte, urmărindu-le împlinirea. S-au elaborat, totodată, instrucțiuni privind menirea și acțiunea gărzilor țărănești, s-au organizat în Capitală cursuri speciale pentru instruirea comandanților - aflați sub subordonarea lui Mihalache -, s-au creat servicii de informații și propagandă[162]. La 27 iulie 1936, la o reuniune la Câmpulung Muscel, Mihalache cerea aderenților: „Organizați în special gărzile țărănești pe cari, din nenorocire, am fost siliți să le întemeiem, noi cei cari eram obișnuiți să luptăm numai cu cuvântul; ni s-a impus să luptăm pentru apărare și cu sabia; și un partid care are obligațiunile noastre este dator să răspundă celui cu vorba-vorbă, celui cu sabia-sabie"[163].

Începând din ianuarie 1936, conducerea PNȚ desfășoară o activitate efectivă de constituire a gărzilor țărănești. Se preconizau - potrivit unor sugestii trimise lui Mihalache - ca efectivele acestora să fie de 300-400 oameni pentru fiecare județ[164]. Conducerea PNȚ, susținută de Iuliu Maniu și de lideri județeni, reușea în decursul anului menționat să înființeze o rețea numeroasă de asemenea unități în Muscel, Ilfov, Caliacra, Făgăraș, Cluj, Cernăuți[165] etc. S-au afirmat, astfel, numeroși comandanți, printre care Ilie Lazăr, Tiberiu Rebreanu, Alexandru Saghin, Mihai Mușetescu, Ion Zăgan, Octavian Metea, colonelul Gorski etc. Acești

gardiști, cărora li se lua jurământ de credință, se reuneau în tabere de antrenament, unde se desfășura inclusiv o activitate educativă. Pentru succesul acesteia se propusese editarea revistei „Vin țăranii“, ca organ publicitar al gărzilor din Transilvania. Se preconiza, pentru acea provincie, atragerea și a muncitorilor ceferiști, eventual prin oferirea unor mese la o cantină specială. Se intenționa ca pe o asemenea cale, dar și prin tabere de muncă din timpul verii - când se intenționa a se construi sediul gărzilor ardelene - să li se ia legionarilor „apa de la moară“, tăindu-li-se „orice rădăcini“.

Cert este că în cursul anului 1936, Mihalache avea la dispoziție aceste gărzi țărănești, a căror formare o justifica în fața regelui. La 31 mai, marcând la Arenele Romane împlinirea unui deceniu dela constituirea PNȚ, el avea printre cei 150.000 de țărani mobilizați formațiuni de autoapărare. Într-o atare împrejurare, proclama salutul roman cu mâna întinsă, însoțită de cuvântul „Dreptate“, ca semn dinstinctiv al reverenței național-țărăniste[166]. Era neîndoielnic o respingere a extremiștilor imitatori ai lui Hitler și Mussolini, ale căror simboluri aceștia și le însușiseră.

Prin obstinația de a apăra instituțiile democratice inclusiv pe calea recurgerii la propriile forțe - gărzile țărănești -, Mihalache atrăsese asupra unor lideri PNȚ, raliați unei atari atitudini, ura și mânia legionarilor mai ales și a național-creștinilor. În cursul anului 1936, când reuniunile, demonstrațiile și participările la urne ale partidului lui se asigurau prin protecția gărzilor țărănești, extremiștii redactau liste de proscriși, care ar fi trebuit lichidați. Printre aceștia se aflau dr. N. Lupu, Virgil Madgearu, Armand Călinescu și însuși Ion Mihalache[167]. Fără a se lăsa intimidat, el blama public „odiosul“ atentat împotriva lui Stelescu, dar și campania de „asasinat“ contra dr. N. Lupu și Madgearu[168]. Apăra și alți lideri democrați, inclusiv pe Averescu, expuși mâniei legionarilor pentru condamnarea crimelor acestora[169].

Din Transilvania, unde ființau tabere legionare, prin lideri locali PNȚ, președintele era avertizat să se pună sub protecția Siguranței, căci se fixase chiar echipe pentru asasinarea lui. I. V. Zăgan îi comunica din Făgăraș, în iulie 1936, că împreună cu tineretul național-țărănesc din acel județ, era hotărât să nu îngăduie acea faptă „tâlhărească“, să dispară astfel „cel mai luminos far al destinelor țărănești“[170]. Aceste asigurări îi arătau că atitudinea lui avea sprijin în rândul tineretului, cu toate că în martie 1937 era încercat, ca de altfel chiar Titulescu de la Paris, de neliniști cu privire la zvonurile despre o tentativă de a fi asasinat, pretinzându-se că ar fi fost ordonată chiar de Hitler[171].

NOTE

1. A. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 197–198; V. Madgearu susține că oficializarea lui Mihalache în funcție a fost la 23 noiembrie 1933 (*Istoria PNȚ – Documente*, p. 109).
2. „Dreptatea" din 10 decembrie 1933. Ediție specială.
3. Iuliu Maniu, *Testament moral politic*, p. 152.
4. *Istoria PNȚ – Documente*, p. 141–142.
5. ANB, Fond Mihalache, dos. 29, f. 61; dos. 15, f. 14, 112–115.
6. *Ibidem*, f. 101; dos. 16, f. 94; dos. 15, f. 95–96, 114; dos. 22, f. 165–166; dos. 25, f. 4, 6; dos. 28, f. 41; dos. 29, f. 63–64; *Istoria PNȚ – Documente*, p. 75, 82–83.
7. ANB, Fond Mihalache, dos. 15, f. 114.
8. *Ibidem*, dos. 34, f. 23; *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 297.
9. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 205.
10. ANB, Fond Mihalache, dos. 53, f. 4.
11. *Ibidem*, dos. 28, f. 47–48, 80.
12. *Ibidem*, dos. 22, f. 269, 270.
13. *Ibidem*, dos. 29, f. 65.
14. *Ibidem*, dos. 29, f. 65–66, 73, 75; dos. 81, f. 41; dos. 16, f. 89–91, 104–105; dos. 22, f. 100.
15. *Ibidem*, dos. 75, f. 11, 13–16, 31, 33–36, 39–40, 75, 87, 90, 96–97.
16. *Istoria PNȚ – Documente*, p. 127 și urm.
17. ANB, Fond Mihalache, dos. 18, f. 36; dos. 48, f. 28–29, 48–50, 71, 76, 111, 161, 163.
18. *Ibidem*, dos. 48, f. 111.
19. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 214–215.
20. ANB, Fond Mihalache, dos. 12, f. 31–32; dos. 16, f. 98, 140–141; dos. 28, f. 53–55; *Istoria PNȚ – Documente*, p. 73–75, 79, 103.
21. ANB, Fond Mihalache, dos. 6, f. 28–29.
22. Ion Mihalache, *Tineretul român și naționalismul constructiv*, 1937, p. 10–11.
23. *Istoria PNȚ – Documente*, p. 112, 162.
24. ANB, Fond Mihalache, dos. 6, f. 21, 38.
25. *Ibidem*, dos. 6, f. 18–19, 22, 30–31, 35–36, 63, 79 etc.
26. *Ibidem*, dos. 53, f. 14–15; dos. 12, f. 23.
27. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 214, 224–225, 237–238.
28. A. Plămădeală, *Constribuții istorice privind perioada 1918–1939 – Elie Miron Cristea* – documente, însemnări și corespondență, Sibiu, 1987, p. 101.
29. ANB, Fond Mihalache, dos. 53, f. 1.
30. *Ibidem*, f. 5–7, 9.
31. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 227, 237–239.
32. ANB, Fond Mihalache, dos. 53, f. 2.
33. *Istoria PNȚ – Documente*, p. 85, 99, 101–106; ANB, Fond Mihalache, dos. 8, f. 5, 7; dos. 12, f. 23–24; dos. 25, f. 52; dos. 27, f. 1–11; dos. 53, f. 7; dos. 78, f. 4.
34. ANB, Fond Mihalache, dos. 78, f. 2, 4.
35. *Ibidem*, dos. 19, f. 42.

36. *Ibidem*, dos. 8, f. 8.
37. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 105-106.
38. ANB, Fond Mihalache, dos. 53, f. 2, 13; dos. 24, f. 5.
39. *Ibidem*, dos. 25, f. 31; dos. 78, f. 7; dos. 10, f. 18; dos. 12, f. 31-32; dos. 18, f. 36.
40. *Ibidem*, dos. 25, f. 29.
41. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 241.
42. *Ibidem*, p. 243-244; Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 326-330.
43. ANB, Fond Mihalache, dos. 88, f. 94-95.
44. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 329.
45. ANB, Fond Mihalache, dos. 88, f. 98-103.
46. *Ibidem*, f. 108-111.
47. *Ibidem*, f. 101-103.
48. „Dreptatea" din 14 iulie 1934; *Ibidem*, din 5 februarie 1935.
49. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 264-275; Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 330.
50. ANB, Fond Mihalache, dos. 88, f. 6, 19-21.
51. *Ibidem*, dos. 25, f. 36 și urm.
52. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 248-249; „Dreptatea" din 24 martie 1935.
53. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 250-251.
54. *Ibidem*, p. 252-253.
55. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 113.
56. *Ibidem*, p. 111-112.
57. ANB, Fond Mihalache, dos. 24, f. 5.
58. *Ibidem*, dos. 54, f. 7-8, 11.
59. *Ibidem*, dos. 58, f. 8.
60. *Ibidem*, dos. 21, f. 68; dos. 29, f. 90; „Dreptatea" din 23 aprilie 1935, p. 1.
61. ANB, Fond Mihalache, dos. 21, f. 46; dos. 93, f. 145, 148; dos. 22, f. 209.
62. Ion Mihalache, *Tineretul român și naționalismul constructiv*, 1937, p. 9; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 110.
63. ANB, Fond Mihalache, dos. 88, f. 166, 168.
64. *Ibidem*, f. 164-165, 167-169.
65. *Ibidem*, dos. 53, f. 10-11.
66. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 163.
67. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 326.
68. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 50; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 110.
69. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 326, 330.
70. ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 76, 112-114, 184; dos. 55, f. 7-8; Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 330; *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 336.
71. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 364.
72. ANB, Fond Mihalache, dos. 88, f. 161-163.
73. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 118.
74. ANB, Fond Mihalache, dos. 6, f. 61-62, 65; dos. 12, f. 39; dos. 24, f. 5; dos. 48, f. 64-68.
75. *Ibidem*, dos. 18, f. 38-40; dos. 25, f. 48.
76. *Ibidem*, dos. 12, f. 40-41; dos. 64, f. 1.
77. *Ibidem*, dos. 56, f. 28.

78. *Ibidem*, dos. 29, f. 92, 112; dos. 48, f. 43, 53–54, 61, 72, 133, 199; *Istoria PNŢ – Documente*, p. 162, 163.
79. ANB, Fond Mihalache, dos. 54, f. 12.
80. *Ibidem*, dos. 75, f. 131; I. Mihalache, *Ce poliitcă să facem*, p. 49.
81. ANB, Fond Mihalache, dos. 21, f. 68; dos. 29, f. 91, 109–110; dos. 48, f. 134, 150–151, 185–188; dos. 93, f. 219.
82. *Ibidem*, dos. 62, f. 25.
83. *Ion Mihalache în faţa istoriei*, p. 299, 302.
84. ANB, Fond Mihalache, dos. 7, 39, 168–169; dos. 54, f. 1–6; dos. 93, f. 165–167; Ion Mihalache, *Ţărănism şi naţionalism*, 1936, p. 6.
85. ANB, Fond Mihalache, dos. 16, f. 91.
86. *Ibidem*, dos. 88, f. 169; *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 288–289, 294, 376–378.
87. C. Rădulescu-Motru, *Statul ţărănesc şi statul liberal*, în „Calendarul PNŢ“, Bucureşti, 1936, p. 52.
88. ANB, Fond Mihalache, dos 88, f. 179.
89. Ibidem, dos. 5, f. 76; dos. 88, f. 173–176; *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 289, 341.
90. *Istoria PNŢ – Documente*, p. 116–117.
91. *Ion Mihalache în faţa istoriei*, p. 370–372.
92. ANB, Fond Mihalache, dos. 7, f. 39–40; *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 363; *Doctrina ţărănistă în România*, p. 192; *Istoria PNŢ – Documente*, p. 117.
93. *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 290, 342, 359.
94. ANB, Fond Mihalache, dos. 88, f. 177; dos. 22, f. 311; *Istoria PNŢ – Documente*, p. 115, 117, 119.
95. *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 297, 342–344, 366.
96. *Ibidem*, p. 265–266, 369.
97. ANB, Fond Mihalache, dos. 88, f. 181–183.
98. *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 301-302, 341-342, 372; *Istoria PNŢ – Documente*, p. 115.
99. ANB, Fond Mihalache, dos. 5, f. 12, 77–79; *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 299, 344, 371, 376; *Doctrina ţărănistă în România*, p. 192–193, 206; *Istoria PNŢ – Documente*, p. 115.
100. ANB, Fond Mihalache, dos. 5, f. 81; dos. 88, f. 180, 182- 183; *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 365, 371, 373–374; *Discursul dlui Ion Mihalache la Congresul PNŢ la 4 aprilie 1937*, p. 15.
101. ANB, Fond Mihalache, dos. 15, f. 101, 114; dos. 29, f. 103.
102. *Ibidem*, dos. 19, f. 102, 112.
103. *Ibidem*, dos. 9, f. 100, 107–108, 180.
104. *Ibidem*, dos. 56, f. 25–26; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 167.
105. ANB, Fond Mihalache, dos. 25, f. 60; dos. 4, f. 27.
106. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 213.
107. ANB, Fond Mihalache, dos. 88, f. 170–172.
108. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 327–328, 331.
109. ANB, Fond Mihalache, dos. 62, f. 24–38.
110. *Ibidem*, dos 5, f. 76; dos. 29, f. 88; dos. 62, f. 29–34; *Discursul dlui Ion Mihalache la Congresul PNŢ la 4 aprilie 1937*, p. 20–21.
111. ANB, Fond Mihalache, dos. 7, f. 39–40.
112. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 50.

113. ANB, Fond Mihalache, dos. 29, f. 61–62; dos. 48, f. 55, 48, 149, 255; dos. 25, f. 51.
114. *Ibidem*, dos. 48, f. 134–135, 202–203; dos. 29, f. 72.
115. *Ibidem*, dos. 48, f. 254; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 117.
116. ANB, Fond Mihalache, dos. 15, f. 115; dos. 29, f. 103; dos. 48, f. 192.
117. *Ibidem*, dos. 48, f. 86–87; dos. 75, f. 125–127; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 122 și urm.
118. ANB, Fond Mihalache, dos. 75, f. 126; dos. 13, f. 73.
119. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 300, 340.
120. ANB, Fond Mihalache, dos. 4, f. 12.
121. *Ibidem*, dos. 4, f. 3; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 300–301.
122. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 311–312, 363.
123. *Ibidem*, p. 309–312, 368.
124. ANB, Fond Mihalache, dos 25, f. 24, 49–50.
125. Ion Mihalache, *Țărănism și naționalism*, 1936, p. 19.
126. ANB, Fond Mihalache, dos. 18, f. 71.
127. „Porunca Vremii“ din 9 august 1936; din 16 august 1937.
128. ANB, Fond Mihalache, dos. 24, f. 59; dos. 55, f. 3–4.
129. *Ibidem*, dos. 81, f. 41; dos. 18, f. 71; dos. 6, f. 68; dos. 22, f. 281; dos. 25, f. 60.
130. Ion Mihalache, *Țărănism și naționalism*, 1936, p. 6.
131. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 299, 339, 344, 379.
132. ANB, Fond Mihalache, dos. 5, f. 78, 88.
133. *Ibidem*, dos. 13, f. 45.
134. *Discursul dlui Ion Mihalache rostit la Câmpulung în ziua de 27 iulie 1937*, p. 32–33.
135. „Porunca Vremii“, an. V, 9 august 1936. În iunie 1936, la Paris, dr. N. Lupu ținuse o alocuțiune la un miting dominat de comuniști, în frunte cu Marcel Cachin, la care se ceruse eliberarea Anei Pauker, din închisoare. Lupu scria lui Mihalache: „Dacă imbecilii de la noi ar face gură, atrage atenția că meetingul era prezidat de nobilul Lord Robert Cecil, prim conservator englez“ (ANB, Fond Mihalache, dos. 55, f. 17–18).
136. ANB, Fond Mihalache, dos. 4, f. 4.
137. *Ibidem*, dos. 58, f. 1–2.
138. Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 334–335.
139. ANB, Fond Mihalache, dos. 25, f. 51, 59; dos. 75, f. 115; dos. 81, f. 28–29.
140. „Porunca Vremii“, an. V, 1 septembrie 1936.
141. I. Maniu, *Testament moral politic*, p. 158.
142. *Discursul lui Ion Mihalache rostit la Câmpulung Muscel în ziua de 27 iulie 1936*, p. 6, 9, 30–31; Ion Mihalache, *Tineretul român și naționalismul constructiv*, 1937, p. 2.
143. ANB, Fond Mihalache, dos. 15, f. 119; dos. 24, f. 59; dos. 81, f. 29–30; dos. 93, f. 174–175.
144. „M. O.“ din 9 decembrie 1933.
145. *Iuliu Maniu - Ion Antonescu*, p. 33.
146. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 327–328, 385; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 210, 221, 223, 299.
147. ANB, Fond Mihalache, dos. 5, f. 59; dos. 24, f. 58; dos. 25, f. 59.

148. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 321–322, 343, 360.
149. ANB, Fond Mihalache, dos. 12, f. 48–49.
150. *Ion Mihalache în fața istorie*, p. 329–331, 348.
151. *Istoria PNȚ – Documente*, p. 163–165.
152. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 321, 414–415, 424.
153. ANB, Fond Mihalache, dos. 81, f. 29; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 319–320, 414; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 319.
154. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 322, 326, 358.
155. *Ibidem*, p. 324, 334.
156. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 287.
157. ANB, Fond Mihalache, dos. 11, f. 192; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 323; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 286–287.
158. ANB, Fond Mihalache, dos. 11, f. 329; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 348; *Istoria PNȚ – Documente*, p. 137.
159. ANB, Fond Mihalache, dos. 5, f. 6–7, 9–10; *Discursul dlui Ion Mihalache rostit la Câmpulung în ziua de 27 iulie 1936*, p. 64; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 378.
160. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 321, 347; *Istoria PNȚ – Documente*, p. 137–138; ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 140–141.
161. ANB, Fond Mihalache, dos. 53, f. 2.
162. *Istoria PNȚ – Documente*, p. 164–166; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 285; ANB, Fond Mihalache, dos. 58, f. 32.
163. *Discursul dlui Ion Mihalache rostit la Câmpulung în ziua de 27 iulie 1936*, p. 2–3.
164. ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 140–141.
165. *Ibidem*, dos. 6, f. 59–60, 73, 77; dos. 13, f. 74, 105; dos. 18, f. 18–19; dos. 30, f. 232, 235; dos. 55, f. 8–10, dos. 75, f. 139; dos. 81, f. 21.
166. Ion Mihalache, *Aniversarea fuziunii*, 1936, p. 5–6, 16; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 335–336.
167. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 292, 298.
168. *Discursul dlui Ion Mihalache... 27 iulie 1936*, p. 8, 44, 47, 49.
169. *I. Mihalache în fața istoriei*, p. 320, 322, 326–327, 329–330, 333, 401, 471.
170. ANB, Fond Mihalache, dos. 25, f. 57–58; dos. 55, f. 5–7.
171. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 340–341.

XIII
Constituționalism contra guvernare monarhică personală

Pe un fond de ură din partea mișcărilor extremiste, Mihalache desfășura o susținută activitate politică în vederea preluării succesiunii guvernamentale liberale. Pentru a-și atinge acel obiectiv, observă cu atenție lumea exterioară care înregistra mari schimbări. SUA și Europa, în eforturile de depășire a crizei mondiale, experimentau noi politici social-economice, de unde interesul lui, ca viitor prim ministru, de a se documenta cât mai amănunțit.

În SUA, începând cu 1934, Mihalache avea în studentul la mine din Colorado, Nicolae Gh. Vasilescu - căruia îi procurase o bursă - un informantor conștiincios și clarvăzător despre economia și societatea americană. I se expuneau, astfel, „secretele" prosperității acelei națiuni, anume munca intensă bine răsplătită, precum și o serie de performanțe într-un domeniu prioritar pentru Mihalache, agricultura. În România - i se comunica, alături de un șir de materiale documentare - s-ar putea obține rezultate economice tot atât de bune dacă s-ar curma lenevia orientală care domina o bună parte a societății, dar și băutura care făcea ravagii. I se mai ofereau informații despre legislația președintelui Roosevelt, care printr-o îmbinare a etatismului cu liberalismul dobândea rezultate economice remarcabile[1].

Europa, cu precădere Franța, Marea Britanie, Italia și Germania, era studiată cu mare atenție. Amici politici, printre care Victor Eftimiu, călătorind prin unele din țările amintite, îi expediau amănunțit impresii scrise[2]. Ion Răducanu, în mai 1937, trimis în Germania să discute despre raporturile economice româno-germane, întâlnise experți care - contrariați oarecum de acel sondaj - primeau drept răspuns că asemenea interese trebuiau plasate mai presus de cele politico-ideologice[3]. Mihalache, în ciuda adversității față de dictatura nazistă, sub raport economic avea o judecată pragmatică. Îl cunoscuse, astfel, pe Rosenberg, ideologul nazismului. Tot astfel, în iunie 1936, când se aștepta o vizită în țară a dr. Schacht, voia să-l întâlnească la București[4].

Cunoașterea realităților central-europene o obținea și prin călătorii personale în unele țări. În 1934, vizitase Budapesta, participând în fruntea unei delegații la un Congres internațional agrar. Fusese frapat, printre altele, de șovinismul organizatorilor care nu suportau să audă vorbindu-se limba română în discuțiile particulare dintre delegați. În prima jumătate a lui noiembrie 1934, Mihalache vizita Italia. În acele momente, corporatismul lui Mussolini părea a fi un model demn de urmat, încât dr. N. Lupu, printr-o telegramă la Legația română din Roma, exprima speranța că el se va întoarce „încărcat de experiențe, roade și idei culese ca albina din flori, din minunata Italie renovată și înnobilată prin munca genială a marelui Benito Mussolini". Cert este că Mihalache își propusese să examineze cu multă atenție acea experiență, dovada constituind-o bogata lui documentație. Toate aceste date fuseseră întregite cu observații personale și contacte cu experți și oameni politici, inclusiv cu Ducele. Întâlnindu-l pe acesta, Mihalache îi spusese: „Domnule Mussolini, se zice că toate drumurile merg la Roma. Drumul României a venit și merge spre Roma, dar el nu trece prin Budapesta, el merge prin capitalele aliaților noștri și în special prin capitala Franței". Îi ceruse, în noiembrie 1934, o alianță strânsă. La întoarcerea în București, Mihalache se arăta însă total decepționat de concepțiile și instituțiile corporatiste[5].

În iunie 1936, Mihalache efectua o vizită în Cehoslovacia, ale cărei interese de politică externă erau identice cu ale României. De aici concertarea lui cu primul ministru al statului amintit, Milan Hodza, pentru o atitudine de adoptat față de Germania care arăta tendințe revizioniste tot mai accentuate. Vizita lui aici, unde fusese prezentat drept „conducătorul țăranilor români", a avut rezultate rodnice. Se întâlnise cu Beneș, președintele republicii, Milan Hodza, președintele Camerei Deputaților, miniștri agrarieni, diriguitorii cooperației etc., unii dintre aceștia fiind prietenii lui. Se interesase de întreprinderi agricole și cooperative, vizitând chiar sate, dar și de posibilitatea unei garanții pentru un împrumut bănesc. Părăsind Praga, la 26 iunie 1936, se întorsese acasă cu impresii admirabile, căci agrarienii cehoslovaci îi dovediseră că erau excelent organizați, dispuneau de bani și comenzi pentru cooperație și multe industrii[6].

Pe agrarienii polonezi îi întâlnise la București, în 1936, invitați să participe la marcarea unui deceniu de la constituirea PNȚ. Cu guvernul de la Varșovia, Mihalache ține legătura prin C. Vișoianu, aflat la Legația României din capitala poloneză. La 28 septembrie 1936, acesta îl informa despre îngrijorările stârnite la Varșovia datorită politicii externe românești din perspectiva interesului ei de a exercita un fel de tutelă asupra Bucureștiului. Nemulțumiri manifestaseră polonezii față de Titulescu - după ce fusese înlocuit

cu Victor Antonescu –, pentru că le refuzase uneori să se armonizeze cu tendințele lor în relațiile cu Moscova, conducându-se în acest sens după barometrul de la Paris[7].

Politica externă a României, în contextul profilării unui pericol din partea statelor revizioniste: Germania, Italia și Uniunea Sovietică, dar mai ales a vecinilor care formulau sub o formă sau alta revendicări teritoriale, îi absorbea lui Mihalache multă atenție. În iulie 1934, el își exprima acordul cu politica lui Titulescu de stabilire a relațiilor diplomatice cu Moscova, combătută de A. C. Cuza, O. Goga și Gh. Brătianu. Credea că o politică de bună vecinătate cu statul sovietic ar putea să conducă la o recunoaștere formală a frontierei răsăritene pe Nistru. Dar dacă, în septembrie 1935, dr. N. Lupu dorea să facă o vizită la Moscova spre a întinde, în favoarea țării, o punte între această capitală și Paris, Mihalache era reticent[8]. El distingea clar neconcordanța dintre vorba și fapta politicii externe sovietice, convins că buna-credință a acestei puteri era dată de atitudinea față de Basarabia.

Anul 1936 însă este sub raportul politicii externe a guvernului Tătărescu momentul ce marchează dacă nu o reorientare într-o altă direcție, cel puțin un început de joc duplicitar. Sub impulsul forțelor extremiste de dreapta, dar mai ales al Aliaților occidentali care sunt tot mai concesivi față de statele revizioniste, Titulescu, cel care întruchipa politica externă românească alături de Franța și Marea Britanie, era înlăturat din fruntea Ministerului de Externe. Considerând „o crimă de stat“ demiterea acestuia sub pretextul formal al omogenității guvernului - Titulescu nefiind un liberal –, Mihalache, în septembrie 1936, propunea în Comitetul executiv ca politica externă promovată de el să devină „o dogmă“ pentru PNȚ[9].

Scrutând orizontul extern - la 12 decembrie 1936, în comisiile parlamentare de specialitate –, el considera că primejdia cea mai mare care amenința țara în acele momente era „sfărâmarea hotarelor ei“. „Suntem generația cea mai fericită din cursul veacurilor, căreia i-a fost destinat să vadă cu ochii ei, să realizeze cu contribuția ei, ceea ce străbunii noștri abia îndrăzneau să viseze“. Era, prin urmare, o necesitate imperioasă ca acea generație „fericită“ să apere ceea ce „dreptatea lui Dumnezeu și sângele neamului i-au încredințat“.

De unde venea primejdia? Numind-o revizionism, ea era întruchipată de Italia și Germania. Mussolini, „al cărui geniu creator de țară nouă“ îl admirase, încuraja acum revizionismul maghiar. Cu toate acestea, legăturile cu Italia bazate pe „comunitatea de origine, de limbă și de simțăminte“ nu trebuiau deteriorate, cu condiția ca România să nu fie tratată „ca o rudă săracă, cu palma

întinsă la poartă“, lovită și umilită. Germania însă, a cărei alianță era cerută tot mai insistent de forțele naționalist–extremiste, periclita în acel moment siguranța și frontierele țării prin faptul că devenise exponentul revizionismului european. Hitler, înfățișat de adepții lui din țară drept „un nou sfânt al antibolșevismului“, în ce–l privea, promova o politică pragmatică față de Moscova. Ca atare, între România și Germania era „loc de înțelegere“, dar cu condiția de a nu i se afecta suveranitatea internă. Cât privește primejdia Uniunii Sovietice, invocată de aceleași forțe extremiste drept adversarul de moarte al țării, Mihalache o respingea pentru faptul că, o societate constituită în majoritatea copleșitoare din țărani era imună față de bolșevism, căci nu se găseau în sânul ei forțe sociale capabile s–o disloce[10].

Rivalitatea dintre Berlin și Moscova nu trebuia deci să găsească teren de afirmare în România, câștigând susținători de o parte sau alta. Căci la scară continentală ambele puteri declanșaseră o cuciadă mistică, adică ideologică, ce ascundea o ambiție de cucerire de teritorii, victime căzând în primul rând vecinii. Și deși atunci, în 1936, între Germania și Uniunea Sovietică erau contradicții, el considera posibil ca cei doi protagoniști să realizeze o împăcare, prin împărțirea „pradei“, adică a sferelor de influență. Combătând atât bolșevismul, cât și nazismul, Mihalache vedea că ambele puteri ideologice în expansiune se vor războí în România sau se vor împăca pe spatele acesteia. Și pentru că românii nu puteau împiedica Germania să–și urmeze planurile expansioniste, ei posedau, în schimb, forța de a opri „animalele“ politice din țară de a deveni „plagiatori“ fie ai Germaniei, fie ai Rusiei[11].

Dintr–o atare pespectivă, Mihalache declara la 27 iulie 1936, la Câmpulung Muscel, că aliatul României era orice stat care recunoștea frontierele atât ale ei, cât și ale aliaților ei. Nu–l interesa forma de guvernare nici a Germaniei, nici a Uniunii Sovietice, ci doar atitudinea acestor puteri față de România. Dacă, în ultimă instanță, s–ar impune împrejurarea unui pact de amiciție, n–ar face deosebire între Berlin și Moscova, dacă ambele capitale ar apăra frontierele țării. Acesta era criteriul suprem al alianței. Garanția integrității României în acel moment o reprezentau aliații ei firești, în primul rând Franța și Mica Antantă, cărora le adăuga comunitatea internațională reunită în Societatea Națiunilor[12].

Considerentele menționate îl determinau să critice guvernul Tătărescu, ce se rezuma - în decembrie 1936 - la o expunere nesemnificativă de evenimente, ca și cum pentru țară n–ar fi existat o primejdie potențială. Ar fi fost de dorit o cooperare cu toate forțele politice, spre a se ajunge la o „doctrină românească“ de politică externă. În această privință - mai remarca el - era nevoie

de un singur criteriu al interesului național, încât adversitățile politice și rivalitățile de clasă să nu poată constitui platforme de înțelegere cu alte state, potrivit unor afinități politico-ideologice. Nici chiar legăturile personale - ca, de pildă, O. Goga și Gh. Brătianu, în Germania - nu puteau intra în calcul, când se formulau principiile de politică externă[13].

*

Scopul președinției lui Ion Mihalache era readucerea PNȚ la cârma guvernamentală, pe temeiul marii popularități a acestuia. Ca urmare, se implica în campania electorală organizată de liberalii conduși de I. G. Duca, în lunile noiembrie și decembrie 1933 fiind expus la un șir de exigențe. Alcătuiește, mai întâi, listele electorale, cu gândul de a acorda o șansă în primul rând personalităților partidului. În acest sens, dădea curs unei solicitări de la Nicolae Titulescu, ca acesta și doi dintre amicii lui, să fie plasați „la loc sigur". Titulescu dorea să fie cap de listă la Muscel, cu Mihalache pe locul doi, dar și la Cluj, cu condiția de a fi susținut de Maniu. Era motivul pentru care Mihalache îi cerea acestuia concursul. În faza de finisare a listelor, invita pe Madgearu să aranjeze o întâlnire între Maniu și Titulescu, spre a se lămuri candidatura în Transilvania atât a acestuia, cât și a lui[14].

La finele primei decade a lui decembrie 1933, Mihalache se implica direct în campania electorală, călătorind în țară și susținând îndeosebi candidații PNȚ. El și adepții lui aveau de purtat o luptă dură impusă de liberali care, avizi cu orice preț de putere, mai ales că fuseseră ținuți la distanță de aceasta timp de patru ani, ceea ce crease frustrări și un simțământ de revanșă, pentru un PNL deprins să vină și să plece de la cârmă potrivit propriei dorințe. Într-o atare atmosferă, guvernul Duca punea în mișcare aparatul administrativ comițând împotriva național-țărăniștilor „nerușinate fărădelegi". Totuși, prin intermediul unei rețele de agenți electorali, care mergeau îndeosebi la sate din „casă în casă", Mihalache dejuca într-o anumită măsură injoncțiunile liberale[15]. Dar el nu putea să asigure PNȚ-ului succesul în alegeri, pe care de altfel nici nu-l dorea până când nu redacta un nou program de redresare a țării. Deocamdată, Mihalache fusese ales deputat în circumscripția electorală Prahova[16].

Abia legitimat în funcția de președinte de Consiliu de Miniștri, I. G. Duca era ucis de legionari, ca răzbunare pentru că organizația acestora fusese dizolvată și împiedicată să participe la alegeri. Deprimat pentru că adversarul lui politic căzuse răpus de gloanțele unei organizații teroriste, Mihalache era încercat de regrete că nu i se ascultase sfatul dat, anume de a permite Gărzii de Fier să

se manifeste în legalitate. Ceea ce-l contraria îndeosebi era că, în loc de a vedea măsuri împotriva căpeteniilor legionare care plănuiseră acel asasinat, organele judiciare se ocupau doar de simpli executanţi. Se convinsese că procesul asasinilor lui Duca urma să fie o parodie, cum aflase de la magistratul Dinculescu, ale cărui informaţii le notase într-un „caiet", adică Jurnal, spre a nu uita nimic. Era revoltat de substratul politic al acelui asasinat, încât îi scria aceluiaşi magistrat la finele lui decembrie 1933: „Mă chinui că mi-ai cerut confidenţă. Am prea mari răspunderi ca s-o pot ţine. Dar nici nu pot ieşi din cuvântul dat. Fac un apel la conştiinţa d-tale: Se asasinează un prim-ministru; se ucid atâţia alţii mai modeşti în ţară; se svârcolesc milioane după o altă viaţă mai demnă, mai eroică, mai morală, şi la noi se cheamă un mănunchi de întârziaţi ai veacului - vezi frământările ridicule din guvernele de câte trei zile Angelescu-Tătărescu - să păstreze ceea ce pretutindeni se aruncă drept lest netrebnic: partide vechi şi păcătoase la timpuri noi pe care nu le înţeleg şi nu le pot domina. Şi asta prin metode perimate: minciuna ipocrită, fals, fraudă.

Dar revolta întrece marginile când vedem că la această metodă este complice tocmai instituţia care e menită să fie garanţie supremă a aplicării cinstite a legii, să sancţioneze falsul şi frauda". Într-o asemenea culpă se afla însăşi magistratura. Îi cerea, astfel, lui Dinculescu să demisioneze răsunător din acea instituţie, protestând împotriva actelor ei. Să-şi mărturisească public revolta, atestând din chiar interiorul ei, cât era de compromisă[17]. Era şi o critică indirectă la adresa monarhului care, interesat să nu se ajungă la rădăcinile crimelor legionare, tolera, astfel, fărădelegi, cu complicitatea evidentă a unor lideri liberali, ce se grăbiseră să-l substituie pe fostul lor şef.

Ca reprezentant al principalului partid de opoziţie, Mihalache este temut de liberali. La 7 ianuarie 1934, prin A. Călinescu, i se transmitea un mesaj de împăciuire din partea lui Tătărescu. Mihalache admitea destinderea, cu condiţia de a fi pedepsiţi vinovaţii care violentaseră şi trucaseră alegerile generale. Regele însuşi îi ceruse puţin credit pentru primul lui ministru, sub pretextul că era tânăr şi trebuia ajutat[18].

În parlament, el se afirma ca un coordonator al acestei opoziţii naţional-ţărăniste. Ţinea reuniuni speciale pentru concertare în Bucureşti, dar uneori la Dobreşti, unde era vizitat de grupuri de parlamentari. Printre cei ce-l frecventau aici se remarca amiralul Dan Zaharia, un apropiat al Niculinei Mihalache, care era însoţit de deputaţi mehedinţeni. Mihalache ţinea ca intervenţiile parlamentare ale reprezentanţilor PNŢ să nu se facă întâmplător, ci concertat, spre a se asigura „interesele şi demnitatea partidului". Din aceste

motive, atenţiona pe Gh. Popp care dezvoltase o interpelare intempestivă[19].

Urmărind promovarea la putere a PNŢ, Mihalache se arăta extrem de interesat de prestigiul acestuia. Şi nu numai prin impunerea unor exigenţe morale în rapot cu colaboratorii lui, ci şi prin acceptarea unei anchete parlamentare, în 1934, a aşa-numitei afaceri Skoda, un act de răzbunare conceput de rege, de conivenţă cu liberalii, pentru compromiterea adversarului domniei lui personale, Iuliu Maniu, despre care Mihalache, încă din mai 1933, aflase din sursă directă în mod insinuant[20].

Mihalache - cum îi declarase ministrului de Interne, Ion Inculeţ - avertizase că, dacă ancheta nu se făcea cu obiectivitate, va replica „cu asprime". Regele fusese avertizat că nu va admite niciodată ca acea afacere să constituie „o ghiulea" de picioarele partidului lui. De aici insistenţa lui pe lângă guvernul Tătărescu de a lua măsuri împotriva acelora care ar fi comis falsuri, indiferent de poziţia lor în viaţa politică sau în armată[21].

Parlamentul liberal numea - în scopul menţionat - o comisie de anchetă, cu intenţie îndeosebi propagandistică. Mihalache însuşi se aştepta a fi chemat să depună mărturie, ceea ce-l determina să se ducă la Cluj, unde se afla la 27 iulie 1934, spre a se concerta cu Maniu. Voia să afle de la acesta o serie de detalii despre unele nume citate în anchetă: V. V. Tilea, Mirto, Gică Ştefănescu, Bosel şi Boilă. Ce putea să-i spună despre samsarii de păduri trimişi de Boilă? Maniu însă nu-i satisfăcea curiozitatea, interesat îndeosebi - în conversaţia lor - de cele ce va spune el. Îi era penibil - dacă nu ştia mai mult - să se încurce în atari detalii, fără a putea vorbi în largul lui despre Skoda. Şi încerca acel sentiment pentru că, în cazul unor confruntări, ar fi apărut neconcordant, afectând în ţară şi în străinătate imaginea lui şi a PNŢ. Comisia de anchetă nu l-a audiat însă, cu toate că A. Călinescu declarase în numele lui că-i va sta la dispoziţie. Mihalache îşi propunea, în schimb, ca unele dezvăluiri privitoare la Tilea şi Mirto, chiar dacă nu erau concludente, trebuiau discutate şi elucidate în faţa forurilor PNŢ[22].

Spre finele toamnei, când A. Călinescu întocmise un contraproiect în afacerea Skoda, spre a fi depus în parlament, Mihalache i se opunea motivând că refuza să angajeze PNŢ într-o atare chestiune. Faţă de rapotul înaintat de comisia parlamentară, care decidea trimiterea în judecată a grl. Cihoschi, col. Georgescu, Mihai Popovici şi Boilă, Mihalache se consulta cu Maniu, Madgearu şi A. Călinescu. El propunea - în contradicţie cu Maniu şi Madgearu - ca foştii miniştri Cihoschi şi M. Popovici să se pună singuri la dispoziţia Curţii de Casaţie. Părerea menţionată era, apoi,

întărită de delegația permanentă la 8 decembrie, care afirma, în plus, solidarizarea cu „inculpații" a tuturor membrilor guvernelor Maniu și Vaida[23]. Afacerea Skoda însă, folosită de rege și Tătărescu ca un mijloc de șantaj, era manipulată, astfel, în funcție de interesele de putere[24]. Se diminua, totuși, treptat, mai ales că în opinia publică se ridicau proteste, ca de pildă acela organizat de Gr. Filipescu, unde - spre satisfacția lui Mihalache - Maniu era omagiat pentru înalta sa moralitate[25].

*

Ca aspirant la funcția de prim-ministru, Mihalache își circumscrie activitatea plitică în limite strict constituționale, cu hotărârea de-a ataca toate puterile statului, atenționând inclusiv pe rege, care încălcau legalitatea permițând diminuarea Corpurilor legiuitoare, ajunse un paravan în spatele cărora domnea un regim personal al lui Carol II. Viața personală aventuroasă a acestuia nu-l interesa decât în măsura în care afecta interesele statului și mecanismul intituțional politic de guvernare. În fața unui rege tot mai avid de putere personală, spre deosebire de Iuliu Maniu care îl critica indirect prin referirile frecvente la camarilă, Mihalache persista în tactica lui de persuasiune, încercând să-l limiteze pe Carol II la prerogativele stric constituționale. De aici atitudinea lui de supraveghere atentă a suveranului.

În prima decadă a lui februarie 1934, Mihalache afla că regele, în caz că ar fi obligat să se despartă de Tătărescu, ar instaura un regim dictatorial. Se considera, astfel, obligat să verifice autenticitatea informațiilor, încât, spre finele lunii, într-o audiență la Carol II, punându-i întrebarea, acesta îl oprea brusc negând orice asemenea intenție. Ceru regelui, apoi, făcându-i indirect un reproș, ca atunci când dorea informații despre PNȚ, să i se adreseze lui, iar nu unor persoane secundare. Scuzându-se stângaci, Carol II rămase impresionat de comportarea lui dârză, care-l punea pe gânduri. Monarhul însă nu era convins că atitudinea persuasivă a lui Mihalache ar putea să neutralizeze total pe un „disident" ca Iuliu Maniu care, deși cedase lui Mihalache președinția, își permitea atacuri publice la adresa lui Tătărescu și a camarilei care acreditau ideea că PNȚ avea, în fapt, o conducere bicefală. Nu era un fel de duplicitate? Era motivul pentru care Ion Inculeț, ministrul de Interne, îl vizita pe Mihalache la Dobrești - la 20 septembrie 1934 - spre a se convinge de statutul politic al lui Maniu[26].

Dat fiind faptul că poziția de succesor prezumtiv la o guvernare democratică era diminuată în fața regelui, la 3 decembrie 1934, în audiență la acesta, Mihalache i-a expus măsurile lui economice și bugetare de întreprins. Rămânea cu impresia că impedimentul

care putea să țină PNȚ departe de guvernare erau criticile menționate ale lui Maniu. Convoca, deci - la 15 decembrie - delegația permanentă, unde Mihalache subliniază că Maniu îndreaptă partidul spre un conflict cu Carol II. Cel criticat reafirma că dacă nu se ataca hotărât și curajos camarila, promovarea la putere era o iluzie. Mihalache îi cerea lui Maniu să-și asume o atare răspundere. Și cum explicația acestuia era evazivă, provocând o impresie „penibilă", președintele PNȚ „îl strânge de aproape și-l dezarmează"[27].

Din perspectiva succesiunii guvernamentale, Mihalache schițase deja - în ianuarie 1935 - un mare plan de dezvoltare pe patru ani, finanțat din avuția statului. El îl expunea regelui - la 26 februarie, dar și în alte rânduri - insistând asupra conceptelor de restabilizare și stat țărănesc. Era privit însă cu neîncredere, sub pretextul că oferea o alternativă bazată pe lupta de clasă. Era același clișeu utilizat, spre a-l ține departe de putere, de regele Ferdinand. Mihalache îi declara lui Carol II că se considera în „război" împotriva lui Tătărescu. Anunța astfel o campanie de demonstrații cu zeci de mii de țărani, folosiți - potrivit regelui - „să dicteze". Drept rezultat, în cursul lunii mai, presiunile prin mase de țărani se înfăptuiau. Carol II îl întâlni din nou la 28 mai, când Mihalache îi declara că-și asuma guvernarea. Recunoscu că Maniu nu acționa în același sens pozitiv, dar era o voce izolată care nu putea influența linia partidului, mai ales că promisese „că nu va face greutăți". Mihalache, la propunerea lui Carol II de a-și asocia pe Goga, autorizase pe Mihai Popovici de a trata cu el, spre a nu i se reproșa că se amestecă în „chestiile ardelenești". Cu Goga mai discutase și Ion Răducanu, cu intenția de a-l opri să fuzioneze cu Vaida. Era vorba, în fond, de gesturi formale, spre a da satisfacție monarhului, căci între Mihalache și Goga era un abis[28].

Între timp însă, încă din ianuarie 1935, cercuri guvernamentale și ale Palatului lansează ideea unor modificări constituționale care nu puteau fi decât restrictive. Din această cauză Averescu și Gh. Brătianu creaseră un front constituțional, față de care Mihalache reprima intenția personală a lui Maniu de a i se asocia. Grijile lui însă în acest sens se întind până în iunie 1935, îndemnat să consimtă la schimbări chiar de către Titulescu. Elena Lupescu ar fi dorit ca, în împrejurările aniversării restaurației, să se modifice statutul Casei Regale, prin care să oficializeze legătura cu Carol II. Pe acesta, spre a-i potoli zelul „reformator", îl avertizase prin regina Elisabeta că dacă se va atinge de Constituție, va ridica împotriva lui PNȚ. Lupta împotriva schimbării restrictive a constituției o susținea și în lunile următoare, făcând un bloc cu Dinu Brătianu, în pofida faptului că o parte a liberalilor conduși de Tătărescu susțineau pe Carol II[29].

La 8 iunie 1935, regele îi punea la încercare lui Mihalache sentimentele față de Iuliu Maniu. Gavrilă Marinescu, prefectul poliției Capitalei, prezenta o conferință la radio despre restaurație, în care făcea aluzii ofensatoare la adresa lui Maniu, atacat astfel indirect. Mihalache cerea lui Tătărescu sancțiuni energice - atitudine confirmată și de delegația permanentă -, dar nu obținea decât o palidă satisfacție, o „mustrare" dată omului de încredere al lui Carol II[30].

Mihalache observa jocul duplicitar al regelui, dar refuza să se lase prins în el. Devenea tot mai insistent efortul lui Carol II de a face din Vaida pilonul unei forțe politice de alternativă, în care ar fi trebuit să se găsească Goga și Argetoianu. Mihalache este convins însă că acea tendință era o utopie. De aici decizia lui - la 16 iunie 1935 - într-o „consfătuire" la Sinaia cu Maniu, Lupu și Madgearu - devenit și el indezirabil pentru Carol II - pentru o atitudine mai dârză față de acesta[31]. Reproba însă atacuri la adresa camarilei, cum recidivase Maniu - la 22 septembrie 1935, la Uioara -, atitudine interpretată ca o încercare de a-i spulbera șansele la succesiunea liberală[32].

În octombrie, pe fondul unor dispute în sânul guvernului Tătărescu, se profila o criză politică în care Mihalache urma să acționeze. El pretindea, evident, succesiunea, dar regele doar aparent îi acorda încredere, în sensul că nu se despărțea de Maniu. Din aceste motive, țintind scindarea PNȚ, Carol II încuraja veleitățile de șefie ale dr. N. Lupu care, avid de putere, avea frecvente răbufniri de nemulțumire contra lui Mihalache. Îl considera pe acesta că, prin dârzenia în raport cu regele, nu numai că și-l va aliena, dar va sfârși prin a fi „înghițit" de Maniu, de care dr. N. Lupu l-ar fi vrut despărțit. Într-o țară înecată în politicianism, un flagel de care fusese atins chiar Palatul, regele nici măcar nu înțelegea tactica de „persuasiune" a lui Mihalache, el considerând că între atenționarea critică pe care i-o făcea acesta, în întâlnirile intime, și atacurile publice ale lui Maniu nu era o deosebire decât formală.

Mihalache însă dorea să se facă înțeles clar de către rege, de unde un demers special al amiralului Dan Zaharia, un apropiat al său, pe lângă persoane ale Palatului, și mai ales prințul Nicolae. La 9 octombrie și 1 noiembrie 1935, Mihalache era informat că ascensiunea lui în fruntea unui guvern național-țărănist era o certitudine. De circa un an - îi comunica amiralul - se angajase „pe tăcute, fără nici o manifestare în afară, perseverând și luptând cu greutăți", spre a convinge pe rege „să îmbrățișeze cu dragă inimă acțiunea noastră politică, iar pe d-ta să te privească așa cum sufletul meu te-a descris și îmbrățișat". Însuși prințul Nicolae

ținea să-l întâlnească la Snagov sau Controceni. Mihalache să fie sigur că acea acțiune se bazase pe perfectă „corectitudine dublată de un sentiment de mândrie și egală demnitate. Nici o umilință, nici o acțiune josnică". Îi indica unele puncte de interes pentru rege: politica externă și îndeosebi relațiile cu „Sovietele", o corelație cu evenimentele „ce ne-ar putea aduce cât mai repede la conducere"[33], ar fi fost neîndoielnic puncte importante în discuția iminentă cu regele.

Din perspectiva unei întâlniri cu regele - la 8 noiembrie 1935 - Mihalache se concerta cu conducerea partidului. Îi ceru lui Maniu să precizeze condițiile, dacă va deveni șef de guvern. Să obțină „mână liberă" - îi spunea Maniu -, adică să aibă putere decizională deplină asupra afacerilor publice, fără a permite amestecul regelui și al camarilei. De acord, Mihalache îi ceruse „o poliță în alb", dar fusese refuzat.

La întâlnirea cu regele din ziua menționată, însoțit de dr. N. Lupu, Mihalache îi cerea puterea în numele PNȚ motivând că Tătărescu, care avea în spate un PNL divizat și convlusionat și miniștri de tendințe diferite, discreditat deopotrivă în interior și în exterior, nu putea guverna bazat doar pe încrederea regelui. Îi expunea, apoi, acestuia planurile lui reformatoare de o manieră „admirabilă", potrivit dr. N. Lupu, care nu-i împărtășea total părerile[34].

Carol II însă se comporta duplicitar, bunăvoința lui aparentă urmărind să-i domolească zelul protestatar împotriva șirului de nedreptăți și ilegalități ale unui guvern Tătărescu. Căci Mihalache prin persuasiune înțelegea nu numai demersuri cu caracter constituțional pe lângă suveran, ci și o presiune prin demonstrații „insurecționale". Mihalache credea, astfel, după întâlnirea cu regele, că ascensiunea PNȚ la cârmă era iminentă. Ca atare, la 9 noiembrie, convocând delegația permanentă, ataca pe Maniu pentru că, prin atitudinea lui contestatară, îl împiedica de a reuși în acțiunea politică. Și pentru că ziua preluării puterii părea apropiată, obținând acordul colegilor lui, el contramanda marea demonstrație din 14 noiembrie. Se decidea astfel și pentru a se evita o contrademonstrație pusă la cale pentru aceeași zi de național-creștinii lui Goga, în complicitate cu cercurile guvernamentale și ale Palatului.

Acest moment de frământare trecea însă fără urmările sperate de Mihalache. Și aceasta pentru faptul că - potrivit unor informații neoficiale de la finele lui 1935 - regele nu-l voia pe Mihalache drept succesor al lui Tătărescu. Spre a-și atinge scopul, Carol II profita și de duplicitatea unor oameni politici. Dacă Titulescu, legat de Mihalache de o prietenie „scumpă" - cum îi declara - în primăvară îi ceruse o campanie de răsturnare a guvernului din

care făcea parte, spre toamnă se dezicea. N. Iorga, cu influență pe lângă rege, îl sfătuia pe acesta ca, în cazul unei schimbări, să nu-l promoveze pe Mihalache, ci pe N. Lupu sau Vaida. Dar mai ales cercurile Palatului, cu elementele burgheziei legate de afaceri dubioase cu statul, dezagreau ca prim-ministru un „izmenar“ ca Mihalache, pornit să instituie un regim de legalitate și moralitate. L-ar fi acceptat - cum i se comunicase - flancat de Vaida. Mihalache însă reflectase asupra unei împăcări, dar nu numai cu Vaida, ci și cu Gr. Iunian, cu intenția de a întări nuanța democratică din PNȚ[35].

Deși dezamăgit și enervat inclusiv de ardelenii care nu credeau decât în Maniu, în decembrie 1935 Mihalache voia să elimine din partid pe Dem. Dobrescu și să provoace demisia chiar a lui Gafencu. Acesta din urmă respingea conceptul de stat țărănesc, dar mai ales presiunile exercitate prin demonstrații populare. Primind îndemnuri din partea unor adepți de a se despărți și de Maniu - considerat un Rasputin - care l-ar discredita, el răspundea că luptă din „răsputeri pentru a asocia acțiunei noastre - singura care poate duce la succes - pe toți fruntașii și îndeosebi marii fruntași“. Cu răspunderea pe care și-o asumase, el nu putea merge decât „pe linie dreaptă, luminoasă, înțeleasă - a partidului; aprobată la lumina zilei de unanimitatea forurilor. Partidul se află într-un mare salt, clarificând raporturile cu Coroana și recunoscându-i-se forța“. Pentru consolidarea acesteia, ca președinte înfrunta diverse obstacole. Rămânea însă - cum consemna la 27 noiembrie 1935 - intransigent în țintă, reverențios în ținută, dând PNȚ ocazia fie de a-și lua răspunderea guvernării, fie de a da atacuri „decizive“, dacă evenimentele nu evoluau normal[36].

Preocupat de aceeași țintă de a-și aduce partidul la guvernare, în ianuarie 1936, dar și în lunile următoare, Mihalache era tot mai obserdat de ideea că, prin reacțiile sale contra camarilei, autoritatea lui de președinte părea contestată. Și pentru că relațiile cu Maniu deveniseră „cam încordate“, el credea că dacă „disidența“ acestuia nu va fi lichidată, era indicat să se despartă de el. Căci nu voia să se acrediteze ideea că partidul este un instrument manevrat de Maniu. Era cu atât mai nemulțumit de acesta cu cât - cum se exprima în martie 1936 - în Transilvania 23 de organizații se proclamaseră sub scutul lui Maniu, ceea ce pentru Mihalache era intolerabil. Respingea ideea - cu ecouri până la vârful conducerii - de a se admite oficial două direcții politice[37].

Din ianuarie 1936, Mihalache se convinsese că tactica lui de persuasiune, de a-l determina pe rege prin demersuri sincere să se încadreze pe cale constituțională, eșuase. Din aceste motive, atât prin regina Elisabeta, cât și prin diverși informatori, făcuse

să parvină la Palat mesajul că PNȚ era pe punctul de a-și radicaliza poziția. La 23 martie, când îi spusese lui Carol II că va declanșa o acțiune de răsturnare a lui Tătărescu, suveranul îl avertizase: „Voi v-ați apropiat mult de putere, vedeți acum să nu vă depărtați". Era iritat că regele, prin promisiuni deșarte, încerca să-l compromită. Spre deosebire de I. G. Duca, pe care îl pusese să se „închine" la diverse icoane - înainte de a i se acorda puterea -, el, Mihalache va sta zece ani „înaintea porții din față", dar la cea din dos nu se va duce niciodată[38].

Prins între jocul politicianist al regelui și un Maniu care îi contrazicea linia persuasivă, Mihalache - la 28 martie 1936 - reunea Comitetul executiv. Remarca înclinațiile regelui spre dictatură, ocazie care Maniu o consideră favorabilă pentru a-și legitima atitudinea lui politică. Între cei doi lideri surveni o controversă soldată cu demisia lui Mihalache, care părăsea reuniunea. Și cum Maniu nu-și asuma răspunderea pentru a-și promova oficial propria-i linie radicală, în ziua următoare Mihalache era rechemat și reconfirmat în funcție[39].

În primele zile ale lui mai 1936 - cum se confensa lui N. Costăchescu - Mihalache constata că PNȚ trebuia să acționeze împotriva situației „extrem de critice" creată de guvern, inclusiv prin manevrarea studenților de către ministrul de Interne, Inculeț[40]. Mihalache reacționează prin declanșarea unor proteste - la 24 și 31 mai - la Beiuș, Timișoara, București etc., la care participaseră zeci de mii de oameni. La 31 mai, la București, Mihalache ataca voalat camarila, cerând regelui să înlăture influențele „lăturalnice care periclitează mecanismul constituțional și otrăvesc viața publică". Se angaja să respingă tendințele de „absolutism monarhic" și dictatura. În contextul acelor frământări și mișcări, Maniu nu scăpa ocazia de a-și reafirma poziția lui cunoscută împotriva camarilei și a Elenei Lupescu îndeosebi. Mihalache era însă supărat și iritat, întrucât Maniu declara - ca, de pildă, la Vinț - că, deosebirea între el și președinte era doar formală, acesta din urmă neputându-se exprima public în chestiunile „delicate" legate de Coroană[41].

Atitudinile critice ale lui Maniu marcau profund relațiile acestuia cu Mihalache în lunile iulie și august, pe fondul unei tendințe a ardelenilor de a se solidariza cu liderul lor care, totuși, îi descuraja în acest sens[42]. Mihalache trăia în acele clipe o adevărată dramă, sfâșiat de obligația asumată de a-și conduce PNȚ la cârmă, cu gândul de a salva regimul democratic devenit o formă fără fond sub guvernarea personală a lui Carol II. Și pentru a atinge un atare obiectiv - gândea el - era nevoie dacă nu putea să-l aducă pe Maniu la tăcere, chiar să se despartă de el. De aici, în lunile iulie și august 1936 ideea de a renunța la președinție, dacă

autoritatea lui nu era deplină. Hotărârea lui îngrijora conducerea partidului, de unde chemarea lui Maniu la București, prin Madgearu. Și un fel de ultimatum dat acestuia: renunțarea la declarații potrivnice liniei Mihalache sau preluarea președinției prin asumarea răspunderii pentru poziția lui ridicată la rangul de linie oficială, adică un conflict direct cu regele. Maniu refuza această ultimă ofertă, încât Mihalache pur și simplu se considera sabotat. Și cum nu îndrăznea să pună în practică amenințările la adresa amicului său, își șubrezea poziția și printre ceilalți lideri ai partidului: N. Costăchescu și Madgearu, de pildă, care-l considerau „incapabil". N. Lupu, care nici el nu-l agrea, prin atitudinea lui favorabilă Moscovei, stârnea „scandal" chiar în PNȚ, fără a mai vorbi de opinia publică și partidele extremiste care aveau acum „dovezi" că o guvernare a lui Mihalache s-ar apleca spre Moscova[43].

Drama sufletească a lui Mihalache se adâncea îndeosebi pentru faptul că regele - în contacte directe sau prin intermediari -, făcându-și jocul lui politic de „divide et impera", era nesatisfăcut de răspunsurile date la următoarele chestiuni: atitudinea față de Elena Lupescu, cine va trata cu Carol II chestiunile bănești, care va fi soarta lui Gavrilă Marinescu, comportamentul față de extremiștii de dreapta. Sub învelișul acestor întrebări privitoare la camarilă, regele ar fi voit asigurări privind situația lui Maniu pe timpul guvernării lui Mihalache și care vor fi relațiile „cu comunismul" din perspectiva înclinațiilor lui N. Lupu spre Marcel Cachin, la Paris și Moscova[44].

În fața atâtor vicisitudini provocate atât de amici, cât și de adversari, la 25 august 1936, Mihalache scria confidențial lui Costăchescu: „Cred necesar în timpul cel mai scurt un congres extraordinar, căruia să-i raportez ce s-a petrecut și căruia să-i declin răspunderile față de acțiunea d-lui Maniu, ce nu se mai poate îngădui cu nici un chip în coasta și în spatele partidului". Mihalache, care între timp lansase zvonul că dacă regele nu va înceta încălcările constituționale își va propune înlăturarea monarhiei, îi cerea lui N. Constăchescu să-l contacteze. „Dacă mă duc eu, după cele întâmplate, și în situația actuală, trebuie să urmeze sau chemarea la guvern potrivit angajamentului regal luat acum un an destul de transparent" («Lui Duca i-am spus mai puțin, a crezut, nu s-a înșelat; îți cer și d-tale cel puțin cât i-am cerut lui Duca»; apoi recunoașterea către Titulescu: «da, și eu consider că m-am angajat» etc.); sau lupta"[45]. Pentru Mihalache venise deci momentul unor clarificări tranșante cu regele: guvernarea - cum i-o promisese -, prin care voia să dea fond instituțiilor democratice, aduse în stare amorfă de Tătărescu, sau lupta politică împotriva camarilei, inclusiv a monarhiei, dacă Carol II nu-și limita puterea la prerogativele constituționale.

Și pentru că regele nu ținea cont de acel „ultimatum" dat de Mihalache, la 26 septembrie 1936, acesta reunea conducerea PNȚ. Maniu, văzându-se tot mai confirmat în atitudinea lui, folosește momentul de a ataca tactica persuasiunii. Îi cerea lui Mihalache să apuce bine „frânele" partidului, căci un om cu prestigiul și demnitatea lui înăscute se bucura de dragostea, devotamentul și curajul întregii conduceri. În acel moment - mai susținuse Maniu - era necesar să se accepte o luptă „violentă, fățișă și categorică" împotriva acelui sistem de imoralitate înstăpânit în jurul regelui. Camarila și întregul anturaj nefast din jurul lui trebuiau „afundați nu cu onoruri", cum susțineau legionarii, ci prin revolta sufletească a națiunii. Mihalache însuși, în fața unor atari critici, care îi diminuau autoritatea de președinte, anunța o schimbare de atitudine, „o tactică constituțională, de demnitate și de prestigiu", o acțiune deschisă contra elementelor oculte, adică din camarilă. Prin acele declarații, distanța dintre el și Maniu aproape se estompase, încât, spre a-și îndeplini misiunea, obținea depline puteri executive. Totuși, poziția lui de președinte era zdruncinată, profilându-se o iminentă schimbare la vârf[46]. Dar, pentru că nu reușise ca prin mirajul puterii să-l aducă în stare de adversitate cu Maniu, criticul lui fățiș acerb, regele fusese atât de mâhnit, încât în noiembrie 1936, cu ocazia unor întâlniri, nu-i acorda nici atenția formală impusă de protocol[47].

Iarna 1936-1937 îl găsea pe Ion Mihalache cuprins de aceleași frământări pentru partidul lui pe care l-ar fi voit la conducerea țării, potrivit indiciilor alegerilor locale din septembrie 1936[48]. Avea sentimentul unei datorii împlinite, dar un șir întreg de vicisitudini și adversități atât de puternice, pornind îndeosebi de la rege care sfida legalitatea, îi provocau îndoieli cu privire la succesul cauzei pe care o urmărea. Era hotărât însă să nu se abată de la principiile de moralitate și legalitate, regula aceasta impunând-o cel puțin acolo unde era posibil, în partidul pe care-l prezida. De aici, în ianuarie 1937, la o reuniune a delegației permanente, critica lui atingea colaboratori ca Mihai Popovici, Mihai Ralea și Petre Andrei pentru că deveniseră membri ai unor consilii de administrație[49], funcții remunerate ce i se păreau incompatibile cu poziția de lideri politici.

Dinspre Tătărescu, în aceeași lună ianuarie 1937, primea semnale că, întrucât guvernarea lui era pe cale de a se încheia, succesiunea se cuvenea PNȚ. Mihalache considera drept farsă o asemenea știre, menită a fi pentru el un fel de „narcoză". Și o califica așa pentru faptul că se pretindea a fi un apel de la rege care i-ar fi cerut, prin invocarea „patriotismului" lui, să conducă un guvern flancat de Vaida, acesta din urmă pe funcție de garant pentru neutralizarea totală a lui Maniu[50].

Carol II, după transmiterea acelor mesaje indirecte, îl chema pe Mihalache pentru consultare la 22 februarie. Şeful PNŢ formula un şir de critici împotriva lui Tătărescu atât pentru încălcarea normelor constituţionale, cât şi pentru încurajarea partidelor extremiste. El dezaproba politica externă dubioasă a aceluiaşi guvern, de subminare a alianţei cu Franţa şi Marea Britanie, dar şi cu statele mai mici din împrejurimi, într-un moment când lumea era „în ajun de război". Şi pentru că regele nu-i vorbea de succesiune, Mihalache i-o formula tranşant, invocând atât adeziunea populară pentru partidul lui, cât şi politica internă şi externă a acestuia, anume hotărârea de a curma anarhia din ţară, ridicând un „baraj" împotriva Gărzii de Fier, care dacă ar dobândi puterea, ar provoca un război civil în genul Spaniei. Vor fi stăvilite - mai asigura el - valurile de stânga, PNŢ imprimând o direcţie proprie „misticii şi spiritualităţii neamului" care respingea, astfel, atât nazismul cât şi comunismul, pe temeiurile „căminului ţărănesc adevărat naţional"[51].

Dar, la 23 februarie, în loc de îndepărtarea lui Tătărescu, Carol II efectua cu cinism o remaniere a aceluiaşi guvern, ceea ce pentru Mihalache însemna o adâncă jignire, după atâta loialitate, muncă, străduinţă şi caracter. Regele însă, continuându-şi jocul duplicitar, îl decora la 27 februarie cu marea cruce a ordinului „Ferdinand", ceea ce voia să însemne o ameliorare a relaţiilor la Palat[52]. Totuşi, Mihalache era convins că tactica lui persuasivă eşuase, încât la 3 martie, în delegaţia permanentă, demisiona de la preşedinţie, pe care ar fi dorit-o N. Lupu, cel puţin într-o fază tranzitorie. Mihalache însă cerea lui Maniu la Bădăcin „să-şi asume răspunderea", să preia deci conducerea PNŢ, aceasta şi datorită faptului că în Transilvania, în rândul tineretului, tocmai în acele momente, se declanşase o mişcare de readucere a lui Maniu în prim-planul activităţii partidului, cu tactica şi ideologia lui. Numai că, invitat de Mihalache să-i preia funcţia, Maniu era încă ezitant la 27 martie 1937. Cei doi lideri conveneau însă ca o atare chestiune să se tranşeze la nivelul forurilor conducătoare PNŢ[53].

Convocarea conducerii - mai întâi a Comitetului executiv şi, apoi, a Congresului - survenea în primele zile ale lui aprilie 1937. Mihalache, decis să-i transmită răspunderea lui Maniu, îl întâlnea pe acesta la 1 aprilie, la Bucureşti. Dispus s-o preia, Maniu contactase ziariştii, îndeosebi pe Stelian Popescu, spre a-i familiariza cu preşedinţia lui. Spre a-l convinge, Mihalache îi spusese: „Eu nu-ţi voi răspunde cu măsura cu care mi-ai răspuns d-ta, ci te voi urma ca să avem în plin beneficiile unei metode. Nu-mi vei cere să fac lucruri pe care nu le cred de demnitatea partidului şi a mea şi voi continua a te ruga să nu le faci nici d-ta. Dar d-ta

vei face cum crezi. Eu merg cu d-ta la adunare, te voi seconda, voi declara că rămân solidar. Dar o să te rog, după 2-3 adunări, să mă lași să mă repauzez și eu vreo două luni, că destul hamalâc am făcut"[54].

La 2 aprilie, Mihalache își prezenta demisia în mod „irevocabil", subliniind că era vorba de o decizie adoptată cu cinci săptămâni în urmă, dar amânată datorită presiunilor de a nu-i da curs, exercitate de delegația permanentă. Respingea părerea unor organizații că demisia lui se datora tacticii greșite adoptate. Dacă ar rămâne în fruntea partidului nu i-ar schimba „liniile fundamentale", ci le-ar pune în acord cu evenimentele și împrejurările. Sub președinția lui însă, deși PNȚ se bucurase de adeziunea maselor țărănești, totuși, la vârf, personalitățile încinseseră „o luptă" între ele, ceea ce i-au cauzat „calvarul" misiunii lui. Nu putuse integra în activitatea desfășurată pe Maniu, cu toate că, fără a fi fost convingerea lui, se raliase persuasiunii. Făcuse o „jertfă", dar nu întreagă. Strădania lui Mihalache de a-l determina să meargă pe răspunderea lui și a conducerii PNȚ, în mod necondiționat și activ pe propria-i cale, nu reușise.

Printr-o serie de atitudini individuale, interpretate de unii ca „acte de sabotare", în partid au apărut frământări care n-ar fi existat dacă Maniu s-ar fi integrat în organizație. Din acest motiv, Mihalache fusese obligat să facă „gimnastică", adică să dea explicații de o suplețe îndoielnică prin care să dezmintă că amicul lui îl contrazicea. Erau divergențe care, amplificate de presă, dobândeau dimensiuni enorme, încât opinia publică rămânea dezorientată. În atari împrejurări, unitatea partidului era deseori zdruncinată, în ciuda faptului că i se dăduseră depline puteri, acestea fiind, în fond, o ficțiune. Și, prin acele frământări, cum putea el dovedi că linia lui domina întregul partid? El afirma, astfel, clar că persuasiunea, care ar fi trebuit țintită chiar de Maniu, nu se putuse experimenta. Ea ar fi trebuit abandonată după ce, respectată de întreaga conducere, i s-ar fi constatat eșecul[55].

Demisionând de la președinție, Mihalache propunea drept înlocuitor pe Maniu. Nu era vorba de o schimbare complezentă, ci de necesitatea de a închega „un front nou", cu un Maniu care reprezenta „un capital neutilizat". Căci cu „atitudini negative nu se poate rezolva niciodată marile probleme". Considerat „un capitol de istorie" pe linia demnității naționale, Maniu întruchipa „tot ce putem da țării în calea povârnișului pe care a apucat astăzi". Prin alegerea lui, în PNȚ va fi o singură autoritate care va ralia toate forțele nu ca pe timpul președinției lui, când elemente centrifuge îi subminaseră și contestaseră linia politică[56].

Aceste frământări din sânul conducerii PNȚ stârnesc atenția

și îngrijorarea cercurilor Palatului care își propun în măsura posibilului, să împiedice ascensiunea lui Maniu la președinție. Tătărescu - potrivit regelui - s-a speriat de iminenta ascensiune a lui Maniu, într-un moment când acțiunea lui de dislocare a PNȚ, adică de atașare de Vaida a grupului N. Costăchescu, Ghelmegeanu, A. Călinescu, Potârcă etc., nu dăduse roade. S-a cerut, astfel, lui Urdăreanu și Gr. Filipescu să avertizeze pe Mihalache că „ar fi o greșeală" să renunțe la președinție. Trebuia deci împiedicată o atare schimbare. Drept urmare, la 2 aprilie, Urdăreanu, mareșalul Palatului, îl contacta intempestiv pe Mihalache, aducându-i asigurarea că regele nu avea nimic personal împotriva lui, ca șef al unui guvern național-țărănesc ce părea iminent. Era, astfel, necesară prezența lui în fruntea PNȚ, drept condiție a promovării[57].

Mesajul regelui, ajuns la cunoștința colegilor lui, provocă în sânul acestora o acțiune de respingere a demisiei. Maniu, Lupu, Costăchescu, Pan. Halippa, Sanciuc-Săveanu, Madgearu, Mihai Popovici etc. pledează în mod insistent să nu abandoneze funcția, căci „masele populare înțeleg să fie conduse și mai departe" tot de el. Și asta pentru că era un „șef simbol" care întruchipa unitatea dintre spirit și acțiune. Era singurul care putea garanta unitatea partidului. Maniu depunea o mare insistență spre a-l convinge să-și retragă demisia, considerându-l o căpetenie „extraordinară", care în tranșeele primului război mondial pusese în mișcare „acel puhoi al maselor țărănești dornice de libertate". Ca om politic, prin idealul lui de emancipare a claselor de jos ale societății, poseda asupra acestora o mare „putere de sugestie". Era chiar o forță magică, omul menit să conducă PNȚ la biruință. Putea să facă aceasta pentru că - potrivit lui Mihai Popovici - realizase un program „admirabil". În plus - cum sublinia Maniu - era dăruit de Dumnezeu cu mari calități, încât era chemat să răspundă popularității de care se bucura. Cerându-i rămânerea în funcție, Maniu recunoștea că între ei surveniseră deosebiri de păreri, ceea ce-l durea profund. Regreta că nu putea să-l convingă de corectitudinea părerilor lui, care poate l-au supărat, dar nu trebuia uitat că un președinte totdeauna se expune unor dispute[58].

Mihalache, omul lucid și insensibil la avalanșa de elogii venite din partea colegilor lui, reevaluează sub o atare presiune oportunitatea demisiei. Oferta regelui de a-i acorda succesiunea liberală, neconvingătoare dar devenită un magnet pentru cei mai mulți din conducere, îl determină să pună mai presus unitatea partidului. În fața acelor insistențe, după ce pretindea și obținea puteri depline, era preocupat de atitudinea lui Maniu. Acesta îi declara lealitate, dar - potrivit lui Mihalache - cu oarecare perfidie, de unde

avertismentul lui că nici în cazul în care va deveni șef de guvern nu-i va permite să-i schimbe linia politică[59].

La 4 aprilie 1937, în Congresul PNȚ, în atmosfera altor elogii privind concepția și practica lui politică, dar și moralitatea desăvârșită pe care o întrichipa[60], Mihalache invoca momentul de răspântie în care se afla țara amenințată în interior nu numai de o falsă democrație liberală, ci și de pericolul unei dictaturi venit din partea curentelor extremiste. Viața politică românească - avertiza el - degenerase prin exacerbarea naționalismului și mișcărilor anarhice, dezintegratoare ale structurilor statale, încât se impuneau măsuri de curmare a acelei situații. Căci nesoluționate politic, mișcările destabilizatoare accentuau rivalitățile interne, cufundând țara într-un veritabil război civil. Combătând forțele politico-sociale care promovau sistemele de guvernare fasciste și naziste, Mihalache dezvăluie nu numai antidemocratismul și reacționarismul lor, dar și pericolul pentru existența României ca stat unitar. Spunea deci un nu hotărât atât fascismului și nazismului, cât și comunismului[61].

Modelul lui extern preferat sub raportul regimului politic devenise SUA, unde prin democrație și control parlamentar se întemeia o societate bazată pe dreptate socială și libertate[62]. Acolo vedea el democrația îmbinată cu disciplina ordonată, care excludea anarhia și deci dictatura ca panaceu. SUA erau considerate un punct de reper, căci România trebuia să se mențină și să avanseze pe structurile democrației parlamentare, cu o monarhie constituțională bine delimitată în atribuții. Era cadrul instituțional politic pentru înfăptuirea dreptății sociale, în primul rând pentru masa mare a poporului, țăranii, și apoi, pentru națiunea în ansamblu, inclusiv pentru minorități, menită să depășească înapoierea seculară prin stimularea capacităților ei creatoare.

Reconfirmat astfel în fruntea partidului, Mihalache primea adeziuni și elogii de la o serie de amici care, prin scrisorile lor, unele versificate, considerau că el ieșise învingător în „procesul de clarificare“ la vârful partidului, cum îl flata Lupu Kostaki. El - cum aprecia generalul I. Teodorescu - pronunțase „un model de cuvântare“ care îl așeza „pe culmile cele mai înalte ale gândirei și patriotismului“. Ideile exprimate la Congres izvorau dintr-o „adâncă înțelegere a vieții românești și de pură onestitate și de forță morală“. Cu un suflet „tăiat din bronz“, Mihalache se configura atunci pentru unii drept un apostol, un om inspirat de Dumnezeu, un „țăran genial“ care realizase „cel mai puternic organism de solidaritate socială“. Era, de fapt, „un țăran“. Șeful Partidului Țărănesc Maghiar, Peter Bárdos, nu ezita să-l numească conducătorul „celei mai ideale democrații din țara noastră“, garanție a înfrățirii dintre țăranii maghiari și cei români[63].

Din toată acea revărsare de epitete, Mihalache nu înţelegea mai mult decât faptul că era obligat să nu dezamăgească nici partidul şi nici o mare parte a naţiunii care punea speranţe în el. La 9 aprilie 1937, participa la o şedinţă a Consiliului de Coroană - alături de miniştri şi alţi şefi de partide -, menită a redefini statutul prinţului Nicolae care, printr-o căsătorie morganică, pierduse drepturile de membru al Casei Regale. Apărând acel aşezământ, el susţinuse - cum spusese prinţului Nicolae şi cu cinci ani în urmă - să aleagă: „ori cu femeia (oficială) ori cu prerogativele"[64].

Guvernul Tătărescu, în loc să ia măsuri energice contra Gărzii de Fier devenită un stat în stat, continuând a menţine starea de asediu, stânjenea de fapt partidele democratice. Mihalache lansa o serie de atacuri violente împotriva liberalilor, acuzându-i printre altele de „necinste". Mareşalul Averescu, ieşit dintr-o relativă pasivitate, îşi propunea o reuniune a unor foşti miniştri şi demnitari - la 22 aprilie 1937 -, dorind să-l aibă alături şi pe Ion Mihalache. Acesta, dezamăgit în atâtea rânduri de şeful PP, care făcuse jocul liberalilor, îi respinge propunerea. Nu înţelegea - declara el - ce ar putea să facă o reuniune de personalităţi mai mult decât „o forţă unitară de concepţie şi execuţie", cum era PNŢ[65].

Atacurile lui Mihalache deranjau atât pe rege, cât şi guvernul Tătărescu, de unde - în mai - întâlniri cu Carol II şi Urdăreanu, precum şi Ion Inculeţ, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. Din ambele centre de putere afla că succesiunea lui putea fi numai condiţionată, prin preluarea conducerii unui guvern de alegeri având alături pe Vaida, omul Palatului, care, după scrutin, să se consacre ca atare. El respingea categoric acea propunere. Şi nu numai pentru că-l considera pe Vaida „ramolit", ci, mai ales, pentru că acesta întruchipa o formulă politică de aventură internă şi externă, prin extremismul lui naţionalist. O asemenea propunere - afirmase el lui Inculeţ - era o parte a unor intrigi pe care le detesta. Putuse să fie de trei ori prim-ministru, dar n-a sacrificat ambiţiei personale necesităţi politice de stat. El nu era omul cu două morale şi, în plus, nu se putea asocia cu Vaida „pentru ciolan", în detrimentul lui Maniu. Întrevederile menţionate îl convinsese că regele voia să se degajeze de promisiunea dată pentru succesiune, încât ceruse apropiaţilor lui să combată public acea idee[66].

Colaboratorii lui însă, dornici de promovarea partidului lor la cârmă, refuză să lanseze o atare critică. Mai mult, pentru că Maniu după congres se autoexilase în străinătate, în mai 1937, tot ei, prin Virgil Madgearu trimis la Paris să-l contacteze, voiau să se asigure că PNŢ nu era tulburat de „disidenţa" lui. I se ceruse şi lui Titulescu să pledeze în acest sens. Grupul A. Călinescu, Costăchescu, Ghelmegeanu, Potârcă şi Gafencu era chiar hotărât

- la 6 iunie - ca, în cazul crizei șefiei lui Mihalache, să nu-l accepte pe Maniu drept președinte. Mihalache însă, în ciuda acelor frământări în rândul colaboratorilor lui apropiați, ținea bine frânele partidului, inclusiv în organizația județeană Prahova. Cerea aici încetarea frământărilor, spre a spori prestigiul „mișcării noastre pe cât de susținută de opinia publică, pe atât de combătută de numeroși vrăjmași ai partidului", tot mai lipsiți de scrupule pe măsură ce acesta se apropie de „biruința finală"[67].

Adversarii sau „vrăjmașii" PNȚ - cum îi numea el - erau nu numai cercurile Palatului și ale guvernului, ci și partidele naționalist-extremiste: legionarii și național-creștinii care afirmau categorica lor reprobare a unui guvern Ion Mihalache. Căci acesta, dând chipurile privilegii la „jidani", ar fi reprezentat „anticamera bolșevismului", ceea ce ar fi condus - potrivit lui Goga - la război civil[68]. N. Iorga însuși respingea un guvern Mihalache, întrucât șeful real al PNȚ ar fi fost Maniu care „se vrea peste Coroană și nu aduce nici inteligență, nici cultură, nici loialitate"[69].

În pofida acelor adversități interne, în iunie 1937, Mihalache întâlnea la București pe Milan Hodza, șeful Partidului Agrarian din Cehoslovacia, care participa la o reuniune a Micii Înțelegeri[70]. Deși acea organizație vădea semne de descompunere el consideră alianța cu Praga de strică necesitate.

Față de Uniunea Sovietică ce se agita pe plan diplomatic, atitudinea lui era categorică: respingerea comunismului, dar acceptarea unor relații de bună vecinătate, cu condiția de a se recunoaște frontiera estică a României. El se situa implacabil pe aceste coordonate, încât reprima deseori impulsuri insuficient cugetate - încă din 1936 - atât ale lui dr. N. Lupu, cât și ale lui Madgearu și Ralea de a se da curs unei propuneri a reprezentantului sovietic Ostrovski, privitor la o „înțelegere fermă" cu Moscova. Cu o largă înțelegere a contextului extern în care se afla România, Mihalache nu respingea acea inițiativă, deși era pură propagandă, cum se convinsese în iulie 1936 prin parvenirea unui memoriu „scurs" de la Legația Sovietică. Fără o garanție din partea Franței și mai ales asocierea cu aceasta, înțelegeri speciale cu Uniunea Sovietică erau de neconceput, chiar dacă amenința că în caz contrar România ar putea deveni teatrul unui război sovieto-german[71].

Considerând că PNȚ ar putea succeda guvernului Tătărescu, ce prin politica externă începea să balanseze spre ameliorarea relațiilor cu Germania și Italia, Moscova contacta pe Ion Mihalache. Făcând acest pas, ea ținea cont de înclinațiile lui N. Lupu față de această putere. Ca atare, la 31 iulie 1937, la București, Mihalache întâlnea pe reprezentantul Uniunii Sovietice, Ostrovski. Acesta însă, pretextând elaborarea unor planuri antisovietice de către guvernele

român şi polon, exprima indignarea şi revolta lui Stalin. Mihalache înţelesese însă dedesubturile unei asemenea diplomaţii, cu atât mai mult cu cât aflase, prin Madgearu întors de la Paris, că, de fapt, Moscova - cum atestau câteva dovezi certe - pregătea atmosfera spre a revendica clar pretenţia asupra Basarabiei. Din aceste motive, preşedintele PNŢ i-a replicat: „Să regulăm definitiv frontiera Basarabiei - şi eu sunt mai liniştit cu vecinătatea Rusiei decât cu a unei Polonii aventuriere“[72].

Acea ameninţare sovietică abia voalată o evalua prim prisma unei călătorii a regelui în Franţa, Marea Britanie şi Belgia, în această ultimă ţară cu scopul de a căuta o eventuală mireasă pentru marele voievod Mihai. La 14 august 1937, interpreta călătoria ca o nereuşită. Aflase, astfel, că miniştrii francezi îi spuseseră „lucruri dure“, încât României nu i se mai furnizau suplimente de arme peste contracte care şi ele erau temporizate, căci politica externă a ţării se considera „neclară“. Se obiectase regelui - aflase Mihalache - că nu consolidase relaţiile cu Mica Antantă şi mai ales cu Franţa nu încheiase nici o alianţă şi nici pact de asistenţă. Regele, încolţit de atari reproşuri, aruncase vina pe incompetenţa miniştrilor[73].

Acele semne din exterior îi arătau clar necesitatea unor acţiuni de contracarare a extremismului naţionalist în rândul tineretului. La 10 septembrie 1937, sărbătorit la Topoloveni, nu irosea ocazia spre a reuni în juru-i tineret cu delegaţii din întreaga ţară, căruia îi vorbea despre naţionalismul constructiv[74], în fapt un blam aruncat asupra partidelor extremiste care prin intolernţa faţă de minorităţi aduceau mari prejudicii statului.

Şi cum scadenţa guvernului Tătărescu se apropia, la 8 octombrie îl întâlni pe rege la Sinaia, spre a-i expune neliniştile împărtăşite şi a-i cere succesiunea la guvernare, ca om politic care jucase „cartea Mejestăţii Sale Regale“. Chiar în ziua menţionată Carol II primise, tot acolo, pe generalul francez Gamlin şi pe Gh. Tătărescu. Într-o atmosferă „prietenească“, Mihalache îşi expunea cu franchețe, ca de obicei, un şir de observaţii critice cu privire la guvernarea liberală care, cu patimă oarbă împotriva PNŢ, încurajase împotriva acestuia Garda de Fier, iar împotriva lui Mihalache dezlănţuise chiar o prigoană personală. Critica lui aspră dar dreaptă nu cruţa nici politica externă, aceasta devenind un apanaj al regelui, întrucât nemulţumind Franţa, periclita hotarele ţării. Preşedintele PNŢ revendică succesiunea la guvernare invocând faptul că dispunea de mare aderenţă populară, cum atestau alegerile comunale, fiind totodată animat de disciplina monarhic-constituţională. Ieşirile individuale ale lui Maniu nu puteau constitui un motiv de respingere, atâta timp cât însăşi politica lui Tătărescu era contestată de Dinu

Brătianu. În plus, guvernarea i se părea legitimă pentru partidul lui și pentru motivul că, în acel moment de mari convulsii interne, numai el putea asigura ordinea prin prestigiul personal al liderilor și decizia de a aplica legile, gospodărind țara de jos până sus. Ca șef de echipă, Mihalache va organiza alegeri libere de care vor beneficia inclusiv partidele extremiste, căci nu se temea de acestea în confruntarea din fața urnelor, unde n-ar obține decât o pondere nesemnificativă[75].

În fața unui asemenea rechizitoriu împotriva unei guvernări patronată chiar de el, Carol II nu-i oferea răspunsuri tranșante, cu atât mai necesare cu cât îi datora celui „mai corect om politic" - cum el însuși îl socotea - cel puțin onestitate. Ca arbitru - îi spusese regele - căuta „o cale de mijloc", încât puterea trebuia acordată nu în raport de ponderea partidelor în masa electoratului, ci cu programul țării ce trebuia îndeplinit de oamenii cei mai buni, indiferent de culoarea politică. Ca atare, Carol II nu putea accepta un guvern Mihalache decât asociat cu Vaida sau cu un „altul"[76]

Președintele PNȚ era acum deplin convins că ascensiunea lui nu se mai putea înfăptui. Cu toate acestea, cercuri din jurul lui nu pierduseră total speranța, încât cu ochi critic la fosta guvernare național-țărănistă, încercau să inventarieze erorile, spre a fi evitate în noile împrejurări. Într-un atare context, Mihalache nu ezita să atace pe liberali pentru afacerism și minciuni. La 12 noiembrie, regele îl chema din nou oferindu-i puterea cu condiția de a-l asocia pe Vaida. Și pentru că încercase să-i demonstreze imposibilitatea, Carol II întrerupându-l îi spunea: „Ascultă, Mihalache, să nu spui de la început nu. În politică nu merge cu nu!". Acesta reunea conducerea PNȚ care i se ralia, iar la 14 noiembrie 1937 depunea mandatul ce-l împuternicea să formeze noul guvern[77].

Respingând politica tranzacționistă a regelui, Mihalache provoca o relativă derută în cercurile Palatului, întrucât nedispunând momentan de o formulă de succesiune, la 17 noiembrie era reinvestit tot Tătărescu - cum prorocise Maniu -, într-un moment în care Mihalache orienta partidul „spre o luptă constituțională", adică o acțiune de contracarare a lui Carol II care își atribuia prerogative politice ilegitime. Începutul unei asemenea acțiuni îl făcuse printr-o scrisoare deschisă către musceleni, în care sublinia că accesul la succesiune i-a fost blocat, alături de rege, de către o întreagă „liotă întreținută din banii statului, faliții partidelor politice și moștenitorii Fanarului", care i-au aruncat tot felul de insulte, printre care și aceea de „țopârlan". El însă - cum remarca - fusese „nedreptățit" pentru că nu a „trădat și vândut" milioanele de țărani. În plus, dacă ar fi dat curs îndemnurilor regelui de a se asocia

cu „putregaiul“ din viața politică, ar fi provocat în țară o mare „zăpăceală“, încât poziția ei externă ar fi fost total compromisă[78]. Amicii politici îl elogiau, astfel, pentru „bărbăția și abnegarea“ dovedite în acele momente de înfruntare directă între democrație și dictatură[79], pentru că sfidase nu numai pe rege, ci și pe „ciocoii“ care-i blocaseră ascensiunea, prin crezul lui „etern“ față de cauza maselor țărănești.

Socotind eșuată tactica persuasivă, ca om de onoare, Mihalache consideră că rolul la președinția PNȚ încetase. Dacă în aprilie 1937 mai nutrea speranțe în succesul lui, încă din august acestea dispăruseră. Se gândea chiar din acel moment la substituirea lui de către Maniu, în acest sens pregătindu-și colaboratorii apropiați cu schimbarea preconizată. Aceasta trena până spre finele toamnei, după ce respinsese propunerea lui Carol II de guvernare condiționată. Mihalache convoca Comitetul executiv PNȚ, cu Maniu în prim-plan, care în primăvara și toamna lui 1937 se menținuse în pasivitate politică în Occident sau la Bădăcin. Mihalache își prezenta demisia la 22 noiembrie, iar în ziua următoare Maniu pleda să rămână în funcție pentru că, prin munca „uriașă“ pentru reorganizarea și reformularea ideologiei PNȚ, își crease mari merite. Pentru acele realizări Maniu îi purta o „mare admirație“. Perseverând în a-l determina să nu abandoneze președinția, Maniu ar fi dorit să aibă „glasul arhanghelilor și vocea figurei mitologice“, spre a deveni persuasiv. Mihalache își făcuse pe deplin datoria, chiar dacă fusese înfrânt de rege, căci prin atitudinea lui se pusese într-o postură „admirabilă“. Lumea întreagă era mișcată că „un fiu al neamului românesc, expus la cele mai mari tentații“, vădise o înaltă ținută sufletească și de caracter[80].

Acele cuvinte sincere și patetice nu avură darul de a-i schimba hotărârea. Mihalache îi cere lui Maniu să-i preia succesiunea. Primind-o, acesta la 23 noiembrie 1937, îi spunea: „ai dat o ultimă comandă: să ocup locul d-tale“! Îl ascultă „cu inima îndurerată și poate îndoită“. Căci nu numai că substituie un om cu rezultate remarcabile, dar își dădea seama de greutatea misiunii. Era un moment „tragic“ și un „suprem pericol“ prin care trecea țara, încât îi accepta „comanda“ sau „porunca“, cu gândul de a-i fi un „vrednic urmaș“. Îi solicita lui Mihalache să-și mențină „același devotament pentru marile idealuri“ înscrise în program, ca „apostol“ al acestuia, ajutor și sfătuitor, pentru că el avea sufletul, mintea și experiența încercate în decursul multor ani. Ca și în trecut în armată sau în politică, îl dorea pe Mihalache „neînfricat și neînduplecat în luptă“[81].

Trecându-i lui Maniu președinția PNȚ, Mihalache devenea principalul colaborator al acestuia, cei doi constituind acum un

cuplu care orientau împreună lupta politică pe făgașul democrației. Căci aceasta era amenințată nu numai de către partidele naționalist-extremiste, ci de însuși regele care îi submina bazele prin tentativa de putere personală. Mihalache constata că legionarii erau un pericol real pentru democrație și îndeosebi pentru PNȚ, în măsura în care Carol II se folosea de ei, ca de un instrument în vederea împlinirii planurilor lui personale. Regele îi cultiva deci sub pretextul că au un bun „fundament moral", spre a-i neutraliza pe adversarii lui redutabili. Și aceștia erau nu numai Iuliu Maniu și PNȚ, ci chiar prințul Nicolae[82]. Mihalache însuși, perpcepând clar o atare tactică nu numai a regelui, ci și a lui Tătărescu - acesta din urmă asmuțind pe legionari și naționali-creștini chiar împotriva lui și a unor colaboratori apropiați - își propunea să dejoace acele uneltiri. Încă din ianuarie 1937, nemulțumit de duplicitatea regelui, se gândise să cedeze funcția lui Maniu, secondând pe acesta la o înțelegere cu Garda de Fier, pentru ca PNȚ să nu mai constituie ținta de atacuri violente ale legionarilor. Căci aceștia, între timp, în fața unui rege nemulțumit că-i scăpa de sub control - cum aflase Mihalache în aprilie 1937 - se simțeau „vulnerabili fără aliați". De aici vizita unor reprezentanți ai lor la Bădăcin, care ar fi spus: „Avem nevoie de Maniu, Maniu: permis de armă - noi dinamism: gloanțele". Maniu însă nu s-a angajat, rezervându-le un răspuns „mai pe urmă"[83].

În noiembrie 1937, când Maniu prelua șefia PNȚ, acesta dorea să împiedice manipulările regelui, prin crearea unui climat de libertate pentru înfruntarea la urne a tuturor partidelor politice, inclusiv a Gărzii de Fier care accepta acel joc democratic, în pofida concepțiilor ei dictatoriale și a practicii teroriste. Regele se profila pentru Iuliu Maniu drept adversarul cel mai periculos în acel moment pentru regimul politic al democrației parlamentare. De aici decizia șefului PNȚ de a răspunde apelurilor lui Codreanu de încetare a ostilităților în campania electorală, după ce acesta din urmă își văzuse spulberate din partea lui Carol II nu numai intențiile de guvernare, dar și planurile de a se bucura de protecția lui binevoitoare în vederea consolidării mișcării legionare. Codreanu devenise chiar îngrijorat cu privire în însăși viața lui, căci neplindu-se voinței lui Carol II, acesta îi devenise un dușman implacabil[84].

Într-o atare împrejurare, Mihalache seconda pe Maniu - la 25 noiembrie 1937 - la semnarea pactului de neagresiune cu Corneliu Codreanu[85], la care a aderat și Gh. Brătianu, liderul unei fracțiuni liberale. Carol II aprecia că o atare înțelegere avea sensul unui „control electoral" pentru corectitudinea alegerilor, deși în opinia publică - părere împărtășită de el parțial - ea avea înțelesul

greșit de acord de sprijin reciproc în campania electorală. Tot Carol II adăuga că, în fapt, înțelegerea, deși lipsită de „etică", însemna „șah regelui"[86]. Mihalache însuși, pe o asemenea bază, se angaja în campania electorală din decembrie, având de combătut în diverse județe și chiar în fieful lui politic, Muscel, un șir de prejudecți și minciuni, anume că nu primise mandatul de prim-ministru pentru că ar fi refuzat să dea afară din țară pe „jidani"[87]. În consecință, prin pactul de neagresiune cu Codreanu, PNȚ obliga pe rege să respecte libertatea alegerilor, năruindu-i planurile de falsificare a acestora și de continuare a unei domnii personale deghizate.

NOTE

1. ANB, Fond Mihalache, dos. 54, f. 1–6; dos. 22, f. 219, 225- 226.
2. *Ibidem*, dos. 11, f. 328; dos. 56, f. 18.
3. *Ibidem*, dos. 56, f. 14.
4. *Ibidem*, dos. 11, f. 183, 198; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 305.
5. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 306; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 229, 244; *Discursul d-lui Ion Mihalache... în ziua de 27 iulie 1926*, p. 18; ANB, Fond Mihalache, dos. 7, f. 2–38; dos. 22, f. 99.
6. ANB, Fond Mihalache, dos. 34, f. 55–57; dos. 62, f. 26; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 302, 305, 307.
7. ANB, Fond Mihalache, dos. 11, f. 336–337; *Ion Mihalache în fața istoriei.* p. 335.
8. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 224, 259.
9. ANB, Fond Mihalache, dos. 4, f. 3, 11; dos. 11, f. 188.
10. *Ibidem*, dos. 11, f. 182, 198, 200–201; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 303.
11. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 338–339, 378.
12. *Discursul d-lui Ion Mihalache... 27 iulie 1936*, p. 12–14; ANB, dos. 11, f. 184–185, 190.
13. ANB, Fond Mihalache, dos. 11, f. 180–181, 199; *Discursul lui Ion Mihalache...* 27 iulie 1936, p. 17.
14. ANB, Fond Mihalache, dos. 58, f. 28–30.
15. *Ibidem*, dos. 20, f. 50; dos. 22, f. 76; dos. 48, f. 37–40.
16. ibidem, dos. 22, f. 86.
17. *Ibidem*, dos. 52, f. 3–4.
18. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 205, 211.
19. ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 255–256; dos. 58, f. 5–7.
20. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 167.
21. ANB, Fond Mihalache, dos. 58, f. 26; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 233, 236.
22. ANB, Fond Mihalache, dos. 53, f. 8–9.
23. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 229, 233–234, 236.
24. Apostol Stan, *op. cit.*, p. 260.
25. ANB, Fond Mihalache, dos. 24–25.

26. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 213-214, 218, 225, 227. Despre temerile lui de dictatură vezi și ANB, Fond Mihalache, dos. 88, f. 181.
27. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 235-236, 238-239.
28. *Ibidem*, p. 247-249, 254-255, 258, 260-266, 271.
29. *Ibidem*, p. 248-249, 254, 256, 258, 260, 289.
30. *Ibidem*, p. 256; ANB, Fond Mihalache, dos. 93, f. 146-147.
31. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 274; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 258.
32. „Dreptatea", IX, din 24 septembrie 1935; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 260.
33. ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 257-260, 264.
34. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 276-279, 293; A. Călinescu *op. cit.*, p. 259, 264, 267.
35. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 274-281; ANB, Fond Mihalache, dos. 55, f. 19-23.
36. ANB, Fond Mihalache, dos. 54, f. 15; Gr. Gafencu, *op. cit.* p. 330.
37. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 120-121; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 288, 291.
38. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 286-287, 294.
39. „Dreptatea", X, din 31 martie 1936; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 294.
40. ANB, Fond Mihalache, dos. 58, f. 19.
41. „Dreptatea", X. 2 iunie 1936; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 301, 303-304, 308; I. Maniu, *Testament moral politic*, p. 162.
42. ANB, Fond Mihalache, dos. 25, f. 57, 60.
43. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 313, 316-317.
44. *Ibidem*, p. 308, 310, 312, 315-316.
45. ANB, Fond Mihalache, dos. 58, f. 21-22.
46. *Ibidem*, dos. 4, f. 10-11, 24, 39-40; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 340, 319.
47. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 322-323.
48. ANB, Fond Mihalache, dos. 81, f. 21.
49. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 333.
50. Ibidem, p. 331-332, 335; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 347.
51. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 347, 349-351; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 337.
52. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 333, 338; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 153.
53. ANB, Fond Mihalache, dos. 6, f. 73-75; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 340, 342-343.
54. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 384, 391-392, 395.
55. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 142-146, 152.
56. *Ibidem*, p. 146.
57. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 393-395, 398; Regele Carol II, *Însemnări zilnice. 1937-1951*, vol. I, ed. Viorica Moisuc, N. Rauș, București, 1995, p. 22, 35-36.
58. ANB, Fond Mihalache, dos. 5, f. 14, 16-25, 27, 47, 54-55; dos. 55, f. 4; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 352, 392; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 145, 147-149, 153-155, 159.
59. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 397.
60. *Ibidem*, p. 352-356, 381.
61. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 138-141, 143, 160-161, 169; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 354-355, 361, 363, 381, 394-395, 399; *Discursul d-lui Ion Mihalache ținut la Congresul PNȚ din 4 aprilie 1937*, p. 9, 14, 25, 27.
62. ANB, Fond Mihalache, dos. 5, f. 77-78.
63. *Ibidem*, dos. 5, f. 106; dos. 48, f. 58-59, 106-107, 201; dos. 56, f. 6-8, 10-13; dos. 93, f. 168.

64. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 385–388.
65. ANB, Fond Mihalache, dos. 58, f. 3–4; dos. 80, f. 1–2.
66. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 399–400, 404–406; A. Călinescu *op. cit.*, p. 349.
67. ANB, Fond Mihalache, dos. 22, f. 287, 294; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 350; M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după marea Unire*, II2, București, 1988, p. 709.
68. ANB, Fond Mihalache, dos. 34, f. 129; „Apărarea națională“ din 25 mai și 12 noiembrie 1937; „Buna vestire“ din noiembrie 1937.
69. N. Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932–1938*), VII, 1939, p. 429–432.
70. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 52.
71. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 307, 313, 324.
72. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 407–408.
73. *Ibidem*, p. 408–409.
74. I. Mihalache, *Tineretul român și naționalismul constructiv*, 1937, p. 5.
75. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 410, 413–417, 421, 423–425.
76. *Ibidem*, p. 418–419, 422–423, 471.
77. ANB, Fond Mihalache, dos. 56, f. 23, 25–27; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 355, 357–359.
78. Ion Mihalache, *Scrisoare către musceleni*, [1937], p. 5, 7.
79. ANB, Fond Mihalache, dos. 57, f. 1.
80. *Iuliu Maniu în fața istoriei*, p. 141–143, 177; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 353, 360.
81. *Iuliu Maniu în fața istoriei*, p. 142, 144, 154.
82. Regele Carol II, *op. cit.*, p. 33, 46.
83. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 399; A. Călinescu, *op. cit.*, p. 328, 353–354.
84. Regele Carol II, *op. cit.*, p. 132, 134.
85. A. Călinescu, *op. cit.*, p. 361.
86. Regele Carol II, *op. cit.*, p. 133–134.
87. ANB, Fond Mihalache, dos. 56, f. 33; dos. 78, f. 16–17; dos. 83, f. 8–9.

XIV
Sub două dictaturi (1938-1944)

La finele anului 1937, prin instalarea neconstituţională de către Carol II - la 27 decembrie - a guvernului naţionalist extremist Octavian Goga, care în urma alegerilor fusese creditat de electorat doar cu circa 9% din sufragii, Mihalache trăia drama amurgului instituţiilor democratice ale României. Un atare sentiment era dat şi de atitudinea unor lideri naţional-ţărănişti care, în timpul preşedinţiei lui, îi fuseseră printre colaboratorii apropiaţi. Tineri, capabili şi energici, dar obsedaţi de putere cu orice preţ, oameni ca Armand Călinescu, Virgil Potârcă, Dinu Simian şi Vasile Rădulescu-Mehedinţi îşi abandonează partidul, devenind miniştri ai noului cabinet.

În faţa acelei defecţiuni, Mihalache denunţa public atitudinea foştilor lui asociaţi. Îi considera trădători şi-i asemuia cu Iuda, vânzătorul Mântuitorului[1]. Ei intraseră în „frontul duşmanilor" împotriva cărora luptaseră timp de două decenii. „Blestemaţi să fie ca Iuda, care s-a spânzurat şi spânzuraţi politiceşte vor fi şi ei. Pedeapsa a şi început să cadă pe capul lor". Căci deşi transfugi, ei pretindeau a fi purtători ai ţărănismului, adăugând acel calificativ la numele Partidului Naţional Creştin al lui Goga-Cuza. În plus, tot ei, pregătindu-se pentru noi alegeri, au „furat" semnul electoral al PNŢ - cercul -, în dispreţul legilor ţării[2].

Şi pentru că Mihalache credea că acel guvern Goga-Cuza, care nu avea o bază legală, va organiza noi alegeri, el se angajează într-o campanie de propagandă politică încă de la instalarea lui. Într-o „Scrisoare către musceleni", Mihalache exprima convingerea că alegerile ce vor urma vor aduce un parlament naţional-ţărănesc, căci sătenii învăţaseră să mânuiască „sabia" dreptului de vot. Într-o atare atmosferă de frământare, făcea propaganda conceptului de stat ţărănesc care urmărea, în primul rând, să asigure „de lucru" fiecărui ţăran. Munca şi produsele acestuia să fie plătite corelativ cu preţul mărfurilor industriale, încât raporturile dintre cele două elemente social-economice să fie echitabile. Era inadmisibil ca industria şi comerţul să prospere pe spatele unei ţărănimi a cărei muncă şi produse erau subevaluate. Din aceste motive, obiectivul lui urmărit - în caz de preluare a guvernării - consta în instaurarea

dreptății asupra pământului, prețurilor și impozitelor,. precum și respect pentru demnitatea omului, lumină prin școală și asigurarea sanitară[3].

În calitate de președinte al organizațiilor PNȚ din vechiul Regat Mihalache veghea la stingerea unor frământări stârnite în unele din acestea, datorită actului de trădare al celor patru transfugi menționați. În Oltenia, dar mai ales în județul Dolj, de unde îi veneau știri – în ianuarie 1938 – de „reconvertire" politică surveniseră defecțiuni în rândul clientelei lui Virgil Potârcă, alcătuită în general din fruntași locali cu funcții administrative. Erau așteptate, într-un asemenea context politic, persecuții împotriva învățătorilor național-țărăniști din același județ, de unde și intervenția pe lângă Mihalache ca pe lângă protecția acestora inclusiv pentru gradele de specialitate, să nu se elibereze încă „semnul listei pentru candidaturi la alegerile ce urmează a se face"[4].

Din Bucovina, în cursul aceleiași luni ianuarie 1938, Mihalache primea apeluri de contracarare a unei acțiuni ucrainene iredentiste, nu comuniste, în județele Cernăuți și Storojineț, unde populația majoritară ucraineană avea drept lideri pe Gr. Andreiasciuc și Gh. Alexievici, șefi ai organizației PNȚ. Aceștia, încurajați de revizionismul Germaniei, se lansau și ei ușor într-o acțiune similară[5]. De aici sarcina lui Mihalache, care avea în răspundere atari organizații, să domolească zelul naționalist al ucrainenilor din nordul Bucovinei.

Numai că evenimentele politice din țară se dezvoltau pe o cale opusă speranțelor și așteptărilor lui Ion Mihalache și a conducerii PNȚ în general. Încă din martie 1937, încurajat de o serie de politicieni corupți și prevaricatori, printre care versatilul Const. Argetoianu care reproba așa-numitul „dezmăț" al democrației, Carol II avea deja o decizie împotriva acesteia. El considera că încheierea guvernării liberale trebuia să însemne „terminarea actualului regim politicianist", inaugurându-se o „eră nouă" depolitizată și gospodărească. „Simt că asta o cere țara". Și schimbarea preconizată urma a fi – cum îi sugerase tot C. Argetoianu – „un fel de cvasi-dictatură, cu schimbare de Constituție"[6].

Regele, la 11 februarie 1938, îndepărtând de la cârmă pe național-creștini, impunea un guvern dictatorial sub aparența unei formule de uniune națională, patronat de politicieni și șefi de partide ca Tătărescu, Const. Angelescu, N. Iorga, Al. Averescu, Al. Vaida, Arthur Văitoianu și G. G. Mironescu. Maniu, ca președinte PNȚ, avea și el un loc în guvernul menționat, dar îl respingea în mod categoric, cu acordul lui Ion Mihalache. Căci cei doi lideri vedeau în acea schimbare o dictatură împotriva țării și a partidului lor, impusă de o „oligarhie" – cum era convins un adept al lui Mihalache –, care nu se împăca cu instituțiile democratice. Era motivul pentru care se transmiteau acestuia

asigurări de sprijinul țăranilor[7], ceea ce îngăduia ca, în anumite limite, cu toate restricțiile impuse de constituția carlistă pentru o activitate politică efectivă, național-țărănismul să se mențină ca principală forță opoziționistă. Căci suprimând libertățile elementare ale omului cu caracter individual și asociativ și încorporând societatea în organizații direct subordonate regelui: Frontul Renașterii Naționale și Partidul Națiunii, alături de Maniu și alte personalități democrate, Mihalache refuza să se alinieze dictaturii[8].

*

Sub dictatura regală, când viața politică consta într-o simplă fațadă în care autoritățile își etalau puterea, fără opoziție și fără alte manifestări și contestații, Mihalache, cu un Iuliu Maniu care menținea o continuitate național-țărănistă la nivelul unor conciliabule retrânse de lideri, părea a nu-și găsi rostul social, sub imperativele căruia acționase tot timpul, de când intrase în viața publică. Ce să facă pentru a umple acel gol de activitate pentru alții? Constrâns să stea mai mult la Topoloveni și Dobrești - ca într-un fel de refugiu -, Mihalache își dedică timp, energie și pricepere în soluționarea unor interese social-economice ale celor două localități, cum se manifestase de altfel tot timpul, într-o atare ipostază, pentru întregul județ Muscel, locul nașterii, formării și afirmării lui ca învățător și om politic.

Legat deci de o atare origine, nu uita niciodată obligațiile care îi incumbau față de conjudețenii lui, afirmându-se pe parcursul întregii lui vieți ca un susținător al unor acte individuale și de grup de propășire a Muscelului. Vădește, astfel, interes pentru protejarea Câmpulungului ca un oraș de „viligiatură și odihnă", încât veghează ca un proiectat sanatoriu TBC să se facă cât mai departe de oraș; contribuie la amenajarea unui cămin pentru cazarea studențimii muscelene în București; furnizează ajutoare materiale pentru satele Pietroșani, Jupănești, Țigănești; în iunie 1937, în comuna Stâlpeni, prin grija lui s-au reparat calamitățile naturale, acordându-se țăranilor ajutoare în valoare de 65.500 lei; apără satul Dâmbovicioara de înglobarea la Rucăr; promovează o fanfară populară la Călinești; vine în întâmpinarea diverșilor solicitanți aflați la nevoie[9] etc.

Comuna Dobrești, unde își fixase reședința alături de soția lui Niculina, dar și de soacra lui, preoteasă, care trăia în 1937, se bucură de toată solicitudinea lui sub raportul modernizării. Prin grija lui, în iulie 1937, era „târnosită" o nouă biserică, la inaugurare aflându-se însuși patriarhul României, Miron Cristea. Se ocupă personal de propria gospodărie din Dobrești, dar și de lotul „Mihai Viteazul" din comuna Mătăsaru-Dâmbovița, cu care fusese împroprietărit, în aprilie 1937 plantând aici nuci[10].

Ambiţia lui Mihalache însă consta, printre altele, în a dovedi că cooperatismul, pe care-l experimentase încă din tinereţe de la învăţătorul lui Nicolae Cristescu şi de la intelectualul ardelean Maximilian Popescu, dădea roade remarcabile pe planul modernizării rurale. Localitatea naşterii şi carierei sale de învăţător, Topoloveni, deveni deci un centru de experimentare a unui model. În 1926, donă acelei comune propria lui casă şi terenul aferent, pe care se construi prin contribuţia sătenilor o şcoală de menaj, condusă de soţia lui Niculina. Prin cooperaţie, în decursul mai multor ani şi înainte de 1916, ţăranii au devenit stăpâni asupra unei moşii de peste 350 ha, din care peste 200 ha pădure. Moşia cumpărată de Federală a fost parcelată în terenuri arabile şi loturi individuale, în timp ce pădurea, izlazul şi târgul au fost utilizate în comun prin cooperativa „Înfrăţirea". S-au realizat lucrări cu caracter economic în jurul târgului Cârcinov, printre acestea figurând: hanul cu restaurant şi hotel; hale de carne şi de peşte; prăvălii permanente; prăvălii pentru negustori de duminică; gheţărie; muzeu-expoziţie. Târgul era pavat şi canalizat[11]. Pentru cultivatorii de vie, se realizase instalaţie de vinificare şi depozitare în comun aparţinând cooperativei „Dealul Topolovenilor". Se completase inventarul de prese şi maşini, construirea de cisterne de beton armat, amenajarea locului pentru distilerie etc. S-a pus în funcţie magazinul de mărfuri „en gros", s-au executat lucrări igienice, de înfrumuseţare şi cu caracter sanitar. S-a creat „Casa sănătăţii", baie populară, instalaţii pentru iluminat electric, parc, stadion. Acestora li se adăugau localuri de şcoli primare şi de meserii, cu internat. S-au reparat bisericile şi un monument istoric din 1745. Cultura era promovată prin hora satului în zi de sărbătoare, o fanfară populară, reuniuni la casa de cultură „Dumitru Mihalache", unde se ţineau conferinţe inclusiv de către profesori universitari, chemaţi să facă educaţie cetăţenească şi naţională. Corolarul conştiinţei civice locale îl constituia o istorie a Topolovenilor şi a localităţilor din jur, realizată, la solicitarea lui Mihalache, de preotul I. Răuţescu[12].

La 8 octombrie 1937, Topolovenii fiinţau ca o localitate model, devenită astfel prin utilizarea unor instituţii cooperatiste - conduse de consilii de administraţie - ca instrument de mobilizare a energiilor disparate ale locuitorilor, angajaţi prin asociere într-un proces de autodezvoltare. De aici intenţia lui Mihalache de a evidenţia pe plan naţional rolul cooperaţiei printr-o inaugurare a acelor performanţe sub patronajul regelui, căruia îi adresa o invitaţie specială pentru participarea la festivităţile de la Topoloveni. El voia să demonstreze că formula lui de stat ţărănesc nu era o utopie, ci o întruchipare configurată în acele realizări care, prin scoaterea din amorţire a energiei maselor ţărăneşti pe cale asociativă

și îmboldite de interesul individual, se puneau în mișcare mecanismele unei economii diversificate ca industria, comerțul, negustorii, industriașii, meseriașii etc.

Regele însă, pentru că-i respinsese acea formulă social-economică, dar nu-i transmitea nici guvernarea pentru a substitui pe liberali, sub diverse pretexte, îi respinse invitația de a da, prin prezența lui, anvergură acelui model de sat care devenise Topolovenii. Ca atare, festivitățile de aici s-au amânat până în zilele de 18-19 septembrie 1938, într-un moment când țara era acum guvernată de o dictatură. Și pentru că manifestările politice îi fuseseră restrânse, prin acele serbări ale cooperatismului de la Topoloveni, Mihalache făcea, în fapt, o demonstrație a viabilității unui program pe care l-ar fi dorit promovat la scara întregii țări, dacă ar fi avut ocazia să-i preia conducerea.

În zilele menționate, cu ocazia inaugurării așezămintelor cooperatiste, Mihalache avusese ca oaspeți câteva mii de oameni din toate colțurile României Mari. Au participat, de asemenea, mii de săteni din împrejurimi și din județele limitrofe Muscelului. Oaspeții au fost cazați, ospătați și veseliți de locuitorii din Topoloveni, care au arătat o ospitalitate rar întâlnită, punându-le la dispoziție case, curți, grajduri etc., toate gătite ca pentru o zi de sărbătoare. Festivitățile au fost începute prin ridicarea pavilionului național străjeresc pe stadion, cu o defilare deschisă de Mihalache având alături elevi, femei în costume muscelene, consilii cooperatiste, tineret, bărbați etc. Mihalache însuși, într-o alocuțiune de inspirație biblică, evocând începuturile cooperatismului în acea localitate, sublinia rolul uriaș al acestuia în dezvoltarea rurală. Nu-l uita, în discursul său, nici pe rege, deși îl tratase atât de ingrat, aducându-i omagiul locuitorilor acelui sat. Și parcă resemnat de ingratitudinea lui Carol II, se arăta doritor de a contribui la gloria acestuia „cu fapta răsărită din dragostea de neam, credință și iubirea față de tron“.

Într-un atare context, reprezentanți ai diferitelor provincii, prin toasturi, aduceau lui Mihalache, pentru acele înfăptuiri, „miile“ de laude, căci participanții s-au „minunat“ de toate acele înfăptuiri. Modest, el împărtășea acele elogii cu cei ce-i fuseseră „mână dreaptă până în ceasul din urmă“, căci nu voia să procedeze ca generalii care beneficiau numai ei de decorații, când lupta era câștigată, uitând de trupa care, în fapt, asigurase victoria[13]. Fuseseră, zilele de 18-19 septembrie 1938, momente de reală bucurie pentru un om politic dedicat total interesului public, o consacrare a unei experiențe încununate cu succes printr-un șir de realizări concrete în folosul țărănimii pentru a cărei emanciapre economică și politică se angajase din fragedă tinerețe.

*

Sub dictatura lui Carol II, Mihalache secondează pe Iuliu Maniu în asigurarea unei anumite continuităţi opoziţioniste faţă de un regim politic atât de potrivnic convingerilor şi aspiraţiilor lui. În iulie 1938, ca şi o bună parte a ţării, era încercat de durere prin moartea reginei Maria, „mama răniţilor" care pe fronturile războiului întregirii naţionale - cum îşi rememora el acele clipe - însufleţise prin neînfricarea ei o întreagă naţiune, în urmărirea cu tenacitate a idealului naţional. Cu asemenea sentimente, la 23 iulie 1938, alături de Maniu, redacta un comunicat PNŢ prin care se aducea un omagiu „marei regine" şi, totdată, expedia telegrame de condoleanţe membrilor familiei regale. S-a prezentat, apoi, împreună cu amici politici, la catafalcul reginei şi şi-a înscris numele în registrele protocolare. A asistat la slujba reigioasă şi, ulterior, amestecat cu mulţimea, s-a alăturat coretegiului care a condus dispăruta până la gara Mogoşoaia[14], de unde sicriul ei a fost îmbarcat la tren pentru Curtea de Argeş, spre a fi înhumat.

Creându-şi instituţii politice decorative menite a masca dictatura, în urma unor algerei parlamentare din 1-2 iunie 1939, Carol II numea printre senatorii de drept şi pe Ion Mihalache, alături de Maniu, dr. N. Lupu, Gr. Iunian, Aurel Dobrescu, G. Georgescu şi V. P. Sassu. Mihalache şi Maniu decid să participe la deschiderea acelor Corpuri legiuitoare, dar nu ca mandatari ai Frontului Renaşterii Naţionale, implicit ai regelui. Vor să apară, alături de câţiva amici, ca un nucleu opoziţionist. De aici refuzul lor de a îmbrăca - la deschiderea Senatului - uniforma obligatorie impusă de rege, de unde interdicţia de a pătrunde în incinta Senatului şi furia nu numai a regelui, ci şi a preşedintelui acestui corp legiuitor, C. Argetoianu, şi mai ales a lui N. Iorga. Apărând într-o postură de protestatari, Mihalache, Maniu, D. Brătianu etc. au fost exluşi de la lucrările acelui simulacru de Senat[15].

Carol II însă, deprimat şi relativ descumpănit prin pierderea în ziua de 21 septembrie 1939 a unuia din principalii stâlpi ai regimului dictatorial, Armand Călinescu, nu-i găsea nici un succesor potrivit. Era, totodată, frământat de gândul de a se deschide spre o colaborare cu un om politic de talia lui Ion Mihalache. Ceruse, astfel, lui Urdăreanu să-l contacteze, dar Mihalache îi respingea în mod categoric orice ofertă. La 24 septembrie, Carol II nota umilit că liderul PNŢ rămăsese „un suflet cinstit, dar o fire de ţărănoi încăpăţânat", ostil oricărei atitudini tranzacţioniste. S-ar fi mulţumit „să fie captat măcar sub formă de consilier regal"[16].

Mihalache rămâne însă pentru Carol II un om politic pe care insista în mai multe rânduri să-l asocieze regimului lui. În aprilie 1940, în condiţiile unui război al Germaniei împotriva aliaţilor

tradiționali ai României, regele îi înfățișează situația gravă a țării, expusă îndeosebi unor pericole externe, ceea ce necesita nevoia de a-l consulta zilnic. Cedând unor atari insistențe datorită și promisiunii obținute de ridicare a domiciliului forțat pentru Virgil Madgearu, Mihalache devenea consilier regal, la 17 aprilie 1940. Adresându-se public lui Maniu, afirma că își va păstra nealterată atitudinea politico-ideologică. Amicul lui îi răspundea tot public că, dat fiind că acea funcție nu-l obliga decât să-și exprime sincer convingerile, când va fi consultat, faptul acesta nu putea influența legăturile lor personale și ideologice ce-i uneau[17]. Numai că, invitat insistent spre a-i servi de consilier, Mihalache se simte din nou înșelat, căci timp de două luni cât deținuse această funcție, nu fusese niciodată consultat. Mai mult, prin succesele Germaniei asupra democrațiilor occidentale, Carol II evolua spre o conciliere cu legionarii, ceea ce pentru Mihalache era inacceptabil. Era dovada că regele se folosea de numele lui, spre a masca apropierea politico-ideologică de nazism, dar și falimentul unei întregi politici interne și externe. De aici abandonarea funcției la 26 iunie 1940[18].

Demisia lui coincidea cu ultimatumul sovietic cu privire la evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord. Și cum regele, care pretinsese că dictatura era instrumentul cel mai propice pentru apărarea nu numai a liniștii și prosperității interne, ci și a frontierelor, abandonase cele două provincii fără nici o rezistență, Mihalache rupea tăcerea. La 2 iulie, având alături foști miniștri, printre care N. Iorga, C. I. C. Brătianu, G. G. Mironescu, dar și dr. N. Lupu, M. Popovici, Iuliu Maniu etc., adresa împreună cu aceștia un protest solemn către președintele Senatului. Datoria armatei - menționa memoriul - era de a apăra patrimoniul teritorial al României. În plus, Corpurile legiuitoare, chemate să sancționeze acel rapt teritorial, nu aveau dreptul legal pentru a lua o atare decizie, întrucât fuseseră formate în urma unei lovituri de stat[19].

Desfășurându-se vertiginos, evenimentele îl aduceau pe Mihalache la Consiliul de Coroană din 30 august 1940, menit a se pronunța asupra arbitrajului de la Viena unde, sub dictatul miniștrilor de externe ai Germaniei și Italiei, României i se impunea să cedeze Ungariei partea de nord a Transilvaniei. Era un alt moment dramatic din viața lui Ion Mihalache, omul politic care contribuise ca ostaș pe câmpul de luptă la întregirea țării în spațiul ei etnic, chemat acum să ofere o soluție pentru acea gravă amenințare externă. La acea reuniune, la care regele invitase pe foștii șefi de partide și demnitari, Mihalache reprezenta opoziția, în absența lui Maniu, aflat la Cluj. Mai lipseau N. Iorga și Gh. Brătianu, dar era prezent Dinu Brătianu, reprezentantul PNL. Într-un Consiliu de Coroană în care majoritatea membrilor era obedientă regelui, la 30 august arbitrajul de la Viena fusese acceptat cu 19 voturi pentru, 10 contra și 1 abținere.

Vorbind ca persoană particulară, Mihalache spusese la Consiliul de Coroană că frontierele unei ţări se apără şi nu se discută. Existau, astfel, două soluţii: „sau războiul - cel puţin să cedăm prin război, să ştie generaţiile viitoare că noi am fost înfrânţi după ce ne-am făcut datoria în marginile posibilităţii noastre; sau, dacă nu, această situaţie să ne fie impusă din afară, fără consimţământul nostru". Arbitrajul însemna, în fapt, o admitere a unor cedări teritoriale, chiar dacă erau impuse de factori externi puternici. Mihalache mai sesizase faptul că precipitarea Germaniei de a rezolva rapid diferendul ungaro-român fără război echivala cu o teamă a ei de implicarea Uniunii Sovietice într-o acţiune împotriva României, în cazul în care aceasta era decisă să lupte împotriva Ungariei. El aprecia că dacă relaţiile internaţionale evoluau spre un război germano-sovietic, România trebuia nu numai să-l dorească, ci şi să se comporte de o asemenea manieră, încât să-l precipite. Ca atare, acceptarea arbitrajului de la Viena de către autorităţile române însemna un serviciu adus Germaniei, amânându-se declanşarea conflictului acesteia cu Uniunea Sovietică, ce i se părea inevitabil[20].

Cedarea fără luptă şi a nord-vestului Transilvaniei, ca şi a Basarabiei şi nordului Bucovinei, era - potrivit lui Ion Mihalache şi a liderilor PNŢ - o consecinţă dezastruoasă a regimului de dictatură al lui Carol II[21], ceea ce îi aducea acestuia pierderea tronului. Căci regele României, deşi instalat pe tron pe un val de simpatie, practica - potrivit lui Mihalache - corupţia politică transformată într-un sistem de guvernare. Fusese morbul care măcinase din interior o democraţie românească incipientă, provocându-i falimentul din incapacitatea ţării de a reacţiona pozitiv în faţa unui rege cu tendinţe autoritarist-dictatoriale.

*

Instalarea generalului Ion Antonescu la conducerea ţării - la 6 septembrie 1940, după ce impusese lui Carol II abdicarea - punea conducerea PNŢ într-o situaţie inedită. Pentru Maniu şi Mihalache ar fi fost de dorit o restauraţie a regimului democratic, dar cum ţara fusese sfâşiată teritorial şi i se punea sub semnul întrebării chiar fiinţa ei statală, cei doi lideri naţional-ţărănişti sunt constrânşi să se adapteze la realităţi. Ion Mihalache se plasează, astfel, într-o „expectativă binevoitoare" faţă de Antonescu. Consideră, totodată, că în condiţiile în care puterile Axei îşi menţineau supremaţia în sud-estul Europei, era inutul, inoportun şi periculos de a încerca combaterea făţişă a mişcărilor interne afiliate Germaniei[22]. De aici acceptarea ca în faţa unei fatalităţi a formulei de stat naţional legionar impusă de generalul Antonescu, la 14 septembrie 1940, prin transformarea Gărzii de Fier drept singurul partid politic legal, căruia îi incumbau funcţii administrative.

Legionarii însă, odată instalați la putere, se detașează treptat de sub autoritatea conducătorului statului, afirmându-se ca o entitate distinctă. Ei se angajează, astfel, într-o acțiune de răfuială cu toți adversarii politici, prin recursul la violență, teroare și crimă. Și în această privință se comportă fără discernământ, represiunile exercitându-se deopotrivă atât împotriva unor foști demnitari abuzivi care utilizaseră împotriva lor arbitrariul și fărădelegea, cât și împotriva unor democrați care îi combătuseră politic. Printre acești din urmă inamici ai legionarilor figurau câțiva național-țărăniști ca Virgil Madgearu, dr. N. Lupu și Ion Mihalache. Acesta din urmă, remarcat prin intransigența cu care combătuse ideologia și terorismul dus de ei în viața politică românească, trebuia să plătească acum pentru faptul că la 11 ianuarie 1931 interzisese Garda de Fier, pentru că acționa ca o organizație clandestină. Ion Mihalache se mai făcea vinovat pentru legionari și pentru că, în noiembrie 1940, asociindu-se cu Maniu și Gh. Brătianu, crease asociația „Pro-Transilvania", cerând lui Antonescu funcționarea ei legală[23], ceea ce era inadmisibil pentru un regim politic susținut de Berlin, principalul vinovat al raptului acelei părți de provincie.

După ce executaseră un șir de demnitari ai lui Carol II, legionarii, la 27 noiembrie, alături de savantul Nicolae Iorga, asasinau și pe Virgil Madgearu, „cel mai valoros temperament și cap politic" național-țărănist, cum Mihalache însuși îl caracterizase. Astfel de aprecieri trebuie să le fi formulat și în audiența acordată de Antonescu unde, împreună cu Maniu, exprimase cuvinte de „durere și indignare" pentru curmarea vieții fostului lui colaborator. În fața unor atari crime, conducerea PNȚ devenise extrem de îngrijorată, cu atât mai mult că însuși Maniu ar fi fost vizat de răzbunarea legionară[24]. Mihalache, în plus, fusese avizat de demnitari din aparatul de stat că figura pe lista neagră printre proscriși, ceea ce-l constrânsese „să stea ascuns două luni", prizonier în propria lui țară, trăind cele mai umilitoare zile ale vieții sale[25].

Crimele legionare creaseră în rândul clasei politice o adevărată panică, încât la finele lui noiembrie se consemna - prin cererile de vize către legații - că „toată lumea vrea să fugă". Maniu, decis să rămână în țară, preocupat de a-și proteja colegii amenințați, dorește ca cei expuși să se refugieze în străinătate. Și nu numai pentru a-și salva viața, ci și pentru a întreprinde de acolo o acțiune filoengleză. Mihalache, amenințat cu moartea, ca și dr. N. Lupu, se gândise să părăsească țara, îndemnat și de Maniu. Vorbise despre acea intenție chiar lui Ion Antonescu. Cei doi își reprimau acele intenții, convinși că obligația lor era de a rămâne în țară, spre a lupta pentru reîntregirea ei teritorială[26].

Pentru a-și apăra colegii de represalii, Maniu atenționează în mod special pe Ion Antonescu, căruia îi cerea măsuri speciale. În

acest sens este semnificativ demersul lui epistolar prin care arăta că Ion Mihalache era o valoare națională, ridicat la înalte răspunderi în stat prin „forța calităților sale morale și intelectuale", fără a fi făcut vreodată compromisuri cu „concepția capitalistă exploatatoare", cu morala și nenorocitele „tradiții ale vechiului politicianism"[27]. Răzbunarea legionară trebuia deci stopată.

Conducătorul statului, dacă inițial privea cu o anumită înțlegere violențele și represiunile colaboratorilor lui politici, constata că scăpați de sub autoritatea guvernamentală, aceștia anarhizau întreaga societate. De aici încercările lui repetate de a impune ordinea în statul național–legionar, care, în ultimă instanță, l–au dus la conflict armat cu Garda de Fier, lichidat la 28 ianuarie 1941 prin înfrângerea rebeliunii foștilor lui aliați și instalarea unui guvern alcătuit din militari și tehnicieni. Acele momente însângerate, survenite într–o Românie traumatizată de loviturile din exterior prin care îi fusese amputată integritatea teritorială, produseseră o puternică impresie. Generalul Antonescu dobândise aureola de salvator național. Mihalache însuși, după ce apreciase modul cum conducătorul îndepărtase de pe tron pe Carol II, îi recunoștea acum merite pentru lichidarea terorismului legionar[28].

Devenind un fel de stăpân absolut asupra țării în unele din momentele cele mai critice ale existenței ei politice, Antonescu își face din Germania drept scut exterior, în împrejurarea în care aceasta devenise stăpână asupra Europei. Și pe măsură ce intențiile antisovietice ale lui Hitler i se dezvăluiau, conducătorul statului căuta în relațiile cu acesta punctele de convergență. De aici hotărârea lui Antonescu de a seconda Germania în războiul ei împotriva Uniunii Sovietice, cu scopul de a elibera Basarabia și nordul Bucovinei, ocupate în iunie 1940.

Acea decizie politică a regimului de dictatură militară stârnea deopotrivă îngrijorare, dar și interes din partea liderilor partidelor istorice. Se deschidea perspectiva imediată a recuperării celor două provincii încorporate de Moscova. Ce era de făcut? La 7 iunie 1941, dar și în zilele următoare, conducerea PNȚ se reunea spre a stabili linia de urmat în situația unui război antisovietic. Mihalache se pronunța categoric pentru susținerea lui, părere împărtășită și de Mihai Popovici. Dr. N. Lupu își arăta indecizia, în timp ce Iuliu Maniu își exprima îngrijorarea că, alături de Axă, țara ar intra în contradicție atât cu scopurile ei, cât și cu acelea ale democrațiilor occidentale, îngenuncheate momentan de Germania, dar capabile de reviriment și chiar victorie, cum credea Maniu. Spre deosebire de acesta, Mihalache susținea că dacă Basarabia ar fi fost ocupată doar de Germania - fără implicarea României - exista pericolul ca acea provincie să nu mai fie restituită și, chiar mai grav, să fie negociată cu alții[29]. Dacă Ion Antonescu

implica țara în război pentru cele două provincii nu trebuia să i se facă deci greutăți. Atitudinea lui coincidea cu aceea a lui Gh. Brătianu, în PNL. Dar, după confruntarea diferitelor puncte de vedere, cele două partide istorice, încheind un acord de colaborare semnat de Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, conveneau - la 20 iunie 1941 - ca întreaga răspundere a declanșării și purtării războiului să-i incumbe lui Antonescu[30].

Spre a da puterii sale un caracter politic, Ion Antonescu, cu câteva zile înainte de declararea războiului, oferise lui Ion Mihalache vicepreședinția sau chiar președinția Consiliului de Miniștri, un post de ministru urmând a fi atribuit și lui Gh. Brătianu. Deși o atare propunere fusese respinsă, ea era reformulată - tot în iunie 1941 - de către un emisar al lui Hitler care îl vizita la Topoloveni. În numele unității țării în jurul lui Ion Antonescu, ca reprezentant al „marii realități sociale", țărănimea, lui Mihalache i se propunea să intre în guvern. Atunci, el replicase emisarului hitlerist: „Marea realitate socială - țărănimea - nu poate primi două săbii germane: una în inimă (Ardealul) și alta deasupra capului (legionarii adăpostiți în Germania). Merg după sufletul acestei realități, care cere justiție națională și justiție socială. Rămân acolo unde e sufletul ei". În ciuda acestei poziții clare de neimplicare politică într-un război alături de nazism, Antonescu mai credea că Mihalache ar putea fi convertit la colaborare după eliberarea celor două provincii ocupate de ruși, de unde menținerea unui zvon în opinia publică. De aici necesitatea conducerii PNȚ de a-l dezminți - în octombrie 1941 - ca pe o „intrigă infamă"[31].

Dar dacă omul politic democrat Ion Mihalache nu putea împărtăși actul guvernării cu un regim dictatorial, el nu scăpa din vedere împrejurările dezastruoase în care acesta fusese impus țării și mai ales hotărârea lui de a elibera pe conaționalii basarabeni și bucovineni. Ca ostaș în tranșeele și pe fronturile războiului reîntregirii naționale din 1916-1918, Mihalache se considera și mai mult angajat acum ca, prin exemplul personal, să arate românilor că acel război era legitim, indiferent de împrejurarea externă folosită, într-o Europă în care foștii aliați occidentali ai României, cu excepția Marii Britanii, se prăbușiseră.

La 23 iunie 1941, a doua zi după declanșarea războiului antisovietic, aflat la Dobrești, căpitanul de infanterie Ion Mihalache telegrafia șefului Marelui Stat Major, cerând să fie mobilizat în una din unitățile combatante, spre a-și face „datoria față de țară"[32]. Era o solicitare nu de voluntariat - cum s-a afirmat tendențios de către comuniști -, ci o încercare de a evita o politizare a prezenței lui pe front, sub forma mobilizării la comandamentul suprem al armatei. „Simțământul meu românesc mă determina să prefer riscul vieții - care depindea numai de mine - față de riscul

unei eventuale solidarizări la răspunderi politice, fie chiar indirecte - care nu mă priveau numai pe mine". Dintre oamenii politici doar Gh. Brătianu mai făcea un gest similar. Mobilizarea se realiza tocmai la 16 iulie, când era chemat urgent la București, la Marele Cartier General, Eșalonul II[33]. La 18 iulie era îndrumat spre Iași, unde trebuia să-l întâlnească pe Ion Antonescu. În capitala Moldovei - potrivit lui Radu Dinuleascu - evalua situația militară[34]. Ajuns la Chișinău, la 3 august întâlnea pe conducătorul țării care l-a tratat cu „amabilitate" și l-a invitat să inspecteze frontul împreună cu el[35].

În acel moment eliberarea Basarabiei și nordul Bucovinei erau fapte împlinite, încât Mihalache, cuprins de o imensă bucurie, trebuie să-l fi îmbrățișat pe general, căci luându-și sarcina de consilier - atât înainte de război, când avusese ocazia să-l contacteze, cât și în acele momente - i-ar fi spus: „să ieși bine din acest război". I-a comunicat, astfel, punctul de vedere al lui și al PNȚ, ca armata română să se oprească la Nistru, să n-o asocieze deci cu Hitler în războiul din spațiul sovietic, întrucât el va pierde războiul. Era necesar după atingerea Nistrului, să scoată armata și țara din cleștele Axei. I s-a replicat că din motive strategice, armata nu va putea fi oprită decât la Bug. Apoi, Ion Antonescu i-a propus să rămână pe lângă el „pentru chestiuni politice", să-i acrediteze, în fapt, continuarea acelui război dincolo de spațiul național. Mihalache însă i-a respins cererea, spunând: „Am refuzat constant, arătând că întreaga linie de conduită politică ce mi-am impus, a fost de a-mi lua răspunderi numai pe baza convingerilor mele proprii confruntate și aprobate de partid și prin aceasta de țară. Că dacă nu pot să-mi asum răspunderi pe o politică în care n-am crezut, nu cred - dimpotrivă: îi prevăd dezastrul", căci interesele lui Hitler erau în contradicție cu acelea românești. Cu asemenea explicații la 6 august Mihalache se despărțea de Ion Antonescu, acesta neizbutind să facă din mobilizarea lui pe front o formă de garanție politică[36].

În ciuda acelei atitudini tranșante, Mihalache rămânea în atenția unor reprezentanți germani din România, ca de altfel și alți lideri PNȚ pe care încercau, dacă nu să-i facă sprijinitorii războiului antisovietic - cunoscând cât de frustrați se simțiseră românii datorită agresiunii Moscovei -, cel puțin să le neutralizeze cunoscuta adversitate față de nazism. Ion Mihalache, vizitat la Dobrești de emisari germani, de pildă, Pflaumer, respingea propunerile de colaborare și implicare politică invocând, în primul rând, redobândirea nordului Transilvaniei și a întregului patrimoniu național pierdut. Afirmând răspicat că între interesele române și cele germane era un abis, emisarii germani placau de la Dobrești „plouați"[37].

Germanii eșuau, astfel, în tentativa de a da guvernului Antonescu

o bază politică. Erau satisfăcuți, totuși, că Antonescu privea războiul mai mult cu ochiul militarului, impresionat de victoriile fulgerătoare ale lui Hitler, și mai puțin ca om politic, încât - cum observa Mihalache - lega soarta țării de aceea a „imperialismului german“[38]. Mihalache însă devenea îngrijorat, căci în acel mod se atrăgea nu numai dușmănia puterii sovietice, ci și a aliaților ei Marea Britanie și SUA. Acestea, în decembrie 1941 și iunie 1942, declarau deopotrivă război României, într-un moment în care Antonescu contrazicea angajamentul dat lui Ion Mihalache, de a-și limita participarea strict la interesul național, și se afunda tot mai mult cu pierderi grele materiale și umane în spațiul sovietic.

Intuițiile inițiale ale lui Mihalache cu privire la înfrângerea Germaniei, deveneau treptat certitudini. În ianuariei 1942, vizitat la Dobrești de Maniu și Lupu și convins că Germania va fi înfrântă, el evalua cu alți lideri național-țărăniști modalitatea de detașare de Hitler. Sigur era că grupul din jurul lui, constituit într-un fel de opoziție incipientă, trebuia să întreprindă ceva, dar nu împotriva lui Antonescu, ci în cooperare cu acesta, pentru ca deopotrivă să acționeze pentru salvarea țării de la un război pustiitor. De aici demersul lui de ponderare a lui Maniu care, chiar din acele momente, ar fi dorit contacte mai intense cu englezii îndeosebi[39]. Și pentru că Mihalache nu concepea o desprindere de Germania decât printr-o concertare și înțelegere cu Antonescu, grație îndeosebi legăturilor survenite între el și acesta în timpul campaniei militare de emancipare a basarabenilor și bucovinelor, deveni pentru PNȚ un element de contact cu conducătorul statului[40]. În virtutea acelei calități, el l-a întâlnit de multe ori pe mareșal și pe Mihai Antonescu - îndeosebi la chemarea acestora - încercând nu numai să transmită mesajele lui Maniu și ale conducerii PNȚ, dar să slujească și drept consilier într-o atare chestiune vitală de desprindere a României de Axă.

În lunile următoare ale anului 1942, dar mai ales în martie, septembrie și noiembrie, în fața unui Iuliu Maniu care cerea tot mai insistent să se facă ceva împotriva războiului, căci altfel țara va suferi represalii enorme, Mihalache îndemna la aceeași prudență, considerând că mareșalul mai avea încă un rol de jucat. Era necesar, totuși, un demers pentru diminuarea participării României la război, dacă în acel moment nu se putea efectua desprinderea de Germania[41]. Atari îndemnuri transmise probabil de Mihalache erau nesocotite, căci Antonescu - în cursul anului 1943 - își intensifica efortul militar în spațiul sovietic, în pofida înfrângerilor și pierderilor materiale imense. În acel context, dacă îl aproba pe Maniu pentru contactele cu britanicii, îl combătea pentru utilizarea unor metode de agitare a opiniei publice interne împotriva războiului. Și în această privință se bucura de sprijinul lui Mihai Popovici

și dr. N. Lupu, care - în aprilie 1943 - fuseseră impresionați de „atitudinea cavalerească“ a mareșalului. Chemat de Hitler să ia măsuri împotriva șefilor anglofili, cu deosebire împotriva lui Maniu, el îl respinsese în mod categoric[42]. În acel context, tot mai animat de sentimentele datoriei față de țară, șefului PNȚ i se cerea de către cei trei colegi precauție și moderație în acțiune.

În primele luni ale anului 1944, când avansul impetuos al armatei sovietice asupra României se prefigura ca o iminentă catastrofă militară și politică, Mihalache își intensifica căutările pentru desprinderea ei de Hitler. Acționează, în consecință, ca un element ponderator atât pe lângă Iuliu Maniu, cu ale cărui planuri de apropiere de anglo-saxoni era părtaș, cât și pe lângă mareșal, a cărui rigiditate de militar încerca s-o flexibilizeze. De aici concursul dat de el la conceperea și trimiterea misiunii Barbu Știrbei la Cairo - la 2 martie 1944 - pentru contactarea Aliaților, cu consimțământul deopotrivă al Opoziției în frunte cu Iuliu Maniu și al mareșalului Antonescu[43].

În interiorul țării, îngrijorați de iminența atingerii teritoriului național de către trupele sovietice, la 17 martie, la locuința dr. N. Lupu din București, sub președinția lui Maniu, se mai adăugau Mihalache și Mihai Popovici. Toți au convenit asupra necesității desprinderii de Germania în momentul în care armata acesteia nu mai era în stare să apere fruntariile României. La propunerea lui N. Lupu de a se cere lui Antonescu să se înțeleagă cu Hitler pentru „desfacerea cinstită a unei tovărășii“ datorită mutării teatrului de operațiuni militare pe pământul țării, Mihalache replicase: „Și dacă Germania nu va voi“ ocupând țara și dezlănțuind teroarea asupra ei? Toți consimțeau că în acel caz trebuia să se riposteze prin forță[44].

La aceeași reuniune, Maniu, care îl contactase deja pe Dinu Brătianu, propunea, totodată, o concertare cu liberalii pentru aprofundarea colaborării. Mihalache declara că, deși nu-i simpatiza pe aceștia pentru relațiile din trecut, interesele superioare ale țării primau. Să se facă deci front comun cu ei și să se arate că țara era cuprinsă de disperare în fața ofensivei sovietice. Guvernul trebuia să înțeleagă - mai spusese el - că nu era timp de pierdut. Era tocmai ceea ce fusese însărcinat de conducerea PNȚ să transmită - la 18 martie - lui Mihai Antonescu[45].

În seara menționată probabil, Mihalache l-a însoțit pe Maniu la o întâlnire chiar cu mareșalul. El asista la un schimb de replici și imputări între Maniu, care cerea ieșirea imediată din război, și Ion Antonescu, care își dădea seama de „răspunderile grele“ care apăsau asupra lui. Ar fi fost bucuros dacă „s-ar fi ivit împrejurări care să-i fi îngăduit a se sustrage fără să-și riște prestigiul și poate chiar libertatea persoanei“. Ion Mihalache, care-l văzuse pe

mareșal trăind momente dramatice, ca de altfel și pe Mihai Antonescu, la șirul de condiționări privitoare la renunțarea la putere, îl avertizase: „Istoria nu judecă oamenii politici după propuneri irealizabile, ci după rezultatele obținute pentru țară în momentele grele“[46].

Mihalache se afla din nou la București la 3 aprilie, unde participa la o altă reuniune sub președinția lui Maniu, spre a se stabili atitudinea de urmat față de pătrunderea trupelor sovietice pe linia Prutului. Se schimbau și comentau informații privind misiunea lui Știrbei la Cairo, dar și legăturile cu cercurile Palatului cu care Maniu se concerta în vederea găsirii soluției de ieșire din impasul politico-militar. Și pentru că Maniu propunea presiuni asupra lui Antonescu spre a-l determina să pună capăt imediat alianței cu Germania, Mihalache și dr. N. Lupu îl îndemnau la moderație, întrucât mareșalul ar ști ce avea de făcut, dar numai la momentul oportun[47].

Începând cu data de 4 aprilie, prin declarația lui Molotov cu privire la decizia guvernului sovietic de a-și fixa frontiera pe Prut - reocupând cele două provincii românești din Est - țara devenea teatrul unor operații militare de anvergură. Se confirma o atare temere și de bombardamentele anglo-americane asupra Bucureștiului și zonelor petroliere, ceea ce printre altele spulbera iluzia guvernanților, împărtășită și de Mihalache, că se va încheia o pace separată anglo-germană, spre a se împiedica puterea bolșevică să ajungă în inima Europei. Or, acele dezlănțuiri de forțe conjugate atestau că democrațiile occidentale erau hotărâte să ducă războiul împotriva Germaniei până la capăt, alături de ruși[48].

Aflat la București la 6 aprilie - unde venea în mod repetat de la Dobrești, în zilele și lunile următoare, pendulând între cele două localități - Mihalache discuta cu Maniu și cu alți lideri țărăniști asupra modului de desprindere de Germania. El, informat de Maniu despre impasul negocierilor de la Cairo, susținea efortul acestuia ca prin demersuri insistente să smulgă de la occidentali cel puțin o garanție că suveranitatea și independența țării nu vor fi afectate de armata roșie. Prin legăturile lui cu Mihai Antonescu, accentuate în primăvara și vara lui 1944, el încerca o coordonare de eforturi în vederea salvării țării. Mareșalul mai ales, întocmai ca Iuliu Maniu, susținea că în acele momente desprinderea de Germania nu se putea realiza fără concursul unor trupe aeropurtate anglo-americane. La 6 iunie însă, Mihalache era contrariat de tărăgănelile mareșalului, bănuindu-l că întreținea doar iluzia unei hotărâri de desprindere de Axă. Maniu, care între timp se convinsese - din informațiile primite de la emisari - că anglo-americanii erau deciși să constrângă România la capitulare necondiționată, îl contacta pe Mihalache tot mai frecvent la Dobrești. Aici mai veneau dr.

N. Lupu, Mihai Popovici etc., discutându-se infinite soluţii de salvare a ţării. Cu vădită emoţie şi speranţă, la 7 iunie, liderii ţărănişti comentau ştirea despre debarcarea anglo-americanilor în Normadia[49].

Vara lui 1944 se scurgea însă tot mai apăsătoare, căci ţara devenea tot mai vulnerabilă în faţa ofensivei sovietice pe teritoriul ei, în timp ce bombardamentele anglo-americane provocau pagube enorme. Populaţia fusese cuprinsă de panică şi disperare încât Mihalache simţea tot mai grea povara acelor împrejurări. De aici contactele cu cercurile Palatului, inclusiv cu regele, la 20 august, pentru coordonarea atitudinii acestor factori politici cu Opoziţia. El credea că schimbarea mareşalului din funcţie ar fi o aventură, întrucât, având în spate o armată, armistiţiul numai el l-ar fi putut încheia[50].

Un atare punct de vedere era împărtăşit inclusiv de Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu care, într-un ultim efort de a-l convinge pe mareşal de a înceta indirect ostilităţile contra celor trei aliaţi şi de a deschide negocieri cu aceştia, de comun acord îi trimiteau propuneri de ultimă oră, pentru ca guvernul şi Opoziţia să consimtă la această atitudine. Mihalache îl contacta pe mareşal în seara zilei de 22 august, la Snagov[51], ca reprezentant al întregii Opoziţii. A discutat cu acesta până noaptea târziu, cerându-i, în numele mandatului dat, să iasă imediat din război. Antonescu i-a exprimat convingerea că germanii au intrat în anarhie şi au pierdut deci războiul, încât România devenea o pradă pentru armata sovietică. Mareşalul se mai arătase iritat şi pentru faptul că Hitler îl tratase ca pe un vasal. La îndemnul lui Mihalache de a nu mai şovăi, de a face imediat „gestul aşteptat de ţară“, adică armistiţiul, Ion Antonescu şi-a acoperit ezitările cu „scrupuluri de conştiinţă şi răspunderi istorice“. Spre a-l încuraja, i-a spus: „Luaţi-vă răspunderea; aţi făcut un război nenorocit; consecinţele trebuiesc trase fără întârziere cât timp cuţitul nu este încă înfipt; nimeni în ţară nu vi se va împotrivi. Nu dv. trădaţi. Germanii au trădat; ei se obligaseră să apere Nistrul. Acum ei vă cer să-i apere armata română pe Carpaţi. Nu trageţi în ei? Înţeleg. Dar dacă vor trage ei?“.

O asemenea discuţie plină de dramatism, prelungită până la miezul nopţii de 22 august, s-a încheiat fără un răspuns cert din partea mareşalului, mai ales că nici Mihalache n-a insistat în a-l obţine „cunoscându-i psihologia“. Ion Antonescu era însă predispus să încheie armistiţiul, cu condiţia - cum i-o comunicase şi lui Gh. Brătianu, care l-a vizitat în dimineaţa lui 23 august - ca toţi oamenii politici, printr-o proclamaţie scrisă către popor, să se declare uniţi cu el în vederea unor hotărâri pentru salvarea ţării[52].

Mareşalul însă, cum nu putea obţine acea declaraţie politică,

era convins că un armistițiu favorabil n-ar putea să-l obțină decât în urma retranșării într-o rezistență înverșunată pe linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Galați. Era motivul care, chemat la Palat pentru explicații - la 23 august - și refuzând să renunțe la acele planuri, era arestat și înlocuit printr-un guvern de militari condus de Constantin Sănătescu. Acea schimbare politică era salutată de Mihalache drept o „sfântă zi“ care, datorită regelui Mihai, țara fusese eliberată de o dictatură. Era, din motivele menționate, o zi istorică, pentru înfăptuirea căreia un rol important îl avusese însuși Iuliu Maniu, „marele nostru președinte“, cum îl elogia în octombrie 1944[53]. Aprecierea lui Mihalache era neîndoielnic exactă în măsura în care acea lovitură de stat, care se configura ca o redeschidere a țării spre instituțiile sale democratice, nu-și pierdea consecințele promițătoare datorită interferării factorilor externi.

NOTE

1. ANB, Fond Mihalache, dos. 84, f. 2.
2. Ion Mihalache, *Scrisoare către mehedințeni*, p. 4.
3. ANB, Fond Mihalache, dos. 84, f. 1-2; dos. 83, f. 14.
4. *Ibidem*, dos. 15, f. 103-106; 108.
5. *Ibidem*, dos. 13, f. 82, 103-104.
6. Regele Carol II, *op. cit.*, I, p. 34, 37.
7. ANB, Fond Mihalache, dos. 81, f. 33.
8. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 235.
9. ANB, Fond Mihalache, dos. 18, f. 97; dos. 48, f. 30, 79-81, 138, 164, 174-175, 179-180; dos. 58, f. 11; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, Anexa 14.
10. ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 35-36; dos. 56, f. 11; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 52; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 384, 426.
11. ANB, Fond Mihalache, dos. 48, f. 220-226; *Discrusul d-lui Ion Mihalache rostit la Câmpulung Muscel în ziua de 27 iulie 1936*, p. 6; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, Anexa 14; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 275, 384, 411, 438-439.
12. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 434-437, 440, 442, 450-451, 457.
13. *Ibidem*, p. 433, 435, 454-455, 457-458, 460-461.
14. *Iuliu Maniu în fața istoriei*, p. 267.
15. „M. O“ din 9 iunie 1939; M. Mușat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 964, 966, 968-969.
16. ANB, Microfilme Portugalia, rola 22, cadrul 30.
17. „Universul“ din 20 aprilie 1940; *Ibidem*, din 21 aprilie 1940.
18. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 498; „M. O.“ din 27 iunie 1940.
19. *Iuliu Maniu în fața istoriei*, p. 434-437.
20. M. Mușat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 1245-1246.
21. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 235.
22. *I. Maniu-I. Antonescu*, p. 130, 133-134.
23. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 199-201.

24. *Ibidem*, p. 256–257; Corneliu Coposu, *Asasinarea prof. V. Madgearu*, în „Magazin istoric", Seria nouă, nr. 9, 1993, p. 4–5; *Procesul mareşalului Antonescu. Documente*, ed. Marcel-Dumitru Ciucă, Bucureşti, 1997, p. 117.
25. *I. Mihalache în faţa istoriei*, p. 471; I. Maniu–I. Antonescu, p. 26, 138.
26. *I. Maniu–I. Antonescu*, p. 137; *Procesul mareşalului Antonescu*, II, p. 117.
27. I. Maniu-I. Antonescu, p. 31.
28. Gr. Gafencu, *Jurnal 1940–1942*, Bucureşti, 1994, p. 189.
29. Gh. Zane, *Memorii 1939–1974*, 1997, p. 66.
30. Iuliu Maniu-Ion Antonescu, p. 146–147, 155.
31. *Procesul mareşalului Antonescu*, II, p. 117–118; I. C. Drăgan, *Ion Antonescu*, Bucureşti, 1991, p. 482.
32. I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 57; *Procesul mareşalului Antonescu*, II, p. 118–119.
33. C. V. R. Schuyler, *Misiune dificilă*, traducere de Sorana Georgescu şi Alina Petricel, Bucureşti, 1997, p. 386, nota 213.
34. Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu*, Bucureşti, 1994, p. 323; I. Maniu-I. Antonescu, p. 150.
35. I. C. Drăgan, *op. cit.*, p. 307–308.
36. *Procesul mareşalului Antonescu*, II, p. 115, 117–118; Gr. Gafencu *op.cit.*, p. 189; G. Zane, *op. cit.*, p. 66.
37. I. Maniu-I. Antonescu, p. 172, 204; *Istoria PNŢ - Documente*, p. 218.
38. *Ion Mihalache în faţa istoriei*, p. 470.
39. *Istoria PNŢ - Documente*, p. 215, 219–220; I. Maniu-I. Antonescu, p. 172.
40. Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 351, 357; *Procesul mareşalului Antonescu*, II, p. 113–119.
41. I. Maniu-I. Antonescu, *op. cit.*, p. 163–164, 173, 176–177.
42. *Ibidem*, p. 187, 199; *Istoria PNŢ - Documente*, p. 219–220.
43. Ioan Hudiţă, *Jurnal politic* 1 ianuarie - 24 august 1944, Bucureşti, 1997, p. 119 şi urm.
44. *Istoria PNŢ - Documente*, p. 228.
45. *Ibidem*, p. 225, 227–229.
46. I. Hudiţă, *op. cit.*, p. 142–153; *Procesul mareşalului Antonescu*, II, p. 114–115.
47. I. Hudiţă, *op. cit.*, p. 169 şi urm.
48. *Ibidem*, p. 178.
49. *Ibidem*, p. 207, 242–243, 193–194.
50. Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Bucureşti, 1993, p. 157, 159.
51. M. Iounţiu, *Amintiri*, p. 43–45; *Procesul mareşalului Antonescu*, II, p. 116.
52. I. C. Drăgan, *op. cit.*, p. 491; Cr. Troncotă, *op. cit.*, p. 260–261, 189–190, 391.
53. *Ion Mihalache în faţa istoriei*, p. 466–467.

XV
Național-țărănism și comunism: de la confruntare la nimicirea adversarului

În ultimele zile ale lui august 1944, în timp ce în București și în alte centre limitrofe armata română se angajase în lupte înverșunate cu trupele hitleriste, care declanșaseră o acțiune de restaurare a lui Antonescu la cârma României, Mihalache se afla la locuința lui din Dobrești. Aici își găsea adăpost și îngrijire - fiind bolnav - dr. N. Lupu, dar și refugiați basarabeni - care plecaseră din calea armatei roșii, spre a scăpa de opresiunea bolșevică -, printre ei aflându-se „moș" Ion Codreanu care, abandonând Soroca cu mica lui turmă de oi, se stabilise în satul menționat[1]. Sub scutul proteguitor al liderului țărănist se pusese și Eugen Cristescu, șeful serviciilor secrete ale mareșalului care-i mijlocise numeroase întâlniri cu acesta, în momentele de frământare pentru scoaterea României din război. Mihalache i-a promis tot sprijinul pentru a-l absolvi de o posibilă arestare, redactând o scrisoare de recomandare către Maniu, expediată prin secretarul lui, Popescu Mehedinți[2].

Grija de căpetenie a lui Mihalache, ca și a lui Maniu, era renașterea PNȚ prin depășirea stadiului de semiclandestinitate a unor lideri - cum acționase în ultimii opt ani de dictatură -, refăcându-se organizații la nivelul întregii țări. În această privință, după ce se reorganiza mai întâi conducerea centrală, unde l-ar fi dorit secretar general pe Gh. Zane[3] - spre deosebire de Maniu care numea pe N. Penescu - se remarca printr-o activitate intensă de primire de noi membri. Se înregistra un mare aflux spre țărăniști nu numai din partea foștilor susținători, ci și a unor noi prozeliți proveniți din medii sociale diferite: săteni, comercianți, industriași, meseriași, muncitori[4] etc. Mihalache, care prin forță organizatorică voia să facă din Câmpulung „capitala politică" a țărănismului, era cuprins de un elan similar cu acela din tinerețe. Impresionat de numărul mare al ofertelor de colaborare, el îi avertizase pe noii

veniţi că gestul lor era cu atât mai preţios cu cât, intrând în PNŢ, nu se puteau aştepta la „beneficii şi desfătări", ci dimpotrivă la prigoană sau chiar lagăre[5], pentru lupta crâncenă ce îi aştepta în folosul democraţiei şi al ţării.

Acţiunea de reconstituire a PNŢ era conjugată cu un proces de reevaluare ideologică a acestuia, potrivit noilor împrejurări. Împreună cu Maniu, Mihalache finisase şi publicase în presă - la 10 octombrie 1944 - programul manifest care în linii mari era identic cu cel elaborat în 1935 şi adoptat de congresul naţional-ţărănesc în anul următor. În acel context, cei doi lideri organizau reuniuni publice, ca de pildă, la 29 octombrie 1944, la „Aro", unde Mihalache incrimina mişcările extremiste, cu deosebire pe legionari, dar şi dictaturile întruchipate de Carol II şi Antonescu[6]. La 27 noiembrie, într-o conferinţă la Radio, cu ocazia împlinirii a patru ani de la asasinarea de către legionari, aducea un vibrant omagiu fostului lui amic, Virgil Madgearu[7].

Mihalache însă, într-un moment crucial de confruntare cu un partid comunist adus în prim-planul vieţii politice româneşti de către armata roşie de ocupaţie, se angajează într-o susţinută luptă ideologică. Aceasta este o formă specifică de apărare a democraţiei, în condiţiile unui partid comunist care, orbit de putere şi profitând de prezenţa armatei sovietice în ţară, declanşase o campanie de smulgere a guvernării. Prin falsuri şi minciuni, el încerca să discrediteze partidele istorice, îndeosebi PNŢ, pentru o pretinsă copărtăşie la regimurile dictatoriale din România şi, în consecinţă, să le elimine din viaţa politică pentru faptul că ar fi fost exponentele unor regimuri social-politice antipopulare.

Pe un asemenea fond de confruntare cu comuniştii care elogiau modelul sovietic de organizare social-politică, Mihalache readucea în prim plan conceptul de stat naţional ţărănesc formulat - cum reamintea el în acele împrejurări - încă din 1923 şi dezvoltat programatic în anii 1935-1936. Ca atare, ideile lui de transformare a ţării, îmbrăcate într-o formă aparent socializantă, expuneau fondul doctrinei naţional-ţărăniste. Dacă în anii de după primul război mondial avea grijă ca ele să nu fie deformate astfel, de data aceasta în chip premeditat accentua acea latură. România - repeta el - era alcătuită în proporţie de 80% din săteni, încât natura statutului ei nu putea fi decât ţărănesc. Numai dacă muncitorii ar reprezenta acea proporţie, atunci s-ar face „stat muncitoresc sau socialist". Prin conceptul menţionat el definea „noul stat muncitoresc al viitorului cu specificul naţional al muncii româneşti, al structurii economice, sociale şi spirituale a naţiunii române"[8].

Epoca postbelică, inclusiv în România, era caracteristică prin crearea de state muncitoreşti. Căci - potrivit lui - războiul mondial fusese „cea mai mare revoluţie socială, săvârşită de astă dată în

uniformă militară și cu arme oficiale", ce vor dărâma deopotrivă frontiere și fortificații militare, dar și sociale. Dacă revoluția franceză de la 1789 lichidase societatea și statele feudale, al doilea război mondial va crea un „alt echilibru economic și social înlăuntrul statelor". Statul de „mâine" - spunea el la 29 octombrie 1944 - se baza pe primatul muncii. Vor apare, astfel, state muncitorești, dar configurate concordant structurii sociale, tradiției și poziției geografice. Nu era firească „o construcție politică identică" într-o țară de fabrici cu aceea dintr-o altă țară, cu o majoritate copleșitoare de mici proprietari agricoli, acest din urmă caz fiind specific României, unde pe munca țărănimii se ridica prosperitatea întregii societăți: meseriași, muncitori, funcționari, cărturari etc. Era inadmisibil a se imita aceeași formă de stat - aluzie la statul sovietic - impunându-o pretutindeni[9].

Noua formă de stat - potrivit lui Mihalache - se opunea antinomic capitalismului clasic care, cu deosebire prin bănci, își subordona total munca. Capitalul însă nu era distrus, ci repus într-o altă ecuație economică, spre a eficientiza munca și a o face să prospere. Din această perspectivă „exploatarea" muncitorilor de pământ de către cămătari, samsari și șarlatani care-și făceau averi „peste noapte", era strict îngrădită. O modalitate de a se ajunge aici erau etatizările care puteau să înlăture „specula capitalistă", dar și orice exploatare de la individ la individ, de la clasă la clasă, de la rasă la rasă și de la țară la țară[10].

În statul țărănesc, structura de bază a societății o constituiau țăranii și muncitorii, o comunitate cu interese identice, supusă în general exploatării capitalismului. O solidaritate pe o atare platformă se realiza și cu structurile sociale producătoare, adică o parte a burgheziei mari și îndeosebi a clasei de mijloc, muncitori manuali, intelectuali, funcționari etc., toate aceste interese fiind corelate de acelea ale țărănimii. Căci o mare parte a orășenimii, îndeosebi aceea angrenată în diverse activități productive, creatoare de industrii și de tot felul de întreprinderi economice, opere literare, culturale și științifice se aflau în raporturi armonice cu țărănimea, interesate în aceeași măsură în restrângerea laturii speculativ cămătărească a capitalului, al cărui înțeles era delimitat de Mihalache la rolul lui în stimularea diverselor activități social-economice și culturale. Era vorba, prin urmare, de reorganizarea unei societăți bazate pe armonie, prin împăcarea diferitelor interese, inclusiv a acelora culturale și religioase aflate într-o mare diversitate. Ca atare, deși religios și creștin, statul țărănesc respecta „cinstit" toate cultele religioase, inclusiv pe atei[11].

Trăsătura distinctivă a statului țărănesc o constituia continuitatea lui istorică cu privire la natura proprietății. Sub acest raport, în contradicție totală cu statul sovietic, Mihalache afirma răspicat

necesitatea menținerii proprietății individuale legitimată prin muncă, îndeplinind o funcție socială impusă de primatul interesului colectiv. Dacă în Apusul Europei - mai spunea el - se crease o burghezie rurală, în România - ca și în alte state răsăritene - predominantă era încă proprietatea. Ea nu trebuia deci desființată. În plus, menținerea acesteia se impunea și din punct de vedere moral și național, căci patria se identifica cu „moșia", cu proprietatea asupra unui lot de pământ. Patriotismul nu se inspiră din sloganuri, ci din posesiunea unor bunuri materiale. Aspirația țăranului nu este să devină proletar, ci să aibă un petec de pământ din patrie, pe care să se simtă stăpân. Este o aspirație ancestrală a țăranului român care îl domină chiar când se mută la oraș, fiind indiferent față de „îndoctrinarea" proletară. Pentru a întări țărănimea, ea trebuia dotată cu noi întinderi de pământ pe calea unei alte exproprieri[12].

Propaganda comunistă privind falimentul micii agriculturi o combătea printr-o expunere sistematică asupra rolului cooperatismului. Acesta nu se identifica cu proprietatea în comun sau cultura colectivă, care experimentate deopotrivă înregistraseră eșecuri, chiar în satul lui Topoloveni. Aici o eficiență excepțională o dovedise cooperatismul bazat pe proprietatea particulară. Ca atare, baza social-economică a statului țărănesc trebuia s-o constituie proprietatea individuală cooperativizată, completată cu ferme model și obștii de posesiune comună, acolo unde era posibil. În acel mod se satisfăceau deopotrivă interesul individual al cultivatorului, dar și al societății de a avea o economie de mare eficiență. Mihalache sublinia, astfel, că sistemul menționat era singurul viabil într-o țară de proprietate agricolă cu structură țărănească[13].

Industria o vedea ca o ramură complementară agriculturii menită a absorbi o parte însemnată a populației rurale. România era o țară cu un mare număr de săteni, încât o bună parte a acestora deveneau forță de muncă necesitată de industriile ce se vor crea, cele mai multe din acestea concepându-se în legătură cu materiile prime agricole și textile. Nu erau neglijate nici industriile mari, acestea urmând a se construi într-o fază ulterioară, legate printre altele și de un șir de lucrări și construcții publice. Pentru crearea acelei industrii mari, Mihalache propunea etatizări, scopul fiind „de înlăturare a exploatării capitaliste, atât a muncitorului din fabrică - sub forma de salarii -, cât și a muncitorului agricol sub formă de decalaj de prețuri, dobânzi, repartiție de sarcini fiscale". Totuși, etatizarea industriei și implicarea statului în acea ramură economică trebuiau făcute cu măsură, spre a evita scăderea producției. În acest sens erau preconizate sectoare industriale bazate pe inițiativa particulară liberă și inițiativa particulară dirijată de stat[14].

Statul ţărănesc - preconizat de Mihalache în confruntările cu comuniştii - era bazat pe democraţie, cu libertate de afirmare pentru toate organizaţiile politice, sindicale şi civice, cu drepturi pentru minorităţile naţionale, acestea din urmă cu condiţia de a nu-şi rezuma existenţa „pe exploatarea muncitorului" şi de a nu deveni unelte ale unor puteri străine[15]. Acelaşi stat nu admitea încă o dictatură. Să nu se tolereze trecerea de la „dictatura nevăzută a capitalului" la dictatura administrativ-politică specifică oricărui regim extremist. Ataca evident pe comunişti declarând că nu dorea „să încerce şi singura neexperimentată dictatură a proletariatului", chiar a aceluia - ca în România - unde exista în proporţie infimă. După cum în trecut toate dictaturile şi regimurile autoritare se îndreptaseră împotriva ţăranilor, şi în acele momente o putere exclusivistă a proletariatului tot pe el îl făcea victimă. Ţăranul român dorea, dimpotrivă, libertate, aceasta fiind şi o componentă esenţială a sufletului omenesc. Căci binele colectiv nu se putea realiza pe abolirea libertăţilor individuale[16].

Prin programul PNŢ de stat ţărănesc se urmărea a se realiza „biruinţa muncii împotriva claselor exploatatoare", pe calea unei economii dirijate. Aceasta însemna că ţara era implicată în schimbările radicale impuse de acel război, care deschisese „o eră nouă în istoria omenirii". Ţara urma a se preface în toate structurile ei sociale, dar potrivit aspiraţiilor şi condiţionărilor ei interne. Dând comuniştilor o replică viguroasă, la 3 octombrie 1945, Mihalache susţinea că în România socialismul - preconizat de ei sub forma colectivismului şi a dictaturii proletariatului - nu putea fi concretizat în mod logic decât sub forma statului ţărănesc, o modalitate de organizare a puterii în care „interesele tuturor straturilor sociale sunt armonizate în concordanţă cu cerinţele păturii de bază ţărăneşti"[17].

În aceeaşi atmosferă de contradicţii politice, Mihalache afirma un şir de principii de politică externă. Statele mari - susţinea el aluziv la cei trei aliaţi - aveau privilegiul că, pe baza forţei, îşi făceau singure „dreptate", spre deosebire de naţiunile mici a căror soartă depindea de raporturile dintre marile puteri, dacă erau uitate de „justiţia divină". De aici nevoia ca statele mici să se conducă după „legea instinctului de conservare naţională". România mersese în general pe o atare cale, dar aceasta fusese adandonată sub cele două dictaturi. Totuşi, în acele împrejurări, oricâtă foţă ar fi avut marile puteri, ele nu puteau nesocoti promovarea statutului de independenţă a ţărilor mici. Cu speranţa că ultimele desfăşurări politico-militare vor aduce României reconsacrarea independenţei ei statale, la 29 octombrie 1944 Mihalache omagia deopotrivă pe Stalin, Roosevelt şi Churchil care, alături de Franţa, ar fi susţinut totdeauna drepturile şi libertăţile micilor state[18].

Cu o largă viziune asupra relaţiilor internaţionale, Mihlalache pleda pentru o politică de pace şi colaborare cu vecinii şi marii aliaţi care ajutaseră ţara să înfăptuiască idealul naţional. Cu „marele şi puternicul" vecin de la Răsărit, Rusia, se impuneau relaţii sincere de apropiere şi colaborare pentru satisfacerea unor interese reciproce vitale. În acest sens, în mai multe rânduri, el blama aserţiunile comuniştilor care, în scopul de a da satisfacţie protectorilor de la Moscova, proiectau în opinia publică un PNŢ „neprietenos" faţă de Uniunea Sovietică, care ar fi încercat să antagonizeze relaţiile acesteia cu Marea Britanie şi SUA. Mihalache menţiona că încă de la finele primului război mondial promovase o politică de prietenie cu URSS, ceea ce îi adusese în ţară blamul de bolşevic. Şi o atare politică o concretizase ulterior - în PNŢ - Titulescu. El însuşi fusese „prieten" cu ministrul Rusiei la Bucureşti, Ostrovski, chiar înainte de declanşarea războiului. Îl găzduise la Topoloveni, spre a-i arăta roadele cooperatismului bazat pe proprietatea particulară, declarându-i că era gata să accepte colectivismul, cu condiţia consimţământului ţăranilor. Ostrovski însă, „inteligent şi abil", recunoscuse implicit superioritatea cooperatismului lui Mihalache faţă de colectivismul sovietic, întrebându-l de ce nu l-a aplicat la nivelul întregii ţări[19]. Erau deci calomnii aserţiunile comuniste care pretindeau că ar nutri sentimente ostile faţă de Moscova.

*

Sub raportul luptei efective pentru democraţie, în ultimele trei luni ale anului 1944, Mihalache secondează pe Maniu în toate deciziile privitoare la împiedicarea dobândirii prin forţă a puterii de către comunişti, deghizaţi în Frontul Naţional Democrat şi, sub oblăduirea armatei roşii, angajaţi în mişcări protestatare menite a le deschide calea spre o guvernare unilaterală. În această privinţă un rol important l-a jucat activitatea de mobilizare a organizaţiilor judeţene şi locale ţărăniste, precum şi aceea din marile oraşe ale ţării cu deosebire în Bucureşti, unde au fost dejucate planurile comuniste de cucerire a puterii „de jos", prin intermediul „maselor populare"[20].

Angajat hotărât într-o asemenea luptă, Mihalache nu neglija susţinerea morală şi politică a eforturilor armatei naţionale pentru eliberarea părţii din Transilvania aflată sub ocupaţie hortistă. Comuniştii însă, tocmai în acele împrejurări, la 27 septembrie 1944, nu scăpau ocazia, blamându-l public, de a-i aminti că participase ca ostaş, fie şi simbolic, la recuperarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei[21], la un război chipurile nedrept purtat de Ion Antonescu. Mihalache însă, în atari situaţii, nu era stăpânit de simţăminte partizane. La 29 octombrie - la câteva zile după alungarea trupelor

hitleristo-hortiste din ultimele lor retranșări din Transilvania ocupată - era copleșit de acea izbândă, de faptul că acea provincie considerată „leagănul și izvorul românismului“, fusese, în fine, recuperată. Fără idei preconcepute, lansa elogii deopotrivă armatelor române și sovietice care luptaseră „înfrățite“. Tot astfel, nu ezita să laude pe conducătorii celor trei mari puteri: Stalin, Roosevelt și Churchill[22] care ajutau, astfel, România să-și reîntregească frontiera vestică.

Deși acele momente erau dramatice, iar angajarea lui în slujba țării era totală, nu-și uită niciodată obligațiile față de consăteni. La 12 noiembrie 1944 - după eliberarea nordului Transilvaniei -, într-o duminică, locuitorii din Topoloveni sfințeau în prezența lui o biserică. Luând cuvântul, Mihalache arăta că pe vremuri asemenea lăcașe erau construite de boieri, dar apoi țăranii deveniți stăpâni ai moșiilor primilor se afirmau ei înșiși ca ctitori de biserici[23]. La 7 ianuarie 1945, vizitat de consătenii din Dobrești cu ocazia onomasticii, el decidea ca toată „strânsoarea“ lui din Topoloveni - realizată prin cooperație - s-o lase moștenire satului în care se născuse și-și făcuse apostolatul[24].

Comuniștii însă, împreună cu aliații lor din Frontul Național Democrat, cu sprijinul armatei sovietice, spre a asigura tranziția „lină“ spre putere a acestora, făceau eforturi susținute în direcția scindării PNȚ, principala forță opoziționistă împotriva unei atari guvernări. În acest sens, pentru substituirea guvernului N. Rădescu, liberalul disident Gh. Tătărescu punea la cale împreună cu S. Dangulov, consilier politic în Comisia Aliată de Control, o acțiune de dezbinare a PNȚ, pentru izolarea lui Maniu în genul în care se procedase cu Dinu Brătianu, încă din timpul lui Carol II. Se miza, astfel, nu numai pe cunoscuta predispoziție a dr. N. Lupu de colaborare cu comuniștii, care n-ar fi adus scindarea dorită, ci mai ales pe faptul că numai Mihalache - cum se dovedise în trecut - era capabil să zdruncine autoritatea lui Maniu. De aici impresia - la 12 ianuarie 1945 - că între cei doi lideri istorici ai național-țărăniștilor ar putea surveni rivalități. Rușii, care îl considerau pe Mihalache un om politic „capabil“, se arătau convinși că într-o confruntare presupusă între cei doi, Mihalache ar avea câștig de cauză. Și faptul acesta - din punctul lor de vedere - ar fi avut o importanță politică enormă, întrucât „autoritatea lui Mihalache în partid este covârșitoare“, ceea ce ar fi provocat izolarea lui Maniu. Tătărescu spusese interlocutorului său rus că, într-o asemenea ipoteză ideală ar putea obține „o înțelegere“ de guvernare cu Mihalache[25].

Tătărescu însă readucea pe S. Dangulov pe tărâmul posibilului, considerând că dacă dr. N. Lupu putea fi atras într-o atare capcană, Mihalache nu concepea o colaborare cu FND. Căci el, prin origine,

este un ţăran înstărit - ceea ce era inexact - prin natura lui fiind „chiabur“. În el se manifestă puternic „un germen atavic“, reacţionând „bolnăvicios faţă de influenţa crescândă a comuniştilor la ţară şi, asemenea strămoşilor săi care erau gata să facă moarte de om pentru mutarea unei pietre de hotar, Mihalache este pornit să folosească întreaga sa autoritate pentru a se răfui cu comuniştii care au îndrăznit să pătrundă în «sfânta sfintelor» - statul român“[26].

Intenţia puterii sovietice de a disocia pe Mihalache de Maniu se vădeşte şi în primele zile ale lui martie 1945, când Vîşinski, la Bucureşti, făcea presiuni pentru instalarea unui guvern FND. Şi pentru că regele condiţiona acceptarea acestuia de cel puţin o discuţie formală cu Maniu, Groza - omul Moscovei, desemnat ca preşedinte de Consiliu - îşi permitea să-şi aleagă el interlocutorul, propunându-şi o întâlnire cu Mihalache în după-amiaza zilei de 4 martie[27]. Erau evident manevre menite a acoperi caracterul comunizant al guvernului Groza pus sub umbrela falsă a unui aşa-zis Front Naţional Democratic, care găseau solidari pe cei doi lideri ai naţional-ţărănismului, gata să apere cu orice preţ valorile autentice ale democraţiei.

Guvernul Groza, instalat la 6 martie 1945, declanşează o vastă acţiune împotriva forţelor democratice. În acest sens, spre a-i da o anumită legitimitate internă, Moscova îi restituia la 9 martie administraţia nordului Transilvaniei, un fel de recompensă pentru obedienţă totală. Acelaşi guvern Groza, la 23 martie, legifera o reformă agrară, dar înfăptuită nu pe criterii social-economice, cum însuşi Mihalache preconizase. Comuniştii îi forţează înfăptuirea pe „cale revoluţionară“ încă din toamna lui 1944, în plin război, când fac din ea un instrument de raliere în jurul elementelor scăpătate de la sate, devenite astfel o clientelă politică. Mihalache însuşi, considerat „criminal“ pentru că ar fi participat la războiul antisovietic, fusese expus de a-şi pierde o mică proprietate agonisită de-a lungul unei întregi vieţi[28].

Dar acelaşi guvern inaugurează o politică sistematică şi necruţătoare de epurare a instituţiilor statului, în primul rând a armatei, sub pretextul curăţirii acestora de elementele fasciste. În atari împrejurări, cad victime numeroşi ofiţeri de carieră care, împreună cu rezerviştii, vedeau în PNŢ singura forţă politică în apărarea identităţii statului român. De aici înrolarea unora dintre ei ca membri ai partidului menţionat[29].

Această împănare a naţional-ţărănismului cu elemente cu pregătire superioară îngrijora Comisia Aliată de Control - adevăratul guvern al României - care continua uneltirile de destrămare a PNŢ. Mica fisură făcută în rândul acestuia prin grupusculul Anton Alexandrescu, trecut în tabăra lui Groza, nu era reprezentativă şi nu putea constitui un ferment de precipitare a disoluţiei întregii

organizații național-țărăniste. La 20 mai 1945, Ivan Z. Susaikov, locțiitorul președintelui CAdC formula o serie de măsuri pentru dezvoltarea unei entități Anton Alexandrescu, care în guvern fusese marginalizat și umilit de comuniști, considerându-l, cum era în fapt, un simplu paravan. Or - potrivit lui Susaikov -, acelei disidențe țărăniste să i se permită o relativă autonomie politică, printre altele editând un ziar în care să fie atacați Maniu și Mihalache pentru legăturile lor cu Rădescu, legionarii și fasciștii. Același Anton Alexandrescu să fie ajutat să mai rupă din același partid câteva personalități, o atare acțiune popularizându-se prin presă cu o atitudine de desolidarizare față de un conducător „criminal“[30], cum era considerat Iuliu Maniu.

Este de observat că Susaikov, în mai 1945, pe Mihalache nu-l judeca tot atât de aspru ca pe Maniu. Faptul se explică prin cunoscuta tactică comunistă disociativă, de atacare a adversarilor nu în bloc, ci pe rând, pentru a-i nimici succesiv. Cert este că rușii aveau nevoie de o consolidare a unei aripi țărăniste obediente în guvernul Groza, în momentele pregătirii și desfășurării Conferinței de la Potsdam din iulie-august 1945, dintre șefii statelor URSS, SUA și Marii Britanii. Căci pentru recunoașterea lui de puterile anglo-americane, guvernul Groza trebuia să lase cel puțin aparența de reprezentativitate politică, cum ceruse fiind confirmat însuși președintele american, Truman, la reuniunea de la Potsdam.

Profitând de o asemenea ocazie, în consens cu liderii Iuliu Maniu, Dinu Brătianu și Const. Titel Petrescu, tânărul rege Mihai I, la 19 august 1945, cerea lui Groza să alcătuiască un guvern reprezentativ, pentru că numai astfel România va putea participa la conferința de pace. Și pentru că decizia îi fusese nesocotită, el demitea pe Groza. Acesta însă refuzând să părăsească puterea, monarhul nu-i mai contrasemna deciziile, intrând în așa-numita „grevă regală“, care caracterizează ultimele patru luni ale anului 1945. Deși stăpâni pe putere, pe care o exercitau sub oblăduirea armatei sovietice, guvernanții procomuniști, preocupați de consacrarea internațională, se gândesc la unele compromisuri formale. Gheorghiu-Dej, prin Lucrețiu Pătrășcanu, ar fi oferit lui Ion Mihalache chiar funcția de președinte de Consiliu[31]. I se rezerva, în fapt, un simplu rol decorativ pe care-l respingea - cum se mai întâmplase și în trecut, sub Carol II și Ion Antonescu -, scopul fiind a masca caracterul totalitar al puterii comuniste pe cale de instituționalizare în România și, în plus, a dezintegra PNȚ prin despărțirea lui de Iuliu Maniu.

Intrat într-un impas politico-diplomatic, dar și prin ilegitimitatea exercitării unei puteri retrasă de Mihai I, guvernul Groza, în ciuda protecției lui de către armata sovietică, își atrăgea contestații interne tot mai vehemente. În atari împrejurări intra în acțiune tineretul

țării. La 23 octombrie 1945, alături de Maniu, N. Lupu, Mihai Popovici, Șt. Mihăilescu, Mihalache participa la o ședință în care s-a comentat un proiect de demonstrație venit din partea tineretului ce voia să se solidarizeze cu regele[32]. Fără implicarea PNȚ, un atare eveniment a survenit la 8 noiembrie, în piața Palatului regal, unde prin sloganul „Regele și patria" zeci de mii de locuitori ai Capitalei contestau puterea ilegitimă a guvernului Groza. Acesta însă, tratând acele proteste ca o crimă, lansa asupra manifestanților grupuri de teroriști din așa-numitele gărzi patriotice, dar și armată, reprimând în sânge o manifestație pașnică.

În timpul acelor desfășurări, Mihalache se afla la locuința lui Maniu din Schitu Măgureanu, unde era informat prin Nicolae Penescu. Aici aflaseră cei doi lideri, prin telefon, despre „nenorocirea întâmplată". Dar guvernul Groza, mistificând realitatea, arunca vina represiunii asupra partidelor istorice, cu deosebire PNȚ. Acestuia i se mai imputa „atitudini ireverențioase la adresa marei noastre vecine, URSS și demonstrații antisemite". De aici, la 12 noiembrie 1945, replica lui Maniu, Mihalache, dr. N. Lupu, Mihai Popovici care, dimpotrivă, aruncau întreaga răspundere asupra guvernului Groza[33].

Asociat cu Maniu, D. Brătianu și Titel Petrescu, Mihalache făcea presiuni pe lângă americani, spre a constrânge autoritățile procomuniste să intre în legalitate. O asemenea acțiune politică o exercitase pe lângă senatorul american Pepper - prezent în București în prima decadă a lunii noiembrie - și Mark Etheridge, trimisul Secretarului de Stat american - la finele lui noiembrie -, ambilor demnitari explicându-li-se caracterul nereprezentativ al guvernului de la București. Mihalache era satisfăcut că americanii - cum declaraseră public - atestau că guvernul Groza nu era nu numai reprezentativ, dar nici democratic, ceea ce provoca dezamăgire printre comuniști[34].

*

Atitudinea contestatatară a partidelor istorice părea încununată de succes, căci anglo-americanii constrânseseră guvernul sovietic - cu care se reuniseră într-o conferință, la Moscova, între 16-25 decembrie 1945 - să consimtă ca guvernul procomunist Groza să includă în componența lui câte un reprezentant ai celor două mari partide istorice: PNȚ și PNL. Era soluția pentru încheierea grevei regale și pentru recunoașterea guvernului României de către SUA și Marea Britanie din perspectiva pregătirii alegerilor și participării țării la Conferința de pace.

În răstimpul menționat, avându-l alături pe Maniu, Mihalache se afla la Dobrești unde petrecuseră împreună Crăciunul și ultimele zile ale anului 1945, preocupați de desfășurarea conferinței tripartite

de la Moscova de care depindea, în ultimă instanță, soarta României. Informații despre acele desfășurări aflase atât din surse oficiale, cât și de la A. Schileru care, prin telefon, îi comunica, la 28 decembrie, că anglo-americanii cedaseră „pe toată linia". Din această cauză decizia lui și a lui Maniu de plecare imediată la București, spre a se acționa potrivit împrejurărilor, mai ales că aici urmau să sosească - o făceau la 31 decembrie - reprezentanții celor trei Aliați: Vîșinski, Harriman cu fiica și Archibald Clark Kerr, spre a-și aplica înțelegerea[35].

Mihalache - la 1 ianuarie 1946 - se afla la sediul PNȚ, unde Maniu, singur, avea convorbiri cu Harriman și Kerr. Discuțiile au fost relativ lungi și dificile cu un Iuliu Maniu care nu se împăca cu soluția anglo-americană ce însemna o capitulare. Maniu, în acord cu cei doi ambasadori, convenea ca Ion Mihalache să fie candidatul țărănist la funcția de ministru în guvernul Groza. Și pentru că el avea mari dubii cu privire la rolul atribuit într-un guvern care nu-i lăsa o marjă de mișcare, cei doi ambasadori și-au luat sarcina de a-l convinge. De aici prezența lui la misiunea americană, la 2 ianuarie, unde - alături de traducătorul Rică Georgescu - întâlnea pe W. Averell Harriman, asistat de reprezentatul Berry. În ziua următoare avea o convorbire similară la legația britanică, cu Archibald Clark Kerr și Le Rougetel[36].

La convorbire cu cei doi ambasadori, Mihalache le ceru îngăduința de a vorbi „deschis, ca țăranul din valea Dunării", onorat că era consultat cu privire la soarta țării de cele două mari puteri. Făcea, astfel, o expunere „lungă" asupra situației României „la intersecția imperialismelor". Menționa că în trecut independența ei fusese privită ca o necesitate de echilibru european și de anihilare a diferitelor interese expansioniste contradictorii. În acel moment însă, el constata că România intra în zodia sau constelația „URS". „Văd cum intrăm, nu știm și când vom ieși". Căci forțele de contrabalans european dispăruseră, Uniunea Sovietică sau Rusia - cum o numea el - dominând singură și împlinindu-și visul milenar de a ajunge la mările calde. România era un „prim obstacol" la porțile Peninsulei Balcanice. Rusia tindea ca, prin parlamente alese prin presiune comunistă, să înglobeze tot acel spațiu geopolitic al sud-estului european. Realizase acel obiectiv în Iugoslavia și Bulgaria, venind atunci rândul României[37].

Harriman, care îl urmărea cu atenție, ca oficial al unei puteri aliate cu Moscova, încerca să-l liniștească explicându-i politica ei față de vecini. Invoca, mai întâi, Finlanda unde respectase alegerile libere, apoi Cehoslovacia, Ungaria și Austria. Mai rămăseseră de stabilit relații cu Bulgaria și România, cu grija de a-și asigura „securitatea". Aici Mihalache îi replicase: contra cui acea „securitate"? Ambasadorul american încurcat „răspundea" contra Ger-

maniei și apoi contra „capitalismului“, rușii fiind „temători“. Dar România - cum îi spusese și lui Kerr - nu putea prezenta un pericol pentru Moscova. El era adeptul unei politici de amiciție cu Moscova, înscrisă în tradiția seculară a statului român, dar cu condiția păstrării independenței și respingerea politicii Moscovei de „aservire totală“. Căci - cum mai arătase el - prin Comisia Aliată de Control se dovedise că puterea sovietică transformase miniștrii români în „simpli directori executanți“. PNȚ, pe care era chemat să-l reprezinte în guvern, era o formațiune politică antifascistă și pentru apropierea de Rusia, afirmație pe care o susținea cu un citat din Enciclopedia sovietică. Nu-și propunea deci să aducă țara în stare de adversitate cu Moscova, dar apărându-i independența și identitatea avea convingerea că îndeplinea și o funcție europeană, de avanpost împotriva expansiunii Rusiei[38].

Dar, pentru a putea juca acest din urmă rol, României trebuia să i se acorde un sprijin anglo-american. Lui Kerr îndeosebi, prin prisma intereselor Imperiului britanic de a asigura libertatea statelor mici din zona sud-est europeană, ca o garanție a menținerii Mării Mediterane drept principala arteră comercială, îi ceruse să se constituie ca contrapondere la dominația absolută a Rusiei. Era Marea Britanie decisă să renunțe la politica ei tradițională de echilibru în această zonă europeană? Dacă era așa, cum de altfel arătau faptele, ambasadorul britanic era chemat să prevină pe oamenii politici români pentru a aranja ei cu rușii o „situație“ în genul în care o făcuse Beneș pentru Cehoslovacia. Căci - după cum arătau faptele - cei doi ambasadori occidentali veniseră să consacre „înmormântarea“ independenței românești, făcută cu solemnitate[39].

Replicându-i lui Mihalache, Kerr îl asigura că, deși trecea prin unele dificultăți, Marea Britanie nu era putredă. O contrapondere însă ca în trecut - cum arătaseră ambii ambasadori - nu putea fi creată atunci, încât statele din zona sud-estului european nu puteau fi încurajate într-o asemenea politică. De abia peste un deceniu sau cel mult două SUA și Marea Britanie vor avea capacitatea să susțină independența micilor state încăpute în zona de dominație sovietică. Ca atare - mai subliniaseră ei - nu existau motive de pesimism, dacă cei doi miniștri țărănist și liberal „vor fi oameni integri“. Pe Harriman îl contrazicea în acest punct întrebându-l: cum vor putea face ei mai mult decât miniștrii de la Moscova care capitulaseră în fața exigențelor rusești, încât prin însăși prezența lor la București încercau, în fapt, să salveze acel eșec?[40]

În fața unei atari întrebări curajoase, Harriman răspundea că la Moscova, la conferința celor trei, anglo-americanii obținuseră „maximum“ posibil, adică o împănare a guvernului Groza cu cei

doi reprezentanți ai partidelor istorice. Căci dacă fusese vreo reușită, aceasta consta în faptul că Moscova admisese că cele două partide erau antifasciste, deschizându-li-se accesul la guvernare. Nu trebuia minimalizat acel succes, căci era necesar a se câștiga timp pentru participarea la alegerile ce vor urma, rezultatele lor constituind garanția politicii de independență față de Rusia[41].

Spre a-și salva misiunea în mod onorabil, Harriman și Kerr pledau ca Mihalache să primească a fi ministru în guvernul Groza, în ciuda faptului că el refuza susținând îndreptățit că era convins că nu putea avea nici un rol, umilindu-se inutil, protestând fără a fi ascultat de cineva în guvern și batjocorindu-se, astfel, un om ca el care la 63 de ani nu-și putea schimba firea. Kerr fusese cel mai insistent în pledoaria de a accepta funcția de ministru, repetându-i excesiv cuvintele, transcrise ulterior în engleză de Mihalache: „today, today; tomorrow is too late". La acele insistențe, liderul țărănist a răspuns că n-a fost pus niciodată la zid fără a se putea mișca, ceea ce l-a făcut pe Kerr să zâmbească. Tot acesta îi mai spunea lui Mihalache că, în urma conversației, se convinsese că el era omul care trebuia propulsat la guvern. „Și la chip și la fire semeni cu un tigru". Mulțumindu-i pentru compliment, Mihalache i-a replicat că acolo ar trebui trimisă mai degrabă o vulpe sau cel puțin o mâță. Kerr a râs, despărțindu-se, astfel, de un om politic care i-a făcut o impresie excepțională și rămânând plin de admirație pentru integritatea lui morală și tăria convingerilor politice. Este o impresie pe care ambasadorul britanic o transmitea la Londra[42].

Cu asemenea informații din sursă directă anglo-americană, în seara zilei de 3 ianuarie 1946, Mihalache participa la o ședință a delegației permanente PNȚ sub președinția lui Maniu. El îi relatase acestuia, mai întâi, despre audiențele menționate, candidatura lui fiind, apoi, supusă ratificării conducerii partidului, care se pronunță cu „aplauze unanime". Doar dr. N. Lupu se opuse, căci, devenind furios, pretindea că funcția i se cuvenea lui, cu atât mai mult cu cât - spusese el - era ultima șansă de a deține o atare demnitate, Mihalache putând să mai aștepte pentru că era mai tânăr. Și pentru că nu era susținut de nimeni, N. Lupu părăsea ședința cu intenția de a apela chiar la Vîșinski. Și spre a deveni convingător, a doua zi, la 4 ianuarie, își anunța public despărțirea de Maniu și Mihalache și constituirea Partidului Democrat Țărănesc. Ion Mihalache era profund afectat sufletește de abandonul acelui prieten de idei care, în acele momente grave pentru țară și printre ultimele ale vieții lui, se lăsase copleșit de o vanitate care îi păta un întreg trecut democratic[43].

În ce-l privește pe Mihalache, sub presiunea lui Maniu și a colegilor lui, dar și a ambasadorilor anglo-americani și a Palatului,

a trebuit să primească însărcinarea. Declara că se consideră „înfrânt", cu atât mai mult cu cât era împins în „groapa cu lei", dar spera ca din insuccesul lui să iasă victorioasă ţara şi PNŢ. Atari cuvinte stârniseră lacrimi în rândul tuturor, precum şi îmbrăţişări de solidaritate, un sentiment care-l copleşise chiar şi pe reţinutul Maniu[44].

Dar, pentru a deveni ministru, Mihalache avea nevoie de o discuţie prealabilă cu Vîşinski, dorită şi de ambasadorii american şi britanic, care i-o recomandau reprezentantului Moscovei. Mihalache însuşi l-a trimis pe N. Penescu, secretarul general al PNŢ, să-i programeze o audienţă pe care şi-ar fi dorit-o şi dr. N. Lupu[45]. Vîşinski însă pare să fi avut instrucţiuni de la Moscova să ţină la distanţă partidele istorice, încât informa pe Molotov despre cererea lui Mihalache, motivată de un demers insistent din partea lui Harriman şi Kerr. „Intenţionez să le răspund pozitiv, primindu-l pe Mihalache mâine şi dacă el va vorbi despre candidatura sa, să-i dau să înţeleagă că, din punctul meu de vedere, ca membru al Comisiei din partea URSS, că această candidatură a lui este nepotrivită şi că această problemă să fie rezolvată în prealabil de guvernul român"[46-47].

Mihalache întâlnea pe Vîşinski vineri 4 ianuarie, între 6,15-7 post meridian. Dar nu la Legaţia sovietică, ci într-o clădire din Aleea Alexandru. Discuţia dintre cei doi a fost tensionată pentru că modul deschis în care vorbea liderul ţărănist indispunea pe procurorul sovietic deprins cu escamotarea adevărului şi limbajul criptic. Căci Mihalache îi spusese, referindu-se la guvernul Groza: „Aţi făcut tot ce s-a putut să sporiţi creditul acestui guvern; aţi legat pe nedrept Ardealul de Nord de numele lui, reforma agrară; ni s-au interzis gazetele şi propaganda; cea mai bogată propagandă şi cel mai bogat afişaj şi reclamă s-au rezervat pe seama acestui guvern". Şi cu ce folos? Guvernul Groza devenise „absolut impopular", făcând un „imens rău cauzei comune", reprezentându-se ca susţinut de URSS. Urmarea era că în acest mod se adânceau neînţelegerile dintre poporul român şi Moscova. Românii susţin dorinţa de apropiere de Rusia, încât temerile că ei s-ar preta la „intrigi" erau zadarnice. După ştirea şi simţămintele lui - îl mai asigura el - înşişi anglo-americanii erau interesaţi în realizarea unei înţelegeri româno-sovietice. Aceste adevăruri căzând ca un rechizitoriu căruia nu i se putea răspunde, l-au enervat pe Vîşinski. Spre a-l domoli, Mihalache s-a referit apoi la imaginea deformată a PNŢ, făcută de adversarii lui. Partidul lui nu era fascist, ci avea trăsăturile consemnate de Enciclopedia sovietică din 1937, adică democrat, antifascist, promovând o politică externă alături de Franţa şi de apropierea de URSS. „Aşa a fost şi aşa a rămas"[48].

Cât priveşte participarea la guvernare a ţărăniştilor şi liberalilor,

Mihalache îi concepea rolul atât ca „observatori“ ai unor miniștri puși să administreze afacerile curente, cât și, mai ales, ca element de închegare a încrederii reciproce. S-ar putea pune bazele unei formule de guvern de colaborare, ca în Ungaria. Independent de rezultatele alegerilor - mai spusese el - să se convină asupra unei formule agreate de Moscova, până ce PNȚ însuși va dobândi încrederea aceleiași puteri. Cu figura împietrită și cu răspunsuri monosilabice de genul „nu ne amestecăm“ în atari combinații politice, Vîșinski răspundea, în fine, că admiterea ca miniștri a reprezentanților țărănist și liberal depindea nu de el, ci de guvern. Mihalache nu ezita să-i declare că era inacceptabil pentru el ca „lealitatea“ lui să fie evaluată de oameni versatili ca Groza sau Tătărescu[49].

În ziua de 4 ianuarie, principalii membri ai guvernului întâlneau separat și în plen pe cei trei ambasadori, discutându-se despre candidaturile țărănistă și liberală la funcția de ministru fără portofoliu. Harriman și Kerr întâlneau, mai întâi, pe Groza care respingea pe Mihalache și Bebe Brătianu într-un mod umilitor pentru cei doi ambasadori, adică fără a indica motivele unei atari atitudini. Preciza că acestea vor fi arătate la reuniunea în plen inclusiv cu Vîșinski. Acesta, între timp, formulase un șir de acuze la adresa celor doi candidați pe care Groza le prezenta, completat de Gheorghiu-Dej, Gh. Tătărescu și Anton Alexandrescu, transfugul țărănist. Ion Mihalache și Bebe Brătianu nu-și aveau locul în guvernul Groza, întrucât s-ar manifesta ca „sabotori“. Dar mai presus de aceasta, dacă lui Bebe Brătianu i se reproșa concret că ar fi fost unul din organizatorii demonstrațiilor monarhiste din 8 noiembrie 1945 - de susținere a grevei regale -, lui Mihalache, în schimb, i se imputau veritabile „crime“. Acesta din urmă - cum sintetiza Groza capetele de acuzare - a fost voluntar în armată în primele zile ale războiului antisovietic. Se făcuse cunoscut ca un „înverșunat“ adept al regimului Antonescu și, în plus, susținuse dictatura „fascistă“ a lui Carol II. Dacă el ar fi introdus în guvern - mai adăugase Groza - s-ar încălca hotărârile Conferinței de la Moscova, pentru țară fiind o adevărată „nenorocire“[50].

În fața unei atari atitudini a lui Groza și a amicilor lui politici, Harriman și Kerr, care se simțeau frustrați și umiliți de niște politicieni versatili manevrați de Moscova, au o reacție critică. La cererea lui Vîșinski, Groza prezenta o „dovadă“ acuzatoare la adresa lui Mihalache, o cerere depusă pe baza căreia a survenit mobilizarea lui în războiul antisovietic. După citirea acelor acte, Kerr l-a întrebat pe Groza: „Nu se considera oare atunci cererea lui Mihalache drept o manifestare a patriotismului cetățenilor români în războiul împotriva URSS“? Groza a pretins că el și toate elementele democrate ale României au considerat și consideră acel război „cea mai mare crimă“[51].

În acest moment, nemulțumit de întrebarea lui Kerr, intervine cu explicații reprobatoare chiar la adresa acestuia Vîșinski. Ambasadorul britanic era obligat să se dezică de poziția inițială considerând „cea mai mare prostie calificarea ca un act de patriotism intrarea voluntară în armată pentru a participa la războiul împotriva URSS“. Cinic și plin de tupeu, Vîșinski se dezlănțuia - profitând de slăbiciunea lui Kerr - susținând că „numai oameni de tip fascist ca Mihalache puteau considera voluntariatul în armată ca o manifestare de patriotism, dat fiind că poporul român condamna acest război criminal“[52]. Kerr și Harriman, la o atare invectivă de tip comunist, au rămas tăcuți, deși ei cunoșteau comportarea lui Mihalache în acel război, căci le fusese expediat un dosar privind participarea lui la eliberarea Basarabiei, ambii ambasadori considerând că incriminarea lui pe atare motiv era neserioasă[53].

Cei doi ambasadori anglo-americani, combătuți de Vîșinski cu argumente ideologice, admiteau o anume vinovăție a României și a lui Ion Mihalache pentru participarea la războiul antisovietic, insistând să-l includă pe liderul țărănist în guvern. Fruntașii PNȚ - susțineau ei - care apărau dreptul țării lor asupra Basarabiei nu erau oameni pierduți, putând deveni „prieteni“ ai Moscovei. Se invocase și un model de adversitate, stinsă în situații de criză între Churchill și Bevin, cu intenția ca în acele momente Groza să-l accepte pe Mihalache ca ministru, în pofida contradicțiilor dintre partidele ce le întruchipau. Atari insistențe ale ambasadorilor anglo-americani erau respinse de Vîșinski cu un argument decisiv: Mihalache este un „alter ego“ al lui Maniu care avea o poziție dușmănoasă față de guvernul Groza. El fusese calificat ca atare de Moscova încă din decembrie 1945, la conferința celor trei mari puteri, încât era inutil a se insista asupra lui din moment ce capitala sovietică nu-l agrea. Era un argument decisiv care forțau pe Harriman și Kerr să abandoneze pe Mihalache și Bebe Brătianu, angajându-se să ceară partidelor țărănist și liberal desemnarea unor alte persoane care să fie agreate de Moscova[54]. Era incontestabil o înfrângere nu numai pentru România, dar și o umilință pentru anglo-americani[55].

După ce Mihalache era informat în scris că nu fusese acceptat ca ministru, Harriman și Kerr reîntâlneau pe Maniu la 5 ianuarie, spre a-l convinge să desemneze o altă persoană pentru funcția guvernamentală. Șeful PNȚ, „obosit și descurajat“, găsea forța interioară de a-și aduna gândurile, făcând celor doi ambasadori grave reproșuri pentru faptul că îngăduiau Uniunii Sovietice să îngenuncheze România. Nevoit să se încline în fața forței, Maniu convoca conducerea partidului. Duminică 6 ianuarie 1946, la sugestia lui Mihalache, delegația permanentă candida în bloc la locul de ministru, lăsând ambasadorilor celor trei mari puteri

latitudinea de a face ei nominalizarea. Răspunsul acesta care era și o formă de protest, exprima și preferința lui Maniu pentru unul din următoarele trei nume: Mihai Popovici, Gh. Zane și dr. Solomon. Cei doi ambasadori rămăseseră surprinși de acea propunere neașteptată, încât, în ziua următoare, contactând conducerea PNȚ, au optat pentru Emil Hațeganu și Măcărescu. Maniu și Mihalache conveneau să-l accepte pe primul, căci fusese închis și simboliza Ardealul de Nord. Hațeganu devenea astfel ministru, cu toate că nici el nu era agreat de comuniști[56].

Prin completarea formală a guvernului Groza cu cei doi miniștri fără portofolii, țărănist și liberal, Moscova își legitima „lovitura" ei din 6 martie 1945, determinând pe anglo-americani să-i accepte de facto dominația asupra României. Vîșinski își savura succesul împreună cu membrii guvernului, care, la o cină intimă, se întreceau vorbind de „dragostea" românilor față de Uniunea Sovietică. Dacă Lotar Rădăceanu și Ștefan Voitec, care din oportunism îl abandonaseră pe Titel Petrescu, se angajau într-o politică unitară cu comuniștii, însuși Gh. Tătărescu promitea rămânerea lui de partea aceleiași puteri, prin intenția de a aduce burghezia „liberal-democrată" până la socialism. Vîșinski atrăsese atenția guvernului asupra priorității de a se realiza „o largă democratizare" care implica o înverșunată luptă împotriva „dușmanului comun", adică țărăniștii și liberalii care, deși acceptați în guvern, erau considerați dușmani[57].

Gheorghiu-Dej - cum era informat Kremlinul la 9 ianuarie 1946 - ceruse lui Vîșinski bani și mai ales „indicații de autoritate pentru a-și continua activitatea în condiții noi", adică după consacrarea lor ca guvern acceptat de anglo-americani. Emisarul lui Stalin îl sfătui să nu-și piardă „simțul realității", căci în acel moment nu era de actualitate cucerirea deplină a puterii de către comuniști. Îi vorbise, astfel, lui Dej despre „nocivitatea unui salt troțkist peste etape și despre adânca înțelepciune a teoriei leninist-staliniste privind dezvoltarea socială", adică despre o netezire treptată a căilor spre puterea totală, bizuindu-se în fazele intermediare pe „aliați" conjuncturali. Sub acest raport, Dej era sfătuit să dezvolte o acțiune sistematică de dezmembrare a PNȚ și PNL din perspectiva alegerilor, susținând grupurile Tătărescu și Anton Alexandrescu. Să se continuie încercarea de a-l disocia pe Mihalache de Maniu, căci - potrivit impresiilor lui Vișoianu, nefondate însă - cei doi lideri istorici ai național-țărănismului ar putea ajunge la ruptură. Dej era avertizat că după ce s-a dat „o lovitură serioasă" partidelor istorice prin recunoașterea guvernului Groza de SUA și Marea Britanie, era de datoria lui să acționeze energic pentru desăvârșirea procesului de pulverizare a acelor partide[58], adecvându-și obiectivul la condițiile existente concrete.

*

Înfrânte în tentativa de a impune României un guvern reprezentativ, partidele istorice, cu deosebire PNŢ, în pofida condiţiilor externe total nefavorabile, nu renunţau la lupta pentru apărarea instituţiilor democratice. Mihalache, Maniu şi alţi fruntaşi ţărănişti, obţinând o oarecare relaxare politică, sunt hotărâţi să-şi mobilizeze întregul partid din perspectiva alegerilor parlamentare care trebuiau să aibă loc. Acolo, în faţa urnelor - gândeau ei - urma a fi transferată rezistenţa românească împotriva comuniştilor şi a puterii sovietice, care voiau să vasalizeze ţara. Căci Mihalache continua să creadă - cum se exprima public, în iunie 1946, în conjunctura deschiderii Conferinţei de pace de la Paris - că era imposibil ca cei ce hotărau destinele noii lumi postbelice să nu ţină seama că România, unde trăia o naţiune cu o vechime bimilenară, era îndreptăţită la independenţă, fie şi numai pentru faptul că şi-o asigurase prin lupte şi jertfe purtate timp de secole[59].

Încurajaţi de un asemenea gând, Mihalache şi Maniu nu se lăsă copleşiţi de înfrângerea administrată de Vîşinski. Primul, după dezertarea lui N. Lupu de la şefia organizaţiei Capitalei, îi prelua funcţia acestuia. La 6 şi 8 ianuarie, îndurerat de o asemenea defecţiune, Mihalache convoca organizaţiile din Bucureşti, unde făcea expuneri cu caracter informativ şi chema pe aderenţi să-şi mobilizeze toate energiile în vederea întăririi solidarităţii politice spre a combate pericolul reprezentat pentru ţară de forţele comuniste[60]. Dar abia instalat într-o atare funcţie, Mihalache afla de moartea dr. N. Lupu pe care - potrivit lui Gh. Zane - „l-a plâns ca pe un bun, dar nestatornic frate"[61].

În iarna şi primăvara anului 1946, Mihalache îşi concentrează eforturile asupra consolidării organizaţiilor PNŢ din vechiul Regat. Face călătorii în diferite localităţi pentru a se întâlni cu amicii politici, a-i încuraja în acţiunea desfăşurată şi a-i orienta sub raport ideologic. Aceste turnee erau controlate şi marcate de un şir de obstacole interpuse în cale de guvernul Groza, în ciuda obligaţiilor asumate de acesta în faţa ambasadorilor american şi britanic de a permite confruntarea liberă de idei. În consecinţă, Mihalache, spre a avea acces la organizaţiile ţărăniste, trebuia să aibă o aprobare specială din partea Ministerului de Interne care îi fixa un anume itinerariu. Între 14-16 martie 1946, de pildă, participând la congresele organizaţiilor judeţene Suceava şi Rădăuţi, fusese însoţit de ziaristul american Reuben Markham de la „Christian Science Monitor". La întoarcere, Mihalache mai contactase organizaţiile din Fălticeni, Roman, Bacău, Focşani şi Râmnicu Sărat[62].

Aceste turnee politice erau supravegheate cu deosebită atenţie

de autoritățile comuniste. Scopul urmărit era dezorganizarea lor și intimidarea aderenților țărăniști. Cu ajutorul unor grupuri de comuniști, tolerate și încurajate cu deosebire de jandarmerie și poliție, Mihalache era pretutindeni hărțuit: ocuparea sălii de ședință, injurii, șuierături și chiar acte de „terorism" instigate și patronate de autorități care făceau chiar arestări în rândul victimelor, țărăniștii. Ziaristul american Reuben Markham[63] - care publica un reportaj despre acele obstrucționări - sublinia că pretutindeni unde îl însoțise pe Mihalache „scandalagii s-au bucurat de complicitatea jandarmeriei și a reprezentanților lor locali ai guvernului. Deși peste tot erau în minoritate, aveau armele și autoritățile de partea lor. Sunt convins că deocamdată în România nu prea există libertate de asociere și libertate de exprimare"[64].

Mihalache nu ezita să aducă un elogiu libertății - cum proceda la 5 februarie 1946, la reapariția „Dreptății" - considerând că criteriul de evaluare a civilizației unei națiuni consta în libertățile elementare de exprimare în vorbă și în scris a gândurilor și ideilor, o condiție indispensabilă pentru o adevărată democrație. Încă de la 27 ianuarie, la o reuniune publică la Câmpulung denunța politica guvernului Groza care deschidea calea unei noi dictaturi. În acest context, combătea presiunile exercitate asupra funcționarilor publici de a se înscrie în partidele de guvernământ. Denunța și prigoana dezlănțuită în armată, magistratură și poliție împotriva elementelor independente[65].

În România, încă din primele zile ale lui 1946 - cum declara el public - guvernul Groza se angajase într-o luptă necruțătoare pentru instaurarea comunismului. La reuniunea amintită din 27 ianuarie, unde participau și ziariști străini, el considera nepotrivit pentru România modelul economic sovietic, dependent total de stat. Lumea democratică de esență occidentală - mai arăta el - refuza să intre „pe albia comunismului totalitar". El susținea pentru România o cale de mijloc, în care proprietatea și inițiativa particulară să coexiste cu economia de stat, având fiecare cadrul ei și tinzând împreună să satisfacă interesele claselor muncitoare. În acea acțiune de renaștere a țării, el vedea în frunte intelectualitatea și tineretul, combătând astfel dogma comunistă a rolului conducător al proletarialului[66].

Bazat pe forțele sovietice de ocupație, comuniștii acționau tot mai viguros pentru acapararea puterii de stat până la nivelul microstructurilor instituționale, îndepărtând din funcții pe toți aceia care nu se pliau voinței lor. Ion Mihalache, secondându-l pe Maniu, se înverșuna și mai mult să contracareze o asemenea turnură politică. Este probabil unul din motivele pentru care - la solicitarea conducerii PNȚ - fusese primit în audiență de rege, la 3 aprilie 1946, pentru informare și concertare[67].

Procesul mareșalului Ion Antonescu, deschis la 11 mai în București, este și un instrument pentru puterea procomunistă de a compromite în opinia publică pe liderii Ion Mihalache și Iuliu Maniu, ca uneltitori și susținători ai războiului împotriva Uniunii Sovietice. Cei doi lideri erau citați ca martori ai apărării. Mihalache, încă de la 3 octombrie 1945, într-un moment în care comuniștii îl atacau pentru așa-zisa asociere cu dictatura militară și mai ales pentru participarea la războiul antisovietic, se delimita public de mareșal. Arătase, astfel, că guvernarea acestuia devenise „criminală" prin susținerea agresivității Germaniei[68]. La proces însă, deși citat ca martor, nu era audiat. Și nu întâmplător, pentru că acuzațiile „compromițătoare" împotriva lui, în primul rând, anume de a fi fost un asociat al dictaturii militare, un fascist deci animat de aceeași ideologie și implicat în expansiunea împotriva statului sovietic - cum îl acuzau comuniștii -, se întorceau împotriva acuzatorilor lui. Instituțiile judiciare ale statului comunist, incapabile în fața unui Ion Mihalache de a se apăra cu dovezi certe, renunțau la intenția de a-l audia. Din aceste motive, la 18 mai 1946, Mihalache publica în „Dreptatea" o epistolă prin care făcea precizări privind legăturile lui cu mareșalul și semnificația prezenței lui în Basarabia în iulie și august 1941[69].

În zilele și săptămânile următoare, se consacră campaniei electorale deschisă oficial după ce, la 15 iulie 1946, guvernul Groza decreta o lege electorală modificată unilateral, fără consultarea partidelor democratice. Ion Mihalache o combătea cu asprime pentru că Partidul Comunist Român, prin introducerea unui șir de condiționări, își deschidea o cale legală de injocțiuni ce-i permiteau să-și asigure „falsificarea alegerilor"[70].

Implicat în campania electorală, Mihalache era, alături de Maniu, o țintă principală a atacurilor comuniste. I se răstălmăcea, astfel, întregul trecut politic, urmărindu-se compromiterea lui cu deosebire în rândul maselor țărănești, care vedeau în el o întruchipare a speranțelor și aspirațiilor lor. Printr-o serie de manifeste publicitare, recurgându-se chiar la parodia ieftină, Mihalache era înfățișat ca un om politic care, trădându-și clasa, își făcuse „conace și castele". Erijindu-se în justițiari ai țărănimii, comuniștii promiteau acesteia răzbunare, hotărârea de a-l transforma în „colb" și „obiele"[71].

Amenințările acestea, chiar sub formă pamfletară, vizau pe toți adversarii comuniștilor, aceștia din urmă dezlănțuindu-se cu furie în campania electorală împotriva unor sate din județul Muscel: Ștefănești, Gorgani, Topoloveni și Scorțeni. La 23 iunie 1946, la o reuniune în parcul de la Topoloveni, Mihalache condamna „barbariile" comise de oamenii lui Groza, un fel de represalii împotriva satelor menționate pentru că nu ovaționaseră pe șeful guvernului în trecerea lui spre Pitești[72].

Liderul țărănist, într-un asemenea context, avertiza electoratul asupra intențiilor comuniste abia disimulate. Țărănimea, principalul mediu social pe care Groza insista să și-l apropie, era ținta unor puternice insistențe demagogice. De aici reacția lui Mihalache care susținea, în turneele lui electorale, că guvernul fenedist îi oferea drept ideal de viață „jugul dictaturii". Acesta, spre deosebire de trecut - în cazul în care comuniștii ar câștiga alegerile - ar fi fost mult mai dur, căci era „de fier". Țărănimea eliberată ar fi căzut într-o robie mai aspră prin instaurarea comunismului[73].

Mihalache declara că respingea categoric un asemenea model, cu atât mai mult cu cât îl combătuse tot timpul, începând din 1920. Comunismului îi opunea cooperatismul și realizările instituționale din Topoloveni, un model de organizare democrată pe baza proprietății țăranilor. Comunismul era inacceptabil pentru că presupunea dictatura proletariatului pe care Groza voia s-o impună cu „hoardele" înarmate, adică acele așa-numite gărzi patriotice. Acestea erau acel proletariat invocat. În fapt, era vorba de oameni declasați și fără căpătâi, de mercenari politici, cete care jefuiesc prăvălii, devastează case și muzee etc. Muncitorimea veritabilă, care nu reprezenta mai mult de 10% din țărănime, era o simplă fațadă propagandistică, căreia guvernul procomunist nu-i acorda încredere, din moment ce la alegerile sindicale îi suprimase votul secret. Muncitorii și țăranii nu trebuiau opuși unii altora, căci erau frați „de sânge și de lege", aspirând deopotrivă la independență și prosperitate[74].

Dezvăluind că miza alegerilor consta într-o confruntare între democratism și comunism, Mihalache, în iulie, la o reuniune studențească, explica deosebirea dintre cele două doctrine pe planul organizării instituționale. Comunismul - afirma el îndreptățit - creează un stat bazat pe etatizarea totală a proprietății: agricultură, comerț, cultură etc. Opunea unui asemenea sistem doctrina de stat țărănesc, un instrument redutabil de combatere a comunismului, subliniind avantajele formulei unei societăți bazate pe proprietatea individuală cu organizarea cooperativă. În industrie preconiza o îmbinare între cooperatism - în cazul unor întreprinderi mici și mijlocii - și un sector aparținând statului. Cooperatismul era extins la toate sectoarele economice, inclusiv la comerț. Corolarul acelor structuri social-economice ale statului țărănesc îl constituiau libertățile și drepturile cetățenești, precum și instituțiile cu caracter politic, menite a instaura o ordine democratică[75].

Prin campania lui electorală, Mihalache indispunea profund guvernul procomunist, căci prin discursurile lui îi dezvăluia adevăratul pericol reprezentat pentru întreaga societate românească, dacă electoratul l-ar învesti cu putere în urma alegerilor. În acest caz, comunismul se va instituționaliza în România. Mihalache

devenise deci pentru autorități un om politic care trebuia eliminat. La 20 septembrie 1946, „Scânteia“ publica trunchiat și sub o formă falsificată scrisoarea liderului țărănist din 23 iunie 1941, prin care ceruse a fi mobilizat. Groza decidea, totodată, că acea epistolă constituia un motiv pentru excluderea din viața politică a „voluntarului hitlerist și provocatorului de război civil Ion Mihalache“. De aici protestul „Dreptății“ care considera acea decizie „un atentat politic“[76].

Scos astfel din viața politică, lui Mihalache nu-i mai rămânea decât apelul la justiție. La 4 octombrie, judecătoria de ocol Topoloveni - împănată de Groza cu politruci - îl declara „nedemn de a vota și de a fi ales“ datorită faptului că luptase ca voluntar în războiul antisovietic. Contestând decizia menționată, Mihalache se adresa Tribunalului de Muscel care îi judeca recursul, susținut de avocații Victor Popovici, Virgil Veniamin și Nestor Badea. Cu acea ocazie, s-au aflat alături de el, la Câmpulung, Iuliu Maniu și Mihai Popovici, înconjurați de simpatia unei întregi populații. La 17 octombrie, instanța menționată considera recursul lui ca „nefondat“, încât îl califica drept „nedemn electoral“. La 1 noiembrie, cazul lui era în dezbaterea Comisiei electorale centrale din Ministerul Justiției, apărat de N. Penescu și Virgil Veniamin. Contestatarii - reprezentând guvernul - erau Paraschivescu-Bălăceanu și Schreiber care - anunțând pronunțarea la 4 noiembrie - i-au schimbat acuzele. Mihalache se făcea vinovat acum nu pentru că ar fi participat la războiul contra Națiunilor Unite, un efemism pentru Uniunea Sovietică, ci pentru că militase pentru fascism[77]. Decizia administrativă de excludere a lui din viața politică era, astfel, învăluită într-o haină judiciară. În acel mod, omul politic care se identificase total cu interesele maselor populare - pe care pretindeau că le apără comuniști - și se consacrase unui atare ideal, era deposedat de un drept cetățenesc elementar pentru apărarea căruia luptase întreaga viață.

Orbiți de patimă și de ură împotriva unui om politic care în discursurile și campania lui electorală avertiza cu succes populația asupra dictaturii totalitare ce i se pregătea, atingând nu numai burghezia și moșierimea, ci înseși masele populare, în mintea comuniștilor fanatici Mihalache părea „un dușman al poporului“. Este ceea ce credea cel puțin muncitorul Alexandrescu de la IAR Brașov, născut la Topoloveni și adus aici ca „responsabil“ și propagandist comunist. La 13 noiembrie 1946, pândind momentul în care Ion Mihalache ieșea din Federala Podgoria, o cooperativă înfloritoare din Topoloveni înființată de el, nu ezita să scoată pistolul și să slobozească un foc împotriva liderului țărănist. Viața acestuia a fost salvată miraculos, căci asupra atentatorului s-au năpustit sătenii din stradă care l-au dezarmat și imobilizat[78].

Mihalache nu participă deci la alegerile din 19 noiembrie 1946, dar secondează conducerea PNȚ, cu deosebire pe Iuliu Maniu[79], la adoptarea unui șir de decizii pentru apărarea dreptului națiunii de a-și alege reprezentanții din parlament. Se afirmă ca un dârz apărător al legalității, într-un moment când, în ciuda unui vot masiv al electoratului pentru partidele democratice și îndeosebi pentru PNȚ, comuniștii cu ajutorul ocupantului sovietic comiteau o fraudă de proporții, atribuindu-și câștigarea alegerilor și consacrând, astfel, opțiunea pentru comunismul totalitar[80]. În atari împrejurări, alături de Maniu și de alți fruntași țărăniști, Mihalache contestă vehement rezultatul alegerilor, așteptând o reacție pozitivă cu deosebire din partea anglo-americanilor, cei în fața cărora guvernul Groza se angajase să respecte regulile elementare ale democrației.

Americanii și britanicii însă, din cauza miopiei lor politice, nereușind să zăgăzuiască prin măsuri de contrapondere expansionismul și vasalitatea impusă de Stalin la scara întregii Europe orientale, erau în imposibilitatea - la finele lui 1946, când Mihalache și Maniu le adresau apeluri - să întreprindă ceva concret pentru respectarea propriilor declarații de la Ialta, referitoare la dreptul inclusiv al României de a-și organiza viața politică internă pe principii democratice.

În primele zile ale lunii ianuarie 1947, Mihalache arată aceeași predispoziție de luptă împotriva comunismului. La 23 ianuarie, la o reuniune a conducerii PNȚ - potrivit lui Burton Berry - el propunea pregătirea organizației pentru alte misiuni, din perspectiva unor posibile noi alegeri pentru care pleda Maniu, pornind de la considerentul că guvernul Groza n-ar putea semna tratatul de pace cu anglo-americanii. În același context, într-un moment în care țara era bântuită de foamete și comuniștii erau constrânși să se adreseze americanilor pentru ajutor, Mihalache și Maniu nu ezitau să acționeze în același sens. Și pentru că guvernul Groza îi ataca pe aceștia pentru că ar fi cerut Washingtonului condiționarea politică a ajutorului alimentar, Mihalache dezmințea categoric acea asertiune[81].

Anglo-americanii însă, incapabili să diminueze presiunea și dominația Moscovei asupra României, semnau la 10 februarie 1947 Tratatul de pace de la Paris cu un guvern impus de ocupantul sovietic. În acea împrejurare, atât înainte de data menționată, cât și ulterior, liderii PNȚ formulează un șir de proteste împotriva obligațiilor grele impuse țării, inclusiv recunoașterea anexării Basarabiei și nordului Bucovinei la Imperiul sovietic[82].

Mihalache și Maniu rămâneau uniți, în pofida speculațiilor și dorinței unor adversari de a-i vedea dezbinați[83]. În aprilie 1947, își puneau oarecari speranțe în Conferința de la Moscova a celor

trei foști aliați, considerând că anglo-americanii nu vor permite lui Stalin comunizarea României și a Europei orientale de sub ocupația lui. Speranțele lor erau însă dezmințite de activitatea efectivă a guvernului Groza de lichidare a instituțiilor democratice și a opozanților îndeosebi țărăniști din diferite organizații județene și locale, care erau arestați și trimiși în închisori. Din aceste motive, protestele celor doi lideri țărăniști, inclusiv pe lângă anglo-americani.

Ce perspectivă de rezistență politică mai întrezăreau cei doi lideri în atari condiții? Mihalache și Maniu discutaseră în mai multe rânduri asupra acestei situații încă din toamna lui 1946, mai insistent după alegeri, când ajung la concluzia de a se trimite în străinătate o delegație reprezentativă PNȚ care să explice anglo-americanilor, dar și altor puteri democratice tragedia României. Cei doi lideri conveneau ca Mihalache, printre altele și pentru faptul că era mai tânăr, să-și asume responsabilitatea unei asemenea misiuni în care mai figurau Nicolae Penescu, Nicolae Carandino și Ilie Lazăr. Cei doi mai stabiliseră ca delegația condusă de Mihalache să fie transportată pe calea aerului cu mijloace specifice pe care urma a le asigura Emil Hațeganu[84]. Maniu și Mihalache deciseseră ca delegația să ajungă în SUA, parcurgându-se următorul itinerar: Turcia, Elveția, Franța și Anglia[85].

Mihalache și Maniu asiguraseră o minimă pregătire diplomatică pentru concretizarea planului menționat. Deși, în general, activitatea externă a partidului era apanajul șefului partidului, Mihalache nu evita legăturile directe cu străinii. Sub acest raport întâlnise pe americanii Burton Berry, pe ajutorul acestuia Melbourne și pe generalul Schuyler. Mai cunoscuse pe militarii americani Thomas Hall și Hamilton. Din partea britanicilor contactase pe ministrul Holman și amiralul Stevenson[86]. În vederea plecării în străinătate, se consultase cu Tanriöer, fostul ministru turc la București, și cu succesorul acestuia, Sefkadi[87].

În noaptea de 13 iulie 1947, Mihalache l-a întâlnit pe Maniu în apartamentul lui, unde s-au mai aflat și N. Carandino, urmând să li se alăture Ilie Lazăr[88]. Maniu le-a expus traseul și programul, anume informarea guvernelor occidentale despre situația din România[89]. În zorii zilei membrii grupului s-au deplasat la Tămădău, unde se aflau pregătite pentru îmbarcare două avioane IAR 39. La ora 7, tocmai când erau pe punctul de a urca în avioane, erau somați și arestați de o echipă a serviciilor secrete ale guvernului. Ion Mihalache, N. Penescu, Ilie Lazăr și N. Carandino, precum și alte persoane care îi însoțeau, în total 12 bărbați și 2 femei[90]. În cursul aceleiași zile era arestat și Iuliu Maniu.

Eșuarea acestui plan în ultima fază a efectuării lui se datora unui scop bine calculat al autorităților comuniste. Infiltrat de serviciile secrete în momentul conceperii lui, i s-a lăsat cale liberă

de desfășurare spre a se găsi o justificare legală pentru măsuri drastice împotriva partidelor istorice, în fapt pentru scoaterea lor în afara legii și netezirea căii spre instaurarea unui regim politic totalitar, cu un singur partid comunist cu rol conducător. Dovada în această privință o reprezintă decizia Consiliului de Miniștri din 29 iulie 1947 semnată de Teohari Georgescu[91], care prezenta încercarea grupului țărănist de a pleca în străinătate drept o tentativă conspirativă menită a organiza acțiuni contra suveranității naționale, în vederea primejduirii liniștii interne printr-un război civil.

Lupta politică dusă de PNȚ în întregul interval de după 23 august până în acel moment, desfășurată în limitele constituționale care permiteau confruntări între organizații și partide pe temeiul unor doctrine diferite, dobândea o interpretare aberantă. Guvernul comunist, bazat pe grupuri și activități teroriste, la început la nivelul organizației politice, iar după 6 martie 1945 de la cârma țării în raport cu adversarii plasați pe poziții diametral opuse, încerca, în fapt, să legitimeze lichidarea PNȚ. Și nu pentru că s-ar fi făcut vinovat de „crimele“ menționate, ci pentru că sistemul totalitar pe care voia să-l impună era incompatibil cu pluralismul politic. De aici proiectarea de către comuniști a propriei lor imagini, dar trecută în contul unui partid democratic.

Arestat în ziua de 14 iulie, Mihalache a fost băgat într-o carceră la Ministerul de Interne. Aici este asaltat de diferiți anchetatori care comiteau numeroase abuzuri, mai ales prin insistența de a-i smulge mărturii concordante cu scenariul mincinos al procesului ce se pregătea. La 6 august cerea amânarea interogatoriului din acea zi, căci suferind de lombosciatică, nu putuse dormi. Era a 24-a zi în care în timpul nopților se scula „din jumătate în jumătate de oră“[92]. Într-una din acele zile de caznă a fost vizitat de credincioasa sa soție, Niculina, care găsise puterea de a-i fi spus la despărțire: „Rămâi cu bine, Ionică“![93].

Mihalache - după o detenție de 103 zile - era adus în fața Tribunalului militar al regiunii a II-a București la 25 octombrie. Împreună cu el erau judecați Iuliu Maniu, N. Penescu, N. Carandino, Ilie Lazăr, Victor Rădulescu-Pogoneanu, dar și, în contumacie, diplomați ca Gr. Niculescu-Buzești, Gr. Gafencu, C. Vișoianu și Al. Cretzeanu. Era un veritabil proces în stil comunist, cu acuzații ce repetau mecanic jurnalul Consiliului de Miniștri din 29 iulie în care minciunile sfruntate, ca de pildă, părerea lui Mihalache de adoptare a modelului elvețian de organizare militară, interpretată ca un îndemn la înarmare a țărăniștilor[94], se constituia într-o gravă culpă, ca și legăturile cu străinii considerate dovezi de conspirație împotriva țării. Toate aceste așa-zise capete de acuzare erau de pură esență stalinistă. Căci - cum Mihalache arătase președintelui tribunalului - „instrucția“ procesului fusese făcută de siguranța

statului sub presiunea alternativei „acuzat“ sau „martir“ și sub jurământ. Însuși procurorul Georgescu și-a încheiat rechizitoriul cu calificarea inculpaților de „trădători“, înainte de a li se fi dovedit vinovăția. O atare procedură judiciară, experimentată de Mihalache pentru prima dată, îl tulburase. „Am simțit că sufletul meu se despică în două: de o parte rămâne acela pe care îl știam eu că m-a călăuzit o viață întreagă și de alta eu cel nou“, cel zugrăzit de procuror, „caricatura sufletului meu adevărat“[95].

Era, în fapt, blamul aruncat de puterea comunistă aflată în plin proces de instituționalizare asupra unei întregi pleiade de oameni politici și diplomați care nu renunțaseră să lupte pentru salvarea integrității, suveranității și independenței României, concomitent cu rezistența față de un regim social-politic impus în mod ilegitim de Uniunea Sovietică. De aici - la 12 noiembrie 1947 - condamnarea pentru vini imaginare „la temniță grea pe viață“ nu numai a lui Mihalache și Maniu, personalitățile istorice ale PNȚ, ci și - pe lângă alți lideri: Ilie Lazăr 12 ani, N. Carandino 6 ani și N. Penescu 5 ani etc. -, a organizației lor în ansamblu, care era desființată[96]. Căci în timp ce aceștia se aflau întemnițați și judecați, „mii“ de țărăniști - cum protesta Mihalache într-un memoriu către președintele tribunalului militar - erau fie „închiși în lagăre“, fie „ascunși“, departe de familiile lor, spre a scăpa de teroarea comunistă instalată asupra țării[97].

*

Aruncat în închisoare ca un criminal, Mihalache împărtășea soarta lui Maniu și a celorlalți fruntași țărăniști condamnați la procesul menționat. La finele lui 1947, împreună cu Maniu, Ilie Lazăr, N. Carandino, Radu Niculescu-Buzești, col. St. Stoica, Camil Demetrescu și Piky Pogoneanu, era trimis la Galați, unde rămânea până la 14 august 1951, când era transferat la Sighet. Considerat „periculos“, ca de altfel și Maniu și Ilie Lazăr, transferul spre acel loc de detenție s-a asigurat cu un vagon dublu, ermetic închis, cu despărțăminte izolate unele de altele[98].

În toamna lui 1953, după moartea lui Maniu, Ion Mihalache a fost adus de la Sighet la Ministerul de Interne din București, fiind ținut aici circa un an și jumătate, încercându-se „recuperarea“ lui prin tot felul de momeli și presiuni, potrivit metodei experimentate cu Gh. Tătărescu și C. Titel Petrescu care capitulaseră, fiind deci eliberați. Mihalache fusese supus la atari presiuni încă de la Galați, cu scopul de a se „salva“ dezicându-se de Maniu, considerat acum de comuniști singurul om politic malefic ce trebuia să putrezească în temniță. Demersurile pe lângă Mihalache sunt extrem de insistente, printre cei trimiși să-l convingă să-și abjure crezurile lui politice fiind unii dintre admiratorii lui, Mihai Ralea și Justinian Marina,

primul ajuns un demnitar comunist, iar cel de-al doilea însuși patriarhul României. Pentru a fi convins, fusese chiar plimbat prin țară să vadă cu proprii lui ochi marile realizări ale regimului comunist[99]!

Toate acele încercări fuseseră respinse cu demnitate de Ion Mihalache care, în schimbul unui loc călduț sau al unei libertăți supravegheate, preferă beciurile reci ale închisorilor comuniste pe care acum le cunoștea atât de bine. Ca atare, la 27 iulie 1955 era dus la Râmnicu Sărat, purtând numărul matricol 51. Era plasat în celula 35, pe care și-o încălzea el însuși cu praf de cărbune. Locotenentul major Grigore Alexandru îl reclama pentru că-i aruncase „în mod dușmănos" cărbunii dați pentru foc, întrucât îi adusese în gamela în care primea mâncarea. Își atrăgea răzbunarea temnicerilor pentru că, clamându-și numele, încerca să stabilească contacte cu deținuți din apropiere. Refuzând să respecte dispozițiile rigide de a nu se atinge de pat în timpul zilei, era anchetat și pedepsit. La 4 ianuarie 1960, ciocănind în scaun, a alarmat penitenciarul, protestând în fața anchetatorilor pentru că „nu mai este altul în toată Europa condamnat ca el fără proces de recurs". Pentru acea conduită „indisciplinată" era deseori sancționat sub pretextul că „nu respectă programul stând culcat încontinuu". Altădată a fost sancționat pentru că stătea în pat învelit cu pătura. Atenționat, Mihalache a răspuns cu voce tare - cum remarca un temnicer - „să iau ceva să-i dau în cap", refuzând să stea în picioare, cum prescriau regulamentele. A fost, de asemenea, sancționat, într-o altă ocazie, pentru că închisese geamul celulei - din cauza frigului -, fără aprobare. În august 1962, deși bolnav grav cu hemipareză stângă, pentru că „țipa" în celulă alarmându-se penitenciarul, a fost pedepsit cu 5 zile de izolare[100].

Detențiunea la Râmnicu Sărat marchează agravarea stării de sănătate a lui Ion Mihalache. În martie 1956, medicul Grunberg îi pune diagnosticul de boală hipertonică și ateroscleroză. I se recomandase un tratament la spitalul Văcărești, dar Ministerul de Interne i-l respingea. Rămas în închisoarea menționată, i se recomanda regim alimentar, pat permanent și o pătură în plus timp de 75 de zile. Tratamentele medicale erau aprobate de comandantul închisorii, lt. Alexandru Vișinescu. În octombrie 1958, Mihalache mai suferea în plus de agravarea herniei inghinale și glaucom. În anii următori sănătatea i se deteriora și mai mult, remarcându-i-se un „spasm cerebral", dar și agravarea herniei inghinale care putea să-i provoace un „deces rapid". În iunie 1962 era doborât de hemipareză pe toată partea stângă. Chinurile lui se sfârșeau la 5 februarile 1963, într-o celulă rece din Râmnicu Sărat, unde comuniștii înmormântaseră de viu pe întemeietorul țărănismului din România[101].

Soția lui, Niculina, îi recupera osemintele și le înhuma la Dobrești, satul unde, alături de Topoloveni, se afirmase acest vlăstar al unei țărănimi care dăduse din mijlocul ei nu numai un „apostol", un luminător prin școală, ci și un lider politic de anvergură națională[102].

Niculina Mihalache mai găsea, astfel, puterea sufletească să rostuiască pentru eternitate rămășițele pământești ale unui soț cu ale cărui idealuri se contopise. Căci ea însăși, când își înmormântase soțul, era aproape sfârșită de persecuțiile și suferințele cauzate de regimul comunist. Începând cu anul 1947, fusese și ea condamnată fără a fi fost judecată timp de 9 ani, în închisori de la Craiova, Aiud și Mislea. În primăvara lui 1956 este eliberată, dar în toamnă era din nou arestată și condamnată la 20 de ani închisoare. I se confiscă locuința părintească din Dobrești, transformată în dispensar medical. Era, apoi, fixată într-un domiciliu obligatoriu în Bărăgan. Aici compunea poezia „Mi-e dor", o evocare emoționantă a tinereții și vieții ei în libertate, prin care invoca Providența să-i dea zile, spre a se putea întoarce în satul ei atât de îndrăgit[103].

În 1963, cu domiciliu obligatoriu la Căminul de bătrâni din str. Episcop Radu, nr. 26 din București, apelează la avocatul Patrulea Florin - în tinerețe un țărănist - pentru a-i rezolva trei probleme: dacă soțul ei - despre care știa că se află la Râmnicu Sărat - mai trăiește; recuperarea locuinței de la Dobrești și solicitarea unei pensii. Aflând astfel despre moartea soțului ei, după ce ieșea din acel stabiliment bătrână și în cârje, se întorcea la Dobrești fiind cazată în una din camerele dispensarului, fosta ei locuință. I se permitea să strămute osemintele lui Ion Mihalache pe care le înhuma la Dobrești. Obținea, în fine, o pensie care o ajută să-și prelungească viața până în 1973, în ziua Înălțării Domnului, la 87 de ani, după 17 ani de închisoare. Era îngropată la Dobrești, alături de soțul ei, cu care se reunea prin moarte după mai bine de un sfert de secol de despărțire și suferințe impuse de comuniști[104].

NOTE

1. Gh. Zane, *op. cit.*, p. 82.
2. Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 102, 263, 299.
3. Gh. Zane, *op. cit.*, p. 102.
4. „Dreptatea", din 25 ianuarie 1945, p. 3.
5. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 254.
6. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 467–469, 471–472.
7. „Dreptatea" din 30 noiembrie 1944, p. 1, 3.
8. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 473–474, 481.
9. *Ibidem*, p. 475.

10. *Ibidem*, p. 475, 480, 483–484; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 255-256.
11. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 473, 481, 483–484, 486; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 236, 254-255.
12. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 474, 482; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 238.
13. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 476–478.
14. *Ibidem*, p. 474, 478–480.
15. *Ibidem*, p. 480, 487.
16. *Ibidem*, p. 482–483, 485.
17. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 236, 255.
18. Ion Mihalache, *Statul țărănesc*, București, 1944, p. 6–7; *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 468; *Istoria PNȚ - Documente*, p. 255-257.
19. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 474, 477–478, 488.
20. Apostol Stan, *op. cit.*, p. 441–452.
21. „Dreptatea" din 27 septembrie 1944, p. 1.
22. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 467.
23. „Dreptatea" din 27 noiembrie 1944, p. 3.
24. *Ibidem* din 7 ianuarie 1945, p. 1.
25. *Misiunile lui A. I. Vîșinski în România*, București, 1997, p. 108.
26. *Ibidem*, p. 109, 120.
27. *Ibidem*, p. 140.
28. *Procesul mareșalului Antonescu*, II, p. 118.
29. *Istoria PNȚ - Documente*, p. 301.
30. *Misiunile lui A. I. Vîșinsli în România*, p. 182.
31. Alexandru Badea, *Un episod istoric inedit: respingerea de către Ion Mihalache a ofertei PCR din 1945*, în *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 98–105.
32. *Itoria PNȚ - Documente*, p. 364.
33. *Ibidem*, p. 263, 266.
34. C. V. R. Schyler, *op. cit.*, p. 238, 275.
35. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 491.
36. *Ibidem*, p. 492.
37. *Ibidem*, p. 496–497, 501.
38. *Ibidem*, p. 496–497, 499, 500.
39. *Ibidem*, p. 497–498, 501.
40. *Ibidem*.
41. *Ibidem*, p. 501-502.
42. *Ibidem*, p. 498–499, 502-503.
43. *Ibidem*, p. 491–493.
44. *Ibidem*, p. 493.
45. *Ibidem*, p. 493, 504.

46–47. *Misiunile lui Vîșinski în România*, p. 230.

48. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 506-507.
49. *Ibidem*.
50. *Misiunile lui Vîșinski în România*, p. 231-234.
51. *Ibidem*, p. 232-233.
52. *Ibidem*, p. 233.
53. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 494.
54. *Misiunile lui Vîșinski în România*, p. 234, 237-238.

55. Schyler, *op. cit*, p. 280–282.
56. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 493–494; I. Chiper, Fl. Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României*, București, 1993, p. 167, 170–172.
57. *Misiunile lui Vîșinski în România*, p. 253.
58. *Ibidem*, p. 251–253.
59. „Dreptatea“, nr. 115 din 26 iunie 1946, p. 3.
60. *Ion Mihalache în fața istoriei*, p. 493, 495.
61. Gh. Zane, *op. cit.*, p. 119.
62. „Dreptatea“, nr. 41 din 23 martie 1946, p. 1, 3; nr. 43 din 26 martie, p. 1.
63. ANB, Fond Mihalache, dos. 9, f. 185.
64. Schyler, *op. cit.*, p. 314–315.
65. „Dreptatea“ din 5 fenruarie 1946, p. 3–4.
66. *Ibidem*.
67. *Ibidem*, nr. din 6 aprilie 1946, p. 1.
68. *Istoria PNȚ – Documente*, p. 256.
69. *Procesul mareșalului Antonescu*, II, p. 113–119; Șerban Rădulescu-Zoner, Daniela Bușe, Beatrice Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, 1995, p. 140.
70. „Dreptatea“ din 13 iulie 1946, p. 2.
71. ANB, Fond Mihalache, dos. 70, f. 10.
72. „Dreptatea“ din 26 iunie 1946, p. 2.
73. *Ibidem*.
74. *Ibidem*, p. 3.
75. *Ibidem*, din 13 iunie 1946, p. 2.
76. *Instaurarea totalitarismului comunist*, p. 160–161.
77. *Ibidem*, p. 164, 167, 169–170; „Dreptatea“ din 18 oct. și 3 nov. 1946.
78. *Ibidem*, din 22 noiembrie 1946; I. Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 58.
79. ANB, Fond Mihalache, dos. 9, p, f. 77.
80. Apostol Stan, *op. cit.*, p. 489.
81. *România. Viața politică în documente. 1947*, București, 1994, p. 89.
82. Apostol Stan, *op. cit.*, p. 492–495.
83. ANB, Fond Maniu, dos. 9, f. 30.
84. *Istoria PNȚ – Documente*, p. 291.
85. *Ibidem*, p. 300–301.
86. *Ibidem*, p. 299.
87. *Ibidem*, p. 301.
88. N. Carandino, *File de istorie*, New York, 1986, p. 57.
89. *Istoria PNȚ – Documente*, p. 291–292.
90. *Istoria totalitarismului*, p. 221. Vezi și *Teroarea. Documente ale procesului Iuliu Maniu–Ion Mihalache*, București, 1999, p. 54–68, 99–102 etc.
91. *Istoria PNȚ – Documente*, p. 285–287.
92. Ioana Voicu-Arnăuțoiu, *Un om trecut prin iad: Ion Mihalache*, în „Memoria“, nr. 22, 1997, p. 39.
93. Gh. Zane, *op. cit.*, p. 145.
94. *Istoria PNȚ – Documente*, p. 300.
95. Ioana Voicu-Arnăuțoiu, *op. cit.*, p. 39–40.
96. *Istaurarea totalitarismului comunist*, p. 238.

97. Ioana Voicu-Arnăuțoiu, *op. cit.*, p. 39–40.
98. *Ibidem*,; N. Carandino, *op. cit.*, p. 75, 90–91, 101–102.
99. Ion Diaconescu, *Ion Mihalache*, p. 22; N. Carandino, *op. cit.*, p. 72–73; Ion Mihalache, *Ce politică să facem*, p. 58.
100. I. Voicu-Arnăuțoiu, *op. cit.*, p. 40–43.
101. *Ibidem*.
102. Gh. Zane, *op. cit.*, p. 204.
103. *Niculina Mihalache*, în „Memoria", nr. 22, 1997, p. 47–48.
104. *Ibidem*.

Încheiere

Cercetarea atentă a fenomenului democratic românesc în perioada interbelică atestă consacrarea în prim-planul vieții politice a unei personalități excepționale, Ion Mihalache. Devenind șeful Partidului Țărănesc, în 1918, numele acestuia era chiar de la început un simbol. Și nu numai pentru că acea ascensiune contrazicea toate cutumele politice. Ci și, mai ales, pentru că venea direct de la catedra de învățător. Deși își adora meseria, căreia i se dedicase cu talent și fervoare rar întâlnite în epocă, tocmai prin ea ajunsese la politică, la conștiința rolului lui și al unei întregi categorii profesionale - luminătorii satelor - de a se dedica emancipării de sărăcie și incultură a celei mai mari părți a națiunii, țărănimea. Era o obligație asumată ca învățător atât față de familia lui, cu o atare condiție socială, cât și față de o întreagă comunitate, inspirat și stimulat în tinerețe de un întreg curent de idei în această privință prin protagoniști ca Spiru Haret și Nicolae Iorga.

Sub impactul frământărilor sociale, al răscoalelor țărănești de la finele secolului al XIX-lea, dar mai ales al acelora din 1907, Ion Mihalache este unul dintre cei mai lucizi observatori și comentatori ai fenomenelor cu care se confrunta România vechiului Regat. Cu o concepție socială generoasă formată la școala naționalismului idealist al lui N. Iorga, savantul care a înrâurit covârșitor cu deosebire intelectualitatea satelor, dar și cu cultul sădit de Spiru Haret pentru emanciparea economică a poporului de jos, Mihalache se afirmă ca un mare doctrinar politic. Se înscrie, astfel, într-o continuitate de concepție și de acțiune cu reformatori iluștri ai României moderne, de la Nicolae Bălcescu la Mihail Kogălniceanu și Alexandru Ioan Cuza.

Propunându-și să schimbe radical situația social-politică a țării lui, Mihalache este convins de necesitatea constituirii unui instrument adecvat, un partid politic. Încredințat că liberalii și conservatorii, în ciuda rolului lor în formarea și organizarea statului național român, nu erau interesați de reforme care să pătrundă profund până la baza societății, încă din primii ani ai tinereții lui reia ideea neîmplinită a unui predecesor, Constantin Dobrescu-Argeș, despre constituirea unui partid al țărănimii. După parcurgerea unui

șir de dificultăți, împlinea acel obiectiv la finele anului 1918, în atmosfera reorganizării unei vieți politice pentru națiunea română întregită.

Partidul Țărănesc, cu doctrină clară și o largă bază socială, s-a dovedit o creație viabilă, de unde supraviețuirea ei în epocă sub formă inițială până în 1926, iar apoi ca Partid Național Țărănesc, prin fuziunea cu formațiunea românilor transilvăneni condusă de Iuliu Maniu. Ion Mihalache și Iuliu Maniu au închegat o autentică alternativă doctrinară și organizatorică. Spre deosebire de liberali ce acopereau o parte din centrul dar mai ales dreapta spectrului politic, național-țărăniștii își exercitau influența în straturile burgheziei mici și mijlocii, ale unei părți a intelectualității, unei părți a muncitorimii și mai ales a țărănimii în ansamblu. Sub acest raport, trebuie menționat că Partidul Poporului condus de generalul Alexandru Averescu și Partidul Naționalist Democrat de sub preșe-dinția lui Nicolae Iorga - cu pretenția de a reprezenta cam aceleași straturi sociale - tocmai pentru ambiguitatea mesajului politic și inexistența unui puternic nucleu social coagulator, deși împănate cu oameni remarcabili, nu s-au putut impune pe termen lung.

Creator al unei doctrine și al unui partid distinct, Mihalache a fost un om politic hulit de unii contemporani, cu deosebire adversari. O atare adversitate a încercat-o încă de la afirmare ca teoretician, când era criticat chiar de mentorul lui, N. Iorga, pentru că ar coborî conceptul de partid politic la nivelul unei clase sociale. În același sens, liberalii îl considerau chiar bolșevic! Asemenea epitete erau aruncate cu scopul de a-l compromite și a-l face să abandoneze linia lui politică. Detractorii îi speculau, absolutizându-le, unele concepte folosite în analizele lui politologice, printre care clase și îndeosebi lupta dintre acestea. Privind societatea ca o masă compactă și amorfă, fără interese distincte pe diferitele ei trepte de evoluție, toate acestea subordonându-se unor scopuri majore, confundate de multe ori cu acelea ale păturilor conducătoare și în detrimentul claselor de la temelia statului, adversarii lui s-au alarmat. Dar nu atunci când făcea teoretic asemenea evaluări, ci în momentul când și-a constituit un partid politic, privit ca un corp străin în societatea românească, o forță de disoluție a instituțiilor ei moderne. Și, întocmai ca boierimea de la 1848 care s-a opus emancipării și împroprietăririi țăranilor sub pretext că un atare principiu ar fi de inspirație comunistă, tot astfel Mihalache, pentru ideile lui de democrație rurală, a fost calificat drept bolșevic!

Detractorii lui, cu deosebire liberalii, refuzau să înțeleagă distanțarea radicală a acestuia de socialism și comunism. Mai întâi, dacă premisele concepției lui sociale admiteau contradicții, chiar

abisuri între bogați și săraci - toate acestea puse în antiteză spre a atrage atenția asupra caracterului imperativ al unor reforme structurale -, concluzia degajată era concordantă cu sensul instituțiilor existente. Soluția politică pentru rezolvarea acelor contradicții nu era marxistă, ci una democrat socială, realizată pe calea armonizării acelor interese pe un alt echilibru între clase, care să aibă în vedere interesele tuturor părților. Ca atare, Mihalache n-a fost promotorul luptei de clasă - cum a fost denigrat -, ci un om politic care voia să promoveze prioritar interesele țărănimii, într-o deplină armonie cu muncitorimea, intelectualitatea, burghezia, moșierimea etc. Ideea aceasta n-a fost abandonată niciodată, nici chiar atunci când a elaborat conceptul de stat țărănesc, o formulă politică ce însemna o democrație largă, specifică unei societăți cu o pondere țărănească de circa 80%.

Țărănismul lui Mihalache era antinomic comunismului prin ridicarea la rangul de coordonată politică a proprietății în general și asupra pământului în special. El n-a fost împotriva marii proprietăți decât în măsura în care aceasta se constituia ca o exploatație parazitară. Cu deosebire latifundiile, considerate de stăpânii lor instrument de stoarcere a rentei funciare fie direct, fie prin arendări succesive, erau destinate - cum parțial s-au pronunțat chiar liberalii începând din 1913 - a forma fondul funciar menit a extinde mica proprietate țărănească, incapabilă a asigura o subzistență autonomă pentru posesorii ei. De aici ideea lui Mihalache de expropriere masivă a latifundiilor, susținută după 1919, marea proprietate concepând-o din perspectiva unei agriculturi intensive. Însăși mica proprietate parcelară o corela de cooperație, aceasta fiind un sistem diversificat cuprinzând sferele producției, comerțului și creditului. Sub acest raport, este singurul om politic care, la Topoloveni, prin realizări efective, dovedea rolul remarcabil al cooperației în mobilizarea energiilor, muncii și capitalului micilor producători agricoli.

În viața politică românească, Mihalache aduce o concepție și practică de guvernare democratică, de limitare strictă a factorilor de putere, inclusiv a monarhului, la prerogativele constituționale, de separare a puterilor statului prin rolul proeminent al Corpurilor legiuitoare, de extensiune a atribuțiilor și competențelor administrației locale, de punerea întregii vieți politice sub scutul legalității. Este un adversar înverșunat al democrației formale, al creării unor instituții politice pe căi oculte și prin încălcarea legalității, îndeosebi prin fraudă electorală, izbindu-se în acest sens de liberali. Aceștia, în baza tradiției istorice, speriați de votul universal pe care ei înșiși îl introduseseră principial, în 1917, socoteau guvernarea un fel de apanaj care li se cuvenea de drept. Față de Carol II, la a

cărui instalare pe tron contribuia efectiv, își rezervă un rol de critic persuasiv, de intervenție politică discretă, spre a-i cenzura planurile de domnie personală și îndeosebi a-i contracara înclinațiile dictatoriale.

Într-o viață politică atât de agitată steril și atât de dominată de interese individuale și de grup, când schimbarea crezului orientării sau reconvertirea la curente la modă în Europa: fascism, nazism, comunism, autoritarism monarhic etc., Mihalache nu-și abjură niciodată linia politică. Tentațiile puterii de dragul ei - de care erau atrași mulți contemporani -, îi repugnau, încât credea utilă prezența lui la guvernare doar atunci când era convins că putea să-și înfăptuiască cel puțin o parte din programul preconizat. O asemenea trăsătură o imprima însuși partidului lui, fie de la nivelul președinției, fie ca asociat al lui Iuliu Maniu, impunând deopotrivă un proces permanent de eliminare a elementelor cu convingeri conjuncturale și exclusiv carieriste. Era calea care asigura coeziunea național-țărănismului, continuitatea lui ca doctrină și acțiune politică în momentele de restriște, în anii de dictatură carlistă și antonesciană, explicând astfel afirmarea lui viguroasă după 23 august 1944.

Conducător împreună cu Iuliu Maniu al PNȚ, Mihalache a repudiat extremismele de toate tendințele. Cu socialiștii, mici ca pondere numerică și influență dar integrați în viața politică democratică, avea bune relații, cu toate că le combătea doctrina care, îngrădind proprietatea particulară și limitând libertățile individuale în avantajul chipurile al celor colective, reduceau în esență societatea cu interese atât de diversificate la o dominație a unui proletariat atât de insignifiant în România. Pe comuniști, aceștia afirmați ca grupuscule de conspiratori împotriva societății și statului democratic, comandați de Moscova, îi combătea pentru intențiile lor de a instaura o dictatură și a confisca toate averile, în numele unui închipuit proletariat industrial. Legionarii îndeosebi, pentru xenofobia și antisemitismul promovat, dar și pentru terorismul și crima ca armă politică îi ataca prioritar, atât sub raport doctrinar, cât și prin măsuri politice, ca ministru. Și-a primejduit, astfel, viața în momentele de apogeu ale legionarismului, încât a scăpat de la asasinare în chip miraculos.

După 23 august 1944, împreună cu Iuliu Maniu, a făcut din PNȚ un meterez împotriva comunismului, neezitând ca printr-o atare atitudine să sfideze puterea sovietică ce domina unilateral și absolut România. Era o bătălie politică inegală purtată de acest bărbat politic, în spatele lui și al lui Iuliu Maniu retranșându-se o întreagă națiune cu speranța în salvarea democrației și a suveranității asaltate de puterea sovietică și sateliții ei, comuniștii români. Prin atitudinea lui eroică, Mihalache a înfruntat urgia închisorilor

comuniste refuzând să facă până și declarații formale în favoarea regimului totalitar. Ca fiu al națiunii provenit din straturile ei de jos, prin conduită politică ireproșabilă, el a arătat nu numai mari calități intelectuale și morale, ci și puternice trăsături de caracter. Toate acestea, îmbinate atât de armonios în omul politic, îl fac pe Ion Mihalache un model demn de urmat.

Sumar

Printed in Romania

grupul drago print

fed print sa O societate Butan Gas

B-dul Tudor Vladimirescu, nr. 31, sector 5, București, ROMÂNIA

Telefon: 335.93.18, 335.97.47

Fax: 337.33.77

ERATĂ

La pagina...	r...	în loc de...	se va citi...
66	2	Barcea	Borcea
101	4	cu	că
104	8	pădubitoare	păgubitoare
150	4	Susse	Suisse
164	1	Ministerul	Ministrul
165	9	liberali	țărăniști
172	8	1938	1928
180	1, jos	Căi	Căci
210	10	înfășiat	înfățișat
212	8	ale	alte
245	13	în	la

ION MIHALACHE

După volumul de larg succes **Iuliu Maniu. Biografia unui mare român**, domnul Apostol Stan înfățișează cititorilor prima monografie dedicată lui Ion Mihalache, figură marcantă a vieții politice românești interbelice.

Înzestrat cu calități intelectuale și organizatorice de excepție, Ion Mihalache a fost propulsat, prin miracolul votului universal, în elita politică a țării, devenind unul din factorii formativi ai conștiinței naționale și democratice.

Viața sa — pusă în slujba crezului politic și a dreptății pentru cei mulți — oferă un exemplu de curățenie morală și devoțiune, împinse până la sacrificiul suprem.

Bazată pe o amplă documentare și scrisă cu dăruire sufletească biografia, se citește ca un roman.

SAECULUM I.O.

Apostol Stan • ION MIHALACHE • DESTINUL UNEI VIEȚI

Apostol Stan

ION MIHALACHE
DESTINUL UNEI VIEȚI